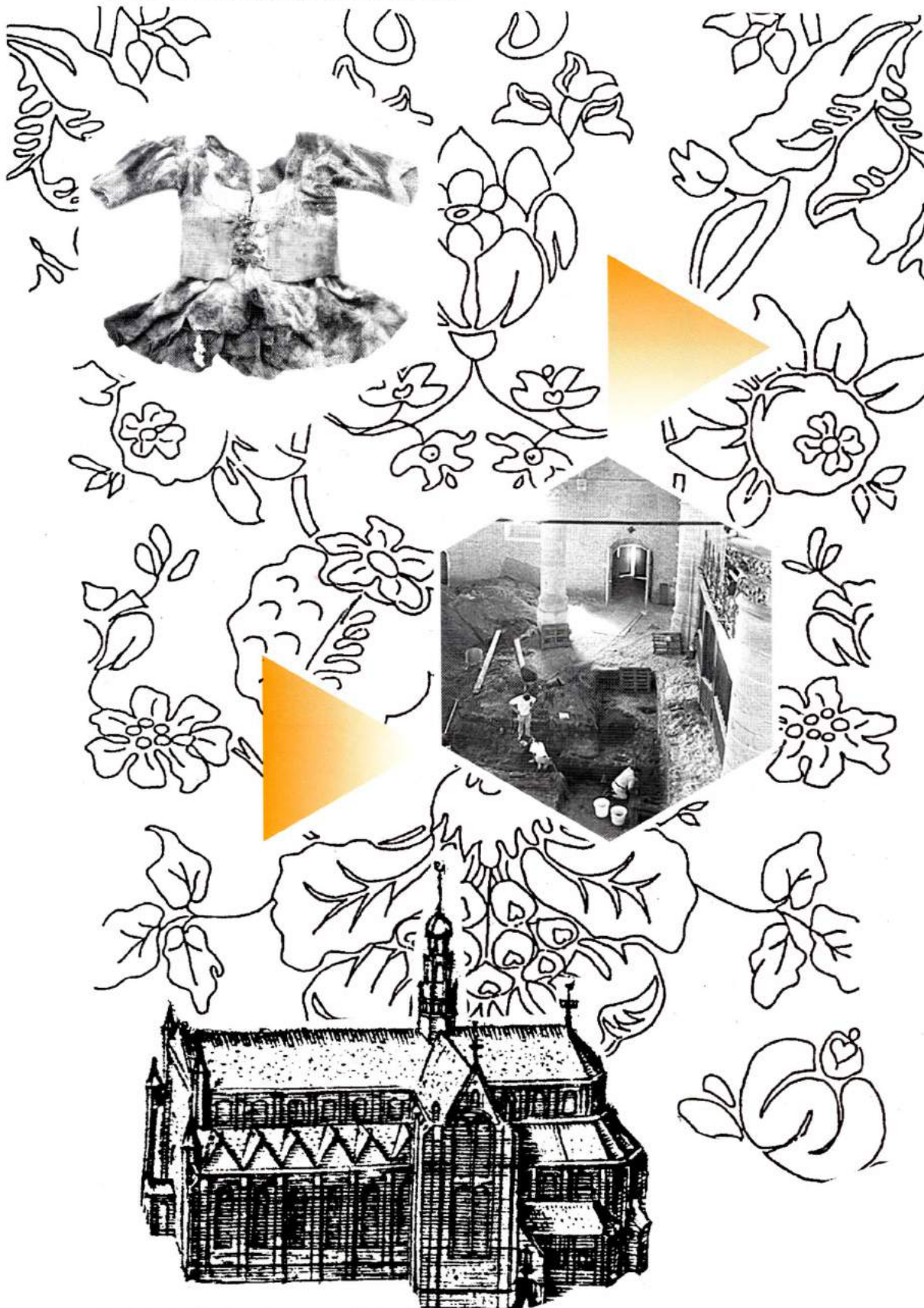

Goed gevonden

Textielvondsten uit archeologische opgravingen in de
Grote of St. Laurenskerk te Alkmaar

Goed gevonden

Textielvondsten uit archeologische opgravingen in de Grote of St. Laurenskerk te Alkmaar

Ter nagedachtenis aan
Fred Berendse (1931-1999)

© 1999 Gemeente Alkmaar

Alle rechten worden voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

COLOFON

<i>Publicatie:</i>	<i>Afdeling Monumentenzorg en Archeologie, sector Stadsontwikkeling, dienst Stadsontwikkeling en Beheer, gemeente Alkmaar</i>
<i>Redactie:</i>	<i>P. Bitter</i>
<i>Auteurs:</i>	<i>P. Bitter en J.M.T. van Seters (met bijdragen van F. Berendse en H. Scharff)</i>
<i>Productie en Tekstlayout:</i>	<i>P. Bitter en R. van Wilgen</i>
<i>Vormgeving:</i>	<i>P. Bitter en R. van Wilgen</i>
<i>Vondstverwerking:</i>	<i>F. Berendse, H. Scharff, P. Bitter</i>
<i>Restauratie metaal en leer:</i>	<i>Firma Archeoplan, Delft</i>
<i>Tekenwerk:</i>	<i>J.M.T. van Seters (hst.3 nrs.1-55), H. Scharff (hst.5 nrs.1A,5,12-15,17) en P. Bitter (overige); tekeningen geïnk door R. van Wilgen en J.J. Waterlander</i>
<i>Fotografie:</i>	<i>C. Prins, P. Bitter, H. Berendse, J.M.T. van Seters (hst.3)</i>
<i>Digitalisering afbeeldingen:</i>	<i>J. Elsinga</i>

INHOUD

VOORWOORD	1
<i>A. Epskamp</i>	
1 INLEIDING	3
<i>P. Bitter</i>	
2 TEXTIEL IN ALKMAAR	11
<i>P. Bitter</i>	
3 WOLLEN DAMAST	25
<i>J.M.T. van Seters</i>	
4 KLEDING EN MODE	65
<i>P. Bitter en J.M.T. van Seters</i>	
5 CATALOGUS VAN ENKELE KLEDINGSTUKKEN	87
<i>P. Bitter</i>	
6 OVERZICHT VAN KLEDING EN SIERADEN	181
<i>F. Berendse, P. Bitter, H. Scharff</i>	
7 CONCLUSIE	213
<i>P. Bitter</i>	
LITERATUUR	217
SUMMARY	221
<i>P. Bitter</i>	

VOORWOORD

Bij het archeologisch onderzoek dat de gemeente Alkmaar sinds 1991 verricht, trekken in eerste instantie vooral de opgravingen de aandacht. Het graafwerk in het veld, de ontdekking van nieuws uit het verleden en soms spectaculaire vondsten, dit spreekt al snel tot de verbeelding.

In het dagelijks werk van de afdeling monumentenzorg en archeologie zijn de opgravingen echter maar het begin van een veel omvangrijker karwei, de zogeheten 'uitwerking'. Na de opgravingen worden vondsten gewassen, geconserveerd en met veel geduld uitgezocht en beschreven, een tijdrovend werk dat zich weinig opvallend in de werkplaats afspeelt. Het een en ander wordt afgesloten met exposities en publicaties.

Bij de indrukwekkende opgravingen die in 1994 en 1995 in de Grote of St. Laurenskerk plaats vonden, is het niet anders. De opgravingen trokken sterk de aandacht- er kwamen maar liefst 22.000 bezoekers het graafwerk bekijken. Het onderzoek van de geopende graven en de speurtocht naar de funderingen van vroegere kerkgebouwen namen destijds bijna een vol jaar in beslag. Na deze opgravingen is er in de werkplaats hard doorgewerkt aan de uitwerking. Het eerste product is de voor U liggende rapportage over de unieke verzameling textielvondsten uit de Grote Kerk.

Voor sommige belangstellenden gaat de inzet veel verder dan het bezoek aan opgravingen of aan de fraaie expositieruimte van het Archeologisch Centrum, of het lezen van publicaties. Een bijzonder kenmerk van archeologie is, dat het mensen zodanig fascineert dat ze daadwerkelijk aan het werk willen meedoen. Het enthousiasme van de gemeentelijk archeologen en 'hun' vrijwilligers is bovendien aanstekelijk.

Archeologie is in Alkmaar dan ook ondenkbaar zonder de inzet van talrijke vrijwilligers. Bij de opgravingen in de Grote Kerk bijvoorbeeld verleenden tientallen studenten en amateur-archeologen bijstand aan het gemeentelijk archeologisch team. Ook in de uitwerking, achter de schermen, speelden zij een belangrijke rol. Dit rapport zou zonder hun steun niet tot stand zijn gekomen.

A. Epskamp,
wethouder van de gemeente Alkmaar
voor o.a. monumentenzorg en archeologie

1 INLEIDING

P. Bitter

Een unieke verzameling vondsten is ontdekt bij het archeologisch onderzoek van de graven in de St. Laurenskerk.¹ Het gaat om honderden (fragmenten) van kleding, meegegeven in het graf. Net als het veldwerk is ook de uitwerking deels afhankelijk van de inzet van vrijwilligers. In het geval van de textiel werd door hen niet alleen de berging met bijzondere zorg omgeven, maar ook de inventarisatie naderhand en het 'fatsoeneren' van de belangrijkste textielvondsten.

Een omvangrijk textielproject vindt in deze publicatie een afsluiting.

Aanleiding tot het onderzoek

Van 1992 tot 1996 vonden aan de Grote of St. Laurenskerk te Alkmaar restauratie-werkzaamheden plaats. Na een eerste fase waarin het exterieur werd hersteld, vond tijdens de tweede fase een interieur-restauratie plaats. Daarbij is de kerk tevens voorzien van technische installaties vanwege de nieuwe multifunctionele bestemming. Onderdeel van de restauratie was het herstel van de zerkenvloer, waartoe alle ruim 2000 grafzerken gelicht werden. Voor de ondergrondse verwarmings-installatie moest vervolgens in de gehele kerk grond afgegraven worden. Vanwege de vele oudheidkundige resten in de bodem is dit gecombineerd met opgravingen door de gemeentelijke afdeling monumentenzorg en archeologie.

De belangrijkste doelstellingen van het archeologisch onderzoek betroffen het grafonderzoek en de (eventuele) resten van een eerder kerkgebouw.

Van juli 1994 tot mei 1995 werden ca 1000 graven geborgen en verscheidene diepere sleuven gegraven voor funderingsonderzoek. Alle vondsten zijn bij de berging nauwgezet geregistreerd, ingemeten en gefotografeerd.

In en bij de Grote Kerk bevond zich tot 1830 de belangrijkste begraafplaats van Alkmaar. Er werd zowel buiten begraven als binnen de kerk- dit laatste was duurder. In 1830 werd de Algemene Begraafplaats geopend omdat begraving binnen de bebouwde kom inmiddels om gezondheidsredenen verboden was.

De doden waren destijds in de aarde begraven in houten kisten, die 'in lagen' werden bijgezet. Dit betekent, dat onder elke grafzerk in principe meerdere kisten boven elkaar ter aarde werden besteld. De diepste graven waren in het grootste deel van de kerk tot circa 2-2,5 meter onder de vloer gedolven, in de zijbeuken van het schip echter wel een meter dieper.

Voor begrafenis in de kerk moest worden betaald. Wanneer de betalingen eindigden, kon een graf worden 'geschud'. Daarbij werden alle graven onder de betreffende grafzerk tot onderin geruimd en de beenderen werden ofwel naar een 'beenderhok' buiten de kerk overgebracht, ofwel onder de zerk herbegraven in een 'beenderkist'. Dit was een kleine kist waarin alle grote beenderen samen werden begraven, meestal geheel onder in de grafkuil. Het eerste graf kwam onderin, de volgende grafkist daar bovenop, etc.

Door het intensieve gebruik als begraafplaats dateren de opgegraven skeletten allen uit de 18de en begin 19de eeuw.

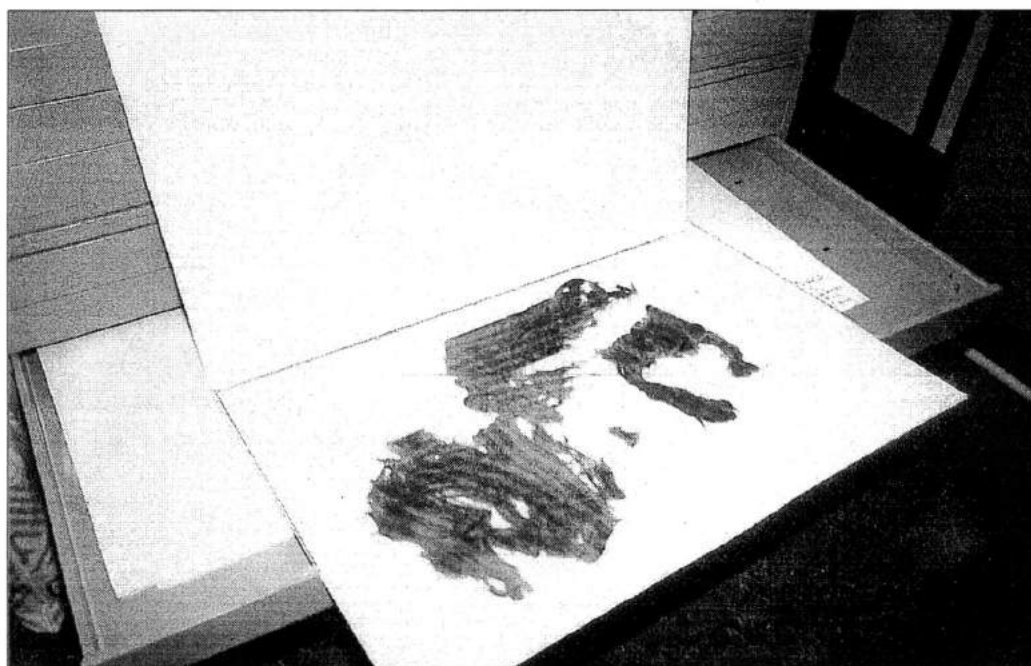
Tot onze grote verrassing werd in de graven veel textiel gevonden, waarschijnlijk het gevolg van zeldzaam droge omstandigheden in delen van de kerk. Het meeste textiel kwam te voorschijn tussen 1 en 1,5 m diep (ruim boven het grondwater) en op enige afstand van de buitenmuren.

Omdat plantaardig materiaal niet is bewaard maar dierlijk materiaal wel, zijn alle objecten van linnen en

¹ Voor informatie over de kerk, haar inrichting en geschiedenis, zie: Rogge 1995 en Rogge 1996.

Fred en Hennie aan het werk met de tunica (95GRK 131)

Opbergmethode in zuurvrije mappen in een ladenkast

katoen vergaan. De vondsten zijn alle van wol en zijde.

Gelukkig was één van de vrijwilligers, Fred Berendse, tevens actief lid van de Weefkring Alkmaar e.o. Samen met Hennie Scharff, eveneens een vrijwilligster, werd alle textiel geborgen en handmatig ontdaan van vuil.

Berging en nazorg voor de textiel

Reeds op de eerste dag van de opgraving werd een bijzondere textielvondst gedaan (vondstnummer 94GRK 4; zie de catalogus). Deze vondst had meteen gevolgen voor de organisatie van het graafwerk, dat nu nog voorzichtiger diende te gebeuren.

Het skeletonderzoek vormde het meest arbeidsintensieve onderdeel van het veldwerk. Er werd gewerkt met de inzet van een flink aantal vrijwilligers met wisselende ervaring en deskundigheid, onder leiding van beroepsarcheologen van de gemeente (Juke Dijkstra en Rob Roedema). Vrijwilligers legden de graven vrij, waarna een deskundige (Frits Laarman) de skeletten borg.

Bij het graafwerk werd eerst met de graafmachine de bovenste halve meter grond voorzichtig afgegraven. Vervolgens ging het met de schep verder. De kisten waren doorgaans goed herkenbaar doordat de donkerbruine houtmoolm zich scherp aftekende tegen het geelbruine zand. Wanneer de kist werd gevonden, werd verder gegraven met een troffel. De schedel kwam men het eerst tegen en daarna ging het verder met kwasten en borstels. Meestal was de grafkist ingezakt: het hout van de deksel lag dan op het skelet, de zijwanden waren naar binnen gedrukt en de kistruimte deels volgelopen met zand.

Indien er nog textiel aanwezig was, werd dit hoofdzakelijk aangetroffen op het bovenlichaam. Vaak was hierop een laagje houtmoolm gekleefd en kon men de textiel in eerste instantie niet of nauwelijks zien. Daardoor was de kans groot, dat men bij het graafwerk de eerste textielresten meteen samen met de houtmoolm zou verwijderen.

Het was dus zaak om bij het vrijleggen van de graven goed op te letten wanneer men zo'n donkerbruine laag zachte houtmoolm bereikte. De textiel bleek namelijk door de bodemwerking zijn originele kleuren verloren te hebben (de kleurstoffen waren destijds vooral organisch en de kleurstof is vergaan) en de kleur van zijn omgeving te hebben opgenomen, meestal een bruine teint die sterk leek op de kleur van het houtmoolm.

Fred nam direct bij de aanvang van de opgraving de zorg voor de textiel op zich en had daar een (meer dan) fulltime klus aan. Hij maakte een instructie voor de gravers zodat ze goed zouden letten op 'textielstructuur' bij het troffelen.

Elk graf werd zodoende extra voorzichtig vrijgelegd.

Alles werd gefotografeerd, op schaal 1:20 vastgelegd op de veldtekeningen en voorzien van een vondstnummer (in principe kreeg alles uit één grafkist zoveel mogelijk hetzelfde vondstnummer). Op de rand van de veldtekening werd een lijst bijgehouden met aantekeningen over het betreffende graf.

Bij de berging van het skelet vulde Frits Laarman voor elk skelet een formulier in, waarop ook aanvullende opmerkingen kwamen (bijvoorbeeld over textiel bij het hoofd). Sommige zaken kwamen pas bij de berging te voorschijn.

Indien er veel textiel in een graf was werd de berging anders aangepakt. De beenderen werden normaliter, nadat Frits zijn veldnaamnemingen aan het botmateriaal eerst had genoteerd op het skelet-veldformulier, opgeraapt en in een krat verzameld. Dit gebeurde volgens een vaste methode van aanpak opdat niets over het hoofd kon worden gezien.

Bij de grootste textielvondsten werd het skelet echter niet geheel in het veld geruimd maar het deel met de textiel werd apart geborgen: eerst werd het zo diep mogelijk vrijgelegd, vervolgens (met handschoenen aan) met de hand er onder door twee personen opgelicht en op een gereed liggende plaat hout geschoven. Op de werktafel werd het 'pakket' vervolgens door Fred uitgepeld (inclusief berging van de nog aanwezige

beenderen).

De fragmenten werden minutieus losgepeuterd, waarbij vuil voorzichtig verwijderd werd.

De textielvondsten werden droog opgeslagen en naderhand kregen enkele stukken nazorg. Dit bestond in eerste instantie uit het handmatig eraf peuteren van de houtmoolm. De textiel bleef na de opgraving in goede staat, maar het houtmoolm droogde uit tot harde klontjes of beschimmelde.

Door bevochtiging met gedestilleerd water ('aqua des') en voorzichtig drogen op zuurvrij karton, werden de ineens gefrommelde stukken weer vlak gemaakt.

Behalve het handmatig verwijderen van zand en houtmoolm bleek geen conservering van de textiel nodig (behalve anti-mot-voorziening).

Uitwerking van het onderzoek

Na de opgravingen hebben Fred en Hennie de bijna 300 gevonden (fragmenten van) objecten globaal geïnventariseerd; circa 30 objecten zijn schoon gemaakt en een deel ervan is uitvoerig onderzocht op hun wekelijkse 'textiel-dag'. Dit karwei heeft uiteindelijk jaren in beslag genomen. Het werk vond aanvankelijk plaats bij Fred thuis, maar sinds de opening van het Archeologisch Centrum C.W. Bruinvis was er werkruimte voor hen op Oudegracht 245. Hier is het materiaal ook in depot opgeslagen.

Fred beschreef de weefsels, terwijl Hennie zich bezig hield met de patronen van de kledingstukken.

Tijdens hun onderzoek zijn Fred en Hennie op bezoek geweest bij diverse instellingen om vergelijkbare textilia in de collecties te bekijken, waarvoor onze hartelijke dank aan: de Afdeling Archeologie van de gemeente Amsterdam (A. Lagerweij), het Haags Gemeentemuseum, het West-Fries Museum te Hoorn (K. Wester), het Fries Museum te Leeuwarden (G. Arnolli), Museum De Lakenhal te Leiden (F. van Deijk), Museum Betje Wolff in Middenbeemster, het Zwaans Historisch Museum (J.M.T. van Seters).

Ook is advies gekregen van enkele andere textiel-deskundigen, waarvoor welgemeend dank. Sandra Comis gaf reeds tijdens de opgraving nuttige adviezen over de conservering. Marianne Havermans-Dikstaal werd geraadpleegd en kwam in Alkmaar op bezoek (tevens dank voor het schriftelijk commentaar op haar eerste indrukken van het materiaal).

Vanuit de Weefkring Alkmaar e.o. is op bijzondere wijze bijstand verleend. T. Buisman weefde een damastpatroon (95GRK 944) en een lint na (94GRK 131F). T. Huisman reconstrueerde het breipatroon van de trui van 94GRK 215B en reproduceerde de trui. P. Verzijden, R. Carpay en D. de Guldemeester hielden zich bezig met resp. doodshemden, linnen en banden. Bep Berendse was niet alleen als partner van Fred ten eerste betrokken bij de Grote-Kerk-vondsten, maar hield zich ook bezig met de verfsoorten.

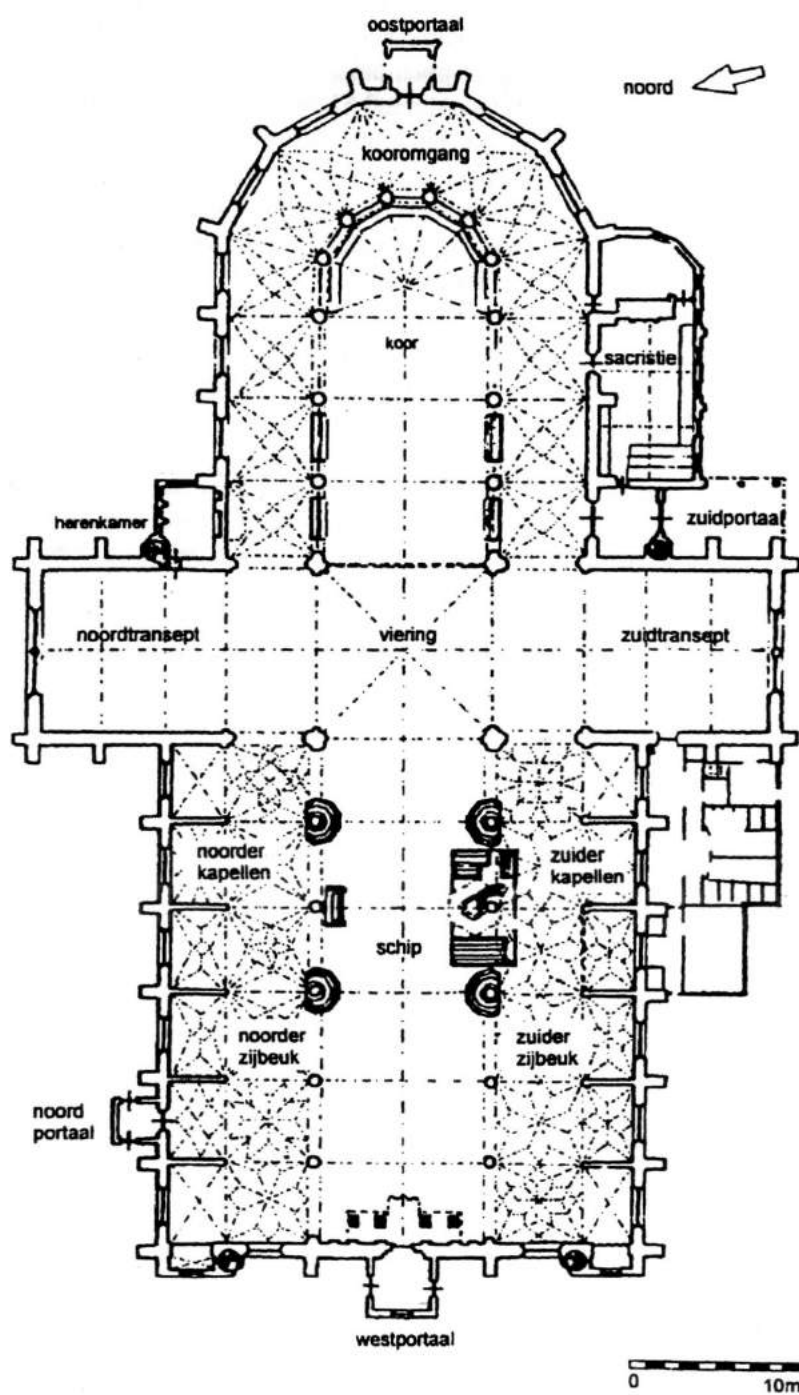
Ongeveer in dezelfde tijd was Juliet van Seters elders bezig met een onderzoek, in het kader van haar doctoraalscriptie kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Leiden,² naar wollen damast in Nederlandse (museale) collecties. Haar doctoraalscriptie mondde uit in een losse publicatie in 1997.³ Dit is, met aanvullingen, als hoofdstuk in dit rapport opgenomen.

Dankzij een nauwkeurige registratie tijdens de opgraving konden de graven gekoppeld worden aan de oorspronkelijke vloerindeling. Onderzoek van de grafzerken ten behoeve van de restauratie⁴ had uitgewezen, dat deze grotendeels nog volgens de originele vloerindeling op hun plek lagen. Dit maakte het

² Van Seters 1996.

³ Van Seters 1997.

⁴ Rogge 1995.

Plattegrond van de St. Laurenskerk

mogelijk om de opgegraven individuen te koppelen met de gegevens in de zogeheten 'grafboeken'. Hierin was door het kerkbestuur destijds uiterst nauwkeurig administratie bijgehouden over de begraafplaats, onder meer vanwege de juridische en financiële verplichtingen.

Deze grafboeken berusten thans in het Regionaal Archief Alkmaar. Door Jan-Willem Balder en Michael Lucassen, medewerkers van het archief, zijn van bijna 300 skeletten in de grafboeken de identificaties uitgezocht. Deze konden met fysisch-antropologisch onderzoek worden geverifieerd.

Een belangrijke doelstelling van het grafonderzoek was het verrichten van fysisch-antropologisch onderzoek naar de lichamelijke gesteldheid van de Alkmaarders in het verleden. Dit onderzoek is na de opgraving gedaan door Steffen Baetsen, gedurende een jaar in dienst van de gemeente Alkmaar (de resultaten verschijnen in een volgend RAMA-rapport).

Het onderzoek is in het voorjaar van 1999 overgenomen door Peter Bitter. In de zomermaanden zijn de notities en tekeningen gebruikt als basis voor deze publicatie. Daarbij is het een en ander aangevuld en nader beschreven, waarbij advies is verleend door Juliet van Seters (Stedelijk Museum Alkmaar). In aanvulling op het tekenwerk van Hennie Scharff zijn diverse patronen door Peter Bitter getekend. Het fotowerk werd gedaan door Peter Bitter en Cor Prins van de afdeling monumentenzorg en archeologie.

Uiteindelijk zijn in de catalogus circa 80 (fragmenten) van objecten in detail beschreven, waarvan tweederde bestaat uit kledingstukken met een herkenbaar model.

Helaas heeft Fred de afronding van het grote textielproject niet meer mogen meemaken. Het werk is in dankbare herinnering aan hem opgedragen.

Grafzerk van een droogscheerder, in de St. Laurenskerk te Alkmaar, versierd met de grote droogscheeters-schaar

Grafzerk van een verver, in de St. Laurenskerk te Alkmaar, versierd met de verfstokken

*Tegel met kleermaker in kleermakerszit. Decoratie blauw op wit.
Bodemvondst opgraving Ruiterssteeg 1999 (1625 - 1650)*

2 TEXTIEL IN ALKMAAR

P. Bitter

Textiel is er al eeuwenlang in allerlei soorten. Een verscheidenheid aan garens en weeftechnieken leverde uiteenlopende stoffen op. Hierin werd levendig gehandeld. De productie was zeer arbeidsintensief en gaf werk aan grote aantallen mensen. Textiel was voorheen dan ook een kostbaar product, waar zorgvuldig mee werd omgesprongen.

De belangrijkste materialen waren wol en vlas (linnen), maar ook zijde en (vanaf de 17de eeuw) katoen werden gebruikt. Er waren verschillen in kwaliteit en soorten, terwijl de materialen ook gemengd werden geweven.

In Alkmaar werd kleding gemaakt van lokaal geweven en van geïmporteerde stoffen. Hoewel op bescheiden schaal, zijn er in de 18de eeuw in Alkmaar nog wollen en linnen stoffen geproduceerd en afgewerkt. Het meeste zal evenwel van elders ingevoerd zijn en via de lokale stoffenwinkels bij de kleermakers beland, niet alleen exotische producten als zijde en sifs maar ook wollen en linnen stoffen uit andere delen van de Nederlanden of bijvoorbeeld Westfalen.

Textielproductie vóór de 18de eeuw

Alkmaar kende in de 15de eeuw al een eigen textielnijverheid. Er werd zowel wol als linnen (vlas) verwerkt.⁵ Voor zover bekend, heeft deze productie zich niet of nauwelijks begeven in de buitenlandse export, maar was deze geheel op de plaatselijke markt gericht.⁶ Alkmaar was overigens wel het marktcentrum voor een zeer grote regio, ongeveer de gehele noordwestkwadrant van Noord-Holland. In de 17de en 18de eeuw verliepen vrijwel alle import en export via de handelsmetropool Amsterdam. Het stadsbestuur van Alkmaar voerde destijds een actieve handelspolitiek die gericht was op het waarborgen van de scheepvaartroutes naar Amsterdam en het afbakenen van de afzetgebieden, met name ten opzichte van concurrent Hoom.⁷

In de loop van de 16de eeuw beleefde de Hollandse textielnijverheid een sterke groei, mede door de stroom immigranten uit het zuiden, met een piek aan het einde van de eeuw. Door de Spaanse inname van Antwerpen in 1585 werd deze stad afgesneden van de Noordzee, die voortaan door Holland en Engeland beheerst werd. Vlaanderen was tot eind 16de eeuw een van de belangrijkste textielregio's van West-Europa. De Vlaamse immigranten brachten in Holland grote veranderingen in de nijverheid, met nieuwe technieken en weefsels en een nieuwe bedrijfsvoering. Men heeft dit omschreven als de 'nieuwe draperie', die o.a. was gekenmerkt door een sterke verdeling van de productie over verschillende gespecialiseerde bedrijven waarbij de meest kapitaalkrachtige ondernemers de touwtjes stevig in handen hadden. Noordegraaf omschrijft dit als 'vroegkapitalistische bedrijfsvoering'. Hij schetst in Alkmaar het ontstaan van een nieuwe groep van 'loonwevers' die zich onderscheidt van de 'ambachtelijke' kleinschalige wevers

⁵ De schaarse gegevens zijn samengevat door Noordegraaf 1982.

⁶ In zijn overzicht van de textielnijverheid van Holland wordt door Kaptein (1998) Alkmaar nergens genoemd bij de exporterende steden. In de Informatie van 1514 wordt vermeld, dat de draperie voorheen in Alkmaar omvangrijk was maar dat deze in 1514 geheel was vergaan. Kaptein (1998, hst.4) toont aan dat in deze belasting-enquêtes door de steden bewust een te negatief beeld wordt gegeven van de textielnijverheid. In 1514 staat voorts vermeld dat de 'vijf vrouwenkloosters ... groote neringe van weven ende spinnen' hadden. Kaptein (1998, 224-225) veronderstelt dat dit de linnen-weverij betreft.

⁷ Zie Aten 1995.

die de gehele bedrijfsvoering (meer) zelfstandig bedreven.⁸

Aan de immigranten uit het Zuiden werd door de diverse steden 'getrokken'. Met royale aanbiedingen van geld, onderdak en andere voorzieningen (zoals de inzet van weeskinderen als arbeidskrachten) poogde men belangrijke ondernemers naar de stad te lokken. Bekend is bijvoorbeeld de kortstondige periode dat de befaamde linnendamast-wever Passchier Lammertijn vanuit Haarlem naar Alkmaar werd gehaald.⁹ Een ander opmerkelijk 'incident' zijn de pogingen om in Alkmaar zijderupsen te kweken, hetgeen vermoedelijk vooral door het koude klimaat mislukte.¹⁰

Vanaf ca 1650 zette te Alkmaar een achteruitgang in, totdat in de 18de eeuw de Alkmaarse textielnijverheid onbetekenend was geworden. Dit verval vond destijds in geheel Holland plaats en werd in eerste instantie vooral veroorzaakt door de sterke buitenlandse concurrentie en het afschermen van de eigen marktgebieden ('mercantilisme'), zoals de wol- en linnennijverheid van Brabant, Twente, Westfalen en Silezië, maar ook in tal van andere landen.¹¹ Daarnaast werd door de V.O.C. een toenemende stroom zijden en sitsen (soort katoen) stoffen uit de Oost aangevoerd.

In Holland hielden alleen bepaalde textielproductiecentra het in de 18de eeuw nog vol, zoals de wolnijverheid van Leiden en de linnennijverheid van Haarlem. Zij specialiseerden zich echter in toenemende mate ook op de afwerking van geïmporteerde stoffen, zoals verven en (linnen) bleken. In Amsterdam en Haarlem bestonden vanaf eind 16de eeuw ook zijde-weverijen, in de 17de eeuw gestimuleerd door het op gang komen van de directe aanvoer van Chinese en Bengaalse ruwe zijde door de V.O.C.

In de 17de en 18de eeuw was ook het weven van zijden linten een belangrijke nijverheid te Haarlem. Er werd een hoge productie gehaald door een bijzonder weefgetouw, de zgn. lintmolen waarmee meerdere linten tegelijkertijd geweven konden worden.¹²

De V.O.C. importeerde naast de grondstoffen evenwel massaal uit de Oost tevens de geweven zijden en vooral de sitsen (katoenen) stoffen. In de eerste helft van de 18de eeuw was dit zelfs omstreeks de helft van de omzet van de V.O.C.!¹³ Klachten van Leidse, Haarlemse en Amsterdamse wevers bij de Staten Generaal, bij gelegenheid van het verlengen van de staatsovereenkomst met de V.O.C. in 1694 en 1740, hadden dan ook uiteindelijk weinig succes.¹⁴

Sits was een katoenen weefsel uit India, waar het veelkleurig werd geschilderd of bedrukt. Pas na 1800 kwam het weven van katoen in Europa op gang, onder andere vanwege de moeilijkheid van de beperkte sterkte van het garen (problemen in de ketting) en de gecompliceerde voorbereiding die bij het verven

⁸ Reeds in de 15de, mogelijk al 14de eeuw, waren er ondernemers die de grondstoffen inkochten en de gehele verwerking tot eindproduct uitzetten bij diverse bedrijven. Deze ondernemers, die wel reders of (in de laken-nijverheid) drapeniers worden genoemd (in de 19de eeuw komt de term fabrikteurs op), verdrongen in de grootste productiecentra de zelfstandige wevers (verbonden in het gilde) en maakten velen financieel van hen afhankelijk. Ook bij het keuren van weefsels en verfkwaliteit zetten deze ondernemers in de 17de eeuw de gilden aan de kant. In de 18de eeuw, toen de textielnijverheid in vele steden sterk in verval raakte (en de kapitaal-krachtige ondernemers hun geld op andere nering gingen inzetten) kwamen de gilden kortstondig weer meer in beeld. Zie: Mulder 1995; Noordegraaf 1982.

⁹ In 1607. Kaptein 1993.

¹⁰ Een eerste poging deed Caspar Benoist in 1606, een tweede was Jean de la Bat in 1610. Zie Hofenk-de Graaf 1990.

¹¹ Veluwenkamp 1994; Griffiths 1981, 227-229.

¹² Mulder 1995. In de latere 18de eeuw verloren de lintwerkers veel terrein door de opkomst van kant (vooral Vlaams).

¹³ Gastra 1994. In de eerste helft van de 18de eeuw omvatte de textielhandel van de VOC ruim de helft van de jaarlijkse inkoopkosten en zo'n 40% van de verkoop-opbrengsten. In de loop van de eeuw verloor de V.O.C. veel terrein aan de East India Company uit Londen. De Vierde Engelse Oorlog (1780-1784) bracht de V.O.C. enorme schade.

¹⁴ Colenbrander 1992; Hofenk-de Graaf 1992, 133-235; Mulder 1995, 92-102; Colenbrander 1997.

nodig was.¹⁵ Wel werd katoen al in de 17de eeuw gebruikt bij mengweefsels. In de late 17de eeuw ontstond in Amsterdam (waar de helft van alle V.O.C.-aanvoer werd afgenomen) een grote nering in de afwerking van geïmporteerde witte katoenen stoffen. Vlak buiten de stad verzezen tientallen bedrijven waar de stoffen werden gebleekt en bedrukt. In de tweede helft van de 18de eeuw verloor deze bedrijfstak veel terrein aan buitenlandse concurrentie.¹⁶

Textiel in 18de-eeuws Alkmaar

De Alkmaarse textielproductie was vermoedelijk al voor 1750 gereduceerd tot een uiterst laag peil. Voor het toezicht op het laken waren er in de 16de eeuw maar liefst 10 waardijns (=staalmeesters). In de 17de eeuw daalde dit aantal tot er in 1700 nog maar twee waren. In 1700 en in 1727 werden de verordeningen voor de laken- en linnenwevers door het stadsbestuur nog vernieuwd. In 1742 werd besloten de vacante plek van de laatste waardijn niet meer in te vullen.¹⁷

Een belangrijke bron van informatie is het Historisch Kadaster Alkmaar, een project van W.J. van den Berg. Met verwijzing naar het Kadaster van 1832 heeft hij talrijke bronnen over eigenaars en bewoners van onroerend goed op adres gelokaliseerd en ontsloten (in dit rapport wordt steeds naar deze kadasternummers verwezen). Het eerste deel is gepubliceerd (als cd-rom) en omvat enkele belastinglijsten alsmede samenvattingen van een belangrijk deel van de archivalische gegevens over de eigendom van onroerend goed in Alkmaar vanaf 1700 (N.B. huurders zijn in dit bestand sterk onder-vertegenwoordigd doordat ze weinig archiefstukken hebben nagelaten).¹⁸

Opmerkelijk genoeg ontbreken tot het einde van de 18de eeuw de wevers volledig in het Historisch Kadaster Alkmaar I.¹⁹ Het zou kunnen dat de wevers indertijd hooguit nog vrij onbemiddelde huurders waren van onroerend goed.

Wel komen we linten-wevers tegen. In 1716 waren er (minstens) twee lintwerkers in de stad en in 1742/1744 drie.²⁰ Daarna ontbreekt deze beroepsgroep in het Historisch Kadaster I.

De textielnijverheid is in de 18de eeuw evenwel niet volledig uit Alkmaar verdwenen.

We vinden weliswaar geen directe aanwijzingen voor weverijen, maar er werd wel degelijk nog wol bereid. In 1744 waren er nog wolploters in de stad.²¹ 'Ploten' (mogelijk afgeleid van bloot) was het scheren

¹⁵ Schram-van Gulik 1998, 176; Folkerts 1992 noemt een aantal van 100 katoenweverijen in de stad Almelo in 1800.

¹⁶ Hartkamp-Jonxis 1987, 30-41; Hofenk-de Graaf 1992, 83-130.

¹⁷ Noordegraaf 1982.

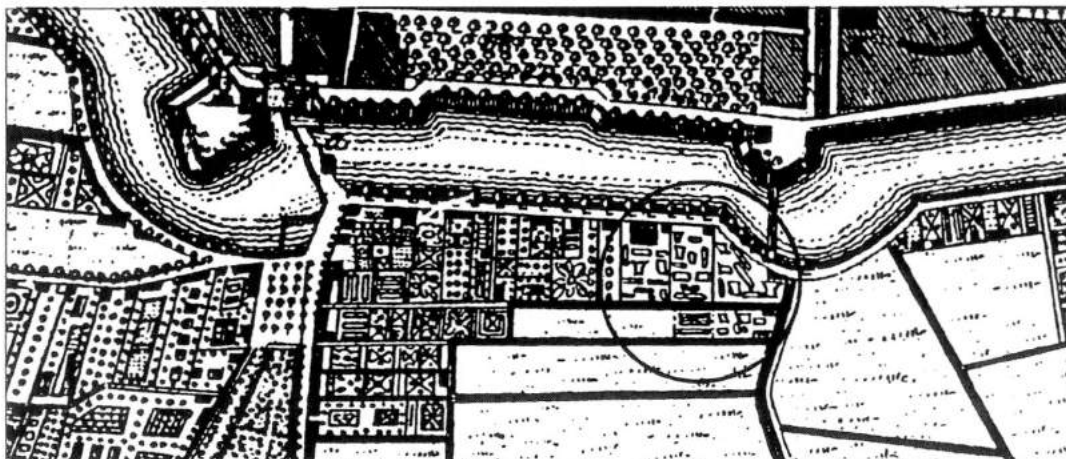
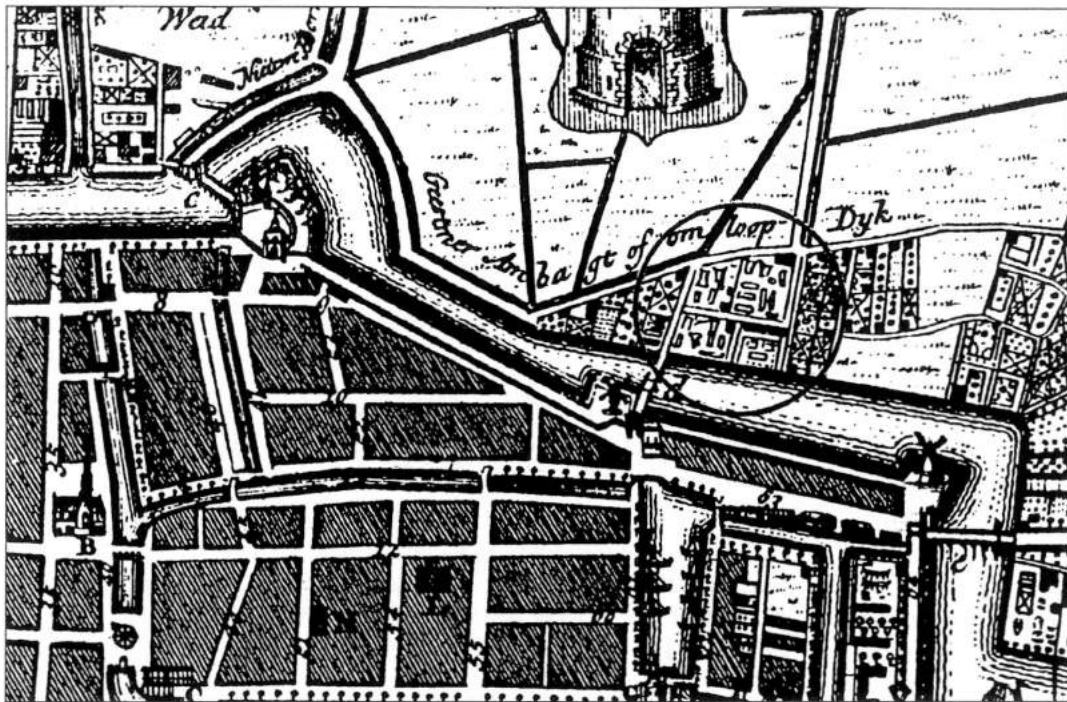
¹⁸ Van den Berg 1998. Overigens is dit 'slechts' een gedeelte van zijn project. Het andere deel van het Historisch Kadaster Alkmaar, met o.a. alle data van voor 1700 maar ook de transportakten van na 1700 (!), zijn thans nog in bewerking en niet gepubliceerd.

¹⁹ In 1797 vestigde Gerrit Hofstede uit Overijssel zich als wever te Alkmaar (in 1805 eigenaar Kad.B285; in 1822 van Kad.B495; 1830 zijn weduwe Kad.B495). In 1822 woont een wever, Fredrick Scholten uit Dinslaken, bij hem in (Kad.B495). Zijn broer Albert Hofstede noemt zich in de stukken wever of winkelier (1828 aankoop Kad.B782+Kad.B783+Kad.B784; 1828 aankoop Kad.B531 en Kad.B532; 1830 bewoner Kad.B283). In 1807 woont een wever in Ramen 22 (Juriaan Habig in Kad.A237); hij is in 1822 evenwel van beroep veranderd (visser). In 1822 wonen wevers in de Bloemstraat (Arie Oosterom; Kad.B931?), in Scharlo (Johannes Ravers in Kad.C?..), in G241? (Gerrit van Trienen in G241?) en in Kad.B1064 (Dirk J. Kramer). Begin 19de eeuw wonen er enkele wevers aan Voormeer, Zandersbuurt en Schulphoek (in 1822 Klaas Wonder in Kad.B1112, Hermanus Beekman in B1117-c? en Johannes Slatman in Kad.B1131 en Harmen Slatman in Kad.B1132, in 1830 Klaas Woude in Kad.B1145? en Harmen Slatman in Kad.B1103?).

N.B. de diverse namen doen voor de meeste wevers een oost-Nederlandse of Duitse herkomst vermoeden.

²⁰ Van den Berg 1998. In 1716 Jan Jansz Boot (Kad.A?; Ridderstraat wz) en Johannes Smak in Kad.B429; in 1744 C. Botter in Kad.B429, Jan Grootenakker in Kad.B670 en Jacob Veen in Kad.B611.

²¹ Van den Berg 1998: Kad.B672 (Matthijs Kuiper in 1744, bewoner mogelijk eigenaar) en Kad.A126-oost (bewoner in 1744, mogelijk eigenaar). Deze laatste was Rutger Oostenraat. Hij is wellicht genoemd naar Otzenrath, een dorp in Westfalen.

Uitsneden uit de kaart van J.C. Philips (1747) met daarop zichtbaar de vier blekerijen, die zich toen vlak buiten de vestinggracht bevonden. Ze zijn herkenbaar aan de erbij afgebeelde stroken linnen en kleding

van wol, afkomstig van schapenvachten. Het gaat daarbij om grovere wolsoorten. In 1808 waren er twee vellenploterijen in de stad: aan de Schelphoek werden waarschijnlijk alleen de huiden verwerkt (perkamentmakerij); de andere was in de voormalige brouwerij 'De Boom' en verwerkte wol.²²

Van de 17de tot de 19de eeuw werd Het Rode Hert bij de Frieseweg (aan de Hoonse trekvaart buiten de Friesepoort) als volmolen gebruikt.²³

In de 18de en begin 19de eeuw waren er ook textielververs in de stad.²⁴ Een belangrijke wolververij bevond zich aan het Luttik Oudorp.²⁵

De aanwezigheid van deze bedrijven doet toch het bestaan van een (kleinschalige) wollen weverij veronderstellen.

Daarbij komt, dat er in de tweede helft van de eeuw weer een waardijn voor de lakens was aangesteld.²⁶

In 1797 werd te Alkmaar een fabriek opgericht voor wollen stoffen.²⁷ Of deze ook daadwerkelijk tot productie is gekomen is de vraag. Hij ontbreekt in elk geval in 1801 (Goldberg-enquete) en daarna.

Behalve wollen weefsels werden ook andere stoffen in Alkmaar geproduceerd.

In 1753 kregen de diakenen van de Gereformeerde Kerk voor 25 jaren octrooi voor een dweilenweverij en een katoenspinnerij.²⁸ In 1753-1763 was een dweilenweverij gevestigd in het Aalmoezeniershuis, in voormalige kloostergebouwen van de Oude Hof.²⁹

In 1801 en 1816 schijnt door gedetineerden van het Tuchthuis (in een ander deel van de Oude Hof) nog vlas gesponnen te zijn voor haringnetten en zeildoekdraad.³⁰ Aan het Voormeer was in het begin van de 19de eeuw een zeildoekweverij gevestigd.³¹

In de 18de eeuw werd vermoedelijk in Alkmaar weinig of geen linnen meer geproduceerd. De fraaie Vlas-

²² Noordegraaf 1982, 45; Dekker 1995, 31. Van den Berg 1998: De Boom is Kad.A87 (fabriek in 1819 nog in bedrijf maar kwijnend, in 1846 gestaakt); de andere was (vooral?) een perkamentmakerij, vanaf begin 18de eeuw (1724 aanwezig) gevestigd op de Schelphoek, thans Compagniestraat (Kad.B1081), in het bezit van Arie Vogelesang, daarna diens zoon Jacob Vogelesang (tevens eigenaar van meerdere huizen en een looierij aan Verdrunkenoord). In 1822 zijn uit Leiden naar Alkmaar gekomen ene Abraham Vogelesang (in 1830 in Kad.A767, inmiddels geen velleploter maar opperman) en Hendrik Vogelesang (in 1822 Kad.A37? en in Kad.A358).

²³ Van den Berg 1998 (Kad. OUD-A243; zie ook toelichting bij Kad.C167 op datum 1757.03.07 en bij C203-a in 1832). De volmolen werd bij de aanleg van de trekvaart van Alkmaar naar Hoon in 1660 (Fasel z.j. Kroniek, 60) gespaard. Vermoedelijk wordt deze molen bedoeld in de Staat van fabrieken en trafieken uit 1808 (Noordegraaf 1982, 45). In 1815 werd de volmolen verkocht aan Dirk van den Werff, hoedenverkoper op de Voordam. In 1817 werd de molen door brand vernield en vervangen door een molen uit de Zaan.

²⁴ Van den Berg 1998: Kad.B416 (Floris Jacobsz Troost in 1716, 1744, 1765); Kad.B600 (J. Barnebos, bewoner in 1744, mogelijk eigenaar); Kad.A503 (Cornelis Tergant, vanaf 1802 winkelier in kousen en linnen op het kruiswerk in de Langestraat, was in 1823 tevens verwer van kleren, gordijnen en omslagdoeken; in 1826 verkocht de voogd van Cornelis Tergant de winkelvoorraad; Fasel z.j. Kroniek).

²⁵ Van den Berg 1998. Deze was gevestigd bij Kad.B261 en Kad.B276 (blauwververij) en droeg de fraaie naam De Drie Swanen. Het was een complex van belendende percelen aan het Luttik Oudorp ZZ en Fnidsen NZ. De eigenaren dragen buitenlandse namen, vermoedelijk van Duitse (Westfaalse) origine: in 1744 Jochem Gerismul, in 1770 gekocht door Jan Louwhoven; aan het einde van de 18de eeuw Hendrik Harmeyer. De ververij werd in 1828 verhuisd naar de Langestraat (Fasel z.j. Kroniek).

²⁶ Pieter Bruinvis was waardijn van de lakens van 1769 tot 1794 (opmerking Van den Berg 1998 bij Kad.B212 in 1807).

²⁷ Fasel z.j. Kroniek, 134.

²⁸ Fasel z.j. Kroniek, 107.

²⁹ Van den Berg 1998: Kad.A814.

³⁰ Van den Berg 1998: Kad.A814. De belangrijkste grondstof voor zeildoek was evenwel hennep.

³¹ Van den Berg 1998: Kad.B1111.

, garen- en linnenmarkt aan de Breedstraat, vernieuwd in 1687, diende vermoedelijk vooral voor de handel in import-linnen.

Op de kaart van Alkmaar door J.C. Philips, uit 1747, zijn vier blekerijen te herkennen (zie afbeelding):

- 1- tegenover de Waterpoort,
- 2- buiten de Kennemerpoort aan de Nieuwlandersingel (kad.F219 en 220),
- 3- buiten de Nieuwlanderpoort ten zuiden van de lijnbanen aan de Baansingel (Kad.F226 en 227) en
- 4- bij het Baanpad (Schulphoek, Kad.B1082).³²

Deze bestonden alle vier reeds in 1649.³³ Te oordelen naar de textiel die door Philips op de bleekvelden is getekend, waren ze alle vier zowel actief in de kleding-wasserij als in de linnen-apprêtuur.³⁴

In 1784 werd een linnenfabriek opgericht door een gezelschap van vermogende Alkmaarders met de naam 'Burgerhart'. Er waren aanvankelijk 150 arme lieden in te werk gesteld. Het gezelschap kwam in 1787 in problemen vanwege haar patriottische politieke activiteiten en de fabriek telde toen nog maar 50 werklieden. De problemen betekenden waarschijnlijk al kort hierna het einde van de fabriek.³⁵

De Vlas-, garen- en linnenmarkt aan de Breedstraat raakte eind 18de eeuw buiten gebruik en werd verbouwd tot Schouwburg. Een poging om in 1828 een nieuwe garen- en vlasmarkt op te richten op de hoek Koningsweg/Lombardsteeg, werd een mislukking.³⁶

Al met al, kunnen we gerust aannemen dat in de 18de eeuw verreweg de meeste kleding te Alkmaar zal zijn vervaardigd uit geïmporteerde stoffen.

De handel in stoffen had in die tijd enorme afmetingen aangenomen. Textiel werd uit alle windstreken verhandeld. De internationale handel speelde zich vooral af via Amsterdam, dat immers de helft van alle V.O.C.-handel verwerkte. In de 18de eeuw waren er in Amsterdam honderden textielhandelaren en -winkels gevestigd. Een Amsterdams belastingkohier uit 1742 (over een extra heffing op jaarinkomens boven f 600) geeft een indrukwekkend beeld hiervan: 80 sitsenwinkels, 72 katoenwinkels, 74 linnenwinkels, 63 lakenwinkels, 88 stoffenwinkels en 27 zijdewinkels!³⁷

Vergeleken hiermee steekt het beeld van de stoffenhandel te Alkmaar wel enigszins pover af. Omstreeks 1744 waren er in Alkmaar minstens: 10 lakenwinkels³⁸ en twee lakenkopers,³⁹ drie linnenwinkels,⁴⁰ één

³² Van den Berg 1998: Kad.F219 en Kad.F220 (woning met blekerij en washuis buiten de Kennemerpoort, vermeld in 1807 tot 1830, wellicht dezelfde als de belending van Kad.F194 in 1751); Kad.F226 en Kad.F227 (woning met blekerij in de Klappolder buiten de Nieuwlanderpoort, vermeld 1730-1832); Kad.B1082 (blekerij met washuizen bij de Schulphoek, vermeld in 1803).

³³ Vergelijk de kaart van I. Blaeu; er waren toen overigens nog drie blekerijen, namelijk bij: 5. Kennemersingel ten zuiden van Varnebroek, 6. Geestersingel ten zuiden van Scharlo, 7. Noordelijke singelgracht, op de middenwal tegenover de Pieterstraat (deze middenwallen zijn in 1657 verwijderd; Fasel z.j. Kroniek). Kennelijk was de linnen-afwerking in de 17de eeuw nog aanzienlijk! Bij Drebbel (1597) ontbreken de blekerijen 1, 3, 4 en 7; blekerij 2 is veel groter en blekerij 5 bevindt zich niet ten noorden maar ten zuiden van Varnebroek, 6 is aanwezig.

³⁴ Zo is bekend dat rond 1771 een linnenkoopman uit Haaksbergen (Twente) zijn linnen te Alkmaar liet bleken (Schram-Van Gulik 1998, 175; Jordaan 1974). Aardig is het om te vermelden dat deze linnenkoopman het gehele productieproces zelf uitzette bij boeren, wevers, etc., terwijl hij het eindproduct verkocht aan de grote linnenleverancier M. ten Cate te Amsterdam in ruil voor o.a. lijnzaad.

³⁵ Van den Berg 1998: Kad.A660. Dit is een huis aan de Langestraat dat in 1788 aan de fabriek verkocht zou worden, maar dit ging niet door.

³⁶ Rombach 1982, 131; Van den Berg 1998: Kad.A276 (1825.01.17).

³⁷ Hartkamp-Jonxis 1987, 30-41. N.B. deze aantallen betreffen alleen de winkels die boven de belastinggrens kwamen.

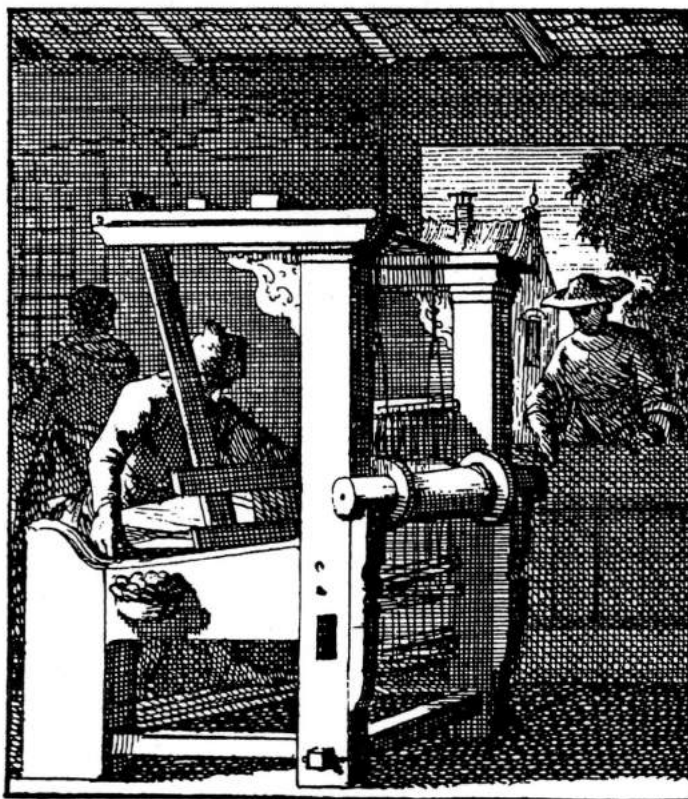
³⁸ Van den Berg 1998: in 1744 worden vermeld Kad.A433, Kad.A495 (1716 of 1722 tot voor 1748), Kad.A943 (tot 1761), Kad.A1046, Kad.B75 (in 1744, 1765 en 1779), Kad.B348 (in 1744, 1765), Kad.B654 (in 1716, 1744), Kad.B658 (De Vigilantie; in 1744 verhuurd aan lakenwinkelierster); Voorts lakenwinkels in Kad.B420 (in 1742, tot 1798, o.a. van Pieter Bruinvis) en Kad.B382 (1727; 1752).

³⁹ Van den Berg 1998: Kad.B152 (Adriaan Wentel in 1744; hij had geen winkel); Jan Pietersz Bruinvis (geb. 1705-overl. 1766) was lakenkoper (toelichting Van den Berg 1998 bij Kad.B212 in 1807).

⁴⁰ Van den Berg 1998: in 1744 vermelding van Kad.A499 (Anna Roos, overl. 1749, weduwe van theekoper Jacob Gildeman, had er in 1744 een winkel in koffie thee en chitsen) en Kad.B1118 (in 1730, 1744); voorts als belending vermeld in 1747 in Kad.B356.

De Weever.

Ghy die wel op uw handwerck let
Maakt doch het Stuck uws levens net.

Gelyck de weefspoel doort gescheer,
Soo vluchtig Zyn de levens daagen,
En koomen Eeuwiglyck niet weer:
Dat Elck Sich dan voorsichtich draage:
Is't Leef stuck Recht, of Slecht gedaan,
Daar sal Goed, of quaad Loon op staan.

*Prent van de wever door Jan. Luyken (1694),
met een eenvoudig weefgetouw*

laken- en katoenwinkel⁴¹ en één winkel in linnen en kant.⁴² Opvallend is de nadruk op laken als handelswaar, hoewel we mogen aannemen dat men in de betreffende winkels ook andere stoffen kon aanschaffen. Het lijkt erop, dat later in de 18de eeuw het aantal winkels nog was afgenomen.⁴³ Over de 'losse' handel op de markt tijdens de marktdagen is weinig bekend. De stoffenimport in Alkmaar e.o. verliep niet alleen via Amsterdam. In West-Friesland waren in de 18de eeuw opvallend veel textielkooplui uit Westfalen actief, met winkels onder andere in Hoorn en Enkhuizen. Zij importeerden niet alleen uit hun vaderland maar ook van elders. De waren werden door hen ook gevent in de diverse dorpen in de regio.⁴⁴

⁴¹ Van den Berg 1998: Kad.A647 met Kad.A648.

⁴² Van den Berg 1998: notities bij Kad.B338 (1716). De bewoner, Lourens Roos, werd later winkelier in linnen en kant (zonder nadere datum).

⁴³ Van den Berg 1998: in 1807 wordt slechts een winkel in zijden en wollen manufacturen vermeld in Kad.B519. In Kad.A496 woonde een lakenkoopman. In 1822 en 1832 was er een winkel in kant, gaas, neteldoek en garen in Kad.A471. In 1832 wordt een wolkoper genoemd (eigenaar van Kad.F261 en Kad.F262: een huis met een tuin van vermaak met een koepel in de polder Overdie).

⁴⁴ Zie Schram-Van Gulik 1998, 168-182.

BIJLAGE 1: PRODUCTIE VAN WOLLEN STOFFEN

Er waren verschillende kwaliteiten wollen weefsels, onder meer vanwege verschil in garens, binding en afwerking.⁴⁵

Kamgaren werd gemaakt van wol met lange vezels, die voor het spinnen werd gekamd met wolkammen welke waren voorzien van grove tanden. Gebruikt werden verschillende kwaliteiten van inheemse wol of geïmporteerde wolsoorten (vooral uit Spanje, Schotland en Engeland). Weefsels met dit garen konden slecht gevold worden, omdat de lange vezels al snel te pluizig werden. Wel is kamgaren uitstekend geschikt voor het weven van gladde stoffen die glanzend geperst werden, zoals *grein* (effenbinding). Een andere bekende kamgaren stof is *saai*, een lichte wollen stof in keperbinding. Dit was in de 17de en 18de eeuw één van de belangrijkste producten van Leiden, destijds het grootste wolcentrum van de noordelijke Nederlanden.

Kaardgaren is gemaakt van fijne wol met korte vezels. De fijne wol wordt voor het spinnen niet gekamd maar gekaard. Deze kaarde lijkt op een zeer kortharige borstel. Van deze wol kon men dikke pluizige draden maken die in dikke weefsels verwerkt werden. Ook in kaardgaren waren er kwaliteitsverschillen: de beste soort werd van Engelse importwol gemaakt. Kaardgaren kon gevold worden (zie verderop) tot een stevige warme stof. De fijnste gevoldde wollen weefsels werden *laken* genoemd- ook hierin bestonden kwaliteitsverschillen door variatie in de fijnheid van de wol, in het weefsel en in de nabewerking. Een wat grover weefsel van kaardwol is *baai*, een geruwde stof in effenbinding.

Wolsoorten werden ook gemengd gebruikt. Een soort die in de 18de eeuw populair was, is *serge*, een gekeperde wollen stof met een mengsel van fijne en grove draad.

Ook is wol met ander garen gemengd geweven, bijvoorbeeld *fustein*, met een ketting van linnen of katoen en een wollen inslag.

De productie van textiel was zeer arbeidsintensief en de sector bood werkgelegenheid aan duizenden werklieden, ondernemers en handelaren. Al in de late Middeleeuwen was de wolnijverheid vertakt in verschillende gespecialiseerde bedrijven, die hoofdzakelijk in de steden waren gevestigd⁴⁶:

- de bewerking van de ruwe wol. Dit kon de zgn. plootwol zijn van vachten die eerst nog moesten worden gewassen en geschoren, of scheerwol.

- het spinnen was vooral een huisnijverheid, die als bijverdienste door huisvrouwen werd bedreven. In de 16de en 17de eeuw kwam het spinnewiel algemeen in gebruik en verdween de spintol die, verzaard met een spinsteen als vlieggewicht, met duim en wijsvinger draaiend werd gehouden (spinsteentjes van uiteenlopend materiaal worden bij opgravingen tot in de 17de eeuw regelmatig gevonden).

- het weven.

Daarna volgde de nabewerking (ook wel *apprêture* of veredeling genoemd), eveneens door gespecialiseerde bedrijven. Het fijnste weefsel, laken, ging eerst naar de voller, maar de grovere stoffen konden nu naar de verver gaan.

- bij het vollen werd het weefsel gestampt in een oplossing van volaarde, heet water en urine. Daarbij krompen de vezels (en het laken) en werd de stof vaster (vervilten). Deze bewerking werd alleen op de fijne weefsels toegepast, het laken. Vanaf de late Middeleeuwen werd dit gedaan met een volmolen, die de stampers aandreef. Vervolgens werden de lakens door de voller gewassen in de gracht en op rekken gedroogd.

De stof werd vervolgens geruwd met kaardenbollen van de kaardendistel, vastgehecht aan de kaardenplank.

- de droogscheerder ging dan met een groot formaat knijpschaar langs de stof om de uitstekende haartjes

⁴⁵ Kaptein 1998, 22; Havermans-Dikstaal 1998, 23.

⁴⁶ Zie Posthumus 1908-1939, II 226-e.v. (Leiden); Hofenk-de Graaff 1992, 10-92 (Den Bosch); Kaptein 1995, 29-44 (Haarlem).

(opgekamd bij het kaarden) op gelijke lengte te scheren.

- daarna bracht de voller de lakens naar de ramen, waar de door het vollen en wassen gekrompen laken met een windas weer op lengte werd opgerekt. Hier werden ze door de waardijns het eerst gekeurd. Aan de lakens werden dan merkloden aangebracht.

- het verven was niet alleen een aparte bedrijfstak, maar er waren ook verschillende 'verf-bedrijven', waarbij de plantaardige kleurstoffen wede en meekrap het meest gebruikt werden: de 'roodzieders' kookten de stof in meekrap-oplossing, de 'blauwververs' gebruikten de kostbare grondstof wede (deze grondstof kon wel zevenmaal zo duur zijn als de meekrap⁴⁷). De geverfde lakens werden nogmaals gekeurd en voorzien van een merklood. Vervolgens kon men door een tweede verfbad een scala aan kleuren produceren. Door blauwgeverfde lakens een rood bad te geven werd dit zwart geverfd. Afhankelijk van diverse (geheime) recepten werden uiteenlopende kwaliteiten kleur bereikt. Zo kon de stof bijvoorbeeld nog behandeld worden met een aluinbad.

- na het verven kon de stof nogmaals door de droogscheerder worden afgewerkt. De stof kon nog verdere nabehandelingen krijgen, bijvoorbeeld het 'kalanderen' dat is het glanzend persen van de stof. Gekalanderde stof werd minder snel vuil. Vanaf de Middeleeuwen gebeurde dit met een 'strijkglas', een soort afgeronde glasklont; in de 18de eeuw werd de zgn. kalanderpers uitgevonden die met verwarmde metalen walsen werkte.⁴⁸ Tenslotte werd de stof gevouwen en verpakt.

⁴⁷ Kaptein 1998, 172-173.

⁴⁸ Havermans-Dikstaal 1998, 23.

BIJLAGE 2: LINNENNIJVERHEID

Over de middeleeuwse productie van linnen is weinig bekend. Uit historische bronnen blijkt dat reeds in de eerste helft van de 16de eeuw 'Hollands linnen' geëxporteerd werd naar o.a. Engeland. Dit linnen werd vermoedelijk door uiteenlopende Hollandse steden geproduceerd. In de 16de eeuw werd Haarlem een belangrijke linnenproducent.⁴⁹

De vervaardiging van linnen was eveneens verspreid over verschillende bedrijven, zij het minder divers dan bij het laken.⁵⁰ Er lijkt zelfs een belangrijk deel buiten de gewone bedrijfsvoering te zijn geproduceerd, namelijk door kloosters.⁵¹ De garens werden in de 16de eeuw grotendeels nog lokaal gemaakt. De twijnders betrokken de voorbewerkte grondstof van het platteland. De noodzaak om de vlasvezels te laten 'rotten' in de sloot leidde in de regio Haarlem al snel tot problemen met de bierbrouwers vanwege de watervervuiling. Al in de 17de eeuw werden de meeste linnen garens geïmporteerd, o.a. uit Vlaanderen, Brabant, Twente, Westfalen en Silezië. In de tweede helft van de 17de eeuw kwam uit deze streken ook een groeiende import van linnen stoffen op gang, waardoor de linnen-wevers in Holland in het gedrang raakten.

De Hollandse kust bleef evenwel toch zeer in trek voor een specifiek onderdeel van de linnenproductie: de apprêtuur oftewel nabewerking.⁵² Essentieel was immers het bleken van de stoffen. Het grauwe linnen werd bewerkt met loog (gemaakt van potas, voornamelijk geïmporteerd uit Danzig) in lauw water en uitgespoeld. Daarna moest het zonlicht de ongewenste kleurstoffen (natuurlijke verontreiniging) oplossen. Om de loog niet in de zon te laten doorwerken werd, met behulp van grote scheppen, slootwater uitgegoten over de stoffen die op het bleekveld uitgespreid waren. Kalkresten werden met zure karnemelk opgelost, waarna het gebleekte linnen met zeep en water werd uitgewassen.

Ook ongebleekte garens werden in de Hollandse blekerijen bewerkt. In het verlengde van dit proces hoort het verven.

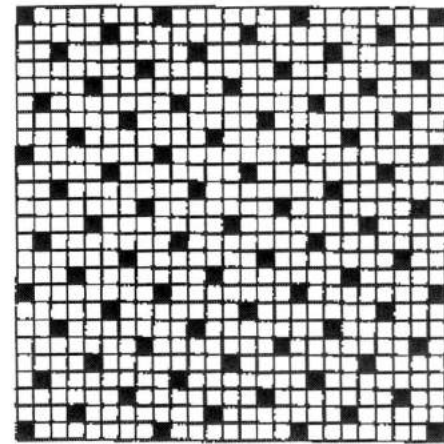
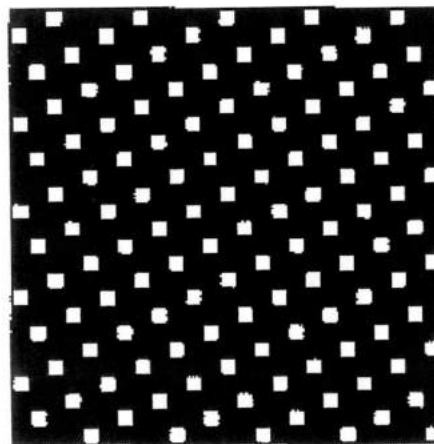
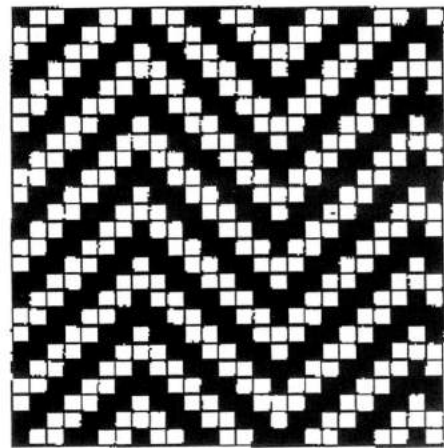
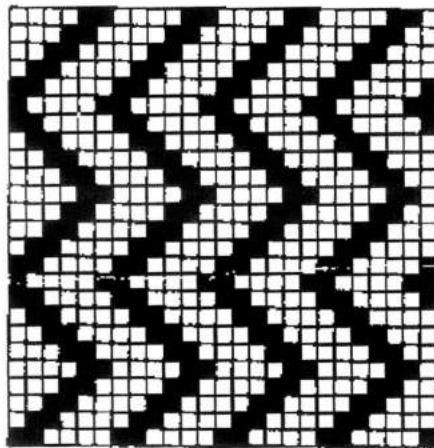
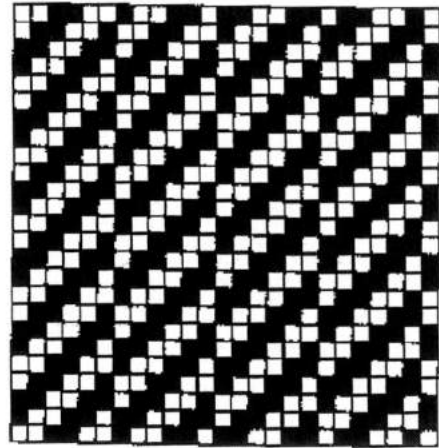
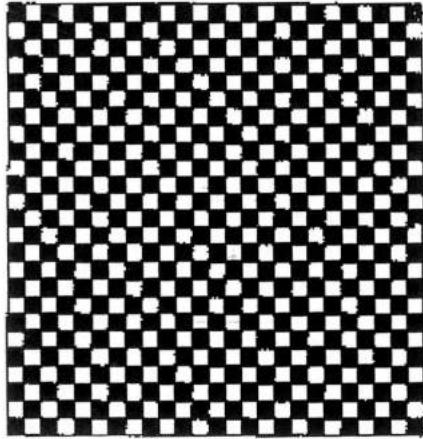
⁴⁹ Kaptein 1998, hst.9.

⁵⁰ Zie voor nadere beschrijving van het productieproces o.a. Dewilde 1991 en Mulder 1995.

⁵¹ Kaptein 1998, 224-226.

⁵² De Zoete 1997; Mulder 1995.

Enkele voorbeelden van effenbinding, keperbindingen (keper 2/2 Z onderbroken na 6 kettingdraden; twee soorten spits- en visgraatkepers), satijnbindingen (kettingsatijn 4/1 S met stijgingsgetal 2; inslagsatijn 1/7 Z met spronggetal 3).

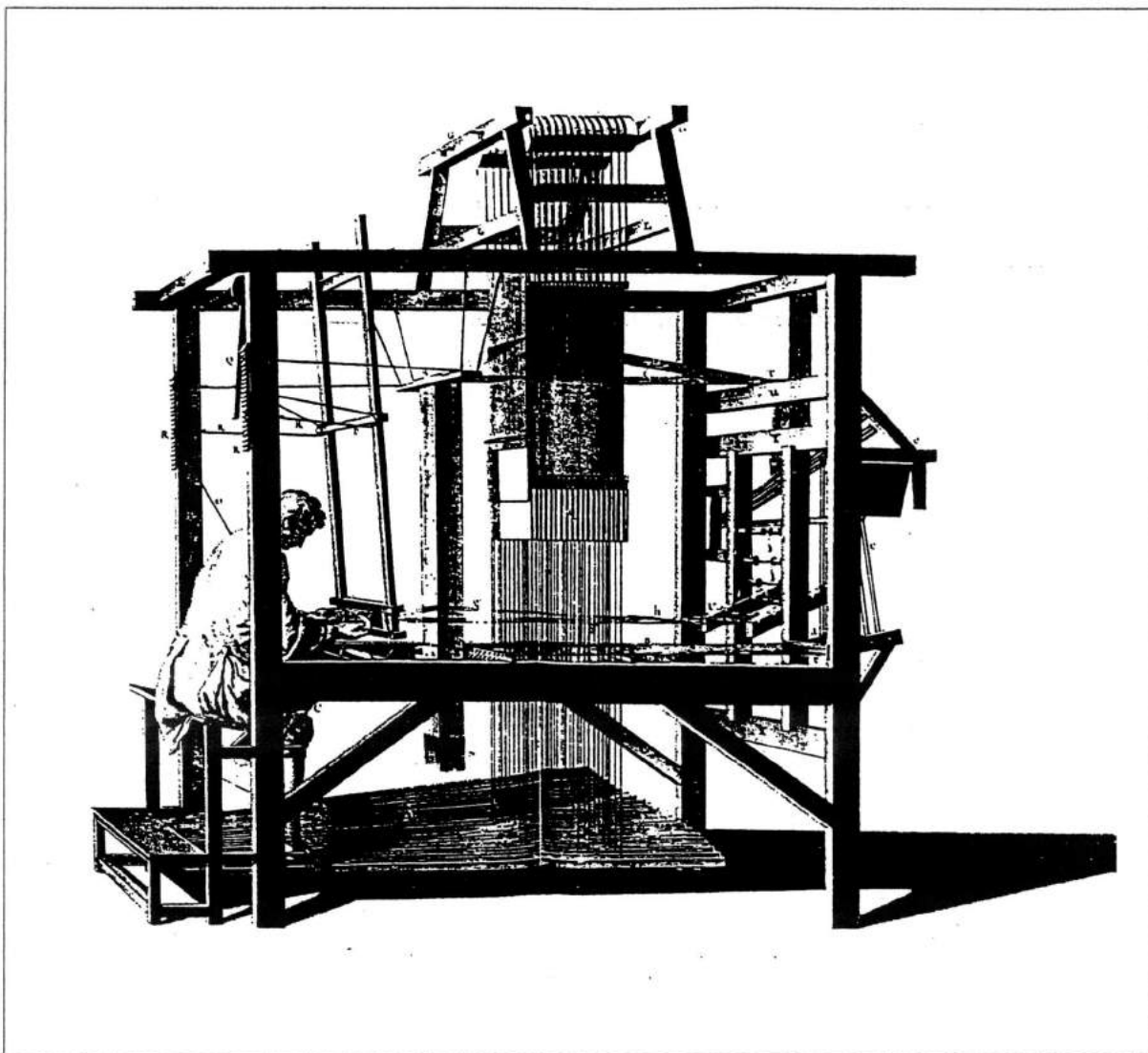
BIJLAGE 3: BINDING

De binding van weefsels bestaat uit twee draadrichtingen, met in de lengte de ketting (of schering) en in de breedte de inslag. Bindingen worden wel weergegeven op geruit papier, waarbij men het vakje zwart maakt als de bovenliggende draad de ketting is, en wit als het de inslag is.

Het meest eenvoudige weefsel is in *effenbinding* (ook wel linnenbinding of platbinding genoemd). Hierbij zijn de ketting- en scheringdraden om en om over elkaar heen geweven.

Bij *keperbindingen* zijn er driemaal na elkaar dezelfde kruisingen, waarbij het ritme bij elke volgende draad eentje opschuift (het stijgingsgetal of het spronggetal is 1). Dit veroorzaakt een schuine lijn. Door breuken en wisselingen van richting in de keper zijn talrijke variaties mogelijk, die kunnen resulteren in diagonale ribbels, zigzag patronen, visgraatpatronen, ruiten, diamanten etc.

Bij een *satijnbinding* gaat de ene draad minstens driemaal over de andere en eenmaal onderdoor, zonder diagonale lijnen te maken (het stijgings- of het spronggetal is zodanig, dat de enkele kruispunten niet aan elkaar grenzen). Wanneer de ketting de meest bovenliggende draad is noemt men dit kettingsatijn, andersom is inslagsatijn.

Trekgetouw voor figuur-weefsels (uit Diderot en d'Alembert)

3 WOLLEN DAMAST

J.M.T. van Seters

Bij de term damast wordt meestal in eerste instantie gedacht aan het witte linnengoed voor de feestelijk gedekte tafel en zijden stoffen gebruikt voor statige interieurs en kleding. De patronen van deze stoffen zijn veelvuldig nagevolgd in goedkopere materialen zoals katoen en wol. De fraaie, achttiende-eeuwse, meestal tweekleurige, geglansde wollen damast met grote bloempatronen is hier een voorbeeld van. Kledingstukken, gemaakt van deze stof, zijn in verschillende museale collecties, maar ook in particulier bezit bewaard gebleven. In het nu volgende wordt aandacht besteed aan de vervaardiging, de herkomst en de toepassing van deze stof.

Damast

In achttiende-eeuwse woordenboeken worden stofnamen incidenteel opgenomen. De keren dat damast genoemd wordt, is de beschrijving meestal slechts kort en wordt er hoofdzakelijk uitgegaan van zijde als grondstof: "Sorte d'etoffe de soye" (1723), "Geblomt Zijde stof" (1730, 1743 en 1762) en "Etoffe faite de soye a relevée de fleurs" (1783).⁵³ Alleen Savary des Bruslons is wat uitgebreider, maar ook hij houdt het bij zijde (1741).⁵⁴ Wanneer in contemporaine bronnen, zoals bijvoorbeeld boedelbeschrijvingen, sprake is van een andere grondstof dan zijde wordt dit doorgaans aangegeven of valt het op te maken uit de context. In twintigste-eeuwse (textiel)woordenboeken is het standpunt dat damast alleen van zijde gemaakt kan zijn verlaten. De term damast heeft nu voornamelijk betrekking op de binding, waarbij alle soorten garens gebruikt kunnen worden.⁵⁵ De naam "damast" is afgeleid van Damascus, via welke plaats de Chinese zijden damasten in Europa geïntroduceerd werden.⁵⁶

Vervaardiging

De hier besproken wollen damast is gemaakt van kamgaren, garen gemaakt van lange wolvezels.⁵⁷ Tijdens het spinnen zijn de vezels links- of rechtsom in elkaar gedraaid, zodat een S- of een Z-twist ontstaat. Hierna kunnen de verkregen draden nogmaals in elkaar gedraaid worden, twijnen genoemd. Ook dit kan links- (S-twijn) of rechtsom (Z-twijn) gebeuren.⁵⁸ Dit type wollen damasten lijkt te zijn gemaakt van kettinggarens met een S-twijn en inslaggarens met een Z-twist.⁵⁹

Na het spinnen zijn de garens geverfd. Naast een enkel effen wit, zwart, rood of geel exemplaar zijn de meeste glanzende wollen damasten tweekleurig. Ze worden meestal zo toegepast dat de zichtbare stofkant een donker fond en een licht patroon heeft. De volgende kleurcombinaties komen onder meer

⁵³ Halma 1729; Marin 1730, 1743 en 1768; Winkelman 1783, dl. 2.

⁵⁴ Savary des Bruslons 1741. Hij noemt ook imitatie van de werkelijke (zijden) damast, n.l. een damast ("Damas Caffart") waarbij een ander materiaal dan zijde gebruikt wordt voor de inslag.

⁵⁵ Clabburn 1989, p. 243; Van Dale 1984

⁵⁶ Wingate 1979; Beets 1926.

⁵⁷ Textielllexicon p. 41.

⁵⁸ Technieken 1987, p. 21-22; Textielllexicon 1991, p. 103-104.

⁵⁹ Voortgekomen uit onderzoek van de collectie wollen damasten in het Zaans Historisch Museum (de auteur) en wollen damasten gevonden in graven in de kerk van Ede (Van Nes 1990) en in de Grote of Sint Laurenskerk (mededeling mevr. T. Buisman, damastweefster in Alkmaar).

voor: een lichtblauw, blauw of donkerblauw fond met een wit patroon; een blauw fond met een heel lichtroze patroon; een groen fond met een wit patroon; een wit fond met een roze patroon; een donkerbruin fond met een blauw patroon; een zeer donkerbruin of zwart fond met een bruin patroon; een bruin fond met een wit patroon; een blauw fond met een lichter blauw patroon; een blauw fond met een rood patroon en een blauw fond met een paars patroon. Vooral blauw in combinatie met een andere kleur komt veel voor. Voor het verven is gebruik gemaakt van natuurlijke verfstoffen.⁶⁰ Door variatie in beitsstof (bij veel verfstoffen nodig voor een goede hechting aan de vezel), zoals bijvoorbeeld aluin, en verschillende verfbaden kan een groot scala aan tinten verkregen worden. Veel gebruikte verfstoffen waren onder meer: meekrap, een aantal schildluissoorten, zoals cochenille, roodhout (oranje tot donkerrood), wouw, geelhout (geel) en indigotine (blauw), gewonnen uit wede, maar vooral uit een plant uit de Aziatische Indigoferafamilie.⁶¹

De patronen van een damast ontstaan, in tegenstelling tot gedrukte, geschilderde en geborduurde patronen, door het weven. Kenmerkend voor de hier besproken stof zijn de grote, meer of minder gestileerde bloempatronen, meestal bestaand uit sierlijke, bloem- en bladranken, die of parallel lopen, of samenkomen in één of meer centrale motieven. Er kunnen vier groepen onderscheiden worden:

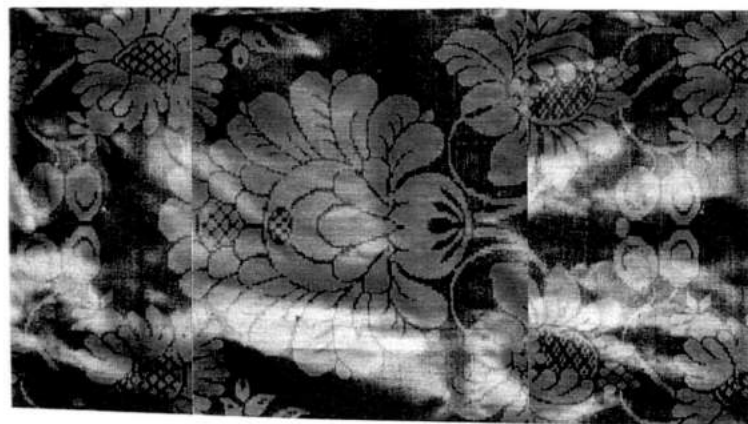
1. **Twee ranken die samenkomen in één tot drie centrale bloem- of vruchtmotieven.** Bij de achtschachts damasten (zie hierna) komt één centraal motief niet voor. Veelal heeft een patroon twee centrale motieven waarbij één duidelijk het hoofdmotief en een ander het kleinere is. Dit kleinere motief kan heel onbeduidend zijn. Bij een aantal patronen kan ook nog een derde centraal motief onderscheiden worden. De patronen van tek.1&2 komen erg veel voor.
2. **Twee parallel slingerende ranken** waarvan er nog geen twee op een stofbreedte passen. De ranken hebben in één rapport vier verschillende figuren. Dit kunnen twee bladeren en twee bloemen zijn, meestal om en om geplaatst, maar ook één blad en drie bloemen, of alleen maar bloemen. Alleen bladeren komt niet voor. Bij de vijfschachts damasten (zie hierna) zijn slechts enkele van zulke patronen bekend en ook bij de achtschachts damasten van deze groep zijn maar een paar verschillende patronen bewaard gebleven. Twee patronen, waarvan het ene een uitgewerkte versie is van het andere, komen echter heel erg veel voor (tek.3&4).
3. **Één slingerende rank**, waarvan vooral een tamelijk luchtige en sierlijke uitgewerkt patroon veel voorkomt (tek.5).
4. **Afwijkende patronen** waarvan slechts één of een beperkt aantal toepassingen bekend zijn.

We zien overeenkomsten tussen deze patronen met hun vloeiende lijnen en grote gestileerde, maar toch vaak nog herkenbare bloem- en bladmotieven, in Franse en Engelse stofontwerpen en verschillende stoffen uit de jaren dertig, veertig en vijftig van de achttiende eeuw.⁶² Maar ook Italiaanse stoffen, de Genuase in het bijzonder lijken de patronen van deze wollen damasten beïnvloed te hebben. De Genuase fluwelen en damasten vormden een uitzondering op de algemene navolging van Frankrijk en behielden hun eigen patronen. Zij waren van invloed op de in het interieur toegepaste stoffen welke vaak meer formele, forse symmetrische patronen hadden met een verticale richting. Deze patronen werden, soms

⁶⁰ Synthetische verfstoffen zijn pas rond in het midden van de 19de eeuw ontwikkeld. Zie hierover Hofenk-de Graaff 1974, p. 5.

⁶¹ Hofenk-de Graaff 1974, p. 2-10; Technieken 1987, p. 37-47.

⁶² Bijvoorbeeld Londen 1990-2, afb. 85, 90, 93, 111, 131 en de afb. op p. 170, 171, 218, 225, 228 en 246. Veel van deze ontwerpen zijn van de hand van Anna Maria Garthwait (1689/90-1765); Rijksmuseum inv.nr. BK 1971 226 en BK 1991 26 (lichtblauwe achtschachts zijden damast, Frankrijk of China (Europese markt), 2de kwart (?) 18de eeuw; linnen damasten servet, Kortrijk (?), ca 1740). Interessant in dit verband is het patronenboek voor zijden stoffen uit Norwich genoemd door Van Nes (Van Nes 1990, p. 9.).

2

18

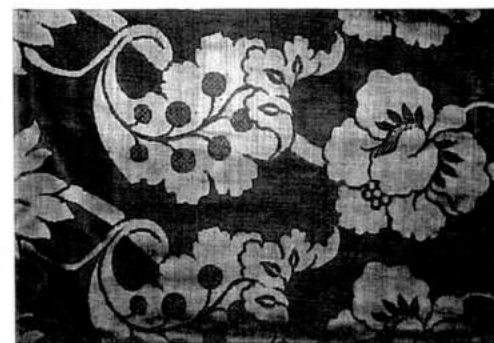
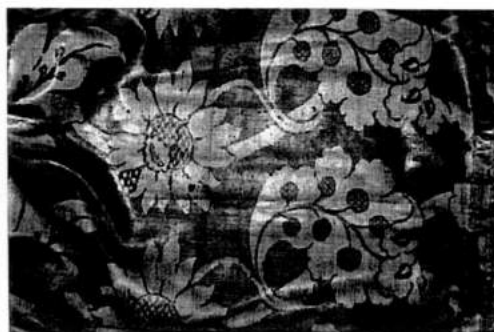
31

33

34

met enige kleine veranderingen, langdurig toegepast.⁶³

De patronen van damast worden gevormd door de afwisseling van twee satijnbindingen: kettingsatijn en inslagsatijn. Een satijnbinding is een binding waarbij de kettingdraden over minimaal vier inslagdraden flotteren (kettingsatijn) of vice versa (inslagsatijn) en onder één doorgaan (bindingspunt).⁶⁴ Met behulp van de schachten van een weefgetouw wordt een deel van de kettingdraden naar boven of naar beneden gehaald waardoor de inslag er zodanig tussendoor bewogen kan worden dat de juiste binding ontstaat.⁶⁵ Als de ene kant van de stof een kettingsatijn is, dan is de andere kant automatisch een inslagsatijn. Door de afwisseling van ketting- en inslagsatijn wordt het licht door de verschillende vlakken verschillend weerkaatst, waardoor een afwisseling van glanzende en matte vlakken ontstaat. Het gevormde patroon is aan beide zijden gelijk, maar spiegelbeeldig. Damast wordt geweven op een trekgetouw.⁶⁶ Dit type weefgetouw bestaat uit twee delen: het voorste deel bestaat uit schachten die de kettingdraden omhoog en omlaag kunnen trekken, zodat een opening ontstaat waardoor de inslagdraad gevoerd kan worden. Door de kettingdraden in bepaalde combinaties omhoog en/of omlaag te halen kan de gewenste binding worden gevormd. Het hierachter gelegen deel vormt het patroon. In dit deel kan in principe elke kettingdraad apart geheven worden. Voor elke patroontoer wordt met behulp van een tekening bepaald welke draden dat zijn. Het mag duidelijk zijn dat het vervaardigen van damast niet goedkoop was. Niet alleen was er een behoorlijke investering nodig voor de aanschaf van het getouw, maar het in gereedheid brengen van het getouw en het weven zelf was een tijdrovend en dus duur proces. Een wollen damast was daarom weliswaar goedkoper dan de fraaie zijden damasten, maar, afhankelijk van de kwaliteit, duurder dan veel andere stoffen. Van de hier beschreven wollen damast kunnen twee typen onderscheiden worden:

A. "vijschachts damast":

1. stofbreedte tussen 38 en 41 centimeter,
2. gemiddeld 17 ketting- en 24 inslagdraden per centimeter,
3. ketting- en inslagdraden die over 4 draden flotteren en onder 1 doorgaan
4. zo toegepast dat de stof aan de zichtbare kant een fond in inslagsatijn en een patroon in kettingsatijn heeft,
5. waarbij de binding van het inslagsatijn een S-richting (niet te verwarren met een S-twijn van de garens) heeft, met stijgingsgetal twee en de binding van het kettingsatijn een Z-richting (niet te verwarren met de Z-twist van de garens) heeft met spronggetal twee⁶⁷,
6. een rapportlengte van 45 tot 55 cm.

B. "achtschachts damast":

1. stofbreedte tussen de 41 en 47 centimeter,
2. gemiddeld 27 ketting- en 30 inslagdraden per centimeter óf gemiddeld 31 ketting- en 35 inslagdraden per centimeter,

⁶³ Londen 1990-1, nr. 167-169, p. 200-201 en 220; Thornton 1965, p. 135-142 en afb. 114A.

⁶⁴ Textielllexicon 1991, p. 80-81.

⁶⁵ Textielllexicon 1991, p. 82.

⁶⁶ Technieken 1987, p. 54-55 en 64-65; Textielllexicon 1991, p. 100-101.

⁶⁷ Textielllexicon 1991, p. 92-94: **Spronggetal**: Getal dat bij een inslagbinding, geteld vanaf een willekeurig bindingspunt, de dichtstbij gelegen kettingdraad aangeeft, die wordt gebonden door de volgende scheut [inslag]. Indien hiertoe moet worden geteld van links naar rechts dan heeft de binding een **Z-richting**, indien moet worden geteld van rechts naar links dan heeft deze een **S-richting**. **Stijgingsgetal**: Getal dat bij een kettingbinding, geteld vanaf een willekeurig bindingspunt, de dichtstbijgelegen scheut [inslag] aangeeft die wordt gebonden door de rechts ernaast liggende kettingdraad. Indien hiertoe moet worden geteld van beneden naar boven dan heeft de binding een **Z-richting**, indien moet worden geteld van boven naar beneden dan heeft deze een **S-richting**.

3. ketting- en inslagdraden die over 7 draden flotten en onder 1 doorgaan,
4. zo toegepast dat de stof aan de zichtbare kant een fond in kettingsatijn en een patroon in inslag-satijn,
5. waarbij de binding van zowel het kettingsatijn als het inslagsatijn een S-richting heeft, met een stijgings- en spronggetal drie,
6. een rapportlengte van doorgaans 77 tot 100 cm en een enkele maal zelfs van 97 tot 130 cm.

Van de vijfschachts damasten zijn veel minder objecten bewaard gebleven dan objecten van achtschachts damast. Waarom dit is, is nog niet duidelijk.

De laatste bewerkingen die de stof onderging was het glanzen en het persen. Het glanzen wordt gedaan met behulp van een kalender- of lustermolen.⁶⁸ De stof wordt om gepolijste cilinders gewonden en onder grote druk gerold. Door de grote druk die tijdens dit proces op de stof wordt uitgeoefend, krijgt de stof een gesloten en glanzend oppervlak. Hierdoor krijgt zij een chique uiterlijk en is minder vatbaar voor vuil en mot.⁶⁹ Opvallend zijn de scherpe horizontale vouwen die veel objecten hier en daar hebben. Wanneer we van een rok de stofbanen denkbeeldig in de lengte aan elkaar leggen, dan blijkt dat deze vouwen afwisselend naar binnen en naar buiten toe gevormd zijn, als was de stof zigzag gevouwen geweest. Omdat het glanzen onder hoge druk gebeurt, moeten deze vouwen veroorzaakt zijn door handelingen die na het kalenderen hebben plaatsgevonden. Waarschijnlijk zijn deze vouwen ontstaan bij het persen van de stof. Deze stof werd kennelijk niet op rol bewaard, maar in gevouwen toestand. De stoffen werden blijkbaar in hun laatste bewerking op een handzame maat gevouwen en vervolgens geperst. Volgens Webster (1845) wordt hierbij ook de glans aangebracht: bij het persen wordt de stof, regelmatig gevouwen, in een pers gelegd, met in elke vouw een geglansde plaat en in de houten platen waartussen de stof wordt geperst een verwarmde ijzeren plaat. Op dit geheel wordt zodanig druk uitgeoefend dat de stof de juiste glans krijgt.⁷⁰ Uit het feit dat de glans en de scherpe vouwen in veel kledingstukken gemaakt van deze stof nog zo duidelijk aanwezig zijn, kunnen we afleiden dat deze, zoals met zoveel kledingstukken destijds het geval was, weinig of niet zijn gewassen.

Herkomst

Kleine stukjes van deze wollen damast zijn opgenomen in verschillende achttiende-eeuwse stalenboeken die gebruikt werden om geïnteresseerden te laten zien wat voor stoffen er verkrijgbaar waren. Een Nederlands voorbeeld hiervan is afkomstig van de firma S.T.Z. Sybouts uit Leeuwarden en gedateerd 1742.⁷¹ Het bevat, naast een aantal andere wollen stoffen zoals gestreept, geruit en effen grein, diamant damast en effen kalmink, staaltjes van tweekleurige damasten met grote patronen. Er wordt onderscheid gemaakt tussen "smalle damast" en "damast" zonder nadere aanduiding, welke overeenkomen lijken te komen met de hier aangehouden indeling van vijf- en achtschachts damasten. De smalle damasten worden aangeboden in stukken met een lengte van 26 **yard** (23,9 m) en de damasten in stukken met een lengte van 29 **yard** (26,6 m).⁷² De lengtemaat "yard" wijst op een herkomst uit Engeland. De exacte

⁶⁸ Savary des Bruslons 1741, bnd. 2, dl. 2; Dictionaire 1766, p. 190-192.; Posthumus II 1939, p. 278-279; Beets 1926.

⁶⁹ De Jong 1985, p. 21.

⁷⁰ Montgomery 1984, p. 327, zij citeert Thomas Webster, *Encyclopaedia of Domestic Economy*, New York 1845, p. 943. Bij het proces dat Webster beschrijft ontstaat de glans dus bij het persen. Of de stof ook gekalenderd is, vermeld het citaat niet.

⁷¹ Fries Museum inv.nr. 57 (? , nummer onzeker).

⁷² De achttiende eeuwse yard is omgerekend met behulp van de aanduiding van LeLong (1780, bnd. 3, p. 66) dat 1 yard gelijk staat aan 1 1/3 Amsterdamse el. In J.M. Verhoeff, *De oude Nederlandse maten en gewichten*, Amsterdam 1982, vinden we dat een Amsterdamse el 68,8 cm is.

plaats van herkomst wordt helaas niet genoemd.⁷³ In andere stalenboeken met soortgelijke staaltjes wordt dit wel gedaan. Een hiervan is in het bezit van de Winterthur Museum Library, Winterthur (VS), een ander, Moccasi Manuscript genoemd, bevindt zich in de Bibliothèque Forney te Parijs.⁷⁴ Florence Montgomery heeft afbeeldingen van bladzijden uit beide boeken gepubliceerd. Hieronder bevinden zich ook pagina's met "Sattins de lit (très) fins" en "Sattini", hoogglanzende, geperste kamgaren stoffen, gemaakt in Norwich circa 1760 en circa 1785.⁷⁵ Norwich was een bekend productiecentrum van kamgaren stoffen. Behalve de hier besproken stof werden er ook stoffen met diverse soorten strepen, kleine bloemmotieven, strepen en bloemmotieven, gebrocheerde bloemen, ruiten en diamantvormen gefabriceerd.⁷⁶

In De Koophandel van Amsterdam, van Isaac le Long wordt Norwich echter niet apart genoemd in de lijst van steden waarmee Amsterdam handel dreef.⁷⁷ De in de "Nieuwe lijst van Courtagie voor de Makelaars der Stad Amsterdam 1747-1754" opgenomen "Satijnen,--Damasten, Smalle Damasten, Caleminken, Greynen, Estamine e.a. Norwichse en Londense Goederen van die soort" waarvan de verkoper 1% van de bruto waarde moet betalen (zoals voor de meeste stoffen) werden kennelijk allen via Londen verhandeld.⁷⁸ Le Long geeft daar geen duidelijkheid over, maar volgens Postlethwayt werden de stoffen die waren gemaakt in Norfolk (gebied waarin Norwich ligt) in het algemeen naar Londen gezonden om vervolgens naar Spanje en Portugal, Nederland, Duitsland, Zweden, Noorwegen en andere havens aan de Baltische- en Noordzee geëxporteerd te worden.⁷⁹

Le Long geeft wel informatie over andere plaatsen die wollen damast en soortgelijke stoffen leverden, zoals Luik, Brugge en Brussel.⁸⁰ Behalve de bladzijden met de eerder genoemde "Sattini" uit Norwich bevat het Moccasi Manuscript ook een staaltje met "Calamandre Damascate" uit het Franse Lille wat lijkt overeen te komen met hier beschreven wollen damasten.⁸¹ Tevens wordt wollen damast wel beschreven als een achttiende-eeuwse geglansde kamgaren stof gefabriceerd in meerdere kleuren te Châlons-sur-Marne (Fr) en Tournai (B), die in onbruik is geraakt en in het midden van de negentiende eeuw in

⁷³ Er moet nog nagegaan worden of er bedrijfsgegevens van de firma Sybouts waaruit blijkt bewaard zijn gebleven, waaruit blijkt waarvandaan zijn hun stoffen betrokken.

⁷⁴ Montgomery 1984, Pl. D-56, D-68 en D-73.

⁷⁵ Montgomery 1984, Pl. D-56, D-68, D-73 en p. 214 en 340. Ook in de verklarende woorden lijst worden, zowel onder het begrip damast als satijn, deze één- of tweekleurige damasten genoemd.

⁷⁶ Montgomery 1984, p. 310, 375 en Pl. D-56-59 en D-63-86. Andere stalenboeken met wellicht voorbeelden van deze stof zijn aanwezig in het Victoria and Albert Museum in Londen en in het Strangers Hall Museum in Norwich zelf (Zürich 1975, p. 33).

⁷⁷ Doorgenomen zijn: Le Long, Isaac, De Koophandel van Amsterdam, 3e dr. Rotterdam 1719-1727 (jaar 1e dr. mij onbekend); 7e dr. Rotterdam 1753; 9e dr. Rotterdam 1780; 10e dr. Amsterdam, Dordrecht 1801-1802. De uitgave uit het jaar 1753 (midden 18de eeuw) is als uitgangspunt gebruikt, de andere uitgaven zijn vermeld wanneer hierin iets extra's of afwijkends was opgenomen.

⁷⁸ Le Long 1753, bnd. 1, p. 107. Op grond van de gebruikte namen in het Friese stalenboekje van de firma Sybouts gaan we ervan uit dat het hier om wollen stoffen gaat.

⁷⁹ Le Long 1753, bnd. 2, p. 461; Montgomery 1984, p. 310. Zij citeert Malachy Postlethwayt's The Universal Dictionary of Trade and Commerce Translated, from the French of the Celebrated Monsieur Savary ... [des Bruslons] with Large Additions, 2 vols. Londen 1751-1755, (geen pag.nr. genoemd). Voor export naar Spanje/Portugal verwijst zij naar de Kelly stalenboeken in het Victoria and Albert Museum, Londen. Het werk van Postlethwayt is een vertaling (met aanvullingen) van Savary des Bruslons 1741. Norfolk (Norwich) wordt door Savary des Bruslons niet genoemd en is waarschijnlijk een toevoeging van Postlethwayt. Hij geeft wel, onder "Commerce de Angleterre" een opsomming van door Engeland geëxporteerde wollen stoffen wollen, waaronder "Worsteid" (bnd.3, dl.4). Maar bij de behandeling van kamgaren wordt Engeland weer niet genoemd.

⁸⁰ Le Long 1753, bnd. 2.

⁸¹ Hardouin-Fugier 1994, p. 117. Savary des Bruslons noemt Lille eveneens (Savary des Bruslons 1741, bnd. 1, dl. 1 kolom 897).

monochrome uitvoering opnieuw verscheen.⁸²

Hoewel Leiden een belangrijk centrum was voor de vervaardiging van wollen stoffen, is het niet waarschijnlijk dat de hier besproken damasten afkomstig zijn uit deze stad. De gebloemde damast genoemd in een Leidse keur op het reden van de greinen (1759) komt in beschrijving niet overeen en ook de staaltjes tweekleurige wollen damast op een staalkaart (1790-1795) in het archief van de firma Le Poole, een belangrijke Leidse greinproducent lijken niet echt op deze glanzende damasten met zeer grote patronen.⁸³ Waarschijnlijker is het dat dit soort wollen damasten met zeer grote patronen in centra gemaakt werden waar zijden of linnen damasten vervaardigd werden, zoals Haarlem.⁸⁴

Wie zijn stoffen niet direct bij de producent aankocht, kon gebruik maken van veilingen. De aankondigingen en catalogi van Amsterdamse veilingen gedurende het overgrote deel van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw zijn bewaard gebleven.⁸⁵ Naast veilingen van brandewijn, diamanten, hout, koffie, thee, verfstoffen, ruwe wol, katoen en zijde, werden er ook stoffenveilingen gehouden. Bepaalde typen stoffen werden door vaste makelaars verhandeld. Wel wordt er vaak bij een veiling een restant van een ander materiaal opgenomen. Dankzij het onderzoek van mevrouw Schipper-van Lottum naar textilia en kostuumaccessoires in advertenties van de Amsterdamse Courant, kan van de jaren dat veilingcatalogi ontbreken toch een beeld gevormd worden. Wollen damast wordt genoemd in advertenties van Jacob Magnus (26.10.1700) en Maurits van Rossensteyn (9&14.06.1701 en 13.02.1706).⁸⁶ Deze veilingen vonden plaats in het Oude en het Nieuwe Heeren Logement, respectievelijk in de Kalverstraat en op de Haarlemmerdijk.

Vanaf de jaren twintig zijn veilingcatalogi bewaard gebleven. Via een steekproef is getracht een beeld te vormen van het veilingaanbod van deze stoffen.⁸⁷ Vreemd genoeg lijken er dan nog nauwelijks wollen manufactures geveild te worden. De producten zijn in summiere hoeveelheden ondergebracht bij veilingen met andere stoffen, zoals bijvoorbeeld de wollen damasten die in 1748 aangeboden werden op een veiling van "Catoene Lywaten", neteldoek en zijde stoffen.⁸⁸ Alleen begin jaren vijftig bood makelaar Willem de Leeuw, soms samen met een andere makelaar allerhande wollen stoffen, zoals laken, droguet, calamanco, satijn, diamantdamast, brillon, floret, tabbin, serge, croonras, regenkleedszaay, tooy, baay en karsaay, ter veiling aan.⁸⁹ Deze veilingen werden gehouden in de Nes, in de Brakke Grond. Wollen damast wordt in deze catalogi niet als zodanig benoemd, maar het is mogelijk dat de "(twee) Couleurde Smalle Damasten" van 26 yard overeen komen met die in het stalenboekje van de firma Sybouts.⁹⁰ Van veel van de door hem aangeboden stoffen wordt de lengte eveneens aangegeven in yards. De in grotere aantallen bewaard gebleven (achtschachts)damasten lijken gek genoeg niet

⁸² Hardouin-Fugier 1994, onder "damas de laine".

⁸³ Posthumus 1922, nr. 128g; GAL Archief Le Poole nr. 642 en 647.

⁸⁴ Mededeling drs. I. Groeneweg

⁸⁵ Gemeente Archief Amsterdam nr. 5069.

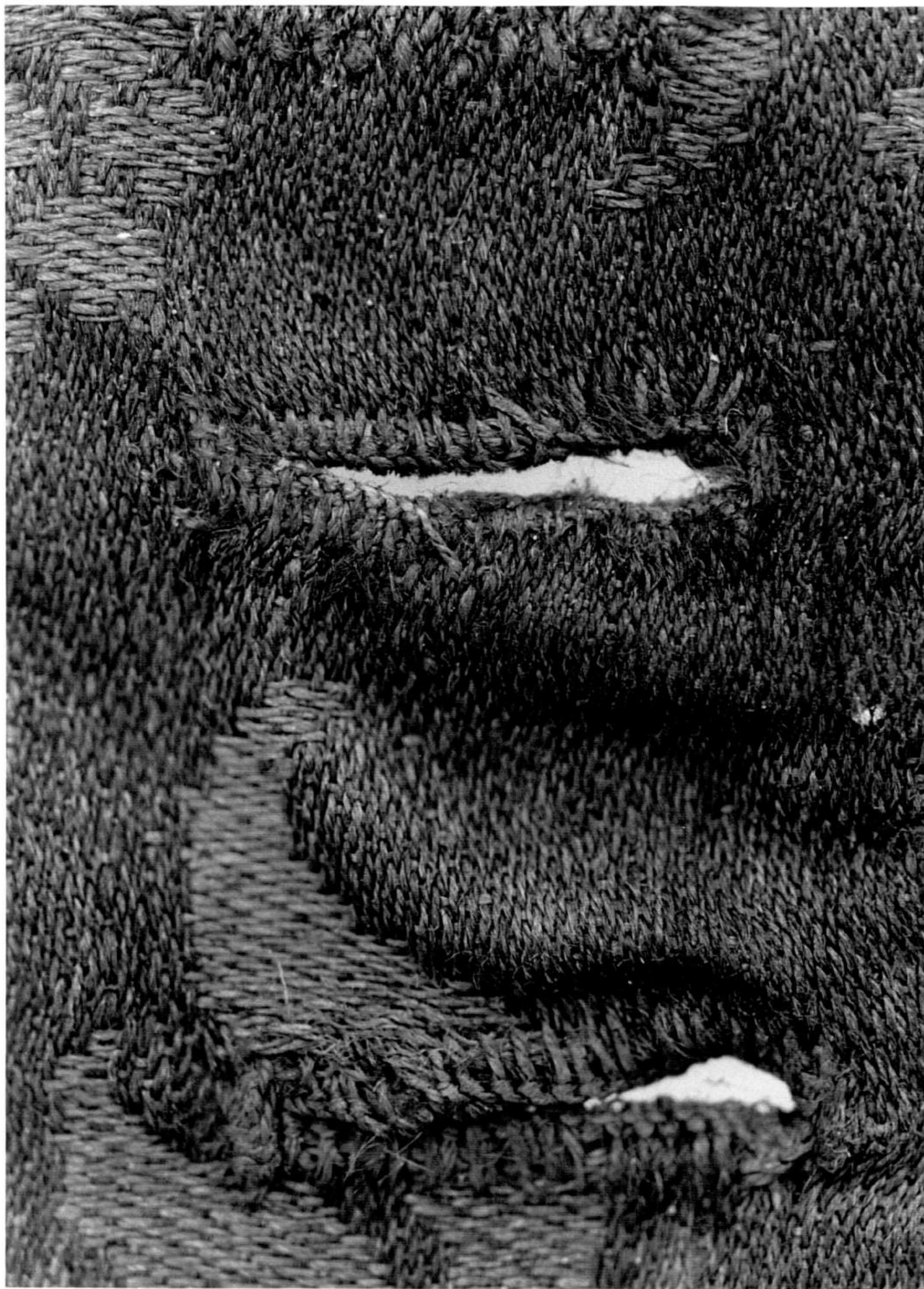
⁸⁶ Schipper van Lottum 1993-1997, dl. 4b2, nr. 2199, 2328, dl 5b, nr. 3443. Ook in 17de eeuw wordt wollen damast genoemd, n.l. in de gemeenschappelijke advertenties van Andries van Vlierden, Jacob Magnus de Jonge en Maurits van Rossensteyn (dl.4b1, nr.1578 en 1612 (beide 1698).

⁸⁷ Doorgenomen zijn de banden met catalogi van de jaren 1727, 1735, 1748, 1750-1755, 1767, 1771-1773, 1779, 1782-1783, 1789 1799, 1803, 1806-1808. Ze zijn te vinden in het Gemeente Archief Amsterdam, onder het archiefnummer 5069.

⁸⁸ Gemeente Archief Amsterdam, nr. 5069, nr. 18, 14 april 1748, kavelnr. 493.

⁸⁹ Gemeente Archief Amsterdam nr. 5069, nr. 24, 25, 27, 28, 30 en 32.

⁹⁰ Gemeente Archief Amsterdam, nr 5069, nr. 25, 21.04.1751, 13.09.1751, nr. 27, 25.10.1752.

opgenomen te zijn in het aanbod van De Leeuw.

Behalve de al genoemde advertenties van makelaars, plaatsten ook winkeliers advertenties en verspreidden zij pamfletten en visitekaartjes. Hoewel wollen damast in het kleine aantal dat bewaard is gebleven niet met name genoemd wordt is het goed mogelijk dat het verkrijgbaar was in een winkel als die van Jonah en Anna Penford, in 1730 wonende in de Nes over de Brakke Grondt in de Roode Mantel te Amsterdam.⁹¹ Zij verkochten, naast "baleine gestickte Rocken en Capotten op de nieuwe mode" ook diverse Engelse wollen stoffen, waaronder calaminken en atlasen. Meer dan advertenties zijn boedelbeschrijvingen van winkeliers bewaard gebleven, opgemaakt na overlijden of faillissement. Een voorbeeld hiervan is de inventaris van de stoffenwinkel van Monsieur Willem Windhorn en Margareta Boerema op de Bloemgracht, die in 1752 werd opgemaakt. Hierin wordt naast diverse linnen stoffen, baay, calamink en saay ook 100 ellen gebloemde wollen damast genoemd à 13 stuivers de El".⁹² Of deze overeenkomt met de wollen damast met grote patronen kan niet met zekerheid gezegd worden. Omdat stofprijzen slechts zelden apart vermeld worden is er weinig vergelijk mogelijk.

Toepassing

Niet alleen de boedelbeschrijvingen van winkeliers zijn interessant, ook de inventarissen van particulieren geven ons informatie. Ze geven ons een indruk welke kledingstukken gedragen werden en wat voor stoffen hier zoal voor gebruikt werden. Wollen damast lijkt vooral gebruikt te zijn voor rokken. Maar ook mansjaponnen, camisolen en hemd- of borstrokken van wollen damast worden wel genoemd.⁹³ Dit beeld wordt bevestigd door de in musea bewaard gebleven objecten van wollen damast. Het merendeel bestaat uit rokken. Deze zijn meestal gemaakt van zes tot tien stofbreedten, waardoor de omvang wel vier en een halve meter kan bedragen. De overvloedige ruimte in de taille is meestal verwerkt in een groot aantal diepe, elkaar overlappende stijf geperste platte plooien, geplooid vanuit de zijden naar middenachter of vanuit de ene zijkant naar de andere, en soms in een groot aantal zeer dicht op elkaar geplaatste plooitjes. Middenvoor zijn ze meestal glad of heel licht geplooid. De rok met zijn grote hoeveelheden stof en de verwerking daarvan in stijf geperste platte elkaar overlappende diepe plooien werd door Le Francq van Berkehey kennelijk als zeer kenmerkend voor Noord-Holland ervaren, want hij wordt speciaal door hem beschreven als een "bovenrok dewelke overlangs naar beneden met eene menigte van ruime overeenliggende Plooien nederhangt en uit zoo veel stofs bestaat dat er een Zuidhollandsche vrouw wel twee Rokken van kunne maaken".⁹⁴ Hij vermeldt eveneens dat de vrouwen er "op gesteld zijn om deeze plooien van die bovenrok, of haar Wagt gelijk zij denzelven heeten, zeer stijf en net [te] houden". De term "wagt" wordt in de Zaanstreek nog steeds gebruikt om de beste bovenrok van het zogenaamd "Zaans kostuum" mee aan te duiden. De stugge wijde wollen damasten rokken werden in de jaren dertig, veertig, vijftig en zestig van de negentiende nog gebruikt als aanvulling op of vervanging van de gesteven onderrokken en de crinoline.⁹⁵ Versleten exemplaren zullen wellicht verwerkt zijn in kleinere kledingstukken zoals kinderkleding, borstrokken en dergelijke. Dit geldt mogelijk ook voor de in Westfriesland bewaarde "rompies". Deze korte, nauwsluitende, stugge lijfjes

⁹¹ Gemeente Archief Amsterdam, N 61.01.020-24.

⁹² Gemeente Archief Amsterdam, nr. 5073, nr. 1009. Ter vergl. De prijzen variëren van 2 stuivers per el voor zwart stijf linnen tot wel 48 stuivers per el voor dicht camerdoek. De andere wollen stoffen zijn verkrijgbaar vanaf 5 stuivers (grein) tot 18 stuivers de el (regenkleedssaay).

⁹³ Eenvoudig toegankelijk zijn de inventarissen opgemaakt voor de Amsterdamse Weeskamer bewaard in het Gemeente Archief Amsterdam onder nr. 5073.

⁹⁴ Le Francq van Berkehey 1769-1811, p. 944-945.

⁹⁵ Hoom 1988, p. 9 en 11.

zonder mouwen werden daar in de negentiende eeuw gedragen in plaats van een korset.⁹⁶

Een laatste kledingstuk voor de vrouw waarvoor aantoonbaar wollen damast is gebruikt in het verleden is het rijglijf of keurslijf dat in de achttiende eeuw gedragen werd om het lichaam de gewenste conische vorm te geven. Rijglifven werden aan de buitenkant vaak bekleed met een mooie stof, zoals wollen damast.⁹⁷

In een advertentie in de krant van Boston uit het jaar 1751 kunnen we lezen dat wollen damast ook gebruikt werd voor het bekleden van schoeisel: "Womens best Damask Worsted Shoes in fashionable colours, viz: Saxon blue, green, pink colour, and white".⁹⁸

Hoewel wollen damasten mansjaponnen regelmatig voorkomen in inventarissen is er in museaal bezit, voor zover bekend, maar één bewaard gebleven en wel in de collectie van het Zaans Historisch Museum. Deze is min of meer gemaakt naar het model van de Perzische "cambaij": een lange jas met lange mouwen, een nauwsluitend lijf en een naar onder toe wijd uitlopende lange rok.⁹⁹ De mansjapon werd, eerst door de zeer welgestelden, maar in de loop van de achttiende eeuw door steeds meer bevolkingsgroepen, in huis, maar soms ook buitenshuis, gedragen als negligédracht.¹⁰⁰ De bewaard gebleven wollen damasten "mansjapon" is gewatteerd en aan twee kanten draagbaar. De ene kant bestaat uit een donkerblauwe met rozerode damast en de andere kant uit een gestreepte wollen stof in roze en bruine aardtinten. De zakken in de zijnaden zijn zo aangebracht dat ze vanaf beide kanten bereikbaar zijn. De mouw heeft een brede omslag en de jas sluit met tressen en met stof overtrokken knopen. De sluiting loopt, in tegenstelling tot het oorspronkelijke model van de cambaij niet schuin, maar recht. Langs de halslijn is een smal boordje aangebracht.

Meer exemplaren zijn bewaard gebleven van de hemdrok (ook borstrok en "wolhembd" genoemd)¹⁰¹ en het camisool¹⁰² (vest). Slechts een enkele hemdrok is nu nog voorzien van de zilveren knopen die in inventarissen regelmatig genoemd worden.¹⁰³ De knopen werden wel op veters door nestelgaatjes geregen waardoor ze makkelijk verwisselbaar waren. Ook de aangenaaide knopen zullen echter wel eens verwisseld zijn.

In Westfriesland zijn tevens een aantal zogenaamde "boerenvesten", gemaakt van geglansde wollen damast, bewaard gebleven.¹⁰⁴ Dit zijn heuplange, niet getailleerde, rechte jasjes, met een ronde hals,

⁹⁶ Havermans 1991, p. 7 en 15.

⁹⁷ Voorbeelden zijn te vinden in de collectie van het Zaans Historisch Museum, inv.nr. 2497 en het Fries Museum, inv.nr. 1161 en 1947-44.

⁹⁸ Montgomery 1984, p. 213. Hierbij wordt verwezen naar Alice Morse Earle, *Costume of Colonial Times*, New York 1894, Detroit 1924, 1975.

⁹⁹ Zaans Historisch Museum, inv.nr. 2410.

¹⁰⁰ Le Francq van Berkhey 1769-1811, p. 688; De Jong 1987, p. 56-57; Lubberhuizen-Van Gelder 1947; Rotterdam 1986; Leeuwarden 1990, p. 45-46; Swain 1972. Bekender wellicht zijn de mansjaponnen gemodelleerd naar de Japanse kimono (Japone rok).

¹⁰¹ Halma 1729; Winkelman 1783, dl. 2. Voor "wolhembd" zie de oudere inventarissen zoals b.v. Gemeente Archief Zaanstad, Particuliere Archieven 141 S 60 (1725).

¹⁰² Onderrok met tassen (zakken), die de mannen onder eene rok dragen" (Winkelman 1783, dl. 1).

¹⁰³ Onder genoemd meer in: Gemeente Archief Zaanstad Particuliere Archieven 141 S 60 (1725); Oud Notarieel Archief Zaanstad nr. 5906; Oud Rechterlijk Archief Westzaan nr. 1935 en ook Le Francq van Berkhey noemt ze (Le Francq van Berkhey 1773, p.745 en 995). Ze zijn onder meer nog aanwezig op een exemplaar in Museum Betje Wolff, inv.nr. BW78 en in particulier bezit.

¹⁰⁴ Westfries Museum inv.nr. H32/2185 en H33/2183 B/GE (Stadhuiscollectie Enkhuizen).

zonder mouwen die voor sluiten met vijf à zes haken en evenzoveel trensjes. Ze zullen waarschijnlijk, net als de eerder genoemde "rompies", in de negentiende eeuw van oudere kledingstukken vervaardigd zijn.

De meeste bewaard gebleven objecten lijken afkomstig te zijn uit de Zaanstreek, gevolgd door de kop van Noord-Holland (Westfriesland en Wieringen) en Friesland. Niet alleen worden een groot aantal wollen damasten bewaard in musea in die streken, maar ook het merendeel van de wollen damasten in de collectie van het Kostuummuseum te Den Haag en het Openluchtmuseum te Arnhem zijn veelal toegeschreven aan Noord-Holland. Het vest uit het graf in Ede toont aan dat wollen damast ook elders gedragen werd.¹⁰⁵ Het Rijksmuseum te Amsterdam en het Centraal Museum in Utrecht, beide gericht op het verzamelen van modieuze kleding, beschouwen wollen damast als een stof behorend tot de streekdrachten en hebben geen kledingstukken van deze stof in hun bezit. Dit beeld komt overeen met de beschrijving van de kleding van "landlieden" uit de Westelijke gewesten van Nederland door Le Francq van Berkhey. Hij noemt wollen damast diverse malen en volgens hem behoort de stof voor de Zuid-Hollandse boerinnen zelfs tot de deftigste dracht.¹⁰⁶ In de al eerder genoemde inventarissen opgemaakt voor de Amsterdamse Weeskamer hadden we al gezien dat wollen damast ook in de stad gedragen werd.

Hoewel de stof door haar eigenschappen bij uitstek geschikt lijkt te zijn voor toepassing in het interieur, bleek bij nader onderzoek binnen de Nederlandse museale collecties, voor zover bekend, géén enkel stuk aanwezig te zijn, dat primair een zodanig doel gekend heeft. In de collectie van het Westfries Museum bevindt zich wel een rok die vermaakt is tot drie kussenhoezen en in de collectie van het Rijksmuseum bevindt zich een gebrocheerde kamgaren damast, eveneens toegeschreven aan de weverijen in Norwich, met een wat minder fors, maar wel symmetrisch bloempatroon, gedateerd circa 1760, die gebruikt is in het interieur als kamerbehangsel.¹⁰⁷ Ook in de onderzochte boedelbeschrijvingen wordt wollen damast niet genoemd als interieurstof voor bijvoorbeeld kamerbehangsels, zoals de stof in het Rijksmuseum, bedgordijnen of stoelbekleding. Het feit dat de stof niet in inventarissen als interieurstof wordt genoemd, wil nog niet met zekerheid zeggen dat ze daar ook niet voor gebruikt werd. Behangsels werden vaak helemaal niet nader geduid en kortweg afgedaan met "ledikant met behangsels" of een dergelijk vage omschrijving. Toch zal het gebruik van deze stof in het interieur niet frequent geweest zijn, want andere materialen zoals saai, sits en zelfs zijde worden wel een aantal malen genoemd en zijn dus wellicht gewilder geweest.¹⁰⁸ In Engeland werden soortgelijke stoffen wel in het interieur gebruikt.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Van Nes 1990

¹⁰⁶ Le Francq van Berkhey 1769-1811, p. 807.

¹⁰⁷ Westfries Museum inv.nr. KM 14/2; Rijksmuseum inv.nr. BK 1971-230.

¹⁰⁸ Voor wat betreft toepassing van één en twee kleurige wollen damast in het interieur in de 19de eeuw zie Voorst tot Voorst 1992, p. 457.

¹⁰⁹ Claburn 1989, p.95-96 en Thornton 1993, p. 56.

Gebruikte literatuur hoofdstuk 3

Beets 1926

Beets, A., bewerkt door, Woordenboek der Nederlandschen taal, Den Haag/Leiden 1926, dl. .

Chomel 1743

Chomel, Noel, Huishoudelijk woordenboek, vervattende vele middelen om zijn goed te vermeerderen, en zijne gezondheid te behouden, 7 dln., Leiden 1743 (4e dr.).

Clabburn 1989

Clabburn, Pamela, The National Trust book of furnishing textiles, Londen 1989 (2e dr., 1e dr. 1988).

Cummings 1994

Cummings, Abbott Lowell, Bed hangings, a treatise on fabrics and styles in the curtaining of beds, 1650-1850, Boston 1994 (1e dr. 1961) (uitg. Society for the Preservation of New England Antiquities).

Dictionnaire 1766

Dictionnaire Portatif des Arts et des Métiers, Parijs 1766, 1e deel.

Le Francq van Berkhey 1769-1811

Francq van Berkhey, F. le, Natuurlijke Historie van Holland, 9 dln. in 12 bndn., Amsterdam/Leiden 1769-1811, bnd. 5, dl. 3, stuk 2.

Glafey 1937

Glafey, H., Textil-lexicon, Handwörterbuch der gesamten Textilkunde, Stuttgart en Berlijn 1937.

Halma 1729

Halma, Nieuw Nederduits en Frans woordenboek uit het gebruik en de beste schrijvers opgesteld, Amsterdam 1729 (2e dr., 1e dr. 1710).

Hardouin-Fugier 1994

Hardouin-Fugier, Elisabeth, Bernard Nerthod en Martine Chavent-Fusaro, Les Etoffes, dictionnaire historique, les éditions de l'Amateur, Parijs 1994.

Havermans 1991

Havermans-Dikstaal, M., S. Honig en S. Steenis-Blokker, Pikt en Dreven, de Westfriesse vrouw op haar mooist, zp. 1991 (uitg. Werkgroep Historisch Textiel, Historisch Genootschap Oud West-Friesland).

Heiden 1904

Heiden, Max, Handwörterbuch der Textilkunde, Stuttgart 1904.

Hofenk-de Graaf 1974

Hofenk-de Graaf, J.H., "Kort overzicht van de geschiedenis der textiel", Kleurstoffen in textiel en opbergssystemen in depot, verslag van de Textieldag gehouden op 15 november 1973 in het Museum voor Land- en Volkenkunde, Rotterdam, Amsterdam 1974 (uitgave van de Textielcommissie Musea, Commissie tot het behoud van museaal textielbezit).

Hoorn 1988

Onder 't goed, Westfriesse onderkleding 1780-1940, Hoorn 1988 (uitg. Westfries Museum bij gelijkn. tent. 1988/1989).

Hytema 1917

Hytema, S.A. van, Garen en Goed: warenkennis van textielprodukten uit het dagelijksch gebruik ten dienste van vakscholen, manufacturiers, huisvrouwen, enz. Met uitgebreide verklarende alfabetische naamlijst van textielstoffen en vaktermen, Deventer 1917.

De Jong 1985

Jong, Mary C. de, "De kleding in de standenmaatschappij van de 18de eeuw", Textiel uit de achttiende eeuw: onder en boven de grond, verslag textieldag 11 november 1983, in het Haags Gemeentemuseum, Amsterdam 1985 (uitg. Textielcommissie Musea, Commissie tot het behoud van museaal textielbezit).

Leeuwarden 1990

Arnolli, G., Sytske Wille-Engelsma, Sits, exotische textiel in Friesland, 2 dln., Zwolle 1990 (coll. cat. Fries Museum Leeuwarden).

Londen 1990-1

King, Donald en Monique, European textiles in the Keir Collection 400 BC to 1800 AD, Londen/Boston 1990 (tent.cat.).

Londen 1990-2

Rothstein, Nathalie, Silk designs of the eighteenth century, in the collection of the Victoria and Albert Museum, Londen, with a complete catalogue, Londen 1990 (coll.cat. Victoria and Albert Museum).

Le Long 1719-1727

Le Long, Isaac, De Koophandel van Amsterdam, 2 bndn., Rotterdam 1719-1727 (3e dr.).

Le Long 1753

Le Long, Isaac, De Koophandel van Amsterdam, 2 bndn. Rotterdam 1753 (7e dr.).

Le Long 1780

Le Long, Isaac, De Koophandel van Amsterdam, 4 bndn., Rotterdam 1780 (9e dr.).

Marin 1730

Marin, P., Groot Nederduitsch en Fransch woordenboek vervattende de woorden en spreekwijzen van den laagen, den boertigen, den gemeenzaamen en den verheven stijl, spreuken, spreekwoorden, gelijk ook de gebruikelijkste woorden der kunsten en wetenschappen, der hanteeringen, ambachten en uitspanningen in beide taalen, Dordrecht/Amsterdam 1730 (2e dr.)

Marin 1743

Marin, P., Grand dictionnaire Hollandois et François contenant les facons de parler basses, burlesques, familiares a cette du stile soutenu, les sentences et les proverbes, les termes les plus usitez des arts et des sciences ceux des pffessions, des metiers et des divertissemens en l'une et l'autre langue, Dordrecht/Amsterdam 1743.

Marin 1768

Marin, P., Groot Nederduitsch en Fransch woordenboek vervattende de woorden en spreekwijzen van den laagen, den boertigen, den gemeenzaamen en den verheven stijl, spreuken, spreekwoorden, gelijk ook de gebruikelijkste woorden der kunsten en wetenschappen, der hanteeringen, ambachten en uitspanningen in beide taalen, Dordrecht/Amsterdam 1768.

Mercury zj

The Mercury dictionary of textile terms, Manchester zj.

Montgomery 1984

Montgomery, Florence, Textiles in America 1650-1870, A dictionary based on original documents, prints and paintings, commercial records, American merchants' papers, shopkeepers' advertisements, and patternbooks with original swatches, New York/Londen 1984.

Van Nes 1990

Nes, Karin van, "De geschiedenis van een 18de eeus mannavest met lange mouwen", Kostuum, 1990, p. 5-10.

Posthumus 1922

Posthumus, N.W., Bronnen tot de geschiedenis van de Leidsche textielnijverheid, 's Gravenhagen 1922 (Rijks Geschiedkundige Publicaties 6).

Posthumus 1939

Posthumus, N.W., De geschiedenis van de Leidsche lakenindustrie, 3 dln., 's Gravenhagen 1939, dl. 2.

Rothstein 1968

Rothstein, Nathalie, "Materiaal gebruikt in 18e en 19e eeuwse kostuums", Kostuumrestauratie, 1968, p. 5-7.

Rothstein 1994

Rothstein, Nathalie, Woven textile design in Britain to 1750, Londen 1994 (uitg. Victoria and Albert Museum).

Rotterdam 1986

Peeze, Margaret, " 'Japonsche Rocken' De kimono in Nederland", In het spoor van de liefde: Japans-Nederlandse ontmoetingen sinds 1600, Amsterdam 1986 (tent.cat. Museum voor Volkenkunde

Rotterdam), p. 83-87.

Savary des Bruslons 1741

Savary des Bruslons, J., Dictionnaire universel de commerce, Amsterdam 1741 (eerder verschenen in 1726).

Schipper-Van Lottum 1993-1997

Schipper-van Lottum, M.G.A., Advertenties en berichten in de Amsterdamse Courant uitgetrokken op kleding, stoffen, sieraden en accessoires tussen de jaren 1672-1765, 5 dln. in 9 bdn. (voltooid t/m 1706), Amsterdam 1995.

Storey 1978

Storey, Joyce, The Thames and Hudson manual of dyes and fabrics, Londen 1978.

Swain 1972

Swain, Margaret H., "Men's Nightgowns of the Eighteenth Century", Zeitschrift für Waffen und Kostümkunde, 1972, p.41-48.

Tas 1953

Tas, J., Textiel woordenboek voor de handel, Doetinchem 1953.

Technieken 1987

Technieken in de kunstnijverheid. Textiel, 4 dln., Leiden 1987 (uitg. Kunsthistorisch Instituut Rijks Universiteit Leiden), dl. 4.

Textiellexicon 1991

Textiellexicon, verklarend weeftechnisch woordenboek, Amsterdam 1991 (uitg. v. textielcommissie Musea, Commissie tot behoud van het museaal textielbezit).

Thornton 1965

Thornton, P., Baroque and Roccoco Silks, Londen 1965.

Thornton 1993

Thornton, P., Authentic decor, the domestic interior 1620-1920, Londen 1993 (1e druk 1984).

Voorst tot Voorst 1992

Voorst tot Voorst, J.M.W. van, Tussen Biedermeier en Berlage: meubel en interieur in Nederland: 1835-1895, 2 dln., Amsterdam 1992, dl.2.

Wingate 1979

Wingate, I.B., Fairchild's Dictionary of textiles, New York 1979 (6e dr., 1ste dr. 1915).

Winkelman 1783

Winkelman, O.R.F.W., Dictionnaire François - Hollandois et Hollandois - François contenant la signification et les différents usages des mots, les termes d'arts, de sciences, de métiers et de marine, 2 dln., Utrecht 1783.

Zürich 1975

Schneider, Jenny, Textiliën, Katalog der Sammlung des Schweizerischen Landesmuseums Zürich, Ausgewählte Stücken, Zürich 1975 (tent.cat. Schweizerischen Landesmuseum)

BIJLAGE: PATRONEN VAN WOLLEN DAMAST

Bijgaand zijn 55 patronen afgebeeld, getekend naar kledingstukken die zich vooral in museale collecties bevinden:

BWM Betje Wolff Museum Middenbeemster
DMA Drents Museum Assen
FML Fries Museum Leeuwarden
HMR Historisch Museum Rotterdam
KMG Kostuum Museum 's-Gravenhage
NOM Nederlands Openlucht Museum Arnhem
SMA Stedelijk Museum Alkmaar
WFM West Fries Museum Hoor
ZHM Zaans Historisch Museum
ZZM Zuiderzee Museum Enkhuizen
(achter de afkorting komt het inventarisnummer)

Het gaat om de volgende objecten:

Afb. 1: patroon in kettingsatijn, patroonlengte ca 50 cm, patroonbreedte ca 39 cm; vijfschachtsdamast, ca 16 kettingdraden per cm en ca 23 inslagdraden per cm

- vrouwen-rok ZHM 2276: grijs patroon (ketting) op donkerblauw fond (inslag)
- vrouwen-rok ZHM 2271: grijs op donkerbruin
- vrouwen-rok ZHM 4247-1: grijs op donkerblauw
- vrouwen-rok ZHM 4864: grijs op donkerblauw
- vrouwen-rok ZHM 5405: roze op blauw
- vrouwen-rok ZHM 5772: grijs op groen
- hemdrok WFM 54539: grijs op lichtgeelgroen
- vrouwen-rok NOM K241-1964: grijs op bruin
- vrouwen-rok NOM HM4285: bruin op blauw

Afb. 2: patroon in kettingsatijn, patroonlengte 47-52 cm, patroonbreedte 38-39 cm

- vrouwen-rok ZHM 2298: grijs op groen
- vrouwen-rok ZHM 4247-2: roze op blauw
- vrouwen-rok ZHM 2302: rood op donkerblauw

Afb. 3: patroon in kettingsatijn, patroonlengte 48 cm, patroonbreedte 40 cm

- vrouwen-rok ZHM 2275: grijs op grasgroen
- hemdrok ZHM 5552: roze op blauw
- vrouwen-rok BWM BW14: donkerblauw op donkerbruin

Afb. 4: patroon in inslagsatijn, patroonlengte 55 cm, patroonbreedte 38,5 cm; vijfschachtsdamast, ca 16 kettingdraden per cm en ca 24 inslagdraden per cm

- vrouwen-rok ZHM 4866: grijs op groen

Afb. 5: patroon in kettingsatijn, patroonlengte 86 cm, patroonbreedte 40 cm; vijfschachtsdamast, ca 18 kettingdraden per cm en ca 24 inslagdraden per cm

- mannen-kamerjas ZHM (geen inv.nr.): rood op donkerblauw

Afb. 6a

Afb. 6b is waarschijnlijk een mislukt weefsel, bedoeld volgens het patroon van afb. 6a.

Afb. 7: patroonlengte ca 85 cm, patroonbreedte ca 45 cm; achtschachtsdamast
- vrouwen-rok (privécollectie Zaanse Schans): lila op lichtblauw

Afb. 8: patroon in inslagsatijn, patroonlengte 97 cm, patroonbreedte 44 cm
- vrouwen-rok ZZM 5563: grijs op blauw

Afb. 9: patroon in inslagsatijn
- camisool, vest DMA H1958-102: blauw/paars op bruin

Afb. 11: patroon in inslagsatijn, patroonlengte 84 cm, patroonbreedte 42,5 cm
- vrouwen-rok ZHM 4867: grijs op donkerblauw
- hemdrok ZZM B97: lichtblauw op blauw
- lijfje ZZM B96: roze op blauw

Afb. 12: patroon in inslagsatijn
- vrouwen-rok ZHM 2255: roze op grijs

Afb. 13: patroon in inslagsatijn, patroonlengte 97 cm, patroonbreedte 43,5 cm
- vrouwen-rok WFM Kc 221/5: grijs op blauw

Afb. 14:
- vrouwen-rok FML 1957-420: grijs op bleekgroen
- kinderjasje ZZM 8361: roze op lichtblauw
- onbekend kledingstuk, opgraving Grote Kerk vondstnummer 95GRK 958 (zie hoofdstuk 4 cat.nr. 8: uit een vrouwengraf uit 1814): rood op blauw

Afb. 15: patroonlengte 85 cm, patroonbreedte 44 cm
- vrouwen-rok ZZM B1224: blauw op zwart

Afb. 17:
- ZZM 7204

Afb. 18: patroon in inslagsatijn, patroonlengte ca 85 cm, patroonbreedte 43 cm; achtschachtsdamast
- vrouwen-rok Streekmuseum Admiraliteitshuis Dokkum: blauw op bruin
- vrouwen-rok ZHM 5913: grijs op blauw
- vrouwen-rok WFM K153c K221-3: zwart op zwart
- lijfje/borstrok WFM 54535: blauw op zwart
- hemdrok BWM BW965T: grijs op blauw
- vrouwen-rok BWM BW964T: grijs op blauw
- vrouwen-rok BWM BW14: grijs op donkerblauw
- vrouwen-rok KMG K502-1951: donkerblauw op zwart
- vrouwen-rok KMG K14-1951: grijs op donkerblauw
- vrouwen-rok NOM K265-1966: grijs op donkerblauw

Afb. 20: patroonlengte ca 96 cm, patroonbreedte ca 46 cm; achtschachtsdamast, ca 4 kettingdraden per cm en ca 34 inslagdraden per cm
- vrouwen-rok ZHM 2272: lichtroze op lichtblauw

Afb. 21: patroon in inslagsatijn
- vrouwen-rok ZHM 2258 (5702): rood op rood

Afb. 22: patroon in inslagsatijn, patroonbreedte 43 cm

- hemdrok ZZM 8533: grijs op mosgroen
- hemdrok WFM K129d/K131-3: grijs op mosgroen

Afb. 24

- vrouwen-rok: beige op bruin
- hemdrok:

Afb. 25: patroon in inslagsatijn

- vrouwen-rok ZHM 2274: roze op wit

Afb. 26: patroonlengte 96 cm, patroonbreedte 43 cm

- vrouwen-rok BWM BW962T: grijs op blauw

Afb. 27: patroon in inslagsatijn

- hemdrok (borstrok) FML 11269: grijs op blauw

Afb. 28: patroon in inslagsatijn

- vrouwen-rok FML 1988-3: bruin op donkerbruin

Afb. 29: patroon in inslagsatijn, patroonlengte ca 100 cm, patroonbreedte ca 45 cm; achtschachtsdamast

- vrouwen-rok WFM 54361: zwart op zwart
- vrouwen-rok (privécollectie Zaanse Schans): grijs op blauw

Afb. 30: patroon in kettingsatijn, patroonlengte ca 84 cm, patroonbreedte ca 39 cm; vijfschachtsdamast, ca 17 kettingdraden per cm en ca 24 inslagdraden per cm

- vrouwen-rok ZHM 256: lichtroze op blauw
- vrouwen-rok ZHM 2300: grijs op donkerblauw
- vrouwen-rok ZHM 4632: grijs op groen

Afb. 31: patroon in kettingsatijn, patroonlengte 78-82 cm, patroonbreedte 29-30 cm

- vrouwen-rok ZHM 3610: grijs op bruinroen
- vrouwen-rok FML 1960-18Q: grijs op blauw
- rok KMG K 15-1951: grijs op groen
- rok KMG K 7-1951: grijs op blauw

Afb. 33: patroon in inslagsatijn, patroonlengte 100 cm, patroonbreedte 46 cm; achtschachtsdamast, ca 30 kettingdraden per cm en ca 36 inslagdraden per cm

- vrouwen-rok ZHM 2292: roze (inslag) op blauw (ketting)
- vrouwen-rok FML 1967-54: grijs op blauw
- vrouwen-rok ZHM (inv.nr. onbekend): grijs op blauw
- vrouwen-rok ZZM 5564: grijs op lichtmosgroen
- vrouwen-borstrok WFM 54536: blauw op paars
- vrouwen-rok BWM BW15: blauw op bruin
- hemdrok BWM BW78: grijs op blauw
- vrouwen-rok KMG CVO Brkl: blauw op grijs
- vrouwen-rok NOM JVOS 144-47: naturel op naturel
- vrouwen-rok NOM 119-47: grijs op lichtblauw
- vrouwen-rok NOM K5-1944: roze op grijs

- hemdrek, opgraving Grote Kerk vondstnummer 95GRK 944 (zie hoofdstuk 4 cat.nr. 17: uit een mannengraf uit 1812): geel/wit op roodbruin

Afb. 34: patroon in inslagsatijn, patroonlengte 99 cm, patroonbreedte 45 cm; achtschachtsdamast, ca 30 kettingdraden per cm en ca 34 inslagdraden per cm

- vrouwen-rok ZHM 4865: grijs (inslag) op blauw (ketting)
 - vrouwen-rok ZHM 6155: grijs op lichtblauw
 - vrouwen-rok ZZM 7204: grijs op mosgroen
 - vrouwen-rok ZZM 1956-5562: grijs op donkerblauw
 - vest/borstrok WFM H32/2185: blauw op bruin
 - vest/borstrok WFM H33/2183B/GE: blauw op bruin
 - borstrok WFM BGE2337 H1013: grijs op donkerblauw
 - hemdrek WFM H1013 BGE2336: grijs op donkerblauw
 - hemdrek SMA 72...: blauw op donkerbruin
 - vrouwen-rok WFM K152a K221-1: grijs op lichtgroen
 - hemdrek WFM 54538: lichtblauw op lichtmosgroen
 - hemdrek WFM K129b/K131-1: grijs op blauw
 - vrouwen-rok BWM BW1: grijs op blauw
 - vrouwen-rok BWM BW19A: grijs op groen
 - vrouwen-rok BWM BW18: grijs op donkerblauw
 - hemdrek KMG K164-1980: grijs op donkerblauw
 - vrouwen-rok KMG K163-1980: grijs op blauw
 - vrouwen-rok KMG CVO Brkl: blauw op bruin
 - vrouwen-rok KMG K9-1951: donkerblauw op donkerbruin
 - hemdrek NOM K104-1944: wit op geel/lichtgroen
 - hemdrek NOM K404-1944: grijs op lichtgroen
 - hemdrek NOM K38-1948: grijs op donkerblauw
 - vrouwen-rok NOM K2-44: grijs op blauw
 - vrouwen-rok NOM K1-1944: grijs op blauw
 - vrouwen-rok NOM HM7038: grijs op grijs/paars
 - vrouwen-rok NOM K411-1952: grijs op grasgroen
 - kinderjasje NOM K6-1954: grijs op groen
 - vrouwen-rok NOM K34-1948: donkerblauw op bruin
- Hetzelfde patroon in kettingsatijn:
- vrouwen-rok WFM KM 14/2: blauw (ketting) op grijs (inslag)
 - keurslijf NOM HM4911: bruin op blauw

Afb. 38: patroon in inslagsatijn, patroonlengte 130 cm, patroonbreedte 24 cm

- vrouwen-rok ZHM 2273: grijs (inslag) op roze (ketting)

Afb. 39: patroon in inslagsatijn

- vrouwen-rok ZHM 2254: grijs op blauw

Afb. 40: patroon in inslagsatijn, patroonlengte ca 84 cm, patroonbreedte 46 cm; achtschachtsdamast, ca 31 kettingdraden per cm en ca 36 inslagdraden per cm

- vrouwen-rok ZHM 4332: lichtblauw op grijs
- keurslijf FML 1161-H: grijs op grijs
- hemdrek (borstrok) FML 1957-392: blauw op grijs
- hemdrek (borstrok) FML 1956-385: blauw op grijs
- hemdrek (borstrok) FML 8375B: blauw op grijs

- vrouwen-rok ZZM (inv.nr. onbekend): lichtblauw op roze
- lijfje ZZM 85: blauw op grijs
- hemdrok (borstrok) FML 11269: blauw op grijs
- vrouwen-rok KMG K10-1951: paarsblauw op blauw

Afb. 41: patroon in inslagsatijn, patroonlengte 80 cm, patroonbreedte 40-43 cm

- hemdrok ZZM B643: donkerblauw (inslag) op bruin (ketting)
- vrouwen-rok (privécollectie Amsterdam): blauw (inslag) op bruin (ketting)
- rok HMR aanwinst dec.94: blauw (inslag) op bruin (ketting)

Afb. 42: patroon in inslagsatijn, patroonlengte 75 cm, patroonbreedte 44 cm

- hemdrok (borstrok) FML 7678: grijs op donkerblauw
- vrouwen-rok BWM BW19: grijs op blauw

Afb. 43: patroon in inslagsatijn

- hemdrok DMA H1958-10: roze op roze

Afb. 48: patroon in inslagsatijn

- vrouwen-rok DMA (inv.nr. onbekend): blauw op bruin

Afb. 49: patroonlengte 64 cm

- vrouwen-rok ZHM 8002: rood op rood

Afb. 51: patroon in inslagsatijn, patroonlengte 76,5 cm, patroonbreedte 46 cm

- vrouwen-rok WFM Kc 221/9: zwart op zwart

Afb. 52: patroon in inslagsatijn

- vrouwen-borstrok WFM 54537: ketting donkerblauw, inslag grijs

Afb. 53: patroon in inslagsatijn

- keurslijf FML 1161: ketting olijfgroen, inslag grijs

Afb. 54: patroon in inslagsatijn

- lijfje ZZM 7131: grijs (inslag) op mosgroen (ketting)

Afb. 55: patroon in inslagsatijn

- hemdrok ZZM 2754: lichtblauw (inslag) op donkerblauw (ketting)

Afb. 56: patroon in inslagsatijn

- hemdrok, opgraving Grote Kerk vondstnummer 94GRK 116A (zie hoofdstuk 4 cat.nr. 19: uit een mannengraf uit 1820): thans roodbruin op roodbruin

Afb. 57: patroon in inslagsatijn

- vest, opgraving Grote Kerk vondstnummer 94GRK 142B (zie hoofdstuk 4 cat.nr. 16: uit een graf uit 1778): geel(wit ?) op blauw

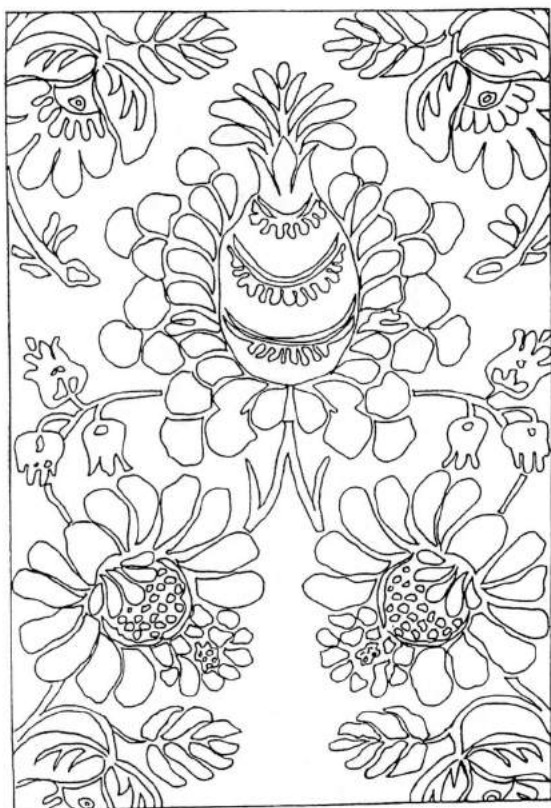
Afb. 58: patroon in inslagsatijn, patroonlengte 15 cm, patroonbreedte 13,5 cm

- hemdrok, opgraving Grote Kerk vondstnummer 95GRK 1045 (zie hoofdstuk 4 cat.nr. 24: stortvondst): geel op roodbruin

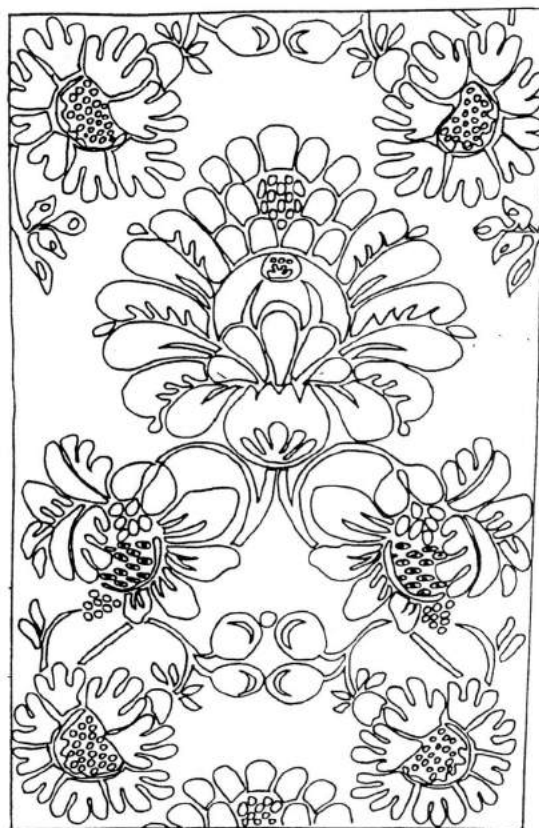
Afb. 59: patroon in inslagsatijn

- hemdrek, opgraving Grote Kerk vondstnummer 95GRK 1050 (zie hoofdstuk 4 cat.nr. 25: stortvondst):
grijs/wit op blauw

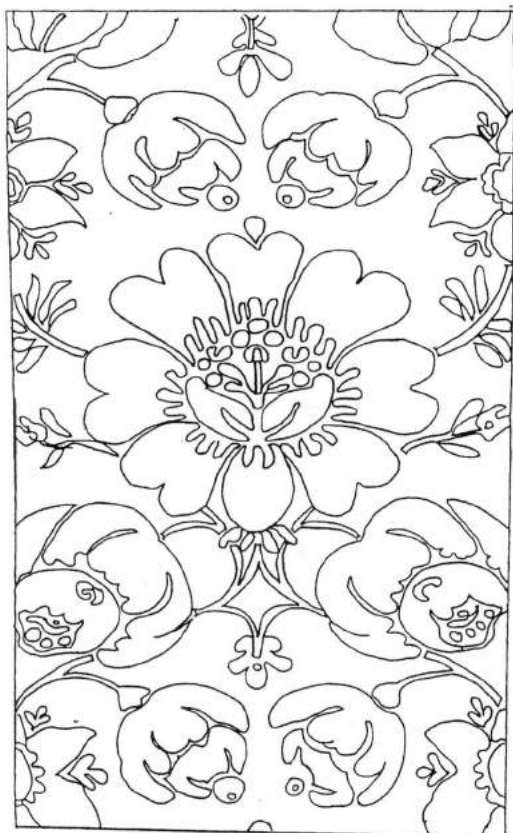
(de beschrijvingen zijn helaas niet volledig, waarvoor excuses; de redactie)

1.

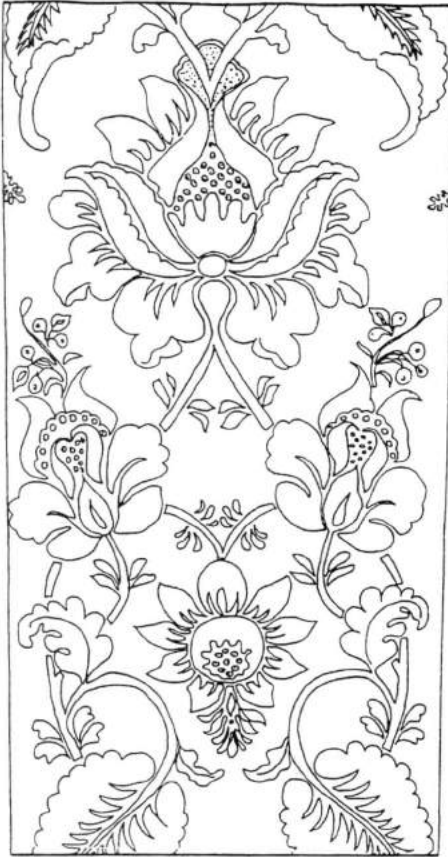
2.

3.

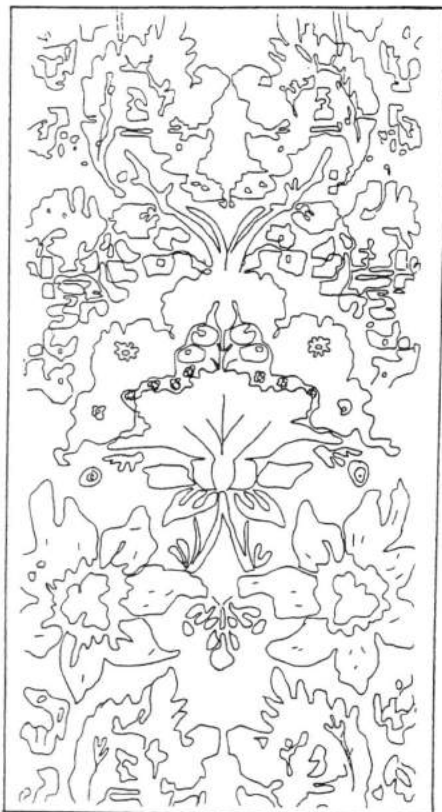
4.

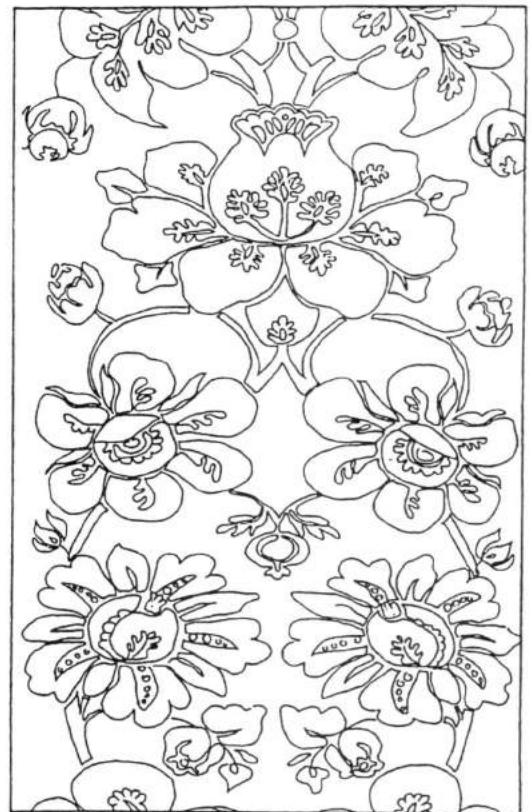
5.

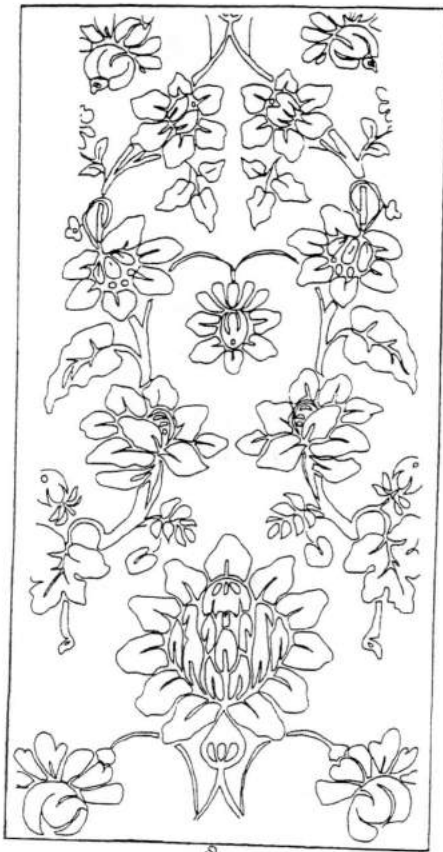
6. a

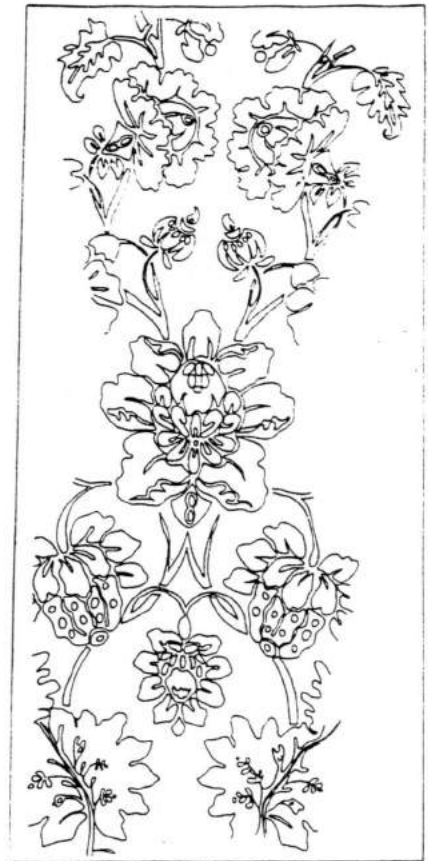
6. b

7.

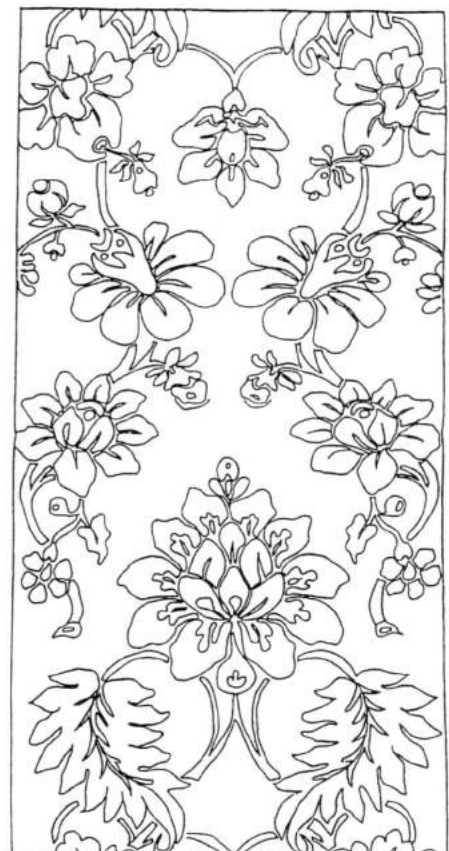
8.

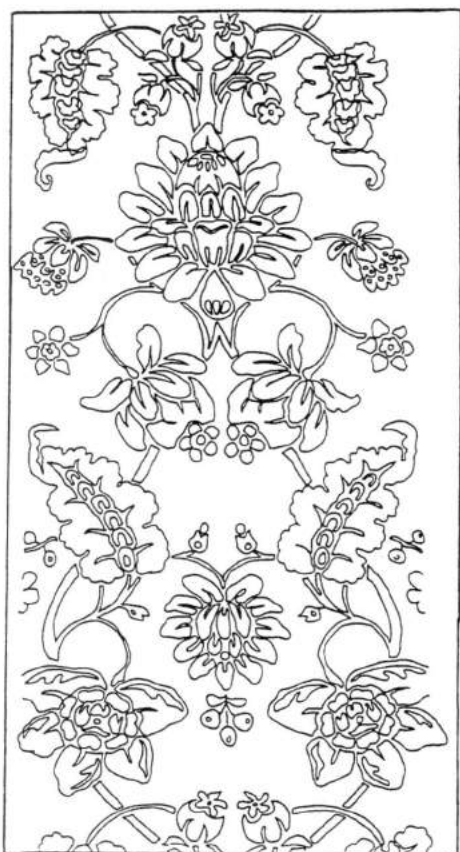
9.

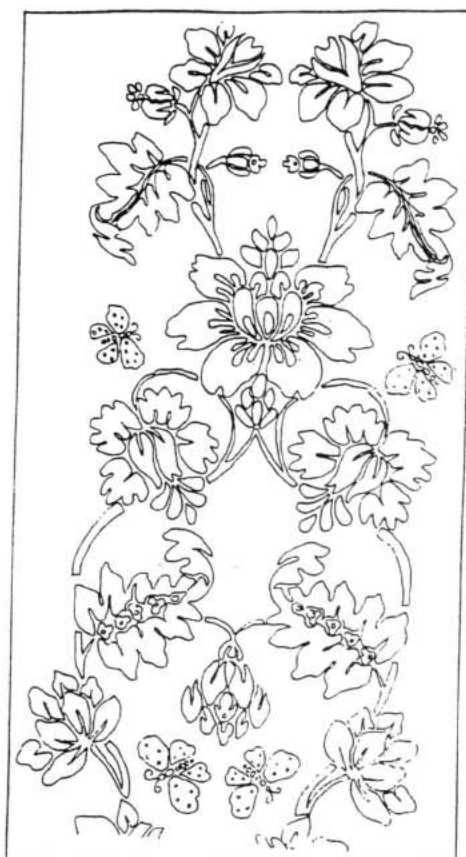
10.

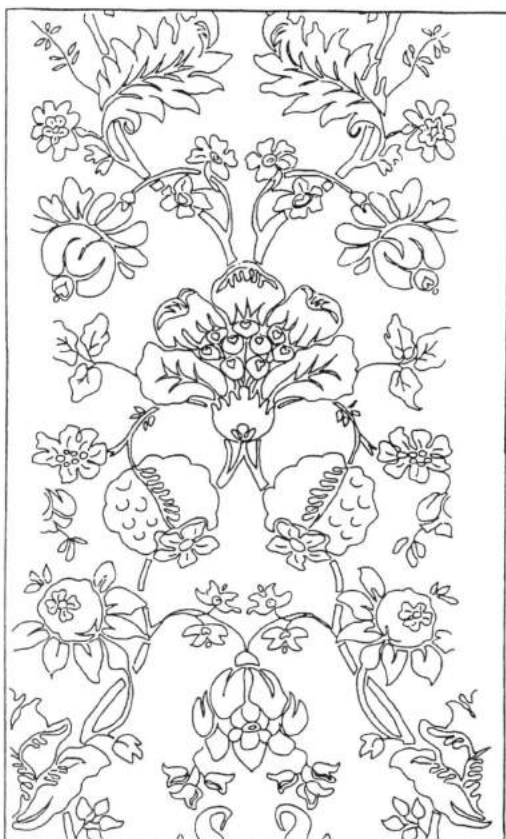
11.

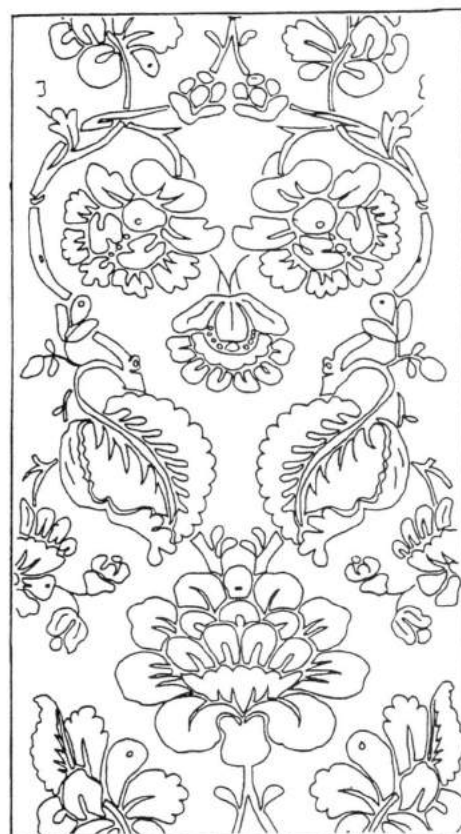
12.

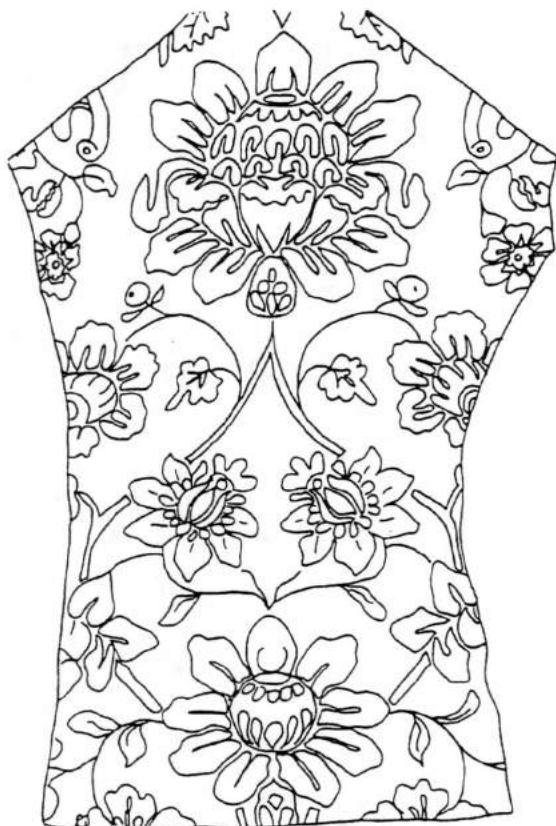
13.

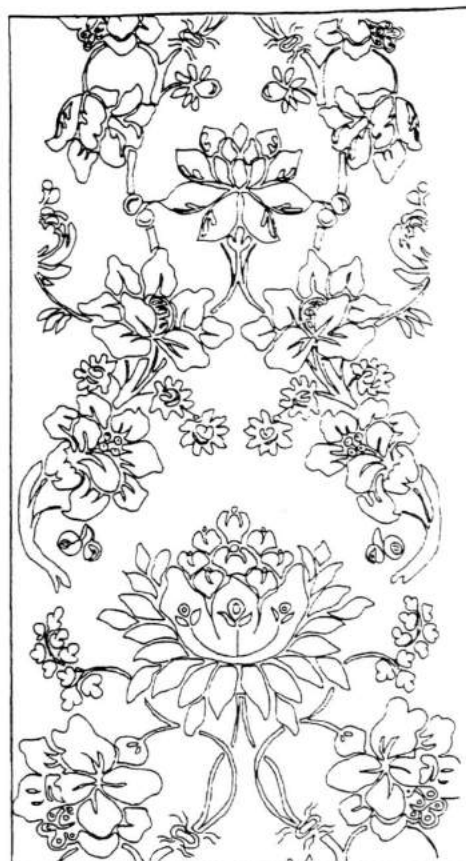
14.

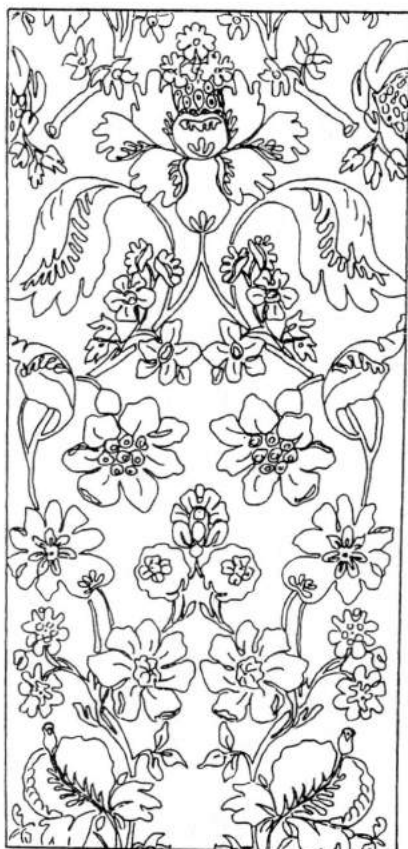
15.

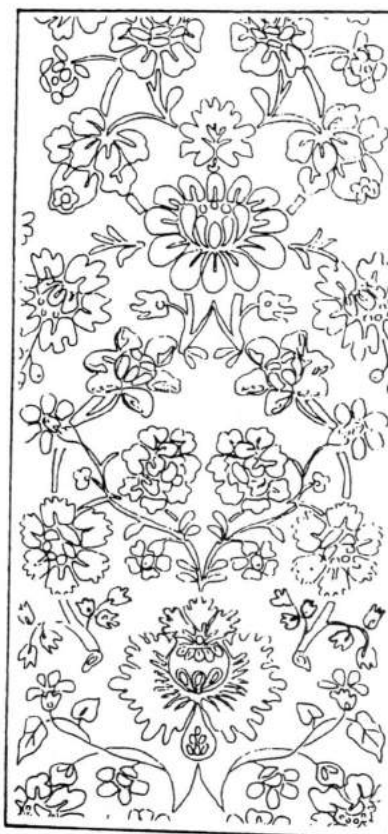
16.

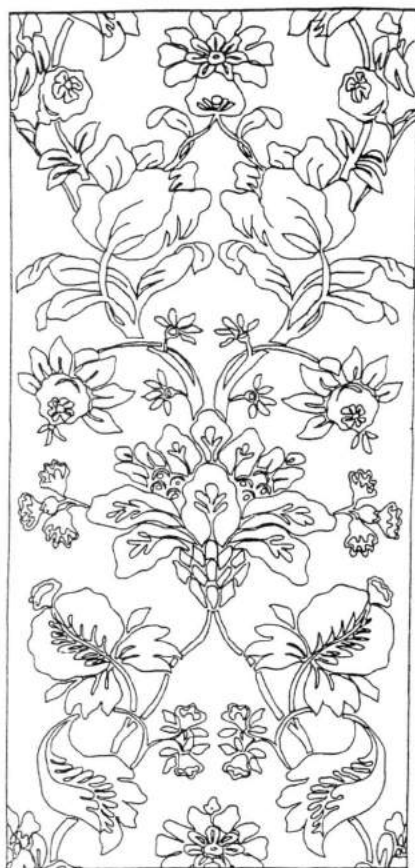
17

18.

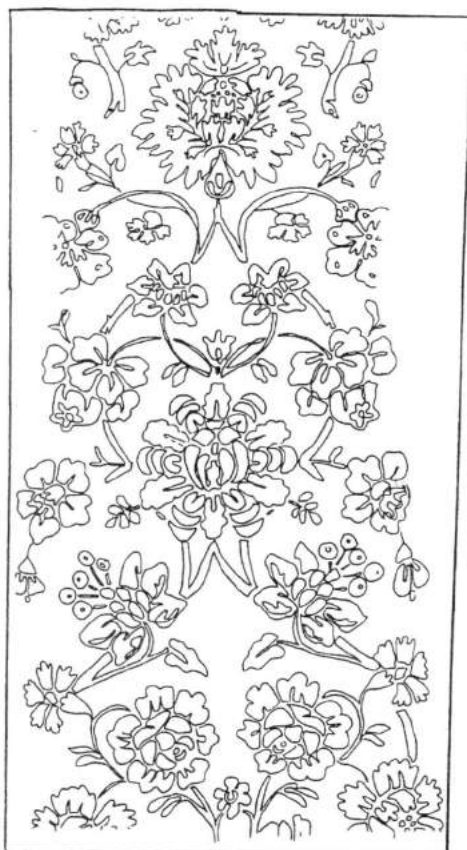
19.

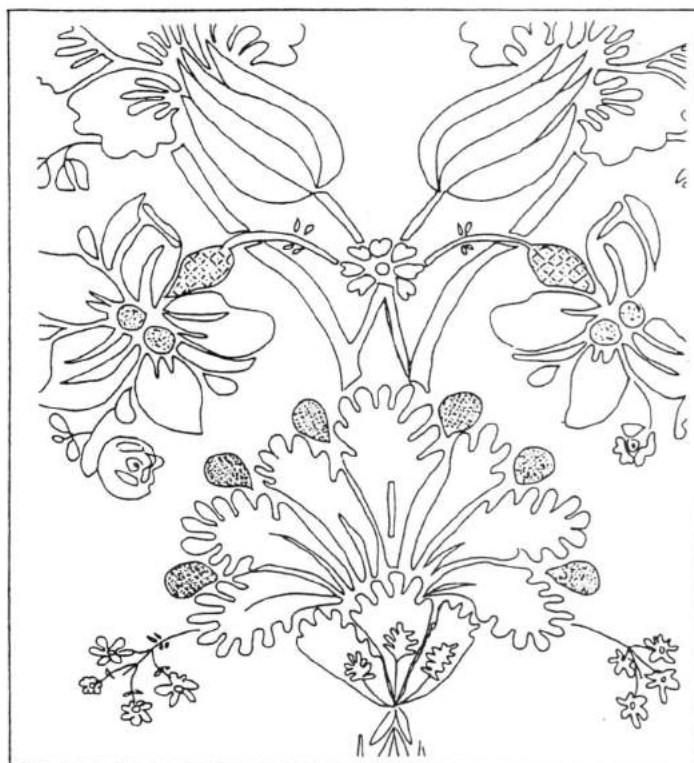
20.

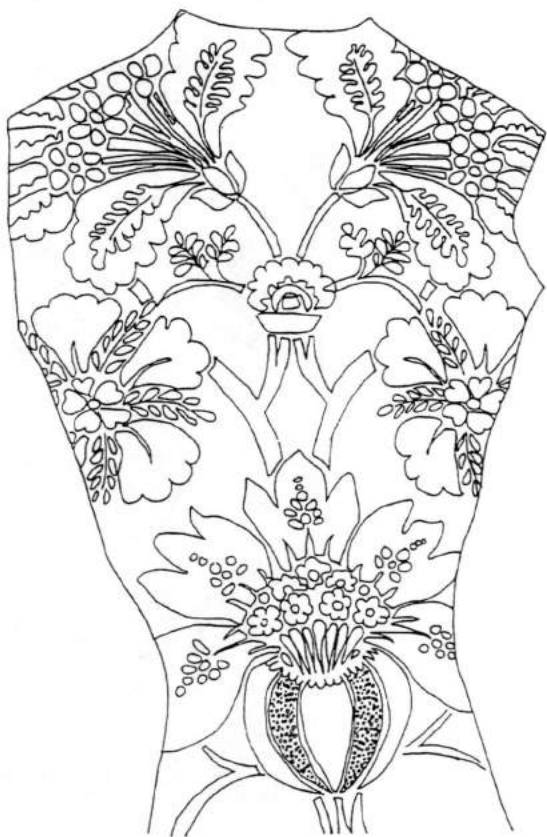
21.

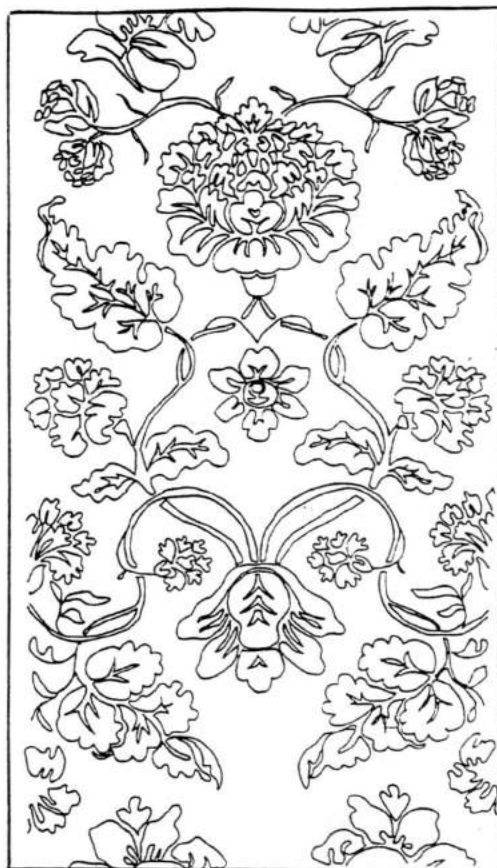
22.

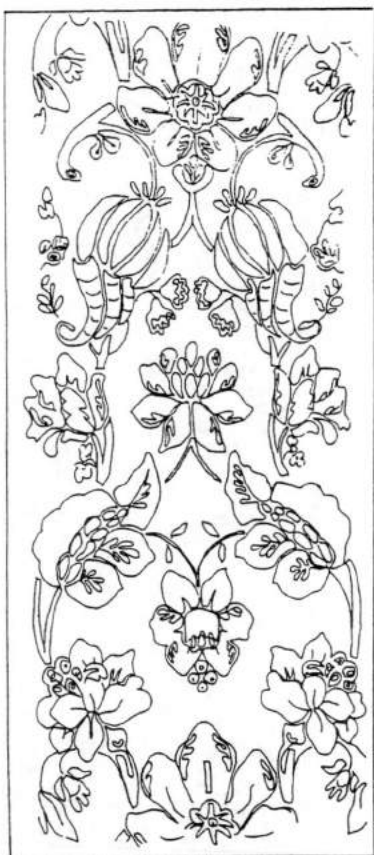
23.

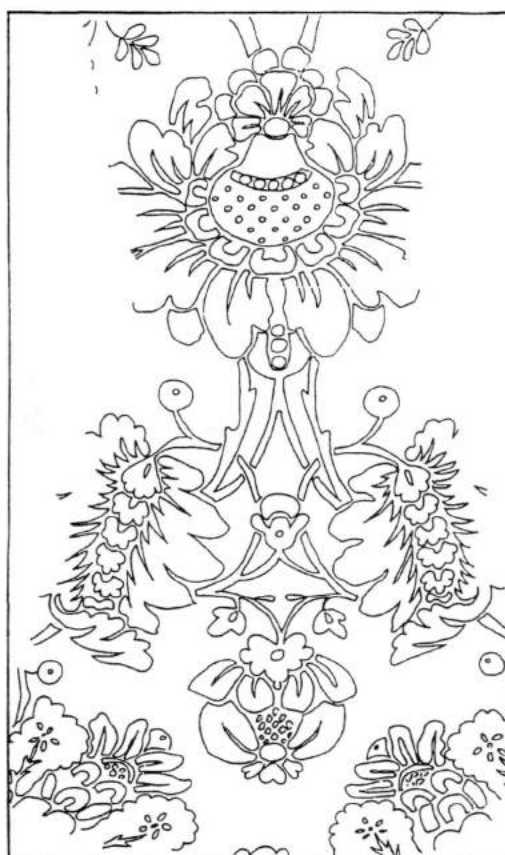
24.

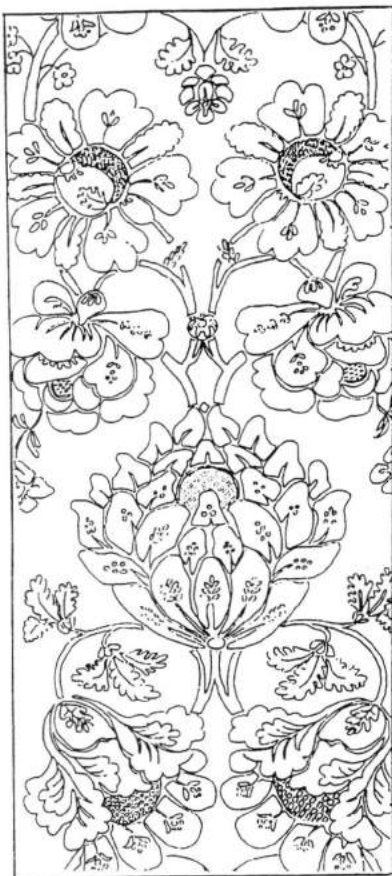
25.

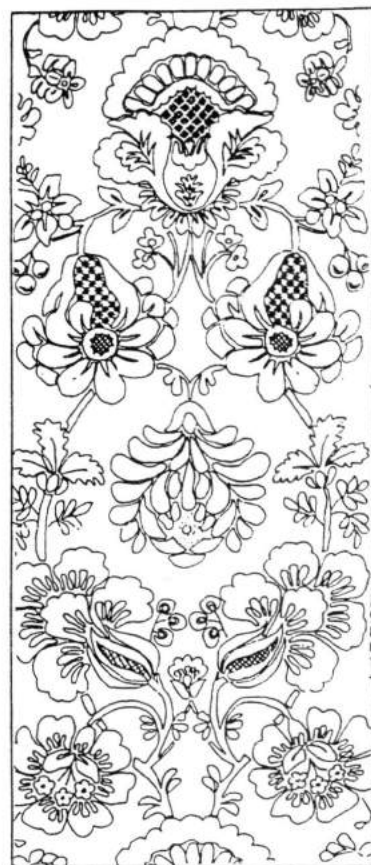
26.

27.

28.

29.

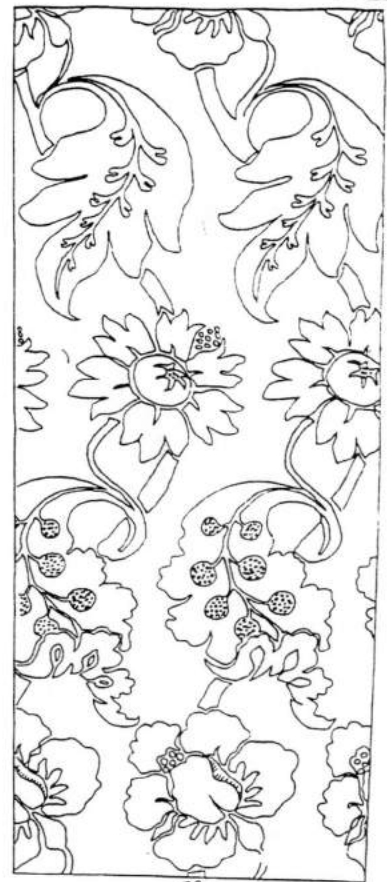
30.

31.

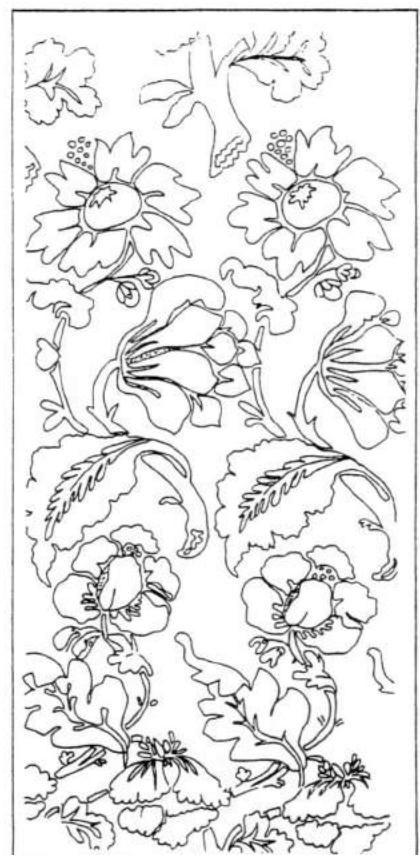
32.

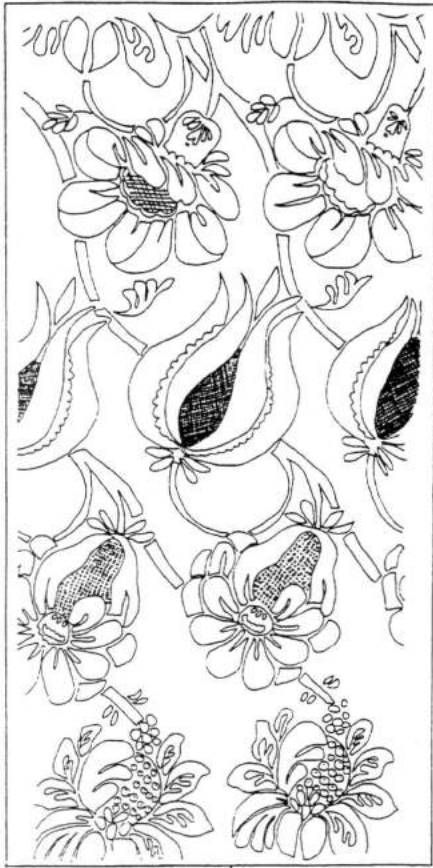
33.

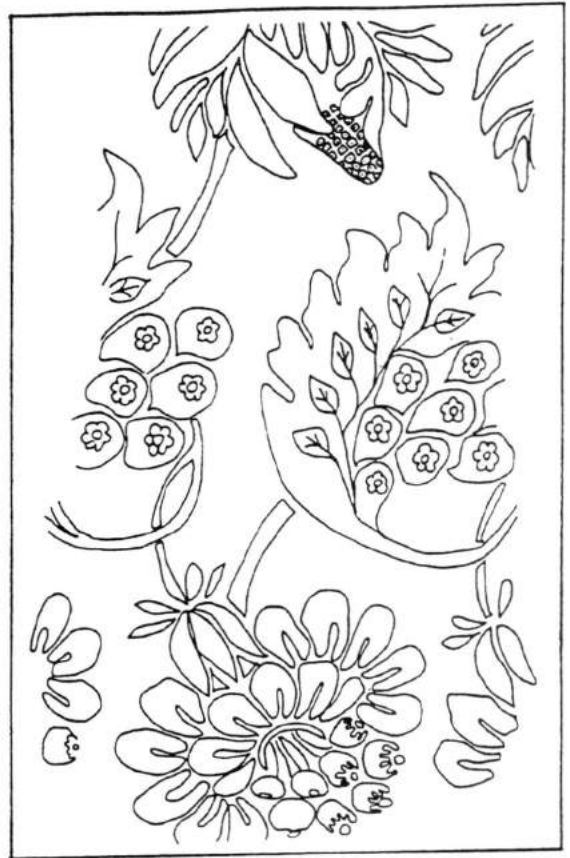
34.

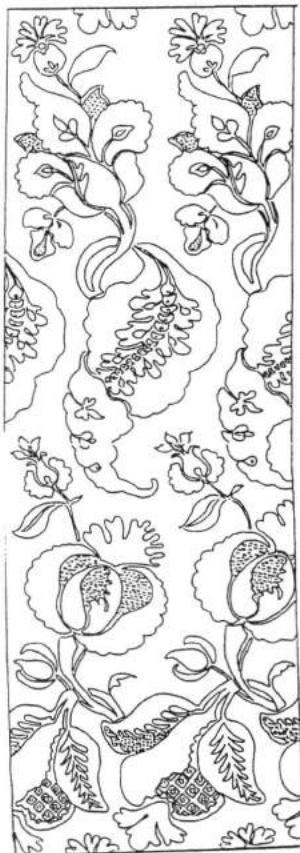
35.

36.

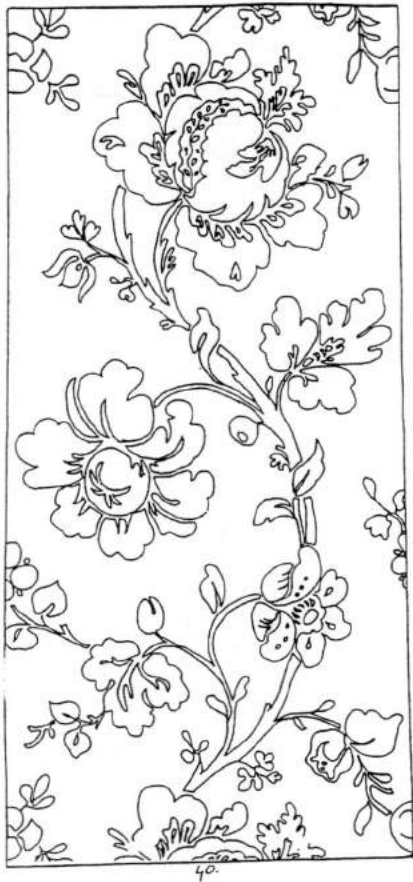
37.

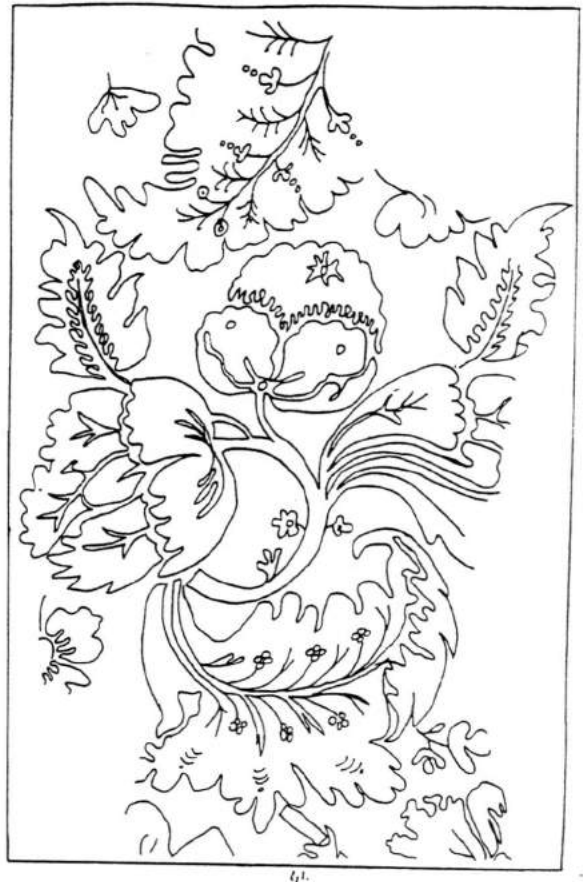
38.

39.

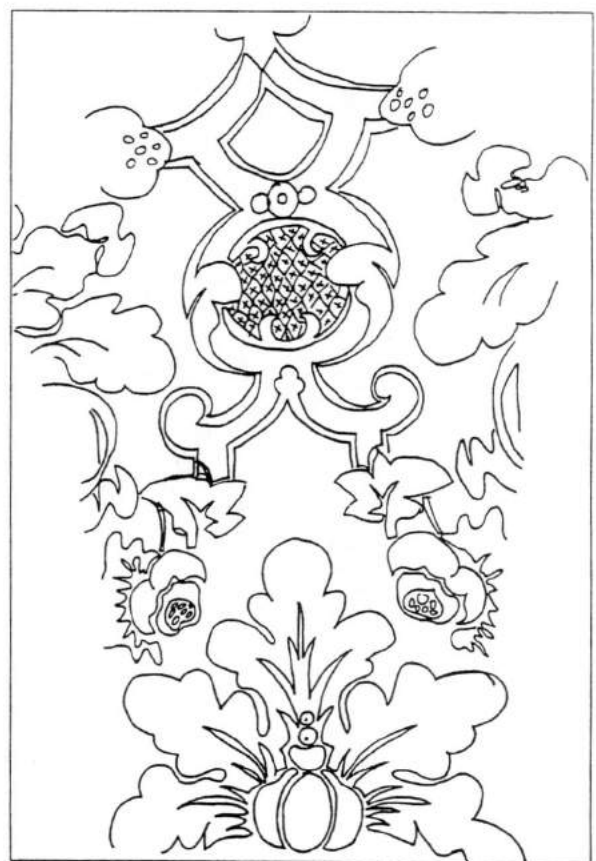
40.

41.

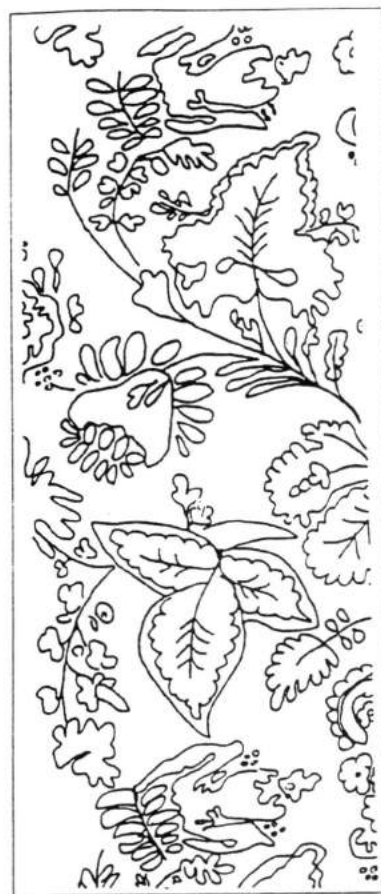
42.

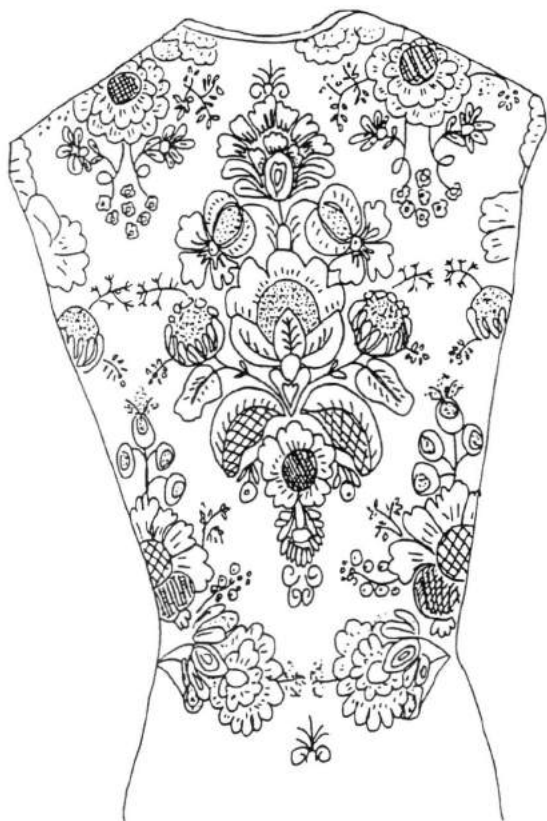
43.

44.

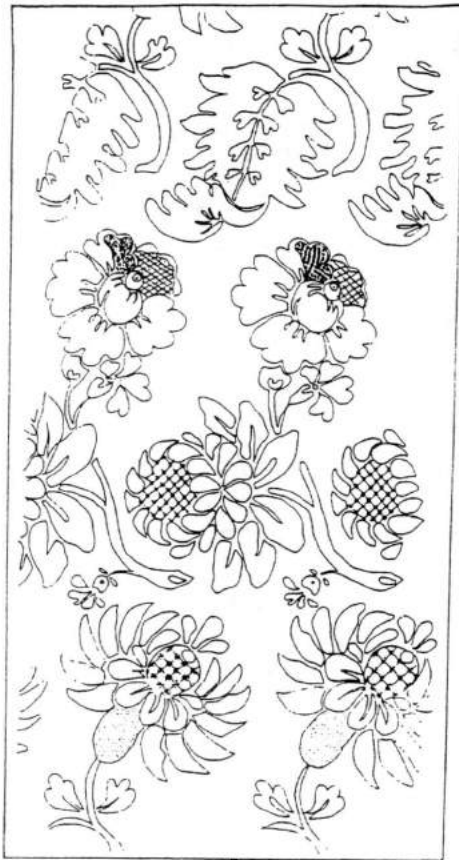
45.

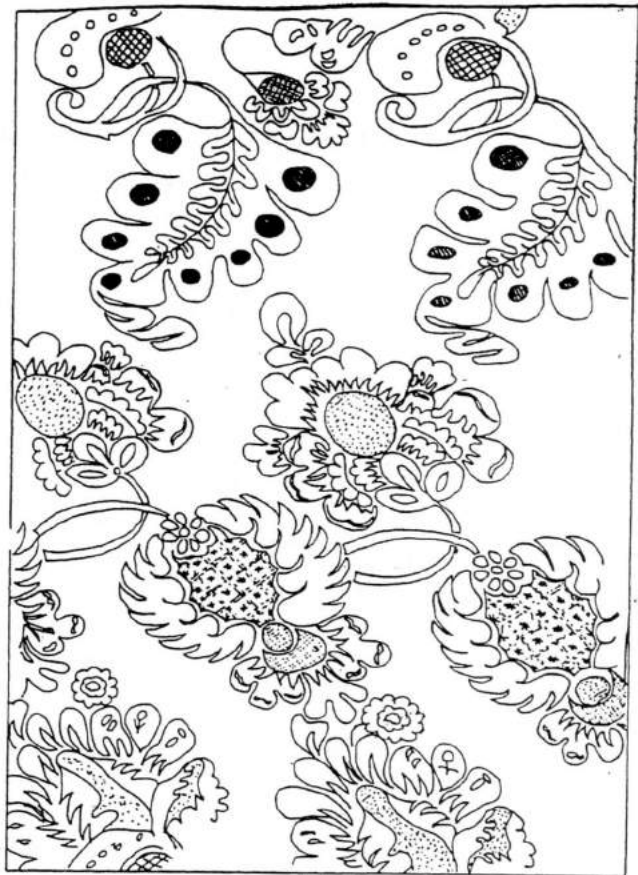
46.

47.

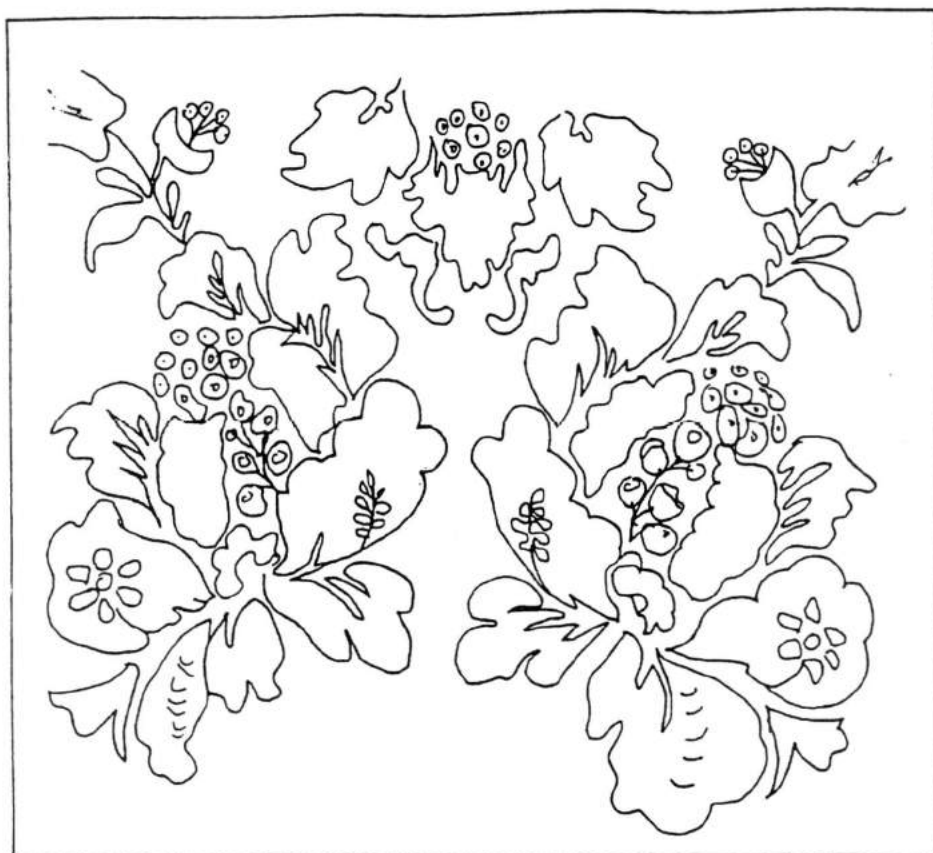
48.

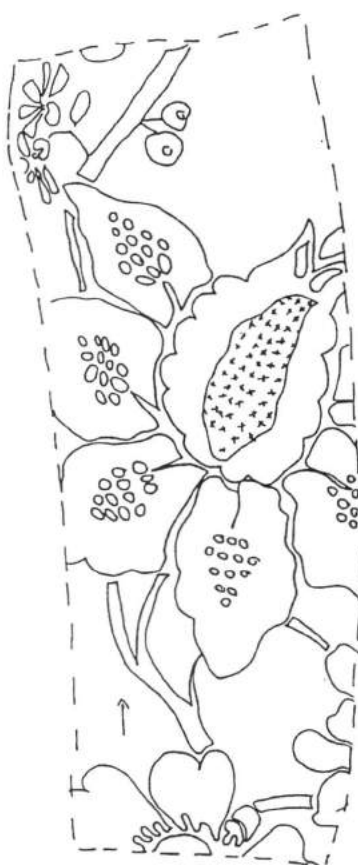
49.

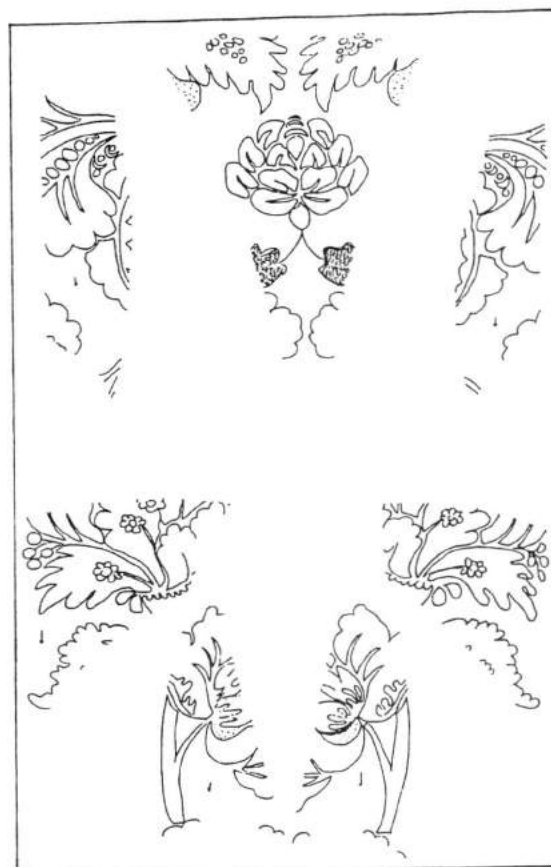
50.

51.

52.

53.

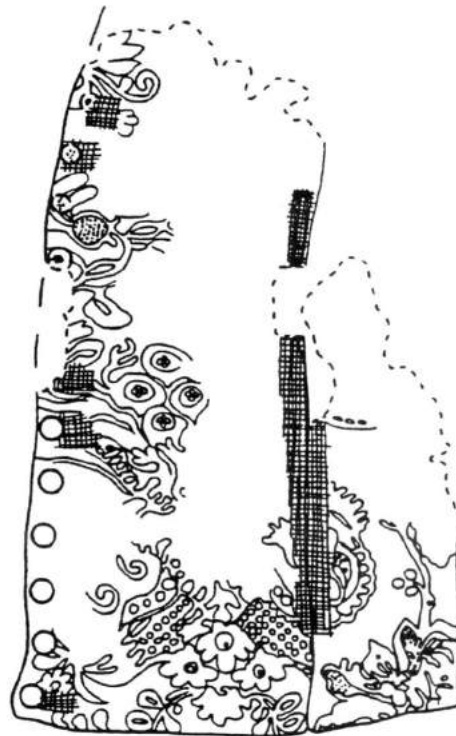
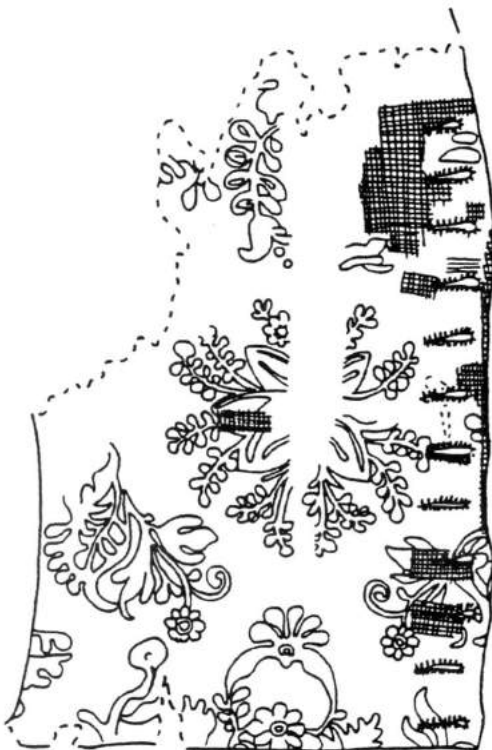
54

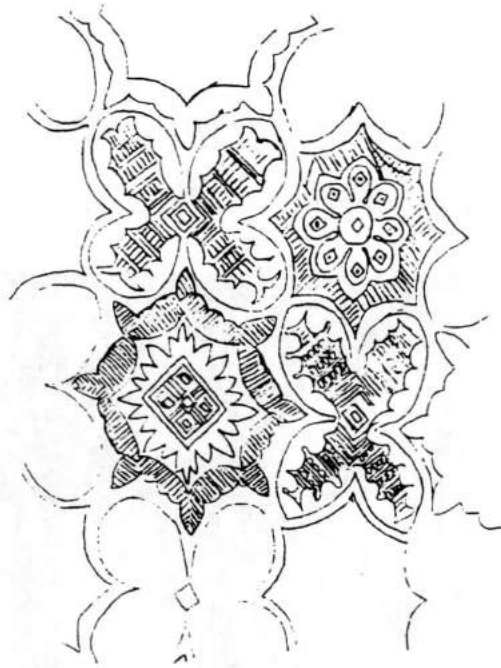
55

56

57

58

59

De Kleermaaker.

ôMens besteed, , Uw beste kleet.

Het Kleet is noodig in der Tijdt ,
Maar beide, Kleet en Vlees verslijt :
En daarom Zijnder groote reeden ,
Om uit te sien met, ons Gemoed,
Naa Heemels Stof en heilig goed ,
Dat ons voor ewig mocht bekleeden.

Prent van J. Luyken (1694)

4 KLEDING EN MODE IN 18DE-EEUWS ALKMAAR

P. Bitter m.m.v. J.M.T. van Seters

Om de textielvondsten uit de Grote Kerk in een ruimer kader te plaatsen, lag het in de bedoeling om een wat breder onderzoek te doen naar het kledinggedrag van Alkmaarders in circa 1750-1830. Helaas was het vooralsnog niet mogelijk om voldoende boedelinventarissen te verzamelen om dit onderzoek diepgaand uit te voeren. Hieronder volgen derhalve gegevens uit slechts een paar van de boedelinventarissen van Alkmaar die bewaard worden in het Regionaal Archief Alkmaar. Gelukkig is onlangs een belangrijke publicatie verschenen die een goed beeld geeft van de kleding in Noord-Holland van 1750 tot 1900.¹¹⁰

De gevonden kleding is afkomstig van de (meer) welgestelde bewoners van Alkmaar, dat wil zeggen de middenstand en de regentenklasse die zich een begrafenis binnen in de Grote kerk konden veroorloven. Vooral de elite kon de mode op de voet volgen. Zij hadden geld genoeg en hadden als gevolg van bestuursfuncties en dergelijke ook veelvuldig contact met de mondaine wereld in Den Haag, waar zij de laatste mode en nieuwste stoffen leerden kennen. De goede handelscontacten met Amsterdam zorgden ervoor dat deze stoffen snel hun weg naar Alkmaar vonden.

Veel gebruikte stoffen waren laken, sits (beschilderde of bedrukte katoen), zijde en wollen damast. Goedkopere stoffen waren baai en grein. Er werden vaak kleurige stoffen toegepast. De kledingstukken konden worden verfraaid met zilveren knopen, zilveren schoen- en kniegespen (voor broekspijpen), mooi linnengoed, kant en borduurwerk. Vooral vestpanden konden uitbundig geborduurd zijn.

Vervaardiging van kleding

Kleding werd in de 18de eeuw uitsluitend op bestelling en op maat vervaardigd. Dit was het werk van de kleermakers (vooral voor de luxe kleding) en de naaisters.

Merkwaardig genoeg zijn er in de 18de eeuw vrij weinig vermeldingen van kleermakers en naaisters te Alkmaar, terwijl hun aantal na 1800 opvallend groot is. Het Historisch Kadaster Alkmaar I (zie ook hoofdstuk 2) vermeldt in de 18de eeuw slechts drie kleermakers¹¹¹ en geen enkele naaister. In 1807 worden (minstens) 25 kleermakers vermeld, twee kleermakerbazen en acht kleermakersknechten, een kleermaakster en 80 naaisters. In 1822 waren er (minstens) 42 kleermakers en 82 naaisters. In 1830 waren er (minstens) 32 kleermakers, twee kleermakersknechten en 36 naaisters. De aantallen wisselen vanwege de aard van de geraadpleegde bronnen: in 1807 de landelijke volkstelling voor diverse eigendomsbelastingen (eigenaren), in 1822 (waarschijnlijk zeer compleet) en 1830 het bevolkingsregister (hoofdbewoners). N.B. het Historisch Kadaster I bevat vooral gegevens over de eigenaren van onroerend goed- vele ambachtslieden die hun onderkomen huurden, zijn daardoor niet achterhaald !

Gildenbepalingen schreven voor welke kleding door kleermakers en welke door wollen- en linnennaasters gemaakt mochten worden. De kleermakers vervaardigden (het merendeel van) de bovenkleding. Zij waren doorgaans kapitaalkrachtiger dan de naaisters. Dit waren vrijwel uitsluitend alleenstaande vrouwen of echtgenotes van mannen in weinig vooraanstaande beroepen.¹¹²

¹¹⁰ Havermans-Dikstaal 1998.

¹¹¹ Van den Berg 1998: in Kad.A408 en Kad.A659 in 1716; in Kad.B310 in 1744.

¹¹² De 80 vermeldingen in 1807 bij Van den Berg 1998 geven de volgende verdeling: 63 alleenstaande vrouwen (dit zijn ongehuwden of weduwen, hetzij in eigen huis, hetzij huurster of inwonend bij anderen), voorts echtgenotes van een pruikmaker, een timmermansknecht, een commies, een schilder (2x), een looiersknecht, een kleermakersknecht, een arbeider, een winkelier (4x), een wijnkopersknecht, een tapper, een kuiper, een ambachtsman en een knopenmaker. De lijsten van 1822 en 1830 noemen alleen alleenstaande vrouwen.

Twee waterverftekeningen uit het einde van de 18de eeuw. De Alkmaarse juffrouw draagt een robe a la française. De Alkmaarse burgerdochter draagt een kassekien en een damasten rok met daarover een bont schort.

Er waren in Alkmaar nog andere op mode ingerichte beroepen, zoals rijglijfmakers,¹¹³ knopenmakers,¹¹⁴ hoedenmakers¹¹⁵ en kousenmakers en -winkels¹¹⁶ en pruikenmakers.¹¹⁷ Hun aantal is steeds vrij klein geweest. Kousen werden al vanaf de 17de eeuw machinaal gebreid van wol of zijde.¹¹⁸

Groter is het aantal schoenmakers, een vak dat vooral bedreven werd door weinig bemiddelde ambachtslieden. In 1716 en 1744 staan in het Historisch Kadaster Alkmaar resp. acht en zeven schoenmakers vermeld. De vroeg-19de eeuwse gegevens laten een heel ander beeld zien: in 1807 28, in 1822 87 en in 1830 66 schoenmakers.

Een indruk van de aanschaf van kleding in meer welgestelde kringen, geeft bijlage 10. Het zijn notities betreffende de uitgaven voor het onderhoud van een minderjarig weeskind, Jacob Vertest (meerderjarig in 1782, dus geboren in 1761), vanaf 1770 bijgehouden door de voogd in verband met de afrekening vanuit de erfenis, die door de Weeskamer werd beheerd. Jacob is de enige erfgenaam van Fredrick Vertest (overleden in 1766), een welgestelde apotheker aan de Langestraat (in kad.A662), en de erfenis omvat ook een flink aantal panden in de binnenstad, o.a. huizen aan de Langestraat en de Koorstraat (Kad.A667 resp. A849-w, A849-o en A850, voorts Kad.A969, A1150, B673, B715, B812, B813, B814).

De eerste jaren wordt schoolgeld inclusief kostgeld betaald aan de schoolmeester. In 1776 wordt Jacob een zilversmidsleerling in Schagen. In 1782-83, als hij meerderjarig is geworden, verkoopt hij al zijn bezittingen in Alkmaar (kennelijk vestigt hij zich elders als zilversmid).

De notities beginnen in 1770. De kosten voor kleding zijn aanvankelijk niet erg omvangrijk, maar vanaf 1775 lopen de uitgaven op (het schommelt tussen de 7 en 29 gulden), met als duurste jaar 1780- aan stof werd toen ruim 47 gulden besteed en aan kleermakerskosten meer dan 21 gulden. De stof is kennelijk apart gekocht, vaak bij de stoffenwinkel van Prins, en de kleermaker (die pas vanaf 1775 staat genoteerd) wordt wellicht alleen betaald voor snij- en naaiwerk.

Aan schoeisel is de eerste jaren relatief weinig besteed, kennelijk hoogstens één nieuw paar jaarlijks, voor iets meer dan een gulden. In 1771 zijn er wel dure zilveren schoengespens bij gekocht. Vanaf 1775 worden er meerdere paren per jaar aangeschaft (2 tot 4 paar), soms voor iets meer dan een gulden maar vaak voor het dubbele van dat bedrag.

Vanaf 1776 worden er kousen genoteerd (voor iets meer dan een gulden per paar), ongeveer twee paar jaarlijks. Ook wordt vanaf die tijd bijna elk jaar een hoed gekocht en in 1779 en 1780 pruiken, in 1780 zelfs twee (voor resp. ruim 4, 6 en 9 gulden).

¹¹³ Met name de familie Engel, aan het begin van de 18de eeuw (Historisch Kadaster I).

¹¹⁴ Van den Berg 1998: Jan Claasz Groeneveld, in Kad.B222? fabrikur van tinnen knopen in 1716, in 1744 winkelur in knopen. Begin 19de eeuw worden pas weer knopenmakers genoemd: sinds 1795/1797 werkte Johan Daniel Ritbergen in B727 (in 1830 nog actief); in 1812 kocht knopenmaker Hermanus H. Hofmeester (in 1807 knopenmakersknecht) een huis Kad.283 om het in 1813 te verkopen.

¹¹⁵ Van den Berg 1998: tot 1715 in Kad.A441, in 1716 in Kad.B340 (voortgezet tot minstens 1809) en op het Fnidsen (adres niet precies bekend; Nicolaas van der Graft), in 1744 in Kad.B341 en Kad.B336.

¹¹⁶ In 1744 waren er (minstens) vijf kousenwinkels (Van den Berg 1998: Kad.A514, Kad.A922, Kad.B216, Kad.B335, Kad.B336.) en in 1807 vier (Van den Berg 1998: Kad.A503, Kad.A510, Kad.A513, Kad.A516). Merkwaardig genoeg waren ze alle vlak bij elkaar gevestigd aan de Langestraat. Daarna verdwijnen deze gespecialiseerde winkels uit beeld.

¹¹⁷ Van den Berg 1998: toelichting bij Kad.A292 in 1728; toelichting bij Kad.A906 in 1744; Kad.A603 in 1752. Latere gegevens ontbreken tot de vermelding van drie pruikenmakers in 1807 (Van den Berg 1998: in Kad.A172, Kad.B25-noord, Kad.B327). Het ontbreken van dit beroep na die datum is geen verrassing, gezien het uit de mode raken van de pruik.

¹¹⁸ Havermans-Dikstaal 1998, 25.

Kleding en mode¹¹⁹

In de 18de eeuw was het gebruikelijk om meerdere lagen kleding over elkaar heen te dragen.

De eerste laag onderkleding was bij zowel mannen als vrouwen een lang linnen hemd, met daar overheen op het bovenlichaam een borstrok (ook wel onderborstrok genoemd, wellicht omdat men bij koude meerdere over elkaar droeg). Het hemd en de borstrok werden samen ook wel als slaapkleding gedragen.

De vrouw kon hierover een keurslijf en een hoepelrok dragen.

Hierop volgde de *kroplap* of *halsje*, bestaande uit twee lappen textiel die op de schouder aan elkaar waren gezet, met een onderhalsdoek. De onderarm kon bedekt worden met *wantjes* of moffen (in chique versie *mitaines* genoemd).

Vrouwen droegen vaak een of meerdere onderrokken, van uiteenlopend materiaal (mengstoffen, wol, baai, grein, katoen; de onderste onderrok was vaak van wit linnen). De bovenste onderrok was in elk geval het mooiste, want deze was zichtbaar bij het opnemen van de bovenrok of bij een opvallende japon.

Onder de rokken en over de onderkleding werd wel een riem om het middel gedragen, voor de bevestiging van een beugeltas of een sleutelbos.¹²⁰

Vervolgens kon men kiezen tussen een jak met een bovenrok (beide van een fraaie stof en met voering), of een japon. Een populair jak was een *kassekien* (van 'casaquin', een ruim vallend jak met schoot en 3/4 mouwen, ook wel 'caraco' genoemd).

Een complete japon, in plaats van een rok met jak, was een luxe. Dergelijke kledingstukken waren dan ook uitgevoerd naar de 'internationale' mode.

Als laatste kon hieroverheen een schort (ook wel *boezel* genoemd) gedragen worden en om de hals een halsdoek.

De belangrijkste kledingstukken gedragen door mannen in deze periode zijn een hemd (soms een onderbroek), onder- en bovenkousen (linnen, katoenen en wollen kousen werden onder zijden bovenkousen gedragen ter bescherming van de duurdere zijden kousen), een borstrok, een hemdrok of wat chiquer een *kamisool* (later vest), een kniebroek en een mansrok (jas). Het aantal kledingstukken hing af van de rijkdom van de persoon, evenals de kwaliteit van de gebruikte stoffen. Ook hadden welgestelde mannen vaak een of meer mansjaponnen- dit was een lange jas, in eerste instantie bedoeld om in huis als negligé-kleding gedragen te worden. De mansjapon had het model van een kimono (daarom ook wel *japansche rok* genoemd), of het meer getailleerde model van de *cambaij*, genoemd naar een Perzische mannenjas.

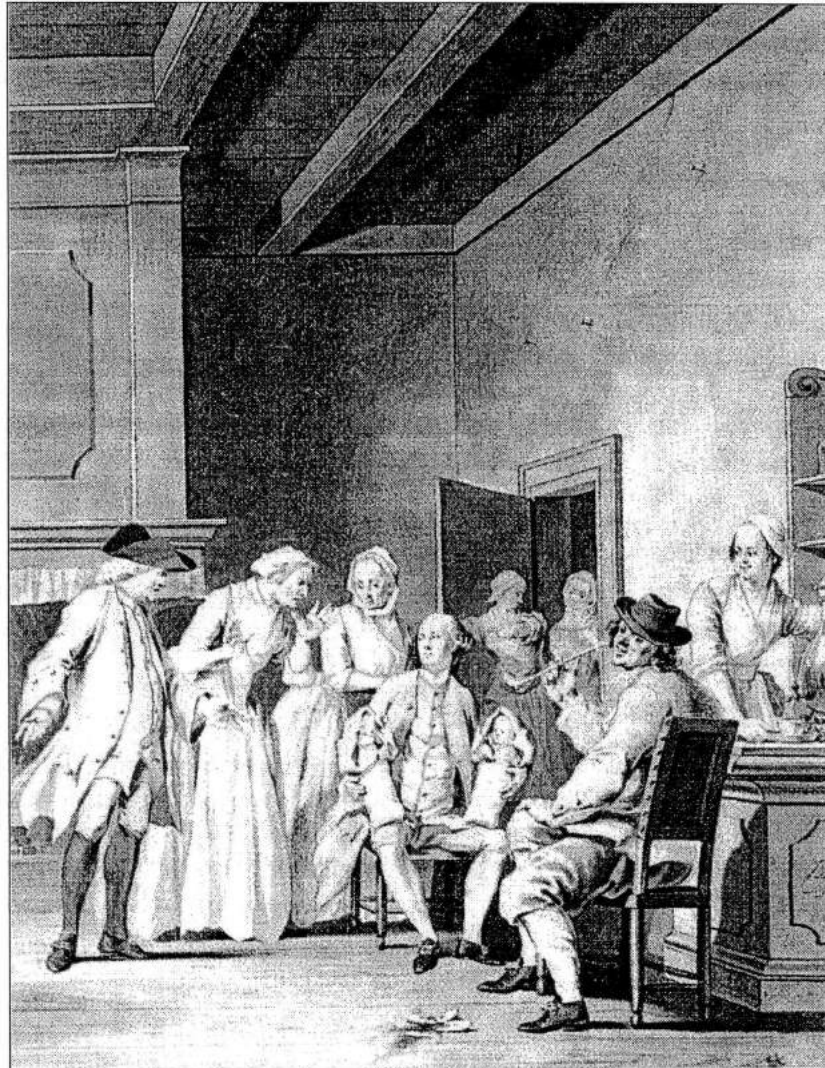
Voor extra verwarming van met name de rug droeg men wel een *gezondheid*, een strook stof met een sluiting van haken en oogjes of met geknoopte linten, of (met name de meer luxe uitgevoerde mannengezondheid) met een knoopsluiting.

Gedurende de 18de en begin 19de eeuw waren er diverse varianten in deze kledingstukken, die ook aan mode-wijzigingen onderhevig waren. Voor de diverse modellen had men afzonderlijke benamingen, zoals de kamisool voor een lang type vest met zakken aan de voorzijde, de *gilet* voor een kort vest, of jurken in Franse, Engelse, Griekse of Romeinse stijl (robes a la Française, a l'Anglaise, a la Grecque, a la Romaine).

Belangrijke mode-wijzigingen in de dameskleding waren het gevolg van nieuwe Franse idealen: in de

¹¹⁹ Deze paragraaf geeft een erg ruwe schets van de mode. Voor een diepgaand onderzoek naar Noord-Hollandse kleding wordt Havermans-Dikstaal 1998 aanbevolen. Voor meer informatie zij verwezen naar de grote hoeveelheid vakliteratuur over dit onderwerp (o.a. Van Beurden 1994, Van Thienen 1960, Kinderen-Besiers 1926).

¹²⁰ Mededeling M. Havermans-Dikstaal, 2-10 1998.

Scène uit het kluchtspel 't Koffi-huys' van Willem van Hoeven, aquarel van J. Buys, 1763. De staande man en de vader van de tweeling dragen een lang vest of hemdrok onder de rok, beide met enkelvoudige knoopsluiting. De dames zijn gekleed in een rok met een jak en een halsdoek, de vrouwen in het midden en rechts dragen een schort.

Revolutie werd het Oudgriekse democratische ideaal vertaald in luchtige japons *a la Grecque* die waren gebaseerd op de antieke chiton, een los vallende jurk van soepele stof met de taille opgehaald op het middenrif. Onder invloed van de ambities van Napoleon (die zich in 1804 tot keizer promoveerde van een 'nieuw Karolingisch rijk', het Empire) verschoof de interesse naar een andere stroming in het neo-classicisme, de Romeinse stijl. De jurken behielden de hoge taille maar waren minder breed en los en werden gemaakt van zwaardere stoffen.

De 18de-eeuwse breed uitstaande rokken met brede heupen, die model kregen dankzij een soort frame van balein of riet (*paniers*), hoepels of door kussens op de heupen (*beulings*), maakten plaats voor slanker vallende rokken. De strak ingesnoerde taille (met een keurslijf, versterkt met baleinen) verdween eveneens.

De internationale mode had ook gevolgen voor de Noord-Hollandse dracht. De hoge taille werd vertaald in een slanker model rok doorlopend tot aan het middenrif en een kort jak. De schoot van het jak werd korter, tot het slechts 10 cm was in de jaren 1820.

Het haar werd door de Noord-Hollandse vrouwen opgestoken en meestal bedekt gedragen met een kapje.¹²¹ Dit kon een modieuze hoofdbedekking zijn, een huismuts of de streekgebonden Noord-Hollandse kap met sierlijk afgewerkte oorijzers van zilver of goud. Dames uit de regentenklasse hadden vooral modieuze kapsels en/of hoofdbedekking. In de middenklasse was er vaker de Noord-Hollandse kap: het haar met banden bedekt (in de opgraving zijn dit vaak stevige zwarte zijden linten), een zwarte ondermuts, een witte ondermuts met zwarte rand, het oorijzer, bovenmuts (kap) met kant. Onder de hoofdbedekking werd de *pol* (karton met metalen beugel) gebruikt om de kap beter vorm te geven.

De herenkleding onderging minder sterke mode-wijzigingen. Het meest opvallend is, dat aan het eind van de eeuw de vest en hemdrok korter werden. Bij de hemdrok werd de dubbele knoopsluiting mode in plaats van de enkele rij knopen.

Ook verscheen de *frak*, een type rok met lange achterslippen, een uitgesneden voorkant en een hoge hals met brede revers.

De haardracht werd in de 18de eeuw beheerst door de pruik, die aan diverse modetrends onderhevig was. Na 1800 werden de pruiken eenvoudiger, de mode schreef korte licht krullende haardracht voor. De staartpruik verdween. Twee tot drie decennia later raakten pruiken geheel uit de mode en werden ze alleen in officiële functies nog wel gedragen (bijvoorbeeld door pastoors).

Informatie uit boedelinventarissen

In de bijlage bij dit hoofdstuk zijn uit enkele boedelinventarissen de gegevens over kleding overgenomen. Hieraan kan men een aantal zaken opmerken, zoals de hoge prijzen die genoteerd staan voor een kamisool, een mannen-rok of vrouwen-over-rok, een jas of een japon. Dit zal niet alleen met de hoeveelheid maar vooral ook met de kwaliteit van de gebruikte stof samenhangen. Zijden kleding is steeds duurder dan de andere (bijvoorbeeld de zijden mantel in bijlage 1, die maar liefst 32 gulden waard was), maar soms valt ook de sits op (niet altijd; het gaat waarschijnlijk om de handbeschilderde sits uit India).

In de boedel van bijlage nr.2 valt de aanwezigheid van keurslijven en hoepelrokken op, die toen toch geen mode meer waren.

In sommige inventarissen worden grote aantallen kledingstukken genoemd. In de huishoudens van bijlagen 5 en 6 waren er bijvoorbeeld veel vrouwenrokken, wel 15 of meer.

¹²¹ Havermans-Dikstaal 1998, 153-167.

BIJLAGEN BIJ HOOFDSTUK 4

J.M.T. van Seters

BIJLAGE 1

**Boelhuis op de Laat in het sterfhuis van wed. Jan Zanegeest, 31 maart t/m 2 april 1806.
ORA 870**

- Alleen kleding, accessoires en enkele andere opvallende zaken overgenomen. Linnengoed huisraad etc niet overgenomen. Schrijfwijze hedendaags, voorwerpen gesorteerd.

Schoenen	01:13				
Muilen	00:18				
Kousen	01:04	01:07	02:07	01:03	01:07
	01:15	01:07			
Halsdoeken	01:06	00:18			
Doek	05:05	00:19	00:16	01:18	03:00
Zwarte doek	01:18				
Mof	09:10				
Handschoenen	00:12	02:06			
Vrouwenhoedje	01:07	00:08	02:12 (2)	01:08	
Kap	02:17	02:07	04:10	08:05	
Ondermutsjes	01:19	00:13			
Waaiers	00:13				
1 dito	00:13				
Waaier	05:00				
Bonte boezel	02:10				
Rouwschort	03:10				
Gele zijden dito	05:10				
Halve hemdjcs	01:11				
Halve hemden	02:14				
Witte borstrokken	01:08	01:19			
Baaie borstrokken	03:05				
Witte broeken	02:17	02:06			
Witte hemdrok	01:16				
Rijglijf	01:07:				
Beddejak	03:00				
Baaie rok	04:05				
Vrouwenrok	14:00	11:00			
Katoene vrouwenrok	02:08				
Witte dito	03:15	03:15	07:10		

Witte rok	08:10	06:15	07:10	03:15	
Katoene dito & ca	02:17				
Wit jakje	02:00	01:17	02:09		
Rouw dito	01:16				
Jakje	01:07	02:10	02:09		
Vesje	01:04	02:13	02:18	01:15	
Kamisool	05:10				
Mansbroek	01:09	01:09	01:18	03:00	
Mansrok	16:15	02:00	03:10	02:10	02:16
Zwarte mansrok	09:15				
Mansjas	15:00				
Jas	18:00				
Schoudermantel	01:14				
Zijden mantel	32:00				
Witte manteltjes	01:16	01:16			
Overrok	10:05	05:15			
Blauwe zijden rok	06:05				
Rouwjapon	01:19				
Paarse dito	05:10	06:00			
Vrouwenjapon	07:00				
Witte dito	07:00				
Dito	05:10	05:10	04:00		
Zwarte zijden vrouwenjapon		08:00			
Spencer	04:05				
Moppen (?)	01:19				
Sabel	06:05				
Zilveren schoengespen	08:04	10:00			
Zilveren broekgespen	02:16				
Divers andere gouden en zilveren voorwerpen/juwelen					
Parelsnoer 4 dik	1500:00				
Parel braseletten	410:00				
Parelsnoer 1 streng	205:00				
Juwele spelden	81:00				
Sitsen spreij	07:00				
Lapje Streept	00:19				
(Totale boedel 5009:16)					

Tevens vrouwen- en mannenhemden en ander linnengoed, niet overgenomen.

BIJLAGE 2

Boelhuis in het sterfhuis Jan van Leeuwen 2-5 juni 1806

- Alleen kleding, accessoires en enkele andere opvallende zaken overgenomen. Linnengoed huisraad etc niet overgenomen. Schrijfwijze hedendaags, voorwerpen gesorteerd.

Kindergoed

Lint

Kappen

Ondermutsjes

Mutsjes

Capotten 00:17

Slaapmutsen

Kroplappen	00:17	00:16	00:14	00:10	00:06
	00:13				

Halsjes

Vrouwen zakken 00:15

Kousen

Schoenen

Muilen

Halsdoeken

Dassen

Zakdoeken

Lubben

Mouwen

Mofjes

Mopjes

Noppe

Borstrokken

Hemdruk

Keurslijf	00:14	01:07	01:08
Hoepelrokken	00:05		

Jakjes

Jakjes (ca 20)

Onderbroeken

Baaien rok (2)

Witte dito						
Gestikte rok	01:14	01:09				
Onderrok (ca 22)	02:09					
Grijnen rok (2)						
Kieltjes						
Boezeltjes						
Mansrok						
Kamisool						
Rokje						
Broek						
Broeken						
Jakken	tot 03:05					
Vrouwen rokken	tot 06:15					
Katoenen rok	05:00					
Witte Rok	07:05					
Chitsen rok	05:05					
Damasten rok	10:00	12:00	07:00			
Japon	15:10	06:05	06:05	02:17	03:00	
	05:10					
Tabbert	01:17					
Kinderjapon	04:05					
Juste	02:08					
Schoudermantels						
Zwarte mantel						
Regenkleet	01:07					
Kabinet	16:10					

Totale boedel: fl 1465:06

BIJLAGE 3**Boelhuis in de Boterstraat bij Jacobus van den Valk (handelaar ?) 18-19 augustus 1806**

Zijden manteltje	02:08	01:18	10:00		
Schoudermantel	01:09	01:08			
Zwart manteltje	00:10				
Witte mantel	03:00	01:17			
Sjaal	01:10				
Zijden doek	01:09				
Zijden doeken	01:03	01:16			
Halsdoeken					
Scheerdoek	01:04				
Zijden boezel	02:04				
Zwarte Boezel	01:09	00:17			
Bonte boezel	02:04	02:03	02:06	02:06	01:17
Chitsen boezel	01:15	01:18	02:10		
Boezels					
Lange broek	01:10	01:03			
Chitsen bedgordijnen	03:15	03:00			
Chitsen spreij	05:05	04:10	03:10		
Lapje katoen	03:40	02:10			
Lapje baai	02:09				
Lap zijde	02:08	02:14	01:07 (2)		
Lappen saai	02:08				
Lapje saai	05:05	06:00	06:10		
Lapje Chits	07:05				
Lapje linnen	01:13				
Lap neteldoek	04:05	03:05	01:17	05:15	
Zwarte kant	01:19	01:16	01:17	00:18	00:10
Witte kant	01:10	01:10	01:00	01:11	
Kant &ca	00:18	00:12	01:01	01:03	01:16
Blonden (kant ?)	01:08				
Strooken	00:18	01:04			
Kraagjes	01:03				
Lintjes	01:16				
	01:18	02:06	02:18		
Mutsen	01:09				
1 dito	03:00	02:08			
Vrouwenhoed	03:00				

Moppen	00:16				
Jakje	01:08	01:18	00:15	01:03	02:08
	01:13	01:17	02:16	02:11	03:00
	03:00	02:03	02:17		
Juka	02:08				
Mansjapon	03:00				
Witte rok	02:17	03:10	04:15	03:10	03:05
	04:10	02:16	04:10	03:00	03:00
	04:00	02:17	03:05	03:15	03:10
	03:10	03:15	02:17	02:08	
Gest. Rok	01:08	02:03	03:99	01:16	03:00
Chitse rok	04:10	04:10	04:15	05:15	13:00
	07:10	10:05	05:15	06:15	
Zijden rok	02:17	04:05	10:00		

(gaat het deels ook om mansrokken ?)

Witte rokken &ca	05:00				
1 dito & ca	06:00				
Katoenen rok	03:00	03:10	03:15	02:09	04:05
	03:10	04:05	03:15	04:00	
Blauwe zijden rok	04:05	09:10			
Rode zijden rok	07:00				
Groene zijden rok	04:15	09:10			
Gele dito	03:10				
Zijden vrouwenrok	07:10				
Katoenen vrouwenjapon	01:18	04:05			
Zwarte vrouwenjapon	07:15				
Witte vrouwenjapon	04:05				
Zijden vrouwenjapon	14:00				
Zwart zijden japon	02:03				
Rouwjapon	03:05				
Chitsen japon	06:05	05:05	03:15		
Witte japon	04:15				
Vrouwenjapon	06:15				
Paarse dito	08:15				
Zijden dito & ca	15:00				
Bonten huid	02:10				
Kousen					
Hemden					
Halfhemden					
Witte jurk	01:08				

Totale boedel fl. 1313:06

BIJLAGE 4**Boelhuis Laat sterfhuis Ybertje Hendriks Jakkebij 10 november 1807**

Handschoenen &ca	01:16				
Moppen	00:18	00:19			
Broeken &ca	01:06				
Vrouwen dito	00:18	01:06	00:19		
1 dito & ca	00:18				
Borstrokken	00:17				
Jakjes	00:18				
Jakje	00:12				
2 dito	01:13				
1 dito & ca	01:05				
Jakjes					
Schoudermantel	01:18	02:10			
Zwarte mantel	02:09				
Onderrok	01:13	01:18	01:00	01:10	
Rouwrok	01:08				
2 onderrokken	02:09	01:04	01:19		
Grijnen schort	02:19	04:10			
Gele geregen rok	01:16				
Gest. rok	01:12	02:03			
Gest. schort	02:12	03:05			
Zijden rok	04:10				
Dito gest. dito	03:10				
Witte rok	02:09	02:15	03:00		
Tussenrok	03:00				
Chitsen rok	04:00	04:00			
Dito en jakje	08:05				
Jakje	01:08				
Zwarte zijden japon	06:15				
Dito zijden mantel	07:15				
Zwarte voering	01:01				
Keuvel	02:00	01:05	00:11		
Zwarte boezel	01:04				
Boezel	01:15	01:12	02:05	00:10	01:08
	01:06	etc.			
Zilveren schoengespen	06:05				
Borstrok	01:10				
Bijbel met zilver	05:05				
Bijbel met zilver	07:10				
Mansrok	04:15				
Bruine dito	06:15				
Kamisool	01:11				
Broek	01:16				
Kanarie & kooi	04:05				
Puttertje en kooi	01:18				
Vrouwenhoedje	04:00				
Linnengoed					
Totaal fl. 1014:14					

BIJLAGE 5

Weeskamerboedels nr. 199

Leendert Verhoeven 27 mei 1787

1 vrouwen damasten rok
1 vrouwen zijden rok
1 vrouwen gestikte rok
1 vrouwen bruine damasten rok
1 vrouwen groene damasten rok
1 vrouwen rode samoisen rok
1 vrouwen zwart grijnen rok
4 chitsen kasakienen
6 paar wollen kousen
3 baleinen rokken
1 dito korset
2 dito rijglijven
2 dito balijnen (??)
1 blauwe damasten bortsrok vrouw
2 nachtjakjes
1 dito gestreept dito
3 kassakienen
1 katoenen vrouwen rok
1 witte vrouwen rok
3 paar vrouwen muilen
3 paar vrouwen schoenen
2 zwarte regenkleden
3 strohoeden
1 witte chitsen vrouwenrok
2 witte marseille vrouwenrokken
2 blauw bonten vrouwenrokken
1 zwart kaleminken vrouwenrok
1 zwart grijnen vrouwenrok
1 blauw sarsie de boy vrouwenrok
1 bruin damasten vrouwenrok
1 blauw damasten vrouwenrok
1 blauw grijnen vrouwenrok
1 groen grijnen vrouwenrok
1 zijden keuvel
2 bruin chitsen jakjes
1 rood chitsen jakje
1 wit chitsen jakje
1 zijden kassakien
1 katoenen schoudermantel
1 witte chitsen boezel
1 blauw chitsen boezel
1 rood chitsen boezel
1 paars chitsen boezel
3 blauw bonten boezels
1 zwart katoenen boezel

1 paars katoenen boezel
4 manshemden
4 vrouwenhemden
3 paar vrouwen moffen
10 paar mouwen
3 overhemden
6 paar moppen
3 kroplappen
(divers kindergoed)
(divers sieraden, goude, zilvergoed en juwelen)
(divers linnengoed waaronder nog kroplappen)
3 vrouwenborstrokken
2 witte marseille vrouwenrokken
1 regenkleed
4 oude rokken
2 kassekienen
1 broek
1 hemd
1 bonte boezel

Kleren overledene:

2 oude broeken
2 linnen jurken dito ??
en voorts zo een dito hemdrok

BIJLAGE 6

Buiten Kennemerpoort, Sterfhuys wed. Barend Geels 15 september 1806

Borstrok; Boezels; Rokken; Mantels ; Kousen; Hoedje; Lappen; Jakken (7); Rokken (10); Keuvels; Zilveren beugel 24:00 Zilveren schoengespens 12:09; Lodderijndoesje 01:17; gouden bootje; dito haak; mouwen; kap; kappen; zakken; broeken; hemden Totaal fl. 415:18

BIJLAGE 7

Verkoop te Huize van Pr. Bakker (handelaar) 8-9 oktober 1806

Oa. Lange broek 01:14; toverlantaarn 01:08 en clavecimbel 04:15 Totaal 902:05

BIJLAGE 8

Mient, Joost Kapper 13 oktober 1806 Winkel

Fluiten, knopen, lint, snuifdozen, vioolsnaren, scheermessen, band, kant, passementen, garen, handschoenen, vesjes, epauletten, trijpt, satinet, frans linnen, gebloemde baai, saai, gedrukt linnen, durance, broekengoed, satinet, katoen, marseille, damast, grijn, marli, samois; rokkenstreept, streept, boeselgoed Totaal 1000:10

BIJLAGE 9

Onbekende boedel, mogelijk provenier huis van Nordingen 2 februari 1807

Wat huisraad, boeken, schilderijen, kousen, schoenen, pruiken, hoeden, borstrokken, jas, broek, rok, veste, schootsvel, japon, rok, kiel, broek, kamizool, rok, rok, beddenjak (2), mutsen, zakdoek, hoed, doeken, servetten, hemden, slopen, lakens, beddenzak, gordijntjes, spiegel, stoelen, tafel, dekens, gordijnen, kussens, bed, peul, kastje, tafel, kabinet Totaal 160:60

BIJLAGE 10

Weeskamerboedels, doos nr. 199 (V)

Ds Henricus Spijkers, voogd nagelaten zoon Frederik Vertest en Josina van Heusden, kasboek 1 mei 1770 t/m 28 augustus 1782

Diverse delen, o.a. onderhoud huizen in Alkmaar en Haarlem, geldzaken etc. maar ook onderhoud pupil:

1770

Floris Schenke	schoolmeester	1 jaar kostgeld & onderdak	156:02:00
----------------	---------------	----------------------------	-----------

1771

Jacob Gorter	apotheker		012:00:00
Symon Focker	schoenmaker		001:06:00
Hubertus Herders		hoed	003:00:00
Andreas Finea		zilveren schoengespens	007:05:00
Floris Schenke			154:18:00

1772			
Floris Schenke			154:11:00
1773			
Symon Focke			001:08:00
Floris Schenke		voor een ½ jaar	078:08:00
Jacob Prins		wollen stof	006:03:00
Willem Venker		hoed	002:14:00
1774			
Symon Focke			001:08:00
Symon Focke			001:19:00
1775			
Aaltje Prins		linnen	008:14:08
Cornelis Carlier		hoed	003:00:00
Mr. Jan van der Horst		½ jaar onderwijs	002:07:08
Cornelis van Houten		schoenmaker	005:15:00
Philip Plagman		schoenmaker	001:18:00
Bart van der Heyde		horlogemaker	002:00:00
Bernhart Volk		kleermaker	001:12:00
		handschoenen	000:11:00
Jan Heerkamp		linnen en wollen stof	008:11:00
1776			
Jb Prins		linnen en fluweel	010:05:08
Bernhart Volk			001:16:00
Pieter Al		kousen	002:08:00
Philip Lageman	schoenmaker		005:12:00
		hoed	003:00:00
		zakgeld	000:05:08
		kousen	001:08:00
		aantekening bij zilversmidgilde	005:04:00
Jb Prins		laken	017:04:00
Bernhart Volk			005:14:00
		schroeftang	000:06:00
Wed. Straadman		2 m/10 d onderwijs in tekenkunst	006:13:08
Andries Siepke		zilversmidwerk	001:00:00
Arent Subert	schoenmaker		002:00:00
		aantekening bij zilversmidgilde	
		bij Mr Willem Dudy te Schagen	002:12:00
		reis Schagen	003:14:00
Symon Focke	schoenmaker		003:00:00
		¼ jaar kost- en leergeld	044:19:06
		reis Schagen	003:14:00
Claas de Haan en zoon		reparatie horloge	005:00:00
		brief	000:02:00
		huur mantel begrafenis nicht Smet	000:06:00
Dirk Clausing	broekmaker		004:10:00
Jb Gorter	apotheker		001:16:00

Barend Vuyst	schoenmaker	001:12:00
Jb Prins		002:10:08
1777		
	kousen	001:04:00
Elbert de Jong		100:00:00
	voorschot	007:07:00
1778		
	kousen	002:00:00
Jb Prins	winkelwaren	004:00:02
Sara Finca	voorschot '77	014:00:00
	schoenlappen	000:10:00
Barent Vuyst		002:01:00
Symon Fokker		004:04:00
Hendrick Schoonhoven		002:06:00
Pieter Alk	kousen	001:08:00
Hendrik Smit	linnen	003:14:08
Cornelis Casteir	leren broek	003:10:00
	2 paar kousen	002:08:00
	2 slaapmutsen	000:18:00
	zakgeld	005:10:00
1779		
Frederik Finca		019:13:00
Pieter All	handschoenen	001:17:08
	zakgeld e.a.	005:10:00
Symon Fokke		002:04:00
Symon Fokke		001:18:00
Jb Prins		000:17:00
Bernhard Volk	kleermaker	006:11:00
Hermanus v/d Ham	schoenmaker	004:12:00
	Horlogebandje en sleutel	000:07:00
Johnet Hoorn	pruikenmaker	004:10:00
1780		
Lucas Schagen	sjees, paard, fooi, naar Schagen	002:15:08
	vertering en footje	000:11:00
	schaatsen	004:10:00
Stoffel Knoop	nieuwe hoed	005:09:00
Catharina All	kousen	002:04:00
Corn. Cartier	schoonmaken hoed	000:06:00
	2 boezeltjes	000:14:00
wed. Willem Borsel	linnen	001:16:00
Hendrik Burlaag	linnen	002:17:00
Jb Prins		021:00:12
Jb Prins		023:14:08
Cornelis Snel	2 paar schoenen	004:08:00
Hermanus v/d Ham	1 paar schoenen	002:10:00
Juriaan Duyn	kleermaker	001:10:00

Hermanus v/d Ham		1 paar schoenen	002:06:00
J. v/d Kamp	pruikenmaker		009:00:00
Hendrik Naaisteeck	kleermaker		005:05:00
Bernhard Volk	kleermaker		011:00:00
Juriaan Duyn			004:02:00
		aan pupil	026:00:00
Stoffel Knoop	hoedenmaker		000:12:00
Hendrik Weekhorst	schoenmaker		002:04:00
Andries Abee	pruikenmaker		006:00:00
		reisgeld	001:13:00
Hendrik Weekhorst			002:04:00
		zakgeld, kousen etc.	005:17:00
		vracht Haarlem retour	004:16:00
Jan Strijkel			007:02:00
Hendrik Weekhorst	schoenmaker		002:04:00
Hendrik Naaisteeck (Naalslee ??)			001:11:00

1781

Bernhard Volk			003:10:00
Pieter All		kousen	002:16:04
		reisgeld	005:00:00
David Zantbergen			003:16:00
Jan Hoefman			022:11:08
Hillebrand	kleermaker		007:09:00
Frans Gonder			001:12:00
Wed. Wijdenes			002:10:00
Jan van der Enden			013:00:05
Bernhard Volk	kleermaker		006:00:06
L. Schagen			008:00:00
Tante Vertest		voor voorschot 1780-1781	092:17:00

1782

Gerrit van Weede			018:11:00
Stoffel Knoop	hoedenmaker		000:08:00
Wed. J. Prins			010:19:08
Hendrik Naaisteeck (Naalslee ?)			002:16:00
A. Swarts			010:03:00
Procureur de Lange			008:12:00
Antje Nieuwenhof			008:14:00

De Familie Vertest

Ewout Vertest, genoemd in 1716 en 1765 i.v.m. panden Koningsweg en Dronkenoord/Laat. Was gehuwd met Aafje Buys, zij wordt in 1784 wed. genoemd, wonend aan de Oude Gracht ook genoemd Oude Vest.

Hieruit 2 kinderen:

Jan Vertest, Mr. Schilder en glazenmaker, genoemd in 1730, 1765 en 1779, zou in 1754 overleden zijn ?

Jacob Vertest, commies (hofstr) op Gem. Landskantoor, genoemd in 1727, 1744, 1765-1779 in verband met Het Hof (Hofstr.) en Koornstraat/Oude gracht.
Is in 1729 gehuwd met Sara Finea, zij wordt in 1779 wed. genoemd en is in 1782 overleden, wonend in een pand aan het Luttk Oudorp/Fnidsen.

Hieruit 3 kinderen:

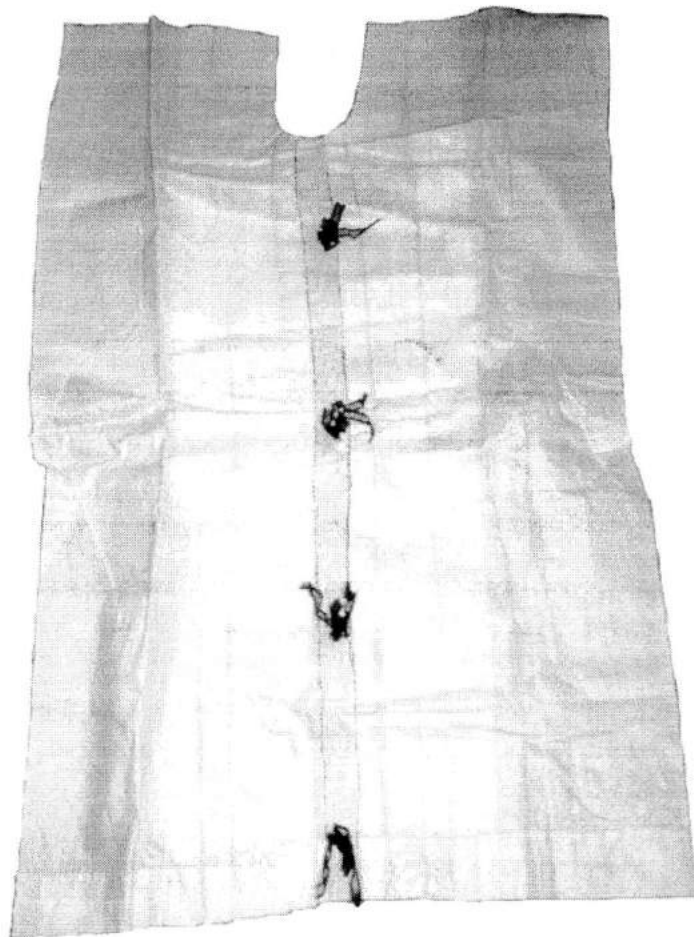
Margaretha Vertest (tante Vertest ?)(ca 1734-1789)

Jacob Vertest (1735-175)

Frederik Vertest, apotheker, genoemd in 1757 i.v.m. examen, 1765-1779 i.v.m. huis Langestraat/Breedstraat.
Is in 1759 gehuwd met Josina/Maria ? van Heudsdien die in 1770 of 1779 overlijdt.

Hieruit 1 kind:

Jacob Vertest, erft o.a. huis in Alkmaar en Haarlem is in 1776 leerling zilversmid en verm.
eind 1782 meerderjarig.

*Wit linnen doodshemd met zwarte zijden strikken,
18de eeuw. Collectie Zaans Historisch Museum*

*Zwart zijden strikken uit de Grote Kerk
(stortvondsten bij werkzaamheden aan het gebouw)*

5 CATALOGUS VAN ENKELE KLEDINGSTUKKEN

*P. Bitter*¹²²

Een aantal kledingstukken is compleet bewaard of in dermate grote fragmenten overgeleverd dat het model herkenbaar is. Deze kledingstukken zijn opgenomen in dit hoofdstuk.

Het vondstmateriaal uit de Grote Kerk betreft evenwel overwegend fragmentarisch bewaard textiel. In het hierop volgende hoofdstuk wordt een inventarislijst gegeven van alle textielvondsten en van verwante zaken zoals knopen en gespen.

In diverse graven zijn alleen zwart zijden linten gevonden, die in strikken zijn dichtgeknoopt. Deze zijn vermoedelijk afkomstig van de wit linnen doodshemden.

Toelichting bij de catalogus

De inhoud van graven met geheel of grotendeels bewaarde kledingstukken is volledig beschreven.

De beschrijving begint met het vondstnummer, dat tijdens de opgraving is gegeven ter administratie van de vondsten. Door toevoeging van een letter-code is hiervan het individuele inventarisnummer van elk voorwerp afgeleid. De grafplaats is de ligging volgens de contemporaine administratie van de begraafplaats in de kerk, waarbij de kerk in vakken is verdeeld: schip oftewel middengang, koor, noorderkruis, zuiderkruis, noordergang en zuidergang, kapellen A t/m H. Binnen een vak zijn de grafzerken genummerd.

De identificatie is voor een aantal graven in de oorspronkelijke grafboeken opgezocht aan de hand van de grafplaats en de volgorde van laatst begravenen onder de betreffende zerk. De identificatie is geverifieerd met het fysisch-antropologisch onderzoek. In andere gevallen zijn alleen de fysisch-antropologische gegevens genoteerd (de eerste inschatting van Frits Laarman tijdens de opgraving, of het gedetailleerde onderzoek naderhand door Steffen Baetsen¹²³).

Van sommigen is nog nadere informatie gegeven, gebaseerd op data in het Historisch Kadaster I (Van den Berg 1998).

De patroontekeningen zijn alle op schaal 1:6, tenzij anders aangegeven. Onderbroken lijnen met korte streepjes geven aan hoeveel er van het kledingstuk nog over was, lange streepjes geven een reconstructie.

In de patronen zijn de naden niet door symbolen weergegeven, anders dan alleen een teken in de hoek van de tekening. Alleen de naden, die zich op de buitenzijde van het pand bevinden, zijn met (symbolische) naaigaatjes weergegeven.

De aangetroffen naden zijn (zie de afbeelding):

a- een naad waarbij de stofkanten met de randen direct tegen elkaar zijn genaaid (doorgaans bij stevige gevulde wollen stof, met veel overhandse steken dicht opeen)

b- een 'platte naad', dat wil zeggen met de stofkanten over elkaar heen gelegd en dan elke kant afzonderlijk met overhandse steek vastgezet.

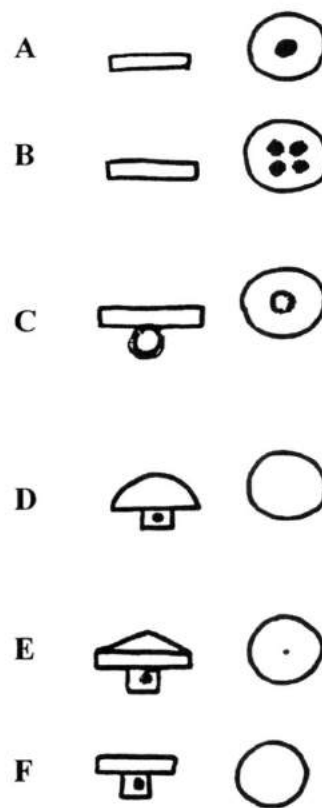
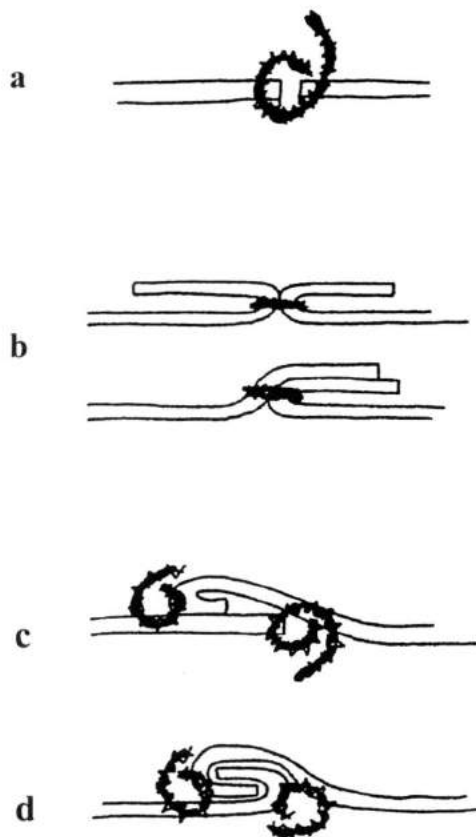
b- een naad waarbij de omgeslagen stofkanten in de vouw aan elkaar zijn genaaid

c- een naad waarbij de ene zijde is omgeslagen en daarna plat op de andere stofkant is genaaid

d- een 'kapnaad' waarbij de omgeslagen stofkanten in elkaar zijn gehaakt en daarna vastgenaaid (dit is doorgaans een erg fijn stuk naaiwerk, met erg smal omgeslagen stofkanten)

¹²² Bij de beschrijving van de kledingstukken is gebruik gemaakt van aantekeningen van F. Berendse en H. Scharff.

¹²³ Het fysisch-antropologisch onderzoek wordt in een volgend RAMA gepubliceerd.

Linksboven: typen van naden, aangetroffen bij het vondstmateriaal (a t/m c)

Rechtsboven: knooptypen A t/m F

Onder: bronzen en koperen ringetjes dienden om met opgemaasd garen zgn. spandraad-knopen te maken. Ook knooptype A diende vermoedelijk als knoopkern voor het maken van spandraad-knopen

In de beschrijving van de kledingstukken wordt met de aanduidingen links en rechts bedoeld: gezien vanuit de drager van de kleding.

De sluiting van de kleding bestond uit haken en oogjes, rijgveters, of knopen. Destijds waren knopen van allerlei materiaal in gebruik: hout, been, ivoor, metaal, of een metalen ringetje die met maaswerk werd gestoffeerd.

Opmerkelijk is, dat bij de opgegraven kleding metalen knopen volledig ontbreken (wel zijn enkele metalen knopen gevonden in de losse grond, op de stort; gangbare materialen waren koper, brons, tin en zilver). Kennelijk waren metalen knopen te kostbaar om in het graf mee te geven en werden ze geërfd. Houten knopen zijn slechts zelden gevonden, aangezien deze meestal sterk vergaan waren en er hoogstens vermolmden resten werden aangetroffen. Ongetwijfeld zijn ook houten knopen verdwenen met het verwijderen van de houtmool van de grafkist. Overigens is ook been op de textiel vaak in zeer slechte staat.¹²⁴ Waarschijnlijk is dit de verklaring voor het ontbreken van knopen op veel kledingstukken.

Er zijn hoofdzakelijk benen knopen gevonden, soms ivoor. Bij de inventarisatie konden zes modellen worden onderscheiden:

- type A platte schijf met een gat in het midden
- type B platte schijf met vier gaten in het midden
- type C platte schijf met (door een gat in het midden bevestigd) een oog van metaaldraad
- type D halve bolvorm met oog aan achterzijde
- type E lage conische vorm met oog aan achterzijde
- type F platte schijf met oog aan achterzijde

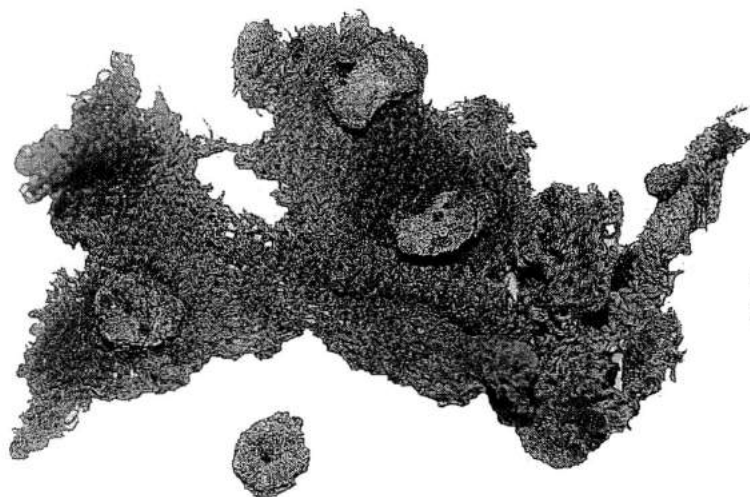
De catalogus is gegroepeerd naar vrouwen- en mannengraven, en vervolgens op chronologische volgorde. Het overzicht in het daarop volgende hoofdstuk is op vondstnummer geordend.

Vondstnummers in de catalogus

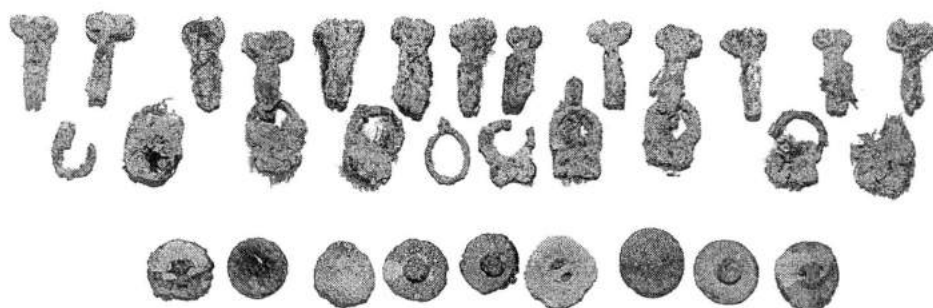
- 94GRK 4: vrouw, begraven 7-5 1798, cat.nr. 5
- 94GRK 70: man, begraven 13-4 1822, cat.nr. 20
- 94GRK 74: vrouw, begraven 26-2 1827, cat.nr. 9
- 94GRK 116: man, begraven 22-12 1820, cat.nr. 19
- 94GRK 131: man, begraven 4-9 1819, cat.nr. 18
- 94GRK 142 man, begraven 4-7 1778, cat.nr. 16
- 94GRK 172 vrouw, begraven 15-10 1792, cat.nr. 4
- 94GRK 215 man, begraven 29-1 1774, cat.nr. 15
- 94GRK 222 vrouw, begraven 23-12 1808, cat.nr. 7
- 94GRK 257 vrouw, begraven 17-3 1801, cat.nr. 6
- 94GRK 347 vrouw, begraven 4-9 1784, cat.nr. 3
- 94GRK 543 onbekende man, cat.nr. 21
- 95GRK 632 onbekende vrouw, cat.nr. 10
- 95GRK 688 vrouw, begraven 29-7 1780, cat.nr. 2
- 95GRK 843 stortvondst (vrouwenkleding), cat.nr. 11
- 95GRK 944 man, begraven 14-4 1812, cat.nr. 17
- 95GRK 958 vrouw, begraven 25-8 1814, cat.nr. 8
- 95GRK 959 vrouw, begraven 19-3 1777, cat.nr. 1
- 95GRK 1034 stortvondst (vrouwenkleding), cat.nr. 12
- 95GRK 1035 stortvondst (mannenpruik), cat.nr. 22

¹²⁴ Bij de textiel was ook het menselijk bot vaak slecht bewaard.

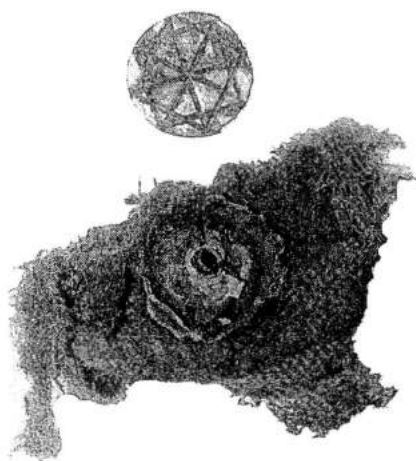
Enkele bijzondere sluitingen, gevonden in graven:

*wollen breiwerk met opgenaaide
spandraad-knopen (95GRK 655)*

*een groot aantal haken en ogen,
met knopen van type F, uit een
mannengraf (94GRK 72)*

*een fragment van een mannenvest/hemdrok (?) met
knopen van paarlmoer met koperen oogje (knooptype C)
en een soort huls van zijde (95GRK 554)*

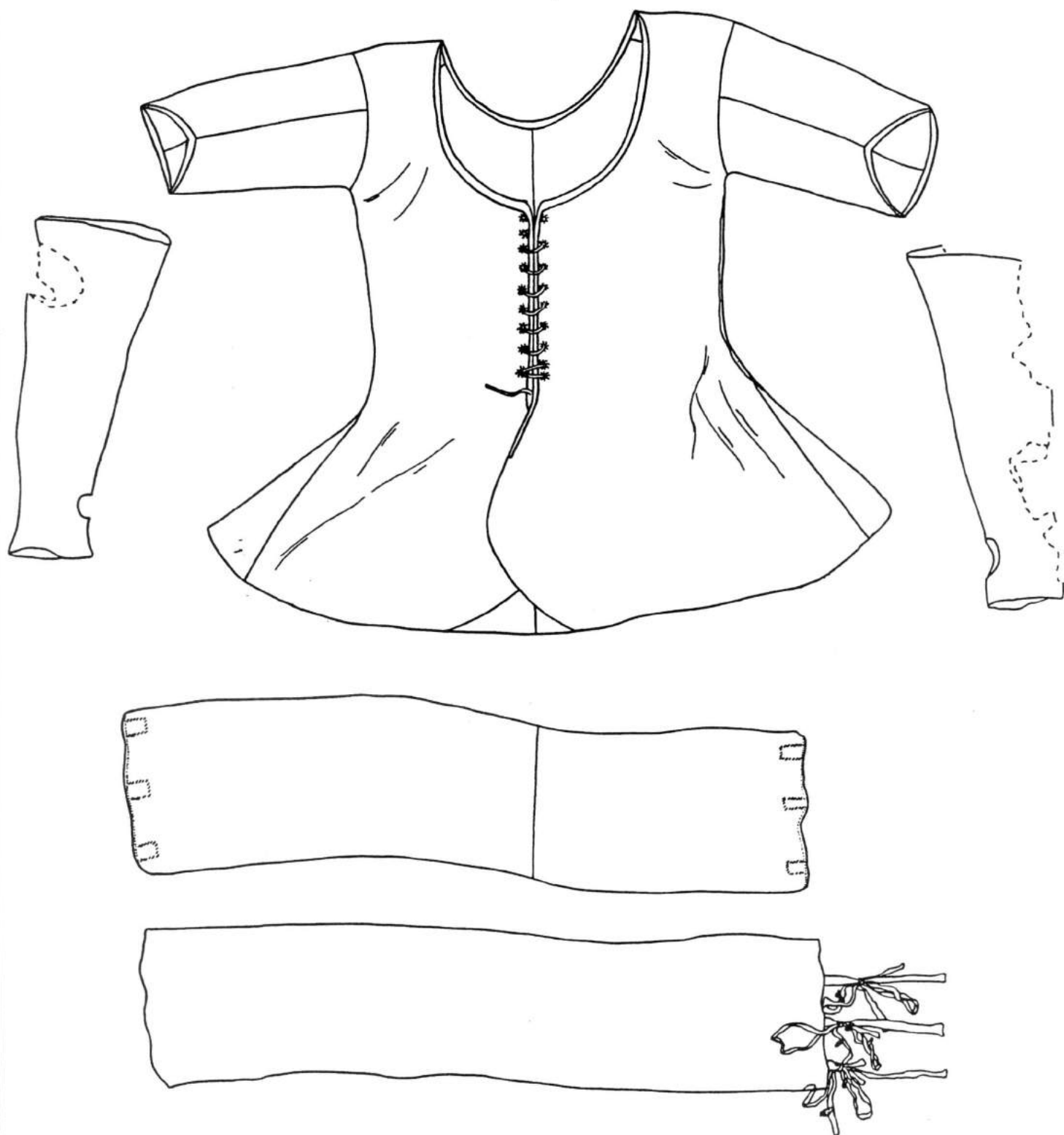

*stevige zwarte houten dubbelknoop
(broekband, boord van jas of mantel ?),
uit een mannengraf (95GRK 72)*

95GRK 1036 stortvondst (vrouwenkleding), cat.nr. 13
95GRK 1037 stortvondst (mannenkleding), cat.nr. 23
95GRK 1045 stortvondst (mannenkleding), cat.nr. 24
95GRK 1050 stortvondst (mannenkleding), cat.nr. 25
95GRK 1053 stortvondst (mannenkleding), cat.nr. 26
95GRK 1060 stortvondst (vrouwenkleding), cat.nr. 14
95GRK 1062 stortvondst (mannenkleding), cat.nr. 27
95GRK 1063 stortvondst (mannenkleding), cat.nr. 28
95GRK 1064 stortvondst (mannenkleding), cat.nr. 29
95GRK 1065 stortvondst (mannenkleding), cat.nr. 30

Cat.nrs en vondstnummers:

Cat.nr. 1 = Vondstnr 95GRK 959
Cat.nr. 2 = Vondstnr 95GRK 688
Cat.nr. 3 = Vondstnr 95GRK 347
Cat.nr. 4 = Vondstnr 95GRK 172
Cat.nr. 5 = Vondstnr 95GRK 4
Cat.nr. 6 = Vondstnr 95GRK 257
Cat.nr. 7 = Vondstnr 95GRK 222
Cat.nr. 8 = Vondstnr 95GRK 958
Cat.nr. 9 = Vondstnr 95GRK 74
Cat.nr. 10 = Vondstnr 95GRK 632
Cat.nr. 11 = Vondstnr 95GRK 843
Cat.nr. 12 = Vondstnr 95GRK 1034
Cat.nr. 13 = Vondstnr 95GRK 1036
Cat.nr. 14 = Vondstnr 95GRK 1060
Cat.nr. 15 = Vondstnr 95GRK 215
Cat.nr. 16 = Vondstnr 95GRK 142
Cat.nr. 17 = Vondstnr 95GRK 944
Cat.nr. 18 = Vondstnr 95GRK 131
Cat.nr. 19 = Vondstnr 95GRK 116
Cat.nr. 20 = Vondstnr 95GRK 70
Cat.nr. 21 = Vondstnr 95GRK 543
Cat.nr. 22 = Vondstnr 95GRK 1035
Cat.nr. 23 = Vondstnr 95GRK 1037
Cat.nr. 24 = Vondstnr 95GRK 1045
Cat.nr. 25 = Vondstnr 95GRK 1050
Cat.nr. 26 = Vondstnr 95GRK 1053
Cat.nr. 27 = Vondstnr 95GRK 1062
Cat.nr. 28 = Vondstnr 95GRK 1063
Cat.nr. 29 = Vondstnr 95GRK 1064
Cat.nr. 30 = Vondstnr 95GRK 1065

Tekeningen van cat.nr. 1

Cat.nr. 1

Vondstnummer: 95GRK 959

Grafplaats: S (middengang) 69 niveau 3

Identificatie: Dorothee Catharina Maria Schluters, 44 jaar oud begraven 19-3 1777, skeletlengte in situ 157 cm

Volgorde van kleding: 'twee wollen lappen' zaten onder het rijglijf; daaroverheen een 'gezondheid'; getuige de daarop gevonden haakjes en ogen zat er nog een katoenen of linnen kledingstuk overheen maar dit is volledig vergaan. Het kan bijvoorbeeld de sluiting zijn geweest van een borstrok. De onderarmen waren met polsmoffen bedekt. In het haar werd een zijden haarband gevonden en fragmenten van een zijden kapje.

95GRK 959A wollen jak (rijglijf met mouwen)

Rijglijf met vetersluiting aan de voorzijde (9 vetergaten, de smalle zijden veter met opvallend grote koperen nestels aan de beide uiteinden is van boven naar beneden éénmaal zigzag doorgeregend en niet gestrikt, zodanig dat de lussen aan de voorzijde horizontaal waren), met een laag uitgesneden ronde halsopening en driekwart mouwen (mouw lengte 25 cm, dus tot aan de ellebogen, met naden zowel aan de voorzijde als aan de achterzijde) en een brede schoot (schoot van 24 cm, aangeknipt). Het bestaat uit twee voorpanden en twee achterpanden met een naad middenachter, met twee driehoekige inzetstukken ('geren') in de zijden. De schoudernaad zit achter op de schouder.

De voorsluiting is aan de onderzijde rond uitgesneden. Er is een opgenaaid zijden bandje langs de halsopening en langs de rand van de vetersluiting (tot 8 cm onder de taille).

Bij de vetersluiting is de binnenzijde belegd met een wollen strook van 6 cm breed.

De naden zijn direct recht tegen elkaar aan genaaid, de randen zijn niet gezoomd. Het jak was niet gevoerd, maar door het vollen was de stof erg stevig en vast geworden.

Het is gemaakt van een wollen weefsel in effenbinding, gevold, 12-13 kettingdraden per cm, kleur niet te bepalen.

95GRK 959B en 959C twee wollen lappen

Het zijn twee losse vierkante lappen van 30 x 30 cm, van een wollen weefsel in effenbinding.

95GRK 959D wollen gezondheid

De gezondheid bestaat uit twee op elkaar genaaide stroken stof (naaigaatjes langs de korte zijden herkenbaar, op de lange zijden onzeker), waarvan de binnenste uit twee stukken is samengesteld. De gezondheid is 17 cm breed en 72 cm lang en werd gesloten met drie aan weerszijden aangenaaide zijden bandjes, die nog waren dichtgeknoopt (strik met twee lussen).

Hij is gemaakt van een grof wollen weefsel in effenbinding, gevold, 7 kettingdraden per cm (kettingdraden in de lengterichting van de gezondheid), met een rode kleur.

Op de strikken zijn de resten van de haken en ogen van een ander (thans geheel verdwenen) kledingstuk vastgeroest.

95GRK 959E en 959F twee gebreide wollen polsmoffen

De moffen bedekken de arm van de knokkels van de hand tot halverwege de bovenarm (lengte 35 cm). Er is een gat voor de duim uitgespaard bij het breien. Er zijn geen boorden aangebreid.

De moffen zijn van wol, rond-gebreid, kleur niet te bepalen

Ze zijn op de ellebogen doorgesleten.

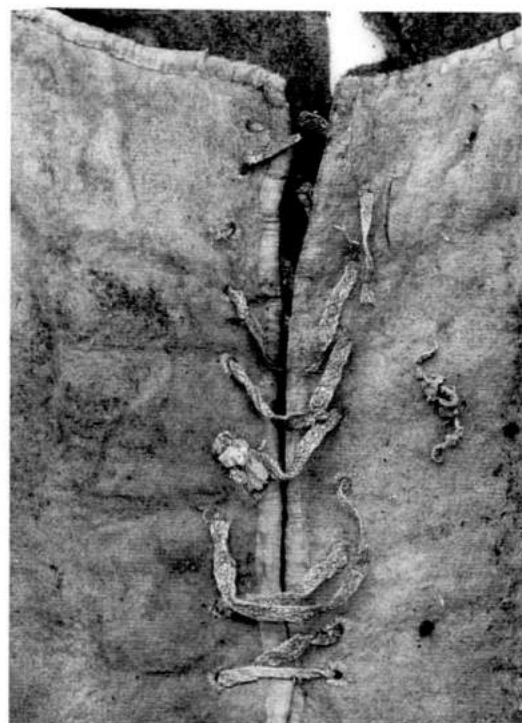
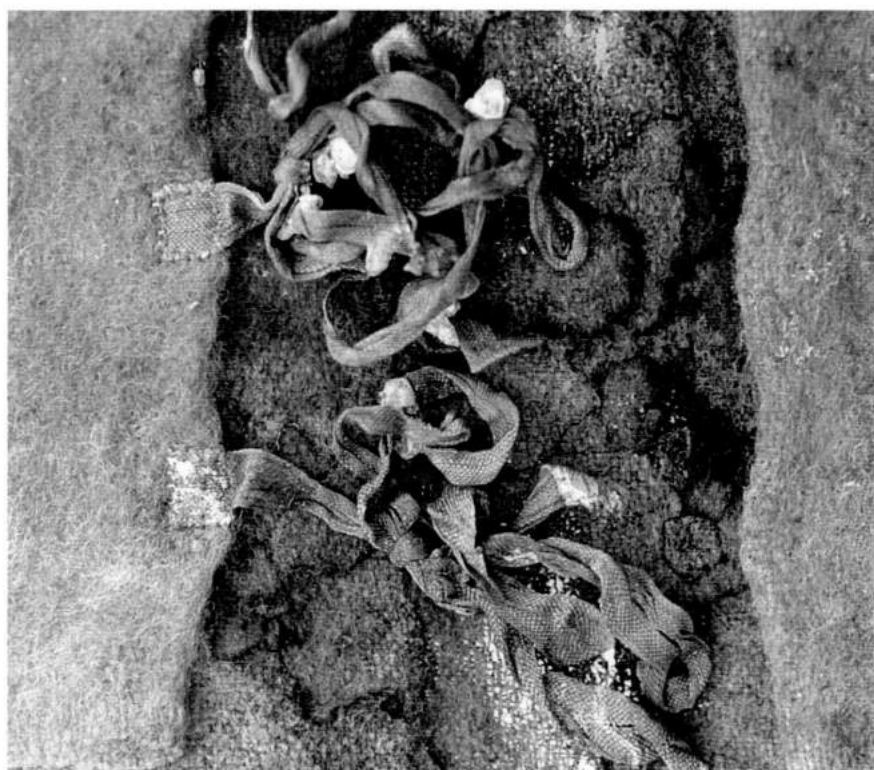
95GRK 959G zijden haarband en fragmenten van zijden kapje

Nog met kopspelden op een dot blond krullend haar bevestigd, zijn een haarband en fragmenten van een zijden kapje.

De haarband is van een stevig dicht geweven zijden lint van 30 mm breed in keperbinding (visgraat). Hij was tweemaal om het hoofd gewikkeld en aan de uiteinden met kospelden vastgezet.

Van het kapje is weinig meer herkenbaar. Bewaard is een stuk van een zwart zijden lint (30 mm breed, effenbinding, gaas; fragment van 20 cm) dat aan een kant sterk is ingetrokken. Op het lint is de afdruk van koperdraadjes, mogelijk van de draadversterking van de rand van het kapje. Van het kapje zelf is er verder een fragment van dezelfde afmeting (mogelijk zat het lint erop) bestaande uit twee lagen zijden stof (effenbinding, dicht) op elkaar, eveneens met koperdraad-resten.

Los op het haar zijn enkele haken en oogjes vastgekleefd.

Cat.nr. 2

Vondstnummer: 95GRK 688

Grafplaats: VN (noordergang) 207 niveau 2

Identificatie: Maria Gla, 56 jaar oud begraven 29-7 1780

95GRK 688A wollen mouwloos rijglijf

Mouwloos rijglijfje met wijde schoot en decolleté met een sluiting met 7 vetergaatjes, voorsluiting aan de onderzijde afgerond. De rugpanden ontbreken.

Er zijn naden aan de voorzijde van de schouder. De schouderbanden zijn ofwel apart aangezet ofwel onderdeel van de rugpanden.

De naden zijn uitgevoerd als platte naden, circa 1 cm over elkaar gelegd en aan elke zijde met overhandse steken vastgezet.

De stofkanten zijn 0,5 tot 1 cm omgeslagen en de zoom is vastgezet. Het was waarschijnlijk niet gevoerd.

De halsopening was afgebiest met een andere stof (biesje is vergaan).

Het lijfje is geknipt van een wollen weefsel in effenbinding, 9 kettingdraden per cm, thans beige/lichtbruin van kleur.

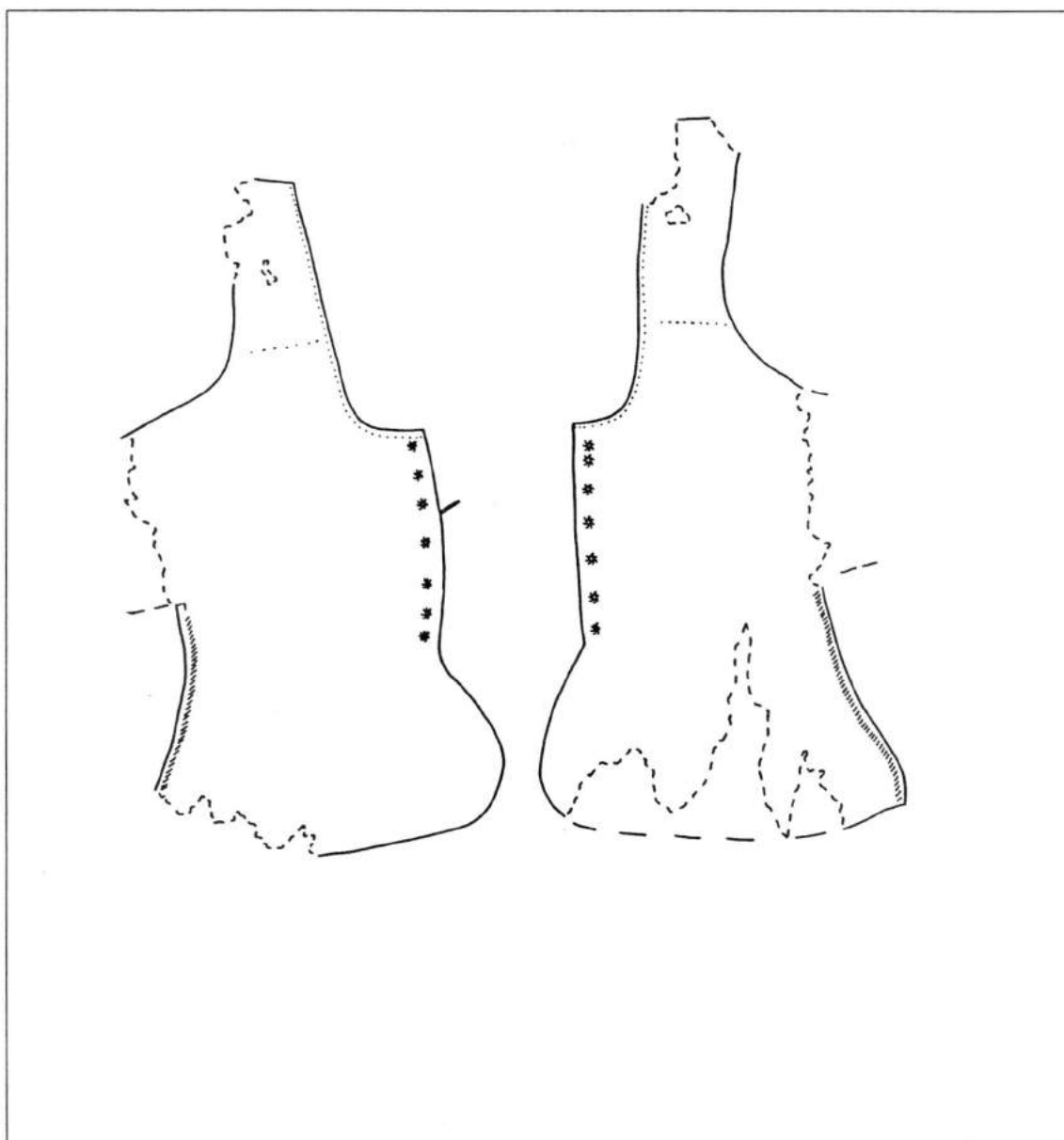
Op de voorzijde kleeft een groen gecorrodeerde koperen speld aan het linkervoorpand, 10 cm erboven is het restant van een houten of benen knoopje erop gekleefd. Dit zal afkomstig zijn van een kledingstuk dat er overheen is gedragen, maar waarvan de textiel is vergaan.

95GRK 688B onbekend wollen voorwerp

Model onbekend: vier fragmenten van circa 30 cm groot, met zomen eraan, van een grof wollen weefsel in effenbinding, 7 kettingdraden per cm. De kettingdraden zijn dunner dan de inslagdraden.

95GRK 688C zijden haarband/fragment van kapje

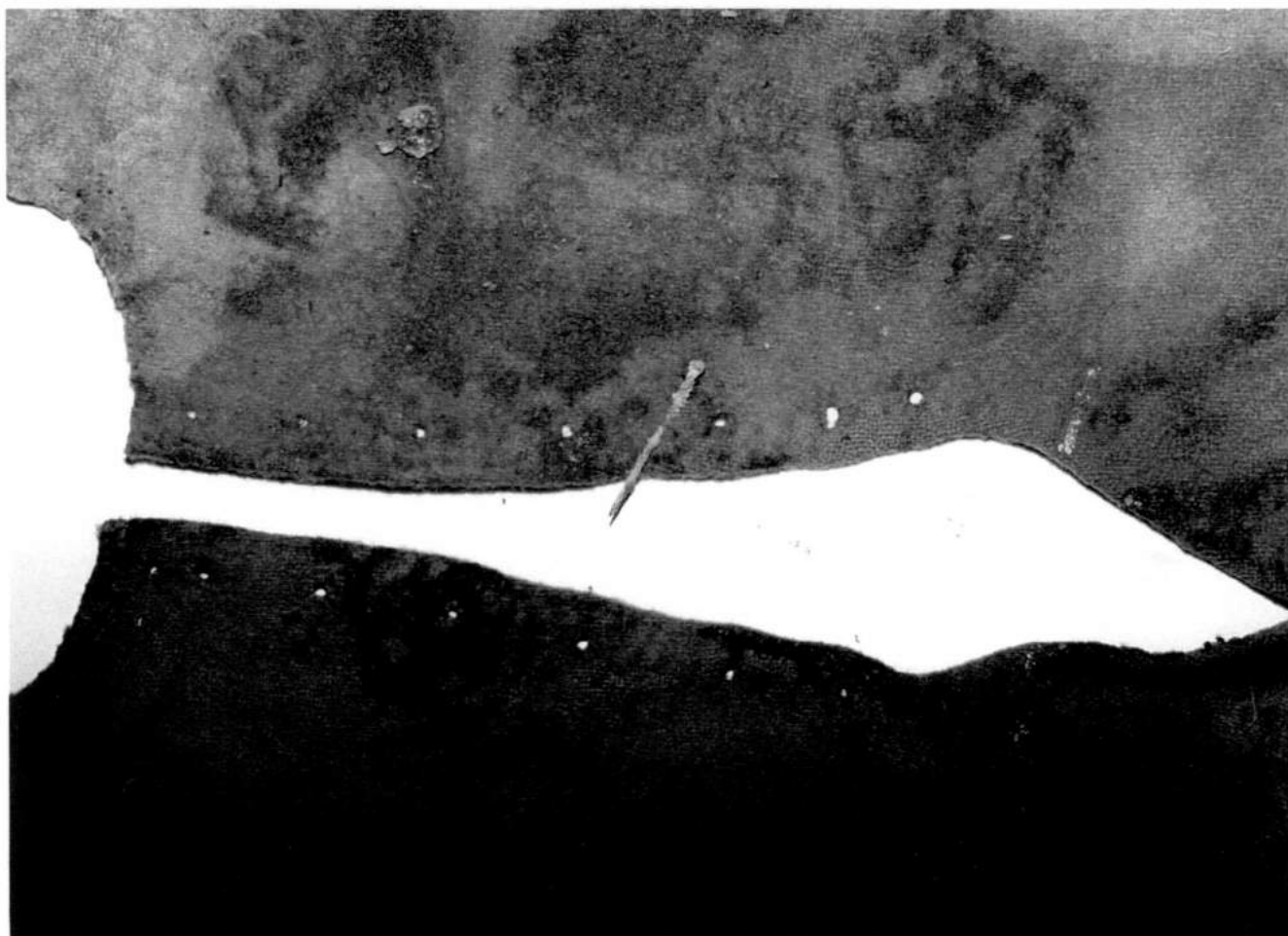
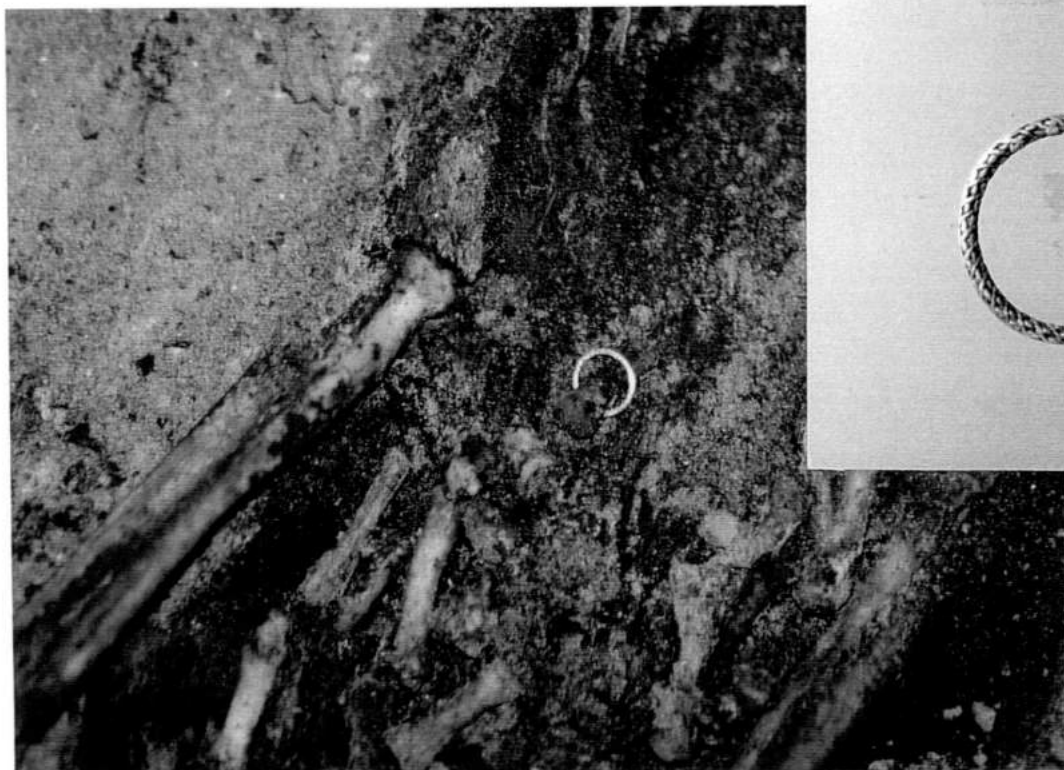
Een fragment van een zijden lint in keperbinding (visgraat), 30 mm breed, is op het hoofd gevonden, samen met een stukje fijn zijden weefsel (effenbinding, gaas).

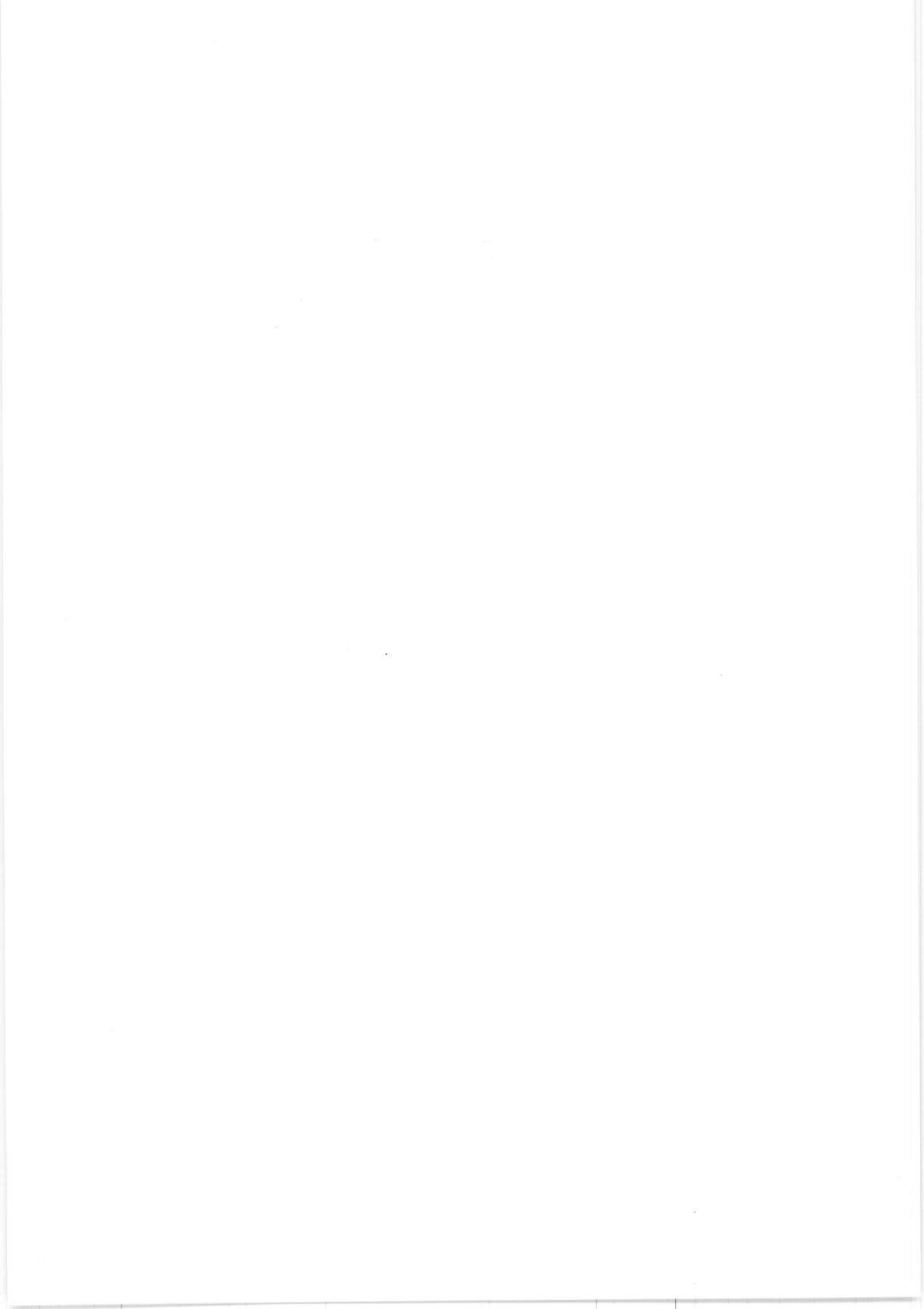

Tekening van de resten van het lijfje van cat.nr. 2

Boven: gouden ring uit het graf van cat.nr. 3, met foto van de vindplaats

Onder: detail van cat.nr. 2, binnenzijde van het lijfje met daarop vastgekleefde grote speld

Cat.nr. 3

Vondstnummer: 94GRK 347

Grafplaats: VN (noordergang) 194 niveau 1

Identificatie: Debora Tieleman, 83 jaar oud begraven 4-9 1784

Zij was de dochter van Jacobus Galtus van Hagerbeer (de orgelbouwer van o.a. het orgel in de Grote Kerk) en Alieda Adolfs Tieleman en huwde de jurist mr. Jacob Jacobsz van Oudensteyn (in 1727 vroedschap; uit vooraanstaande familie; overleden 1739). Als kinderloos weduwe en rentenierster (zij erfde van haar man f24.800,-) bewoonde zij in 1744 een kapitaal huis aan de Koorstraat (Kad.A770). In 1746 hertrouwde zij met de V.O.C.-koopman Zacheus Stoesak (diens derde huwelijk; schepen te Alkmaar 1750-1754).

Behalve een wollen jak en een zijden haarband, werd in dit graf als bijgift ook een gouden ring (94GRK 347C) gevonden.

Uit het fysisch-antropologisch onderzoek (gegevens Baetsen) blijkt zij veel versleten gewrichten te hebben gehad, inclusief de ruggenwervels (gezien haar leeftijd niet uitzonderlijk). Haar lichaamslengte zal ongeveer 1.68 m zijn geweest (op volwassen leeftijd, niet bejaard). Ze was inmiddels tandeloos.

94GRK 347A wollen jak/rijglijf

Het jak heeft een korte schoot en is fragmentarisch bewaard. Alleen de voorpanden zijn herkenbaar, elk voorzien van 10 vetergaten, met rond gesneden voorzijde. Mogelijk had het jak een laag decolleté en bevond de taille van het jak zich dan rond het middel.

Het is onduidelijk of het jak mouwen heeft gehad.

Het was niet gevoerd (te oordelen naar de zoomafwerking en de vetergaten) maar achterlangs de vetergaten was een ca 8 cm brede strook beleg van de dezelfde stof aangebracht. De randen waren afgezet met biesjes (niet bewaard).

Hij is gemaakt van een wollen weefsel, in effenbinding, gevold, 11 kettingdraden per cm.

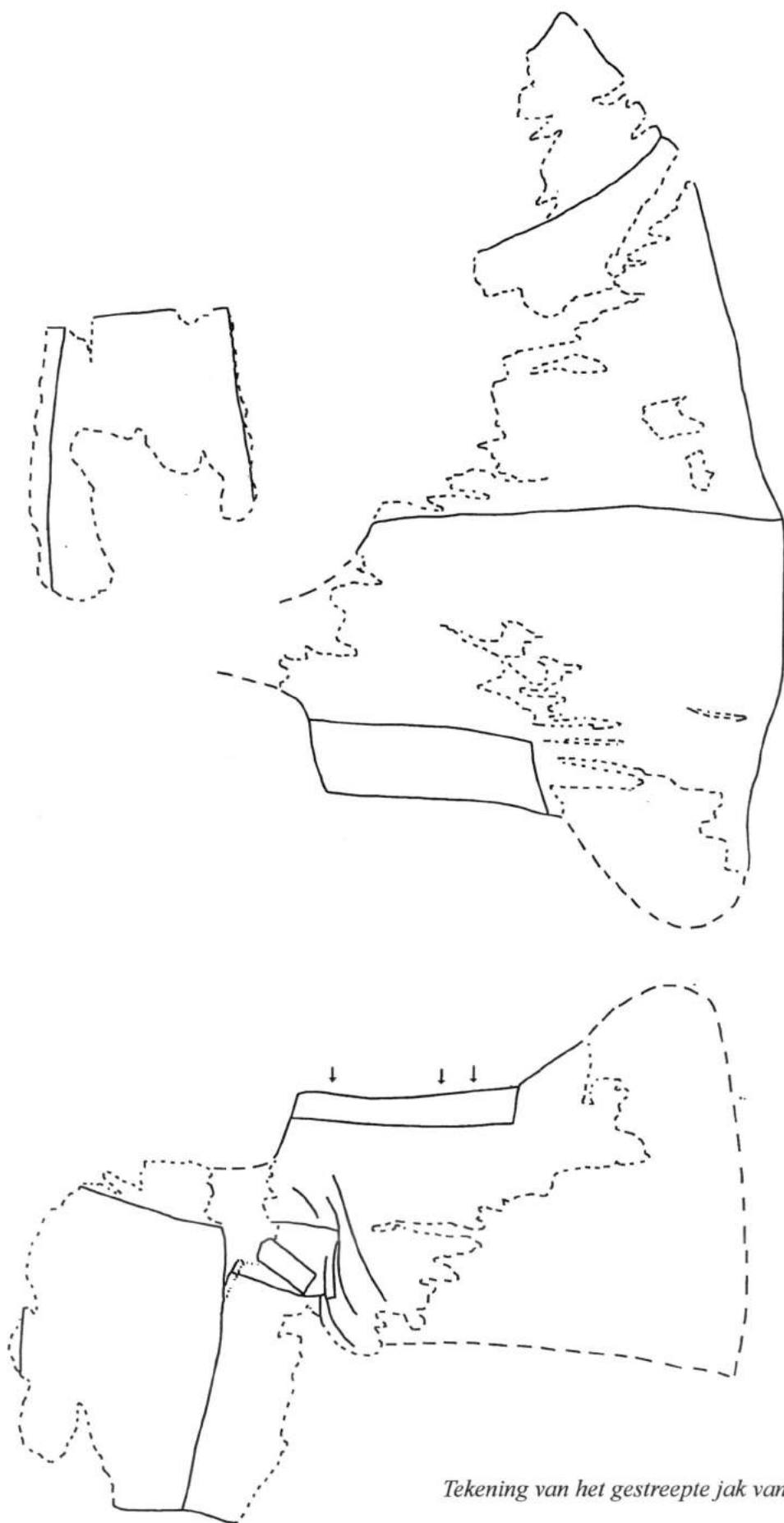
94GRK 347B zijden haarband

Bewaard zijn twee fragmenten van 1 cm breed, van resp. 25 en 20 cm lengte, mogelijk oorspronkelijk één band, van zijde in effenbinding (gaas), groen gekleurd.

Er is tevens groene aanslag van metaal draad op het hoofd aangetroffen, mogelijk van de draadversterking van een kapje.

94GRK 347C gouden ring

Gevonden tussen de vingerkootjes van de handen (ze was begraven met de handen op de buik op elkaar gelegd) is een verfijnd versierd gouden filigrain ringetje. Het is versierd met fijn getordeerd draadwerk. Het ringetje is 1,5 mm dik (ronde diameter) en heeft een binnenmaat van slechts 15,5 mm. De buitenkant van de ring is gesleten.

Tekening van het gestreepte jak van cat.nr. 4

Cat.nr. 4

Vondstnummer: 94GRK 172

Grafplaats: ZK (zuidergang) 326 niveau 1

Identificatie: Wilhelmina Klimmer, 82 jaar oud begraven 15-10 1792, skeletlengte in situ 155 cm

Zij was in 1738 gehuwd met Jan Kloeck, een leerkoper uit Amsterdam. Eerst woonde het echtpaar in een huis aan de Luttik Oudorp zz, hoek St.Jacobssteeg. In 1750 kochten ze een kapitaal huis tegenover de Hoge Stenen Brug voor maar liefst f 5.500,- (Kad.B667). Hun zoons waren beiden leerlooiers.

Uit het fysisch-antropologisch onderzoek (gegevens S. Baetsen) blijkt ze last te hebben gehad van versleten heupen (gezien haar leeftijd niet ongewoon). Haar lichaamslengte was ca 1.60 m.

94GRK 172A gebreide wollen mitaines

De mitaines bedekten de onderarm tot over de pols (lengte 26/29 cm), doorlopend over de rug van de hand (zonder duimgat). Ze zijn fraaie afgewerkt, van fijn wollen breiwerk, met ingebreide rechte en zigzag lijnen in de lengte, en V-vormige motieven in de 4 cm brede boord aan de bovenzijde, onderzijde langs de rand afgewerkt met een opgenaaid wollen bandje. Ze zijn rondgebreid.

De mitaines zijn sterk versleten. Een exemplaar is in redelijke staat, het andere is fragmentarisch.

94GRK 172B gestreept wollen jak (rijglijf met mouwen)

Fragmenten van gedecolleteerd jak met driekwart mouwen (mouwlengte circa 28 cm) en een sluiting met haken en oogjes, met een getailleerd rugpand uit één stuk. Bij de sluiting zijn de voorpanden afgewerkt met aan de buitenzijde opgenaaid beleg. Alleen op het rechtervoorpand zijn aan de binnenzijde nog de groene corrosie-sporen van drie van de vermoedelijk 6 haakjes zichtbaar (zie de pijltjes op de tekening), bij het linkervoorpand zijn de oogjes (met de voering) geheel verdwenen.

De mouwtjes hebben een boven- en een (iets naar achteren gedraaide) ondernaad, met onder de oksels een vierkant inzetstukje.

Onder de rechteroksel is dit inzetstukje gerepareerd met een klein opgenaaid lapje van dezelfde stof.

De boord van het linkervoorpand is bij de hals nog afgewerkt met een opgenaaid biesje (gepunnikt wollen koord)

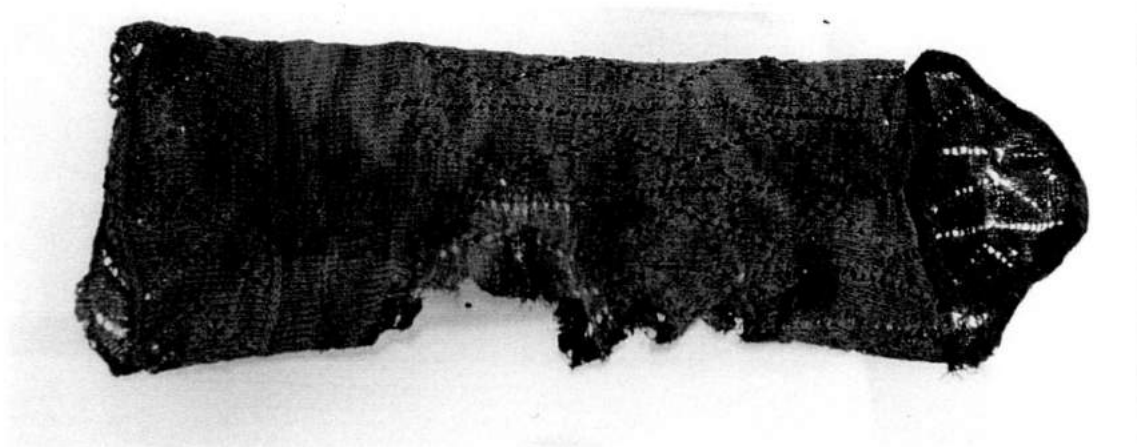
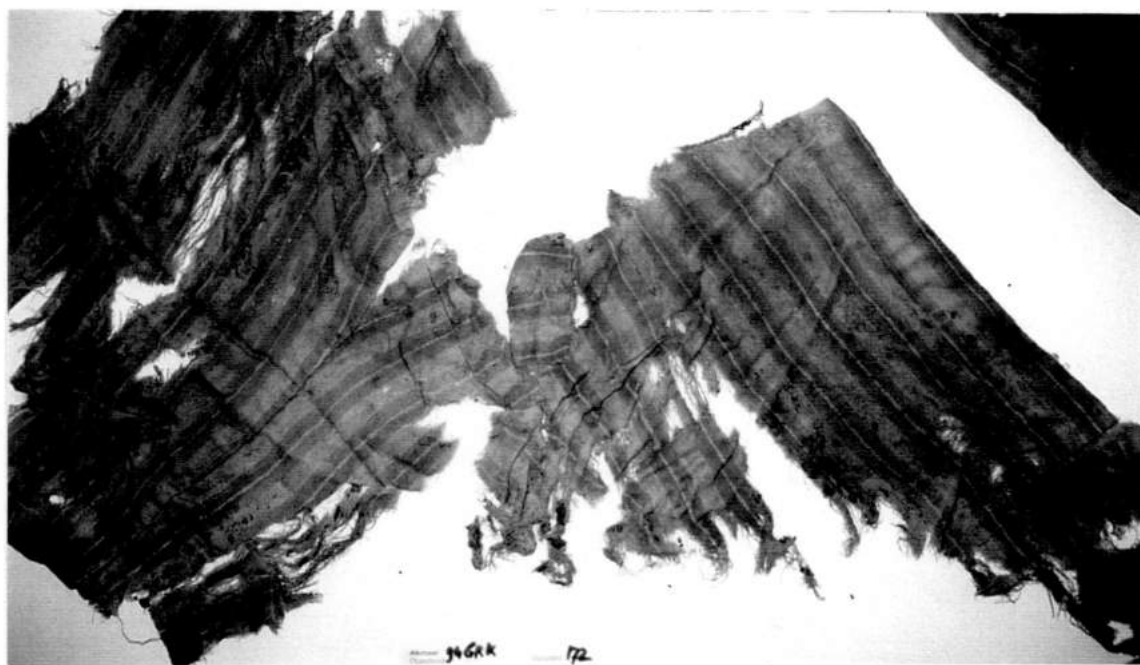
De naden zijn vrij grof afgewerkt met ruw afgeknipte omgeslagen stofkanten die met grove steken aan elkaar zijn gezet en daarna opzij geslagen. De zijnaden en mouwen hebben een stofomslag van 1-3 cm, het rugpand zelfs van ca 4-5 cm breed.

Het kledingstuk was oorspronkelijk gevoerd met een thans geheel verdwenen stof. Alleen de grove rijgsteken van de bevestiging van de voering langs de randen resteren nog.

Het naaiwerk is met grove steken uitgevoerd.

De stof is een opvallend gestreept, fijn wollen weefsel in kettingsatijnbinding (circa 16-18 draden per cm).

De kleuren zijn thans bruinig geel met roodbruine strepen (vermoedelijk oorspronkelijk wit of crème met rood/roodbruin). De strepen zijn ontstaan door gebruik van gekleurde kettingdraden in de volgorde: 6 mm roodbruin, 2 mm geel, 6 mm roodbruin, 9 mm geel, etc.

Foto's van cat.nr. 4

Cat.nr. 5

Vondstnummer: 94GRK 4

Grafplaats: NK (Noordergang) 287 niveau 1

Identificatie: Neeltje van der Stadt, 54 jaar oud begraven op 7-5 1798, skeletlengte in situ 156 cm (dit is tevens de berekende lichaamslengte in het fysisch-antropologisch onderzoek; gegevens S. Baetsen).

94GRK 4A wollen mouwloos rijglijf

Het mouwloze rijglijf met brede schoot (schoot van 20 cm lang) bestaat uit twee rugpanden en twee voorpanden met middenvoor een vetersluiting met naar onderen afgeronde panden. De tien vetergaten zijn fijn afgewerkt, de rijgveter ontbreekt. Vanwege de smalle stofbreedte zijn de panden bij de schoot met driehoekige aanzetstukjes aangevuld.

De bovenhelft van de voorpanden is aan de binnenzijde met dezelfde stof belegd.

De halsopening is aan de rugzijde langs de rand afgewerkt met een biesje (omgevouwen zijden lint van circa 1 cm breed).

De meeste naden zijn 'platte naden', 1 cm over elkaar heen gelegd en dan elke kant afzonderlijk met overhandse steek vastgezet. De schoudernaden zijn evenwel 3 cm breed. De aanzetstukjes zijn aan de zelfkant-zijde aangenaaid met simpele overhandse steken.

De zomen (omgeslagen stofkanten) zijn aan de binnenzijde vastgenaaid. Of het kledingstuk verder gevoerd was, is niet te zien (er zijn in elk geval geen naaigaatjes herkenbaar).

De stof is een wollen weefsel in effenbinding, 8-9 draden per cm. De kleur is thans gevlekt licht- tot middenbruin. De stofbreedte van de rugpanden is tussen de zelfkanten slechts 30,5-31 cm. De voorpanden kunnen van dezelfde stofbreedte zijn gemaakt. Om deze reden zijn de panden aangevuld met kleine losse onderdelen.

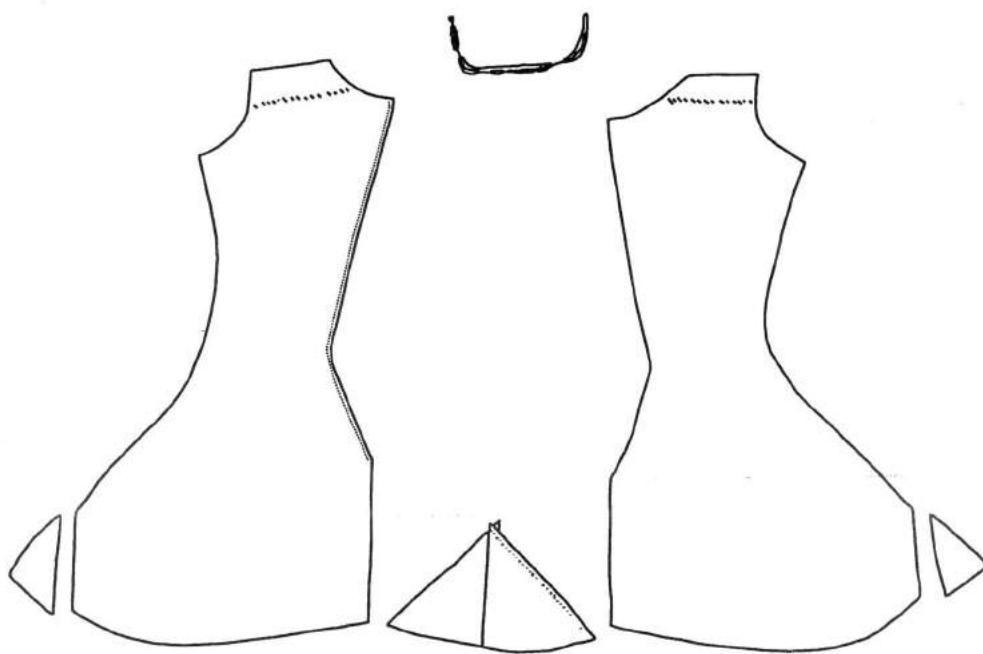
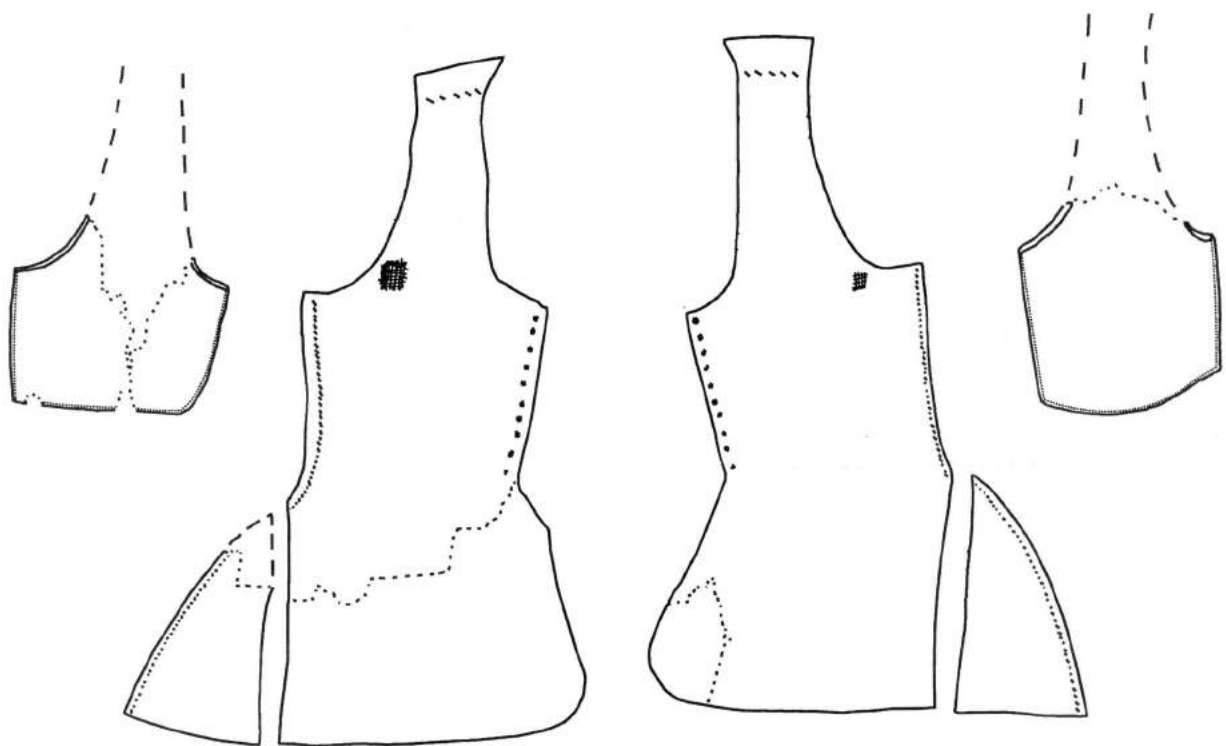
Het rijglijf is vrij klein, ca maat 34-36.

Op een merkwaardige plek, namelijk bovenaan het rechter voorpand, is een beschadiging hersteld met stopwerk. Een ander beschadiging bevindt zich aan het linker voorpand bij de bevestiging van het rugpand- de stof is hier ingescheurd geweest en daarna weer vastgenaaid.

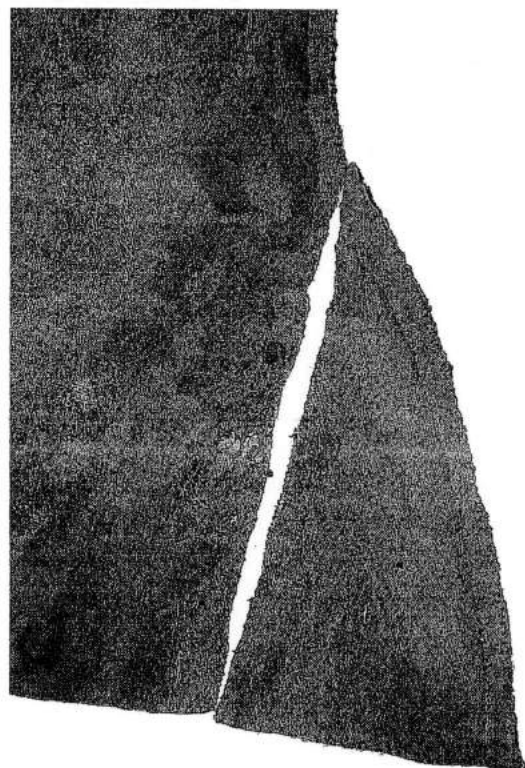
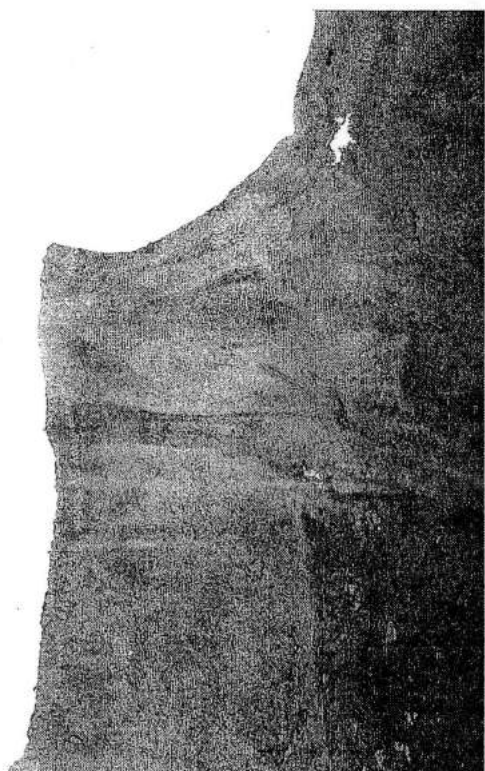
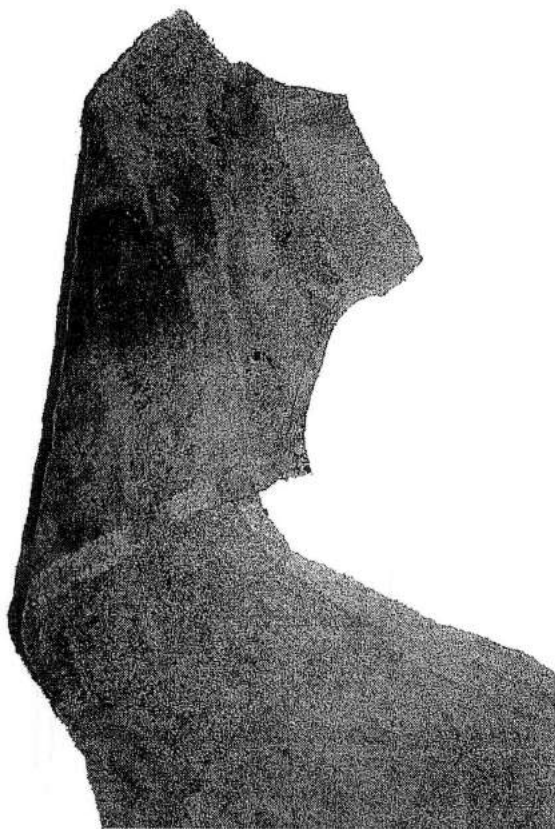
94GRK 4B biesjes, mogelijk van (vergaan) linnen hemd

Er is een halsbiesje, perfect rond gebogen met een doorsnede (halsopening) van circa 16 cm, alsmede een recht stuk (afgescheurd) thans van circa 21 cm (bekleding van de split ?). De biesjes zijn geknipt van een strookje stof met de zelfkant aan de buitenzijde toegepast.

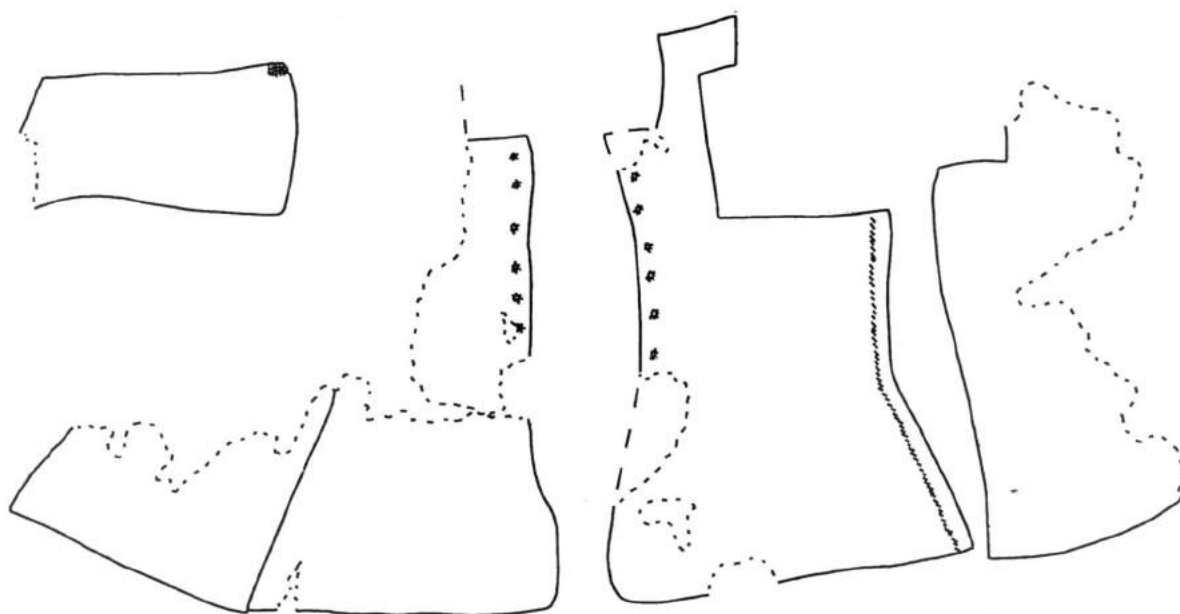
Wol, effenbinding.

Tekening van cat.nr. 5. N.B. schaal 1:8

Foto's van cat.nr. 5: details van het naaiwerk

Tekening van cat. Nummer 6

Cat.nr. 6

Vondstnummer: 94GRK 257

Grafplaats: NT (Noorderkruis) 11 niveau 1

Identificatie: Guurtje de Wit, 47 jaar oud begraven 17-3 1801, skeletlengte in situ ca 1.59 m (gegevens F. Laarman)

94GRK 257 wollen jak (rijglijf met mouwen)

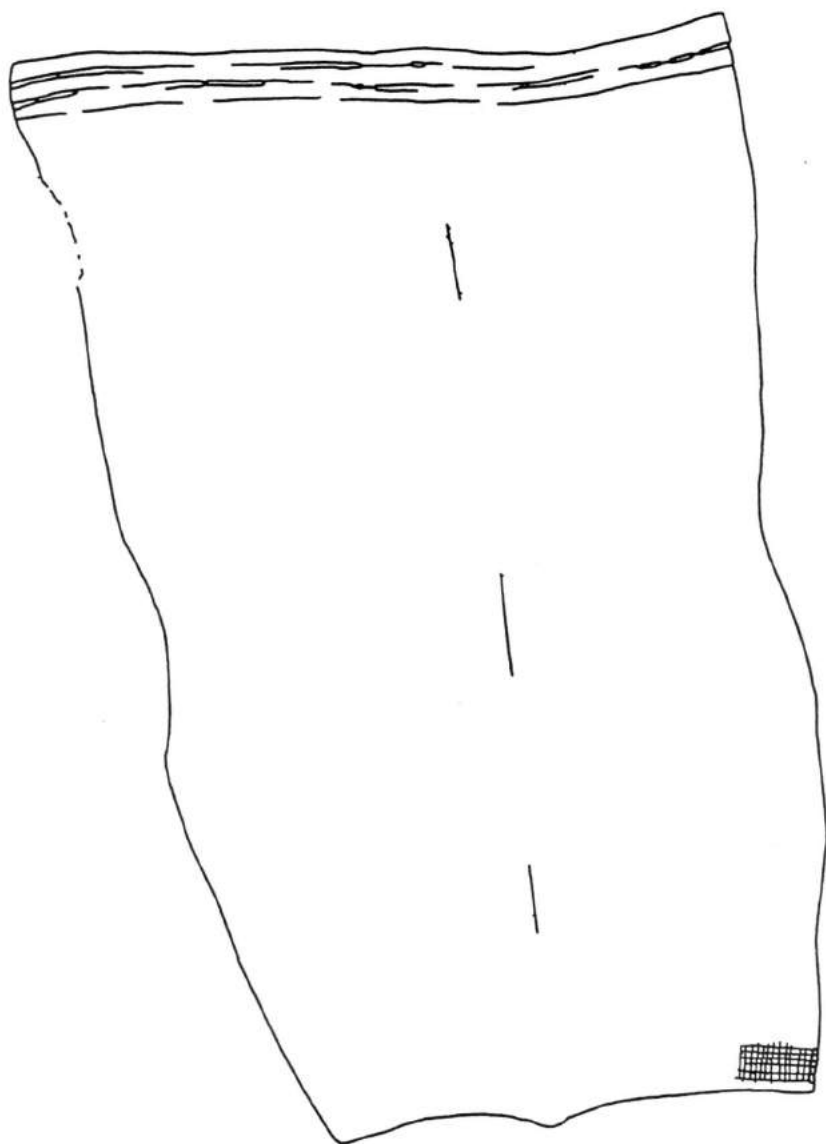
Zeer beschadigde resten. Herkenbaar zijn het linkervoorpand en een deel van het linkerrugpand. Zeer kort jak met vetersluiting (minstens zes vetergaten), met hoge taille en korte schoot met afgeronde voorrand. In het armsgat van de linkerzijde zijn naaigaatjes te zien, waarschijnlijk van een ingezette mouw (sommige losse fragmenten zouden ervan kunnen zijn maar dat valt niet meer te herkennen).

De naden zijn gemaakt door slechts één zijde om te slaan (stofomslag 1 tot 1,5 cm breed) en deze dan met de stofomslag plat op de andere zijde te naaien.

Gezien de afwerking van de vetergaten en het ontbreken van naaigaatjes bij de zomen, was het jak niet gevoerd.

Het jak is gemaakt van een wollen weefsel in effenbinding, 12 kettingdraden per cm.

Sommige fragmenten vertonen stopwerk.

Tekening van de kniekous van cat.nr. 7. N.B. schaal 1:3

Cat.nr. 7

Vondstnummer: 94GRK 222

Grafplaats: NT (Noorderkruis) 35 niveau 1

Identificatie: Antje Krakeling, 54 jaar oud begraven 23-12 1808, skeletlengte in situ 150 cm

Van de kleding op het bovenlichaam waren alleen fragmenten over (panden van een wollen jak, of alleen voering?), alsmede een dubbele lap op de borst ('halsdoek'?). Op de benen werd een nog vrijwel gave kous gevonden, die alleen de kuit bedekte. Een zijden fragment is vermoedelijk van een kapje.

Ze was klein van stuk: uit het fysisch-antropologisch onderzoek (S. Baetsen) is haar lichaamslengte berekend op ca 1.53 m (skeletlengte gemeten in het graf 1.50 m).

94GRK 222A wollen fragment van kledingstuk (jak ?; voering ?)

Het betreft een deel van een pand van een kledingstuk (evt. de voering), met een vormnaad (ingeknipte split) en zes opgenaaide houten of benen knoopjes (zeer vergaan) naast de split.

Het object is vervaardigd van een wollen weefsel in effenbinding, 10 draden per cm.

Er is een koperen speld door de stof gestoken juist boven de reeks knopen.

Het is niet duidelijk of een fragment van een biesje, gemaakt van wollen lint van 12 mm breed in effenbinding, ter lengte van 18 cm bewaard, bij dit kledingstuk kan horen.

94GRK 222B wollen halsdoek (?)

Twee ruw geknipte bijna vierkante lappen stof, zonder naaigaatjes, van dezelfde afmetingen (24 x 32 cm) lagen oorspronkelijk op elkaar en zijn aan één van de lange kanten enigszins ingerimpeld. Ze zijn gemaakt van een wollen weefsel in effenbinding, 10 draden per cm.

Een van de lappen heeft veel slijtplekken en 4 stoppen.

94GRK 222C gebreide wollen kniekous

De wollen gebreide kous bedekte het been vanaf halverwege het dijbeen tot halverwege de kuit, met alleen aan de bovenzijde een boord uitgebreid van 2 cm. De afdruk van de knie is middenin nog zichtbaar.

Door meerderen en minderen was de pasvorm gemaakt, met een naad aan de achterzijde. Het naaigaren van de achternaad is vergaan.

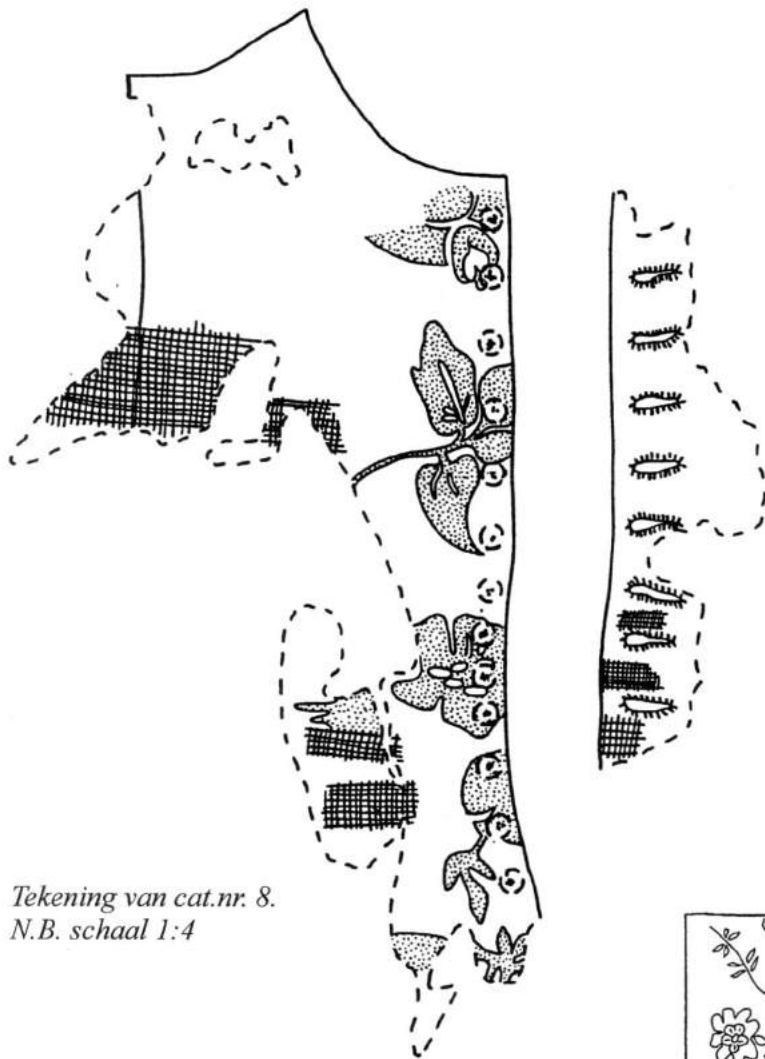
De kous is opvallend gaaf bewaard gebleven. Er is stopwerk aan de onderkant.

94GRK 222D fragmenten wollen weefsel met naden

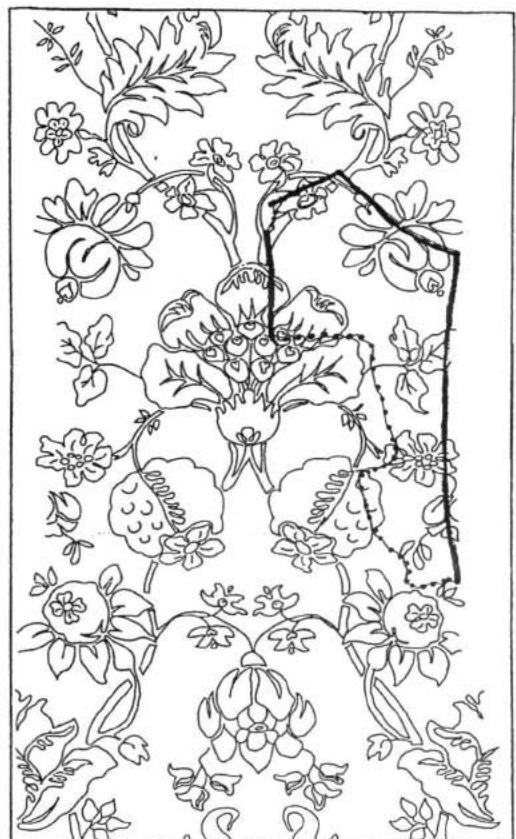
Het model is onbekend (drie fragmenten van ca 10-20 cm groot). De naden zijn verzorgd gemaakt, door een omgeslagen stofkant op een platte kant te naaien (met de omslag ca 0,5 cm binnenin). Het is een wollen weefsel in effenbinding, ca 8 kettingdraden per cm, de ketting is erg dunne draad, veel dunner dan de inslag.

94GRK 222E fragment zijden weefsel

Onbekend voorwerp, fragment van ca. 5 bij 15 cm, aan een lange kant ingerimpeld (fragment van kapje?), van zijden gaas.

*Tekening van cat.nr. 8.
N.B. schaal 1:4*

*Hierin is aangegeven welk deel van het
damastpatroon nr. 14 is verwerkt
(zie hoofdstuk 3).*

Cat.nr. 8

Vondstnummer: 95GRK 958

Grafplaats: S (middengang) 150 niveau 1

Identificatie: Elizabeth Hoogland, 60 jaar oud begraven 25-8 1814

Los in het graf bevonden zich 2 benen knopen van type F met diam. 18 mm.

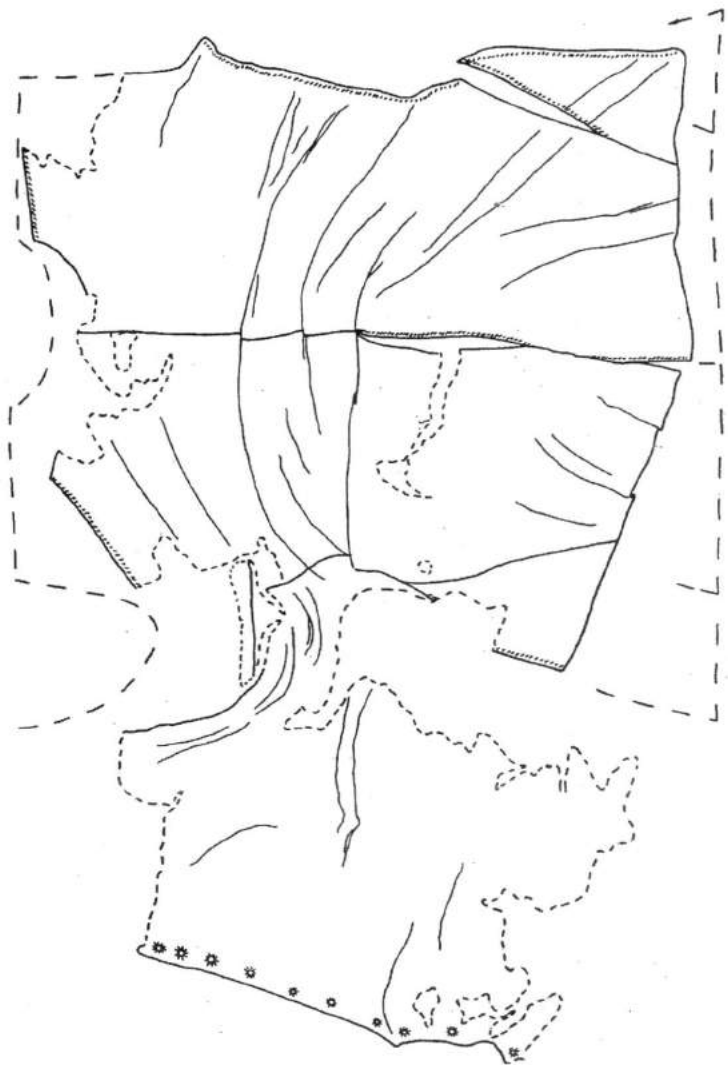
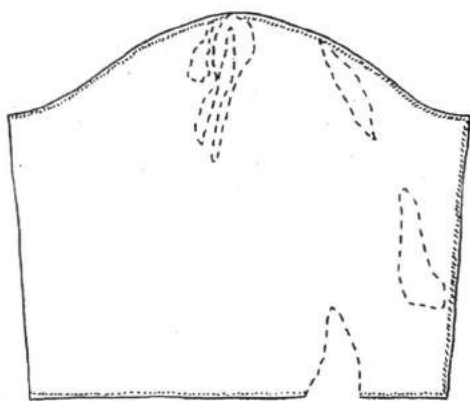
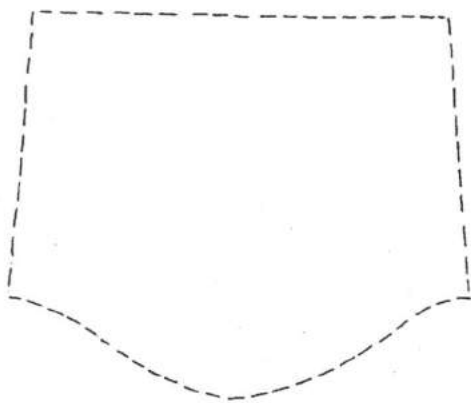
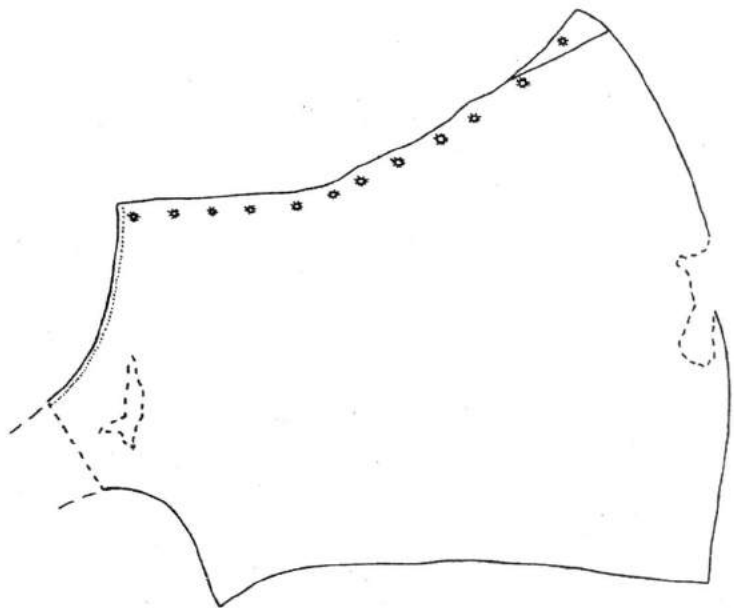
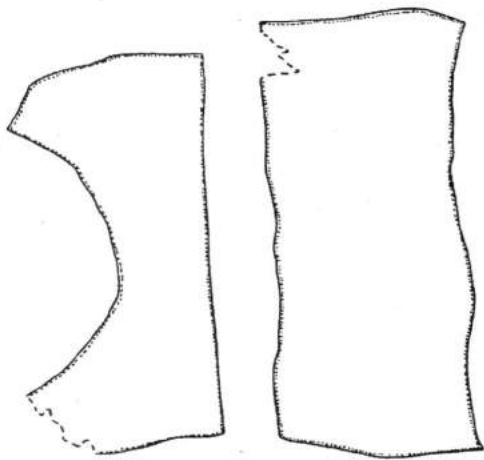
95GRK 958: onbekend kledingstuk van wollen damast

Het kledingstuk is zeer fragmentarisch bewaard, alleen de voorranden van de voorpanden zijn herkenbaar: in het linkervoorpand bevinden zich keurig afgewerkte grote knoopsgaten, in het rechtervoorpand op de rand naaigaatjes van minstens 13 knopen.

Grove steken voor het vastzetten van de voering (of beleg) zijn langs de randen zichtbaar. De zijnaad van het rechtervoorpand was uitgevoerd met een omgeslagen stofkant aan de ene kant die was vastgezet op de platte andere kant.

Het is van wollen damast met een rood bloemenpatroon op een blauw (mogelijk groen) fond. Het patroon komt overeen met patroon 14 in hoofdstuk 3.

Het kledingstuk vertoont buitensporig veel stopwerk en moet zeer versleten zijn geweest.

Tekening van cat. Nummer 9

GRK 74A

Cat.nr. 9

Vondstnummer: 94GRK 74

Grafplaats: K 59 niveau I

Identificatie: Helena van der Schild, 70 jaar oud begraven 26-2 1827.

Afkomstig uit Amsterdam, was zij vanaf 1807 als weduwe van Hendrik van der Kaay woonachtig in de Koorstraat (Kad.A820) alwaar zij logementhoudster was van De Toelast. Daarnaast had ze een huis aan de Oudegracht (Kad.A928).

Uit het graf komen een wollen jak en fragmenten van meerdere andere kledingstukken, met op het hoofd een zijden haarband. Op de bodem van de grafkist lag zaagsel (dit zit deels nog achterop aan het rugpand gekleefd).

Ze was klein, met een skeletlengte in situ van 155 cm. Dit was evenwel deels het gevolg van een ernstige rugafwijking (geknikte ruggenkolom, ankylose). Ze had ook sterke artrose (gesleten gewrichten) en leed aan ontstoken beenvlies (periostitis). Mogelijk leed ze aan DISH, een ernstige ziekte die gepaard gaat met verbening van de ruggenbanden bij de wervelkolom (gegevens S. Baetsen).

94GRK 74A wollen jak (rijglijf met mouwen)

Het jak is van een kort model met zeer hoge taille en wijde 'schoot', 3/4 mouwen, naad middenachter en rijgvetersluiting aan de voorzijde met tien keurig afgewerkte vetergaatjes. Het jak sloot vermoedelijk tamelijk hoog.

Alleen de rechtermouw is nog aanwezig, het is een rechte mouw.

Vanwege de slechte toestand van het textiel is de zware houtmolmaanslag nauwelijks verwijderd. Met name de afmeting van het rugpand is door de rimpeling slechts bij benadering aan te geven.

In de zijnaden zijn onderaan driehoekige stukken (geren) aangezet.

De zomen zijn vastgezet- het was mogelijk niet gevoerd. Wel is de binnenzijde bij het bovenlijf bekleed geweest met opvallend dikke vervilte wollen stof (grof geweven, 6 kettingdraden per cm), met overhandse steken rondom vastgezet. Deze bekleding heeft een felrode kleur gehad. Van deze bekleding zijn slechts twee delen bewaard: het rond uitgesneden beleg onder de rechtermouw (zie ook de naaigaatjes aan de achterzijde van het rechtervoorpand), met daaronder bevestigd een tweede, rechthoekig belegstuk. Ook het linkerpand zal dergelijke bekleding hebben gehad, gezien de naaigaatjes aan de achterzijde.

Langs de hals en langs de opening aan de voorzijde was het jak met een biesje afgezet, evenals rond de mouwopeningen.

De stof is vermoedelijk laken: een fijn wollen weefsel, gevold, effenbinding (ca 15-20 draden per cm).

Het naaiwerk is erg fijn afgewerkt, met zeer smalle zomen (slechts 0,5 cm breed). De naden zijn merendeels uitgevoerd met de ene zijde plat en de stofrand van de andere zijde 0,5 cm omgeslagen en vastgezet (de platte zijde is onder, waardoor op de naad een lichte ribbel ontstaan is). De ondernaad van het mouwtje was aan beide zijden omgeslagen en daarna over elkaar heen gelegd (dus met de vouwen naar elkaar toe) en vastgezet.

Het kledingstuk maakt (ondanks de slechte toestand) een weinig versleten indruk. Er zijn in elk geval geen sporen van reparaties.

94GRK 74B fragmenten wollen voering

Het model is onbekend aangezien er geen herkenbare naden o.i.d. zijn. Bewaard zijn diverse grote (tot 20 cm) fragmenten van een grof wollen weefsel (5-6 draden per cm)

94GRK 74C fragmenten wollen damast

Het model is onbekend, er zijn diverse kleine stukjes tot 5-10 cm groot, van wollen damast met een bloemenpatroon in geel/wit op blauw fond.

94GRK 74D fragmenten wollen damast

Het betreft een vijftal kleine fragmenten van wollen damast met ruiten- en andere motieven in geel/wit op bruin/rood.

Het patroon (en het kleurenschema) is waarschijnlijk identiek aan dat van de damast in 95GRK 1045.

94GRK 74E zijden strikje

Het is een gestrikt zijden lint (effenbinding, gaas) van 1,8 cm breed (fragment 12 cm lang).

94GRK 74F zijden haarband

De haarband (fragment van 40 cm lengte) is geknipt van een zijden lint van 4,0 cm breed. Het haar was in een knot opgestoken.

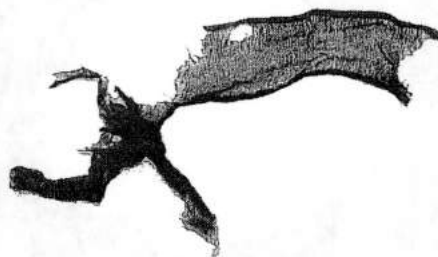
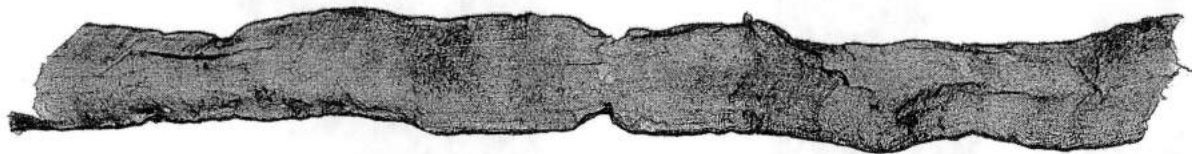

Foto van haarband, haarresten en strikje van cat. Nummer 9

Foto van cat. Nummer 10

Foto van cat. Nummer 11

Cat.nr. 10

Vondstnummer: 95GRK 632

Grafplaats: V niveau 2

Identificatie: oude vrouw

95GRK 632A wollen jak/rijglijf

Bewaard zijn alleen de voorpanden en wat kleine losse fragmentjes. Vermoedelijk een jak met decolleté, met aan de voorzijde een vetersluiting met 12 keurig afgewerkte ronde vetergaten. De onderzijde van de voorsluiting heeft bij de wijde schoot (20 cm lang) afgeronde kanten. Bij de schoot zijn er twee halvemaaan-vormige aanzetstukjes. Ze zijn bevestigd met een kapnaad (in elkaar hakende omgeslagen stofkanten, aan beide kanten vastgezet) van 0,5 cm breed.

Er is een keurige zoom langs de randen, met de stofrand ca 1 cm omgeslagen en aan de binnenzijde met overhandse steken vastgezet langs de nogmaals omgeslagen rand. Waarschijnlijk was het kledingstuk niet gevoerd. Een van de losse fragmenten heeft een platte naad (de stofkanten 1,5 cm over elkaar heen gelegd en met overhandse steken vastgezet) en aan de (onder)kant een zoom; het is wellicht een fragment van een zij-inzetstuk of van een rugpand.

Het jak is gemaakt van een fijn wollen weefsel in keperbinding (diagonaal), ca 15-20 draden per cm.

Op de buitenzijde zitten groene roestvlekken, vermoedelijk van de haken-en-ogen-sluiting van een tweede kledingstuk dat er overheen werd gedragen.

95GRK 632B fragment wollen weefsel

Het is een fragment van een onbekend voorwerp, met aan twee kanten een omgeslagen stofkant, van een wollen weefsel in effenbinding, circa 15 draden per cm.

95GRK 632C fragment van zijden lintje

Het fragment is erg in elkaar getrokken, lintbreedte oorspronkelijk 2-4 cm, lengte van fragment 7 cm, van zijde in effenbinding (gaas). Er zit een groene roestvlek op, wellicht van een koperen haakje/oogje.

Cat.nr. 11

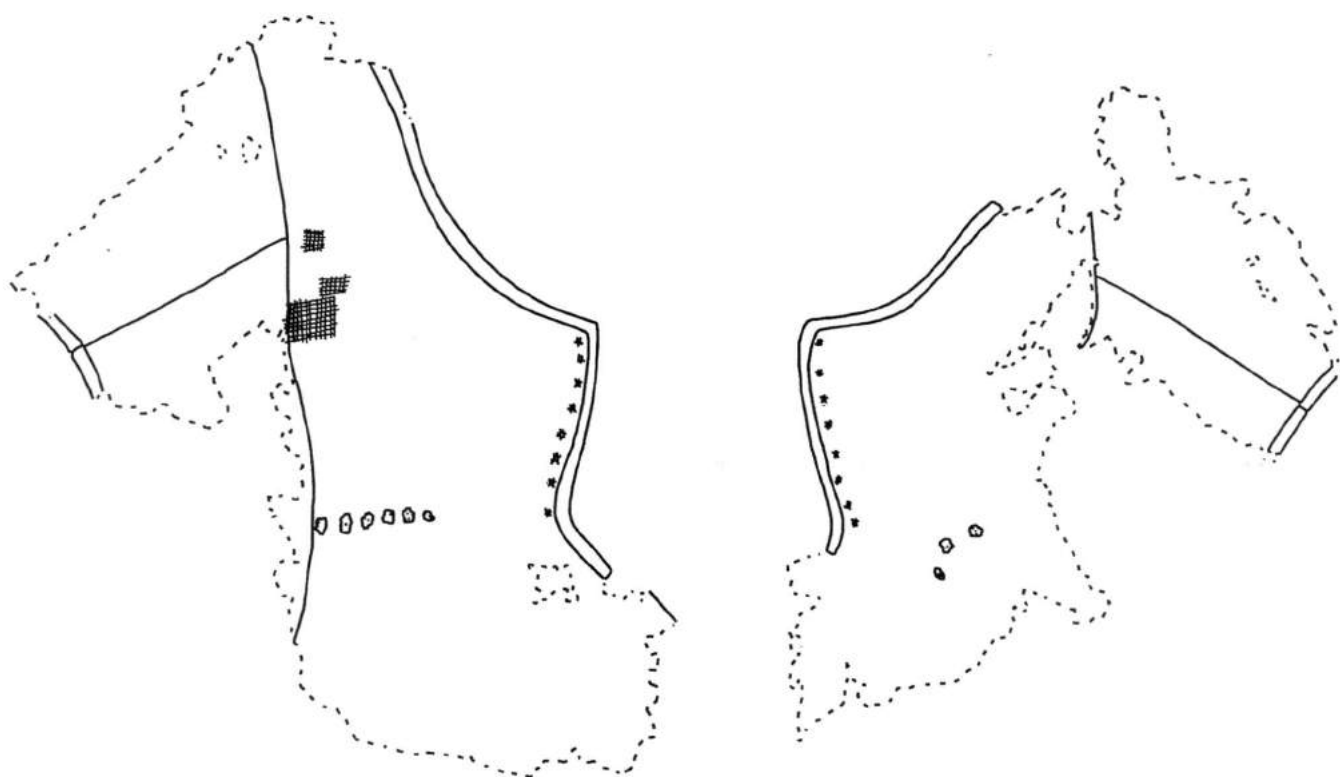
Vondstnummer: 95GRK 843

Grafplaats: losse vondst (stort)

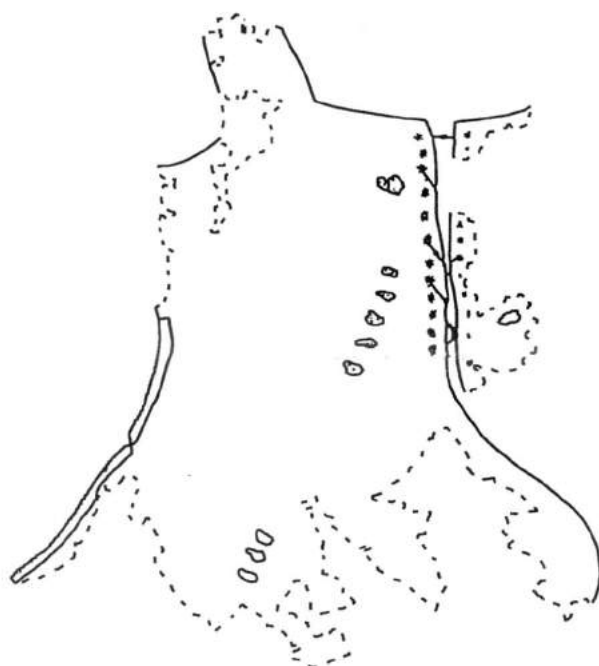
95GRK 843: zijden hoofddoek

De hoofddoek bestaat uit één ruitvormige lap zijde, in vorm geweven. Het doek is zeer sterk ingerimpeld en kan niet worden uitgerekt tot 'platte' vorm. De grootste lengte is ca 125 cm, de breedte moet worden geschat op pakweg 1 m- wellicht was het zelfs vierkant (ca 125 x 125 cm). Vermoedelijk waren de uiteinden aan elkaar geknoopt. Hij was tweemaal omgeslagen, kennelijk rond het hoofd.

De zwarte zijden doek is geweven in effenbinding (gaas). De draadrichting volgt een van de rechte zijden, waardoor het lijkt alsof het gaaswerk diagonaal loopt. Dit is nog geaccentueerd door om en om twee draden dichter naast elkaar te weven. De randen van ca 4-5 cm breed zijn met goudkleurige zijde geweven, de laatste cm is een dicht weefsel voor de stevigheid.

Tekening van cat.nr. 12

Tekening van cat.nr. 13

Cat.nr. 12

Vondstnummer: 95GRK 1034

Grafplaats: stortvondst

95GRK 1034 wollen jak (rijglijf met mouwen)

Het jak is incompleet, slechts de beide voorpanden en delen van de mouwen zijn bewaard. Het is een tamelijk kort jak met decolleté, rijgvetersluiting met aan weerszijden acht vetergaatjes, en korte mouwen. Het was niet gevoerd, maar achter de vetergaten is wel een circa 10 tot 12 cm breed beleg aangebracht van dezelfde stof.

De randen van de voorsluiting, langs de hals en langs de mouwranden zijn afgewerkt met een biesje. De naden bestaan uit simpelweg direct op elkaar genaaide stofkanten, met veel overhandse steken.

De stof is een stevig wollen weefsel in effenbinding, gevold, 9-10 kettingdraden per cm. Het biesje is gemaakt van een wollen lint, grof geweven/gevlochten, circa 6 draden per cm.

Bij de oksels bevindt zich stopwerk.

Op de buitenzijde zitten resten van haken en oogjes gekleefd van een ander kledingstuk, dat er overheen werd gedragen. In de corrosie is de afdruk van een weefsel in effenbinding te zien, circa 18-20 draden per cm. Wellicht bevond zich hier de band van een rok, aangehaakt aan de band.

Cat.nr. 13

Vondstnummer: 95GRK 1036

Grafplaats: stortvondst

95GRK 1036 wollen mouwloos rijglijf

Gevonden is alleen het rechterschouderpand en een fragment van het linkerschooterpand. Het jak heeft een rijgvetersluiting met 12 vetergaten. Het is een tamelijk kort model met schouder en met een vierkante halsopening. Onder de oksel is de stofrand als een zoom afgewerkt (omslag aan de binnenzijde vastgezet) en er zijn de naaigaatjes voor een biesje- kennelijk was het jak mouwloos.

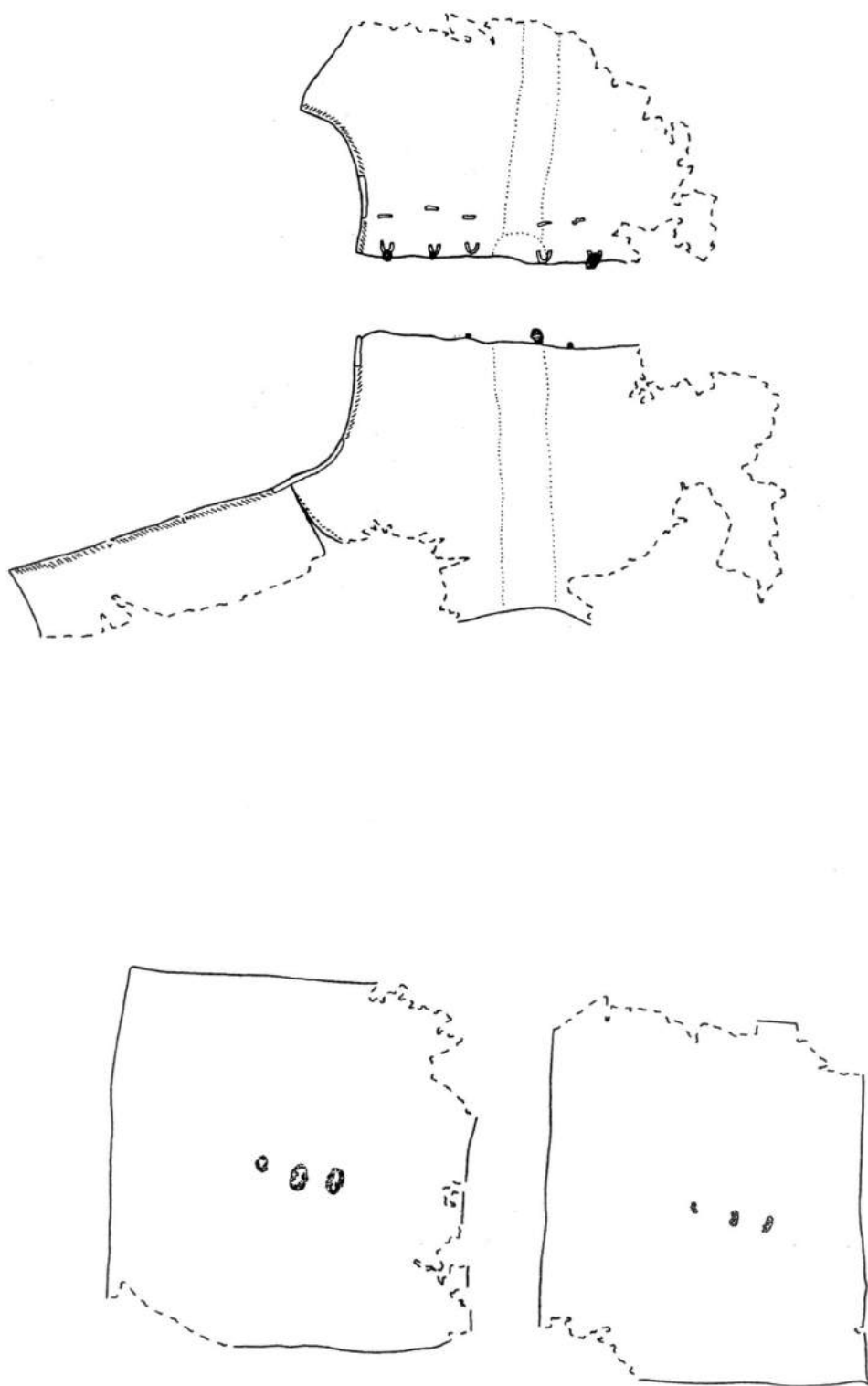
Gelet op de afwerking van de vetergaten en de omgeslagen en vastgezette zomen, was het niet gevoerd. Langs de halsopening en de bovenste 4 cm van de voorrand zijn de naaigaatjes zichtbaar van een (thans verdwenen) smal biesje.

De zijnaad is ongewoon uitgevoerd, n.l. met een naar buiten omgeslagen stofrand. Hier zat de andere zijde wellicht plat opgenaaid.

De veter is deels nog aanwezig. Hij is gemaakt van een zijden lintje, sterk in elkaar getrokken.

Het jak is gemaakt van een zeer fijne wollen stof in keperbinding (diagonaal).

Op de buitenzijde zijn roestvlekken zichtbaar van de haken en ogen van een ander kledingstuk, dat er kennelijk (slordig ?) schuin op heeft gelegen.

Cat.nr. 14

Vondstnummer: 95GRK 1060

Grafplaats: S losse vondst

95GRK 1060A wollen mouwloos lijfje met verstelbare haakjessluiting

Het lijfje is waarschijnlijk een borstrok, dat over het hemd als onderkleding werd gedragen.

Gevonden zijn de beschadigde voorpanden van een lijfje met een bijzondere sluiting met haken en oogjes, waarbij op het linkervoorpand de oogjes op een verstelbaar bandje met lussen zijn bevestigd. Het bandje is voor de stevigheid nog extra doorgeregen op 3,5 cm vanaf de stofkant. Ook de haakjes zijn bevestigd op een bandje, dat op de rand van het rechtervoorpand is vastgenaaid.

Het is niet te bepalen of het mouwen heeft gehad. Het lijfje heeft aparte schouderbanden.

Het lijfje is niet gevoerd. Wel zijn er langs de stofranden nog fragmenten van het beleg bij de sluiting. Het is een helder witte stof, mogelijk linnen of katoen in effenbinding.

Het lijfje is gemaakt van een dun wollen weefsel in effenbinding, 10 kettingdraden per cm. De stof is nog deels rood gekleurd. Langs de halsopening (niet doorgaand langs de sluiting) bevinden zich resten van een smal zijden biesje.

De naden zijn gemaakt door de omgeslagen stofkanten in de vouw aan elkaar te zetten.

95GRK 1060B twee lappen (gezondheid)

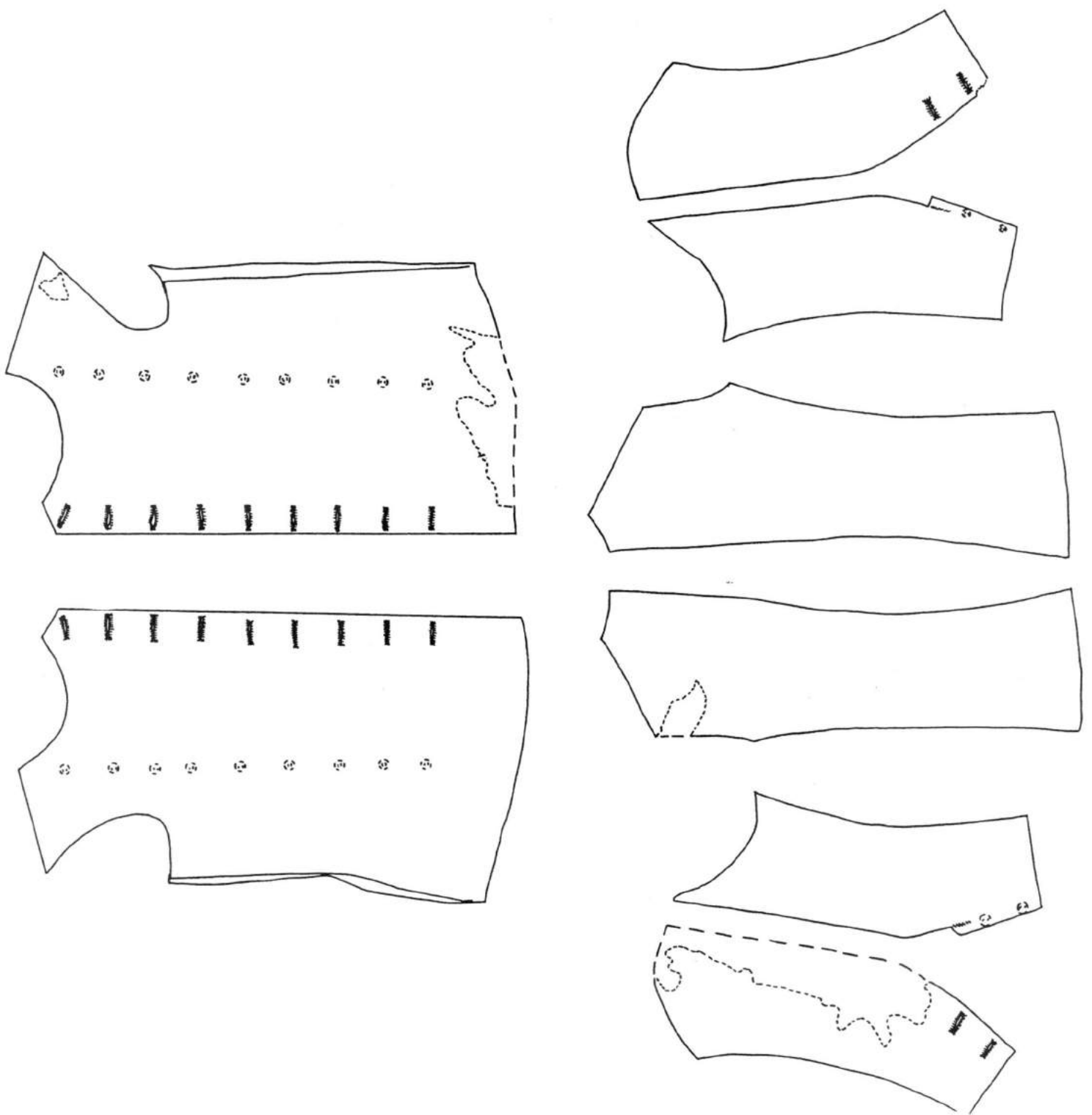
Midden achter de voorsluiting van het lijfje waren twee op elkaar liggende lappen stof onder de kleding gelegd. Op de bovenzijde van het bovenste lapje zijn de roestvlekken van de haken en oogjes van het lijfje zichtbaar.

De lappen vertonen geen naaigaatjes en zijn resp. 32 x 32 cm (bovenste) en 32 x 27 cm groot. Ze lagen met de kettingdraad in de breedte, beide hebben nog zelfkant (naar boven toe gelegd). Ze zijn gemaakt van wollen weefsel in effenbinding, 10 draden per cm, met een dieprode kleur (wellicht van dezelfde stof geknipt als het lijfje).

95GRK 1060C riem met gesp en munt

Rond het middel was een brede leren riem (30 mm) met een bronzen gesp bevestigd over het lijfje.

Een sterk gecorrodeerde zilveren munt lag los (?) schuin op de gesp. De munt heeft een diameter van ca 30 mm en kan op een of andere wijze bij de riem hebben gehoord.

Tekening van cat.nr. 15: hemdrek. N.B. schaal 1:8

Cat.nr. 15

Vondstnummer: 94GRK 215

Grafplaats: NT (noorderkruis) 95 niveau 1

Identificatie: Dirk Vester, 33 jaar oud begraven op 29 januari 1774. Skeletlengte in situ 153 cm (gegevens F. Laarman).

Hij was een welgesteld man, gezien het eigendom van meerdere huizen in de binnenstad (Oudegracht nz hoek Ruiterssteeg Kad.A841= woonhuis?; Kerkstraat adres niet nader bekend; Fnidsen zz Kad.B440; St.Jacobsstraat oz Kad.B480; Groot Nieuwland wz Kad.B773).

Een dikke wollen trui, grof gebreid, was onder de hemdrok gedragen. Waarschijnlijk droeg hij er een linnen hemd onder (hiervan is niets meer gevonden). Op de bodem van de grafkist lag zaagsel (er zit nog wat aan de kleding gekleefd).

94GRK 215A wollen hemdrok met dubbele knoopsluiting

De hemdrok heeft een asymmetrische voorsluiting met brede overslag en dubbele rij van 9 knopen, een hoge hals, en getailleerde achterpanden met een naad middenachter en zijnaden. De revers konden door het bovenste knoopsgat met een knoop aan dezelfde kant vastgezet worden (vandaar de schuine stand van het bovenste knoopsgat).

De schoudernaad bevindt zich achter langs de schouder. De nauwe mouwen waren elk met twee knopen gesloten en bestonden uit twee delen met een voor- en een achternaad. Ze waren gesneden met een gebogen vorm voor de elleboog en een split bij de knoopsluiting.

De hemdrok valt net over het achterste (maat van oksel tot onderrand 45 cm; naad middenachter op rug 66 cm).

De hemdrok was gesloten met opgenaaide benen knopen. De naden zijn uitgevoerd door de omgeslagen stofkanten aan elkaar te naaien.

De buitenstof is een fijn glad wollen weefsel in satijnbinding, ca 20 kettingdraden per cm, waarschijnlijk oorspronkelijk glanzend gekalanderd. Hij is geheel gevoerd met een grover wollen weefsel in effenbinding, ca 10 kettingdraden per cm. Het kledingstuk is geheel beige/bruin, maar er zitten enkele blauwe plekken in de buitenstof, zodat de kleur wellicht oorspronkelijk blauw of zwart kan zijn geweest.

De ellebogen van de linkermouw zijn doorgesleten.

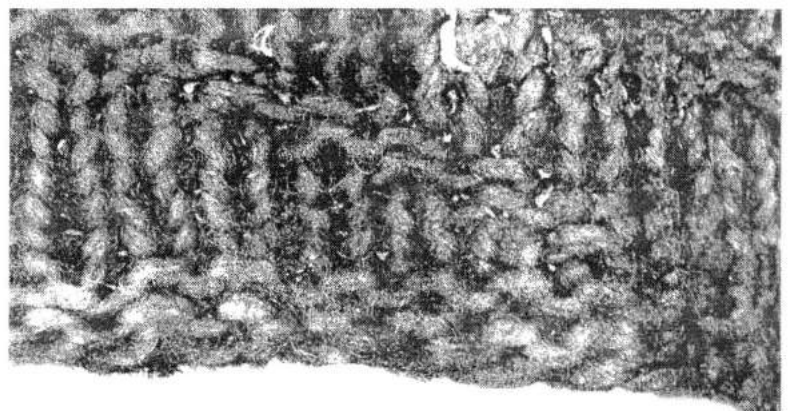
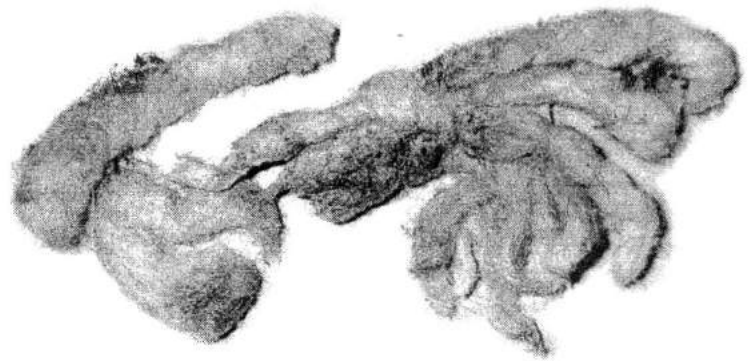
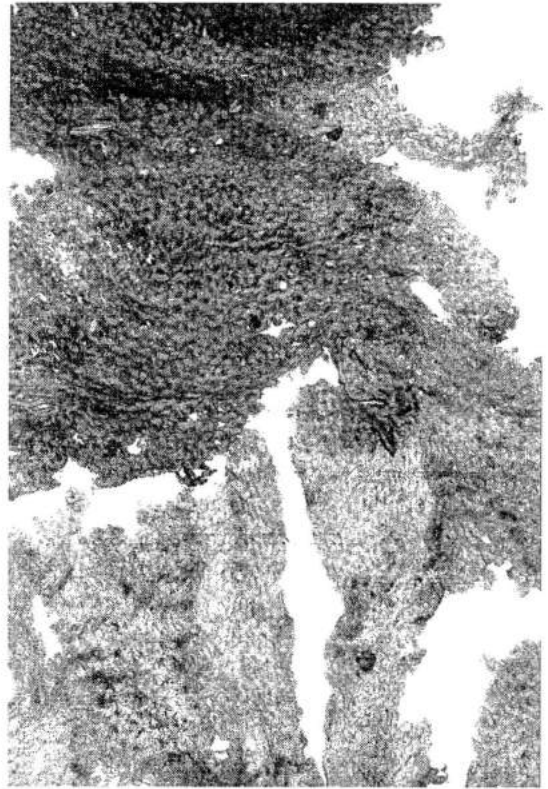
De beide voorpanden zijn bij de zijnaden met een plooi aan elke kant ongeveer 2 cm ingenomen.

94GRK 215B gebreide wollen trui

Trui met opstaande boord met een split aan de voorzijde, bij de hals te sluiten met een gehaakt wollen koord; boorden aan onderzijde, mouwen en hals met diagonaal reliëf-patroon. De koordsluiting was nog dichtgeknoopt in een strikje.

De lengte van de panden was 65,5 cm per pand, de schouderbreedte 13,5 cm (de breedte over de schouderlijn circa 49 cm), mouwlengte van nog bewaarde fragment aan linkerarm circa 49 cm.

Gebruikt is een grove wol (draad met S-twist), in ribbel gebreid met pendiktes 4, 4,5 en 5. De kleur is niet meer te bepalen. De voor- en achterzijde zijn aan elkaar gebreid, de mouwen zijn gebreid door steken op te nemen.

*De door T. Huisman nagebreide
trui is lekker warm (P.Bitter) !*

Brei-instructie voor de trui 94GRK 215B

T. Huisman

Voor deze brei-instructie, opgesteld door T. Huisman, zijn enkele niet bewaarde onderdelen zo logisch mogelijk gereconstrueerd. Er zijn voldoende grote stukken van de trui over om een idee te krijgen van de gebruikte wolsoort, de dikte van de wol, de maten en het model van de trui en van het patroon aan de onderboord en de hals. Een gehaakt koordje van dezelfde wol, dat nog was dichtgestrikt, dat bij de truifragmenten gevonden werd, doet vermoeden dat dit de sluiting van de hals was.

Er zijn nog wel enkele vragen over, bijvoorbeeld over de mouwlengte, de mouw breedte (waarschijnlijk waren de mouwen erg nauw omdat ze onder de hemdrol met de nauwe mouwen zaten) en of het patroon van hals en onderkant ook gebruikt was voor de boorden van de mouwen.

Benodigd materiaal: ongeveer 800 gram dikke eendraads wol geschikt voor pennen 6.

Stekenproef: op naalden 6: 23 steken = 20 centimeter, dus 11,5 st. per 10 cm.

Overbreedte (= borstomvang + extra breedte): 5 cm per pand.

Voor- en achterpand

Opzetten op naald 6: 66 steken. Brei 4 naald recht (ribbel), brei dan de onderboord volgens telpatroon.

LET OP: de eerste naald van het telpatroon is de 5de naald van het pand. Je begint het patroon dus eigenlijk aan de achterkant van het breiwerk en moet de eerste regel van de teltekening dus ook lezen van links naar rechts (zie de pijlen) en de gebruikte tekens interpreteren als de achterkant (zie gebruikte tekens).

Brei tot een hoogte van 65 cm, kant dan de middelste 22 st. af en zet de steken voor de schouders op een hulpsnaal.

Brei het voorpand als het achterpand, maar deel het breiwerk op een hoogte van 43 cm. In tweeën en brei iedere helft afzonderlijk verder. Kant bij een hoogte van 60 cm. aan beide kanten van het halsspleet 11 st. af en brei de schouders verder als bij het achterpand.

Kant de schouders van voor- en achterpand gezamenlijk af (telkens 1 st. van voor- en achterpand samen breien en iedere eerste st. over de tweede st. halen).

Kraag/Halsboord

Neem de steken van de halsopening op een pen door telkens de achterste helft van de afkantlussen op te nemen. Brei hierop twee pennen recht (dus 1 ribbel) en brei daarna de 10 naalden van het telpatroon. Daarna 2 ribbels en afkanten.

Mouwen

Deze worden vanaf de schouder naar de boord gebreid.

Neem aan weerszijden van de schouder naalden 25 st. op (dus 50 st. in totaal) en brei tot de boord 47 cm.; minder hierin regelmatig verdeeld 12 keer aan beide kanten 2 st. (dus 24 st. in totaal) en brei over de resterende 26 st. het telpatroon. Eindigen als bij de hals.

Afwerking

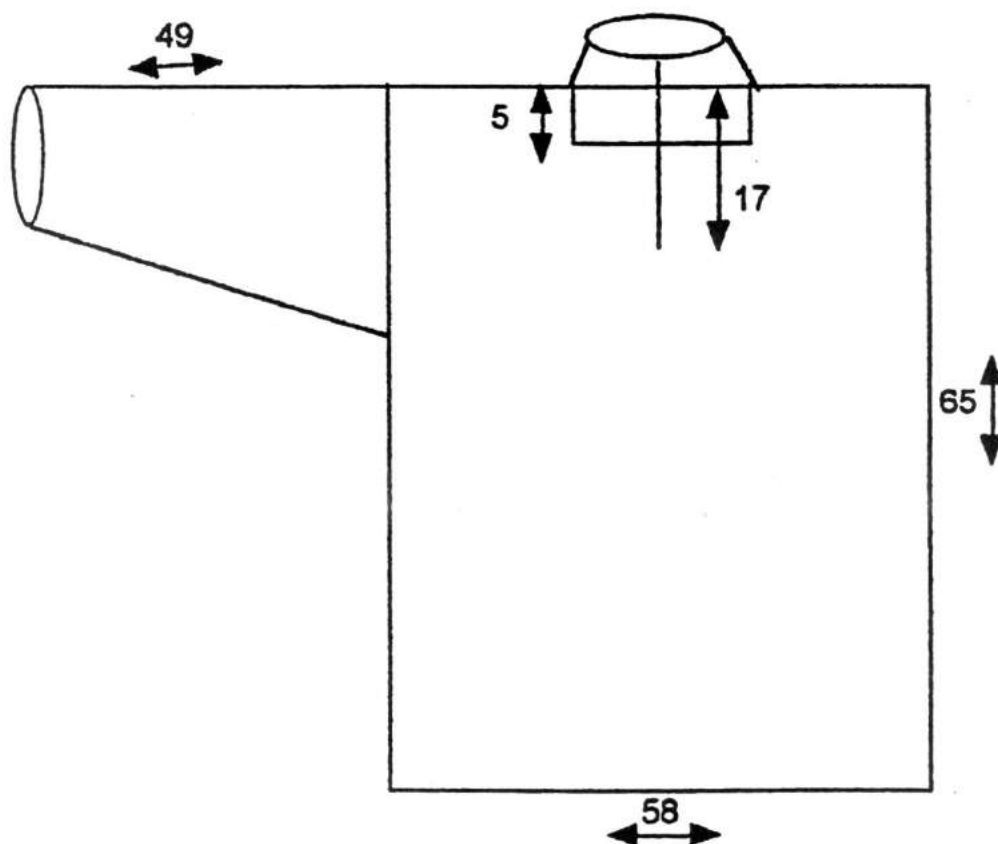
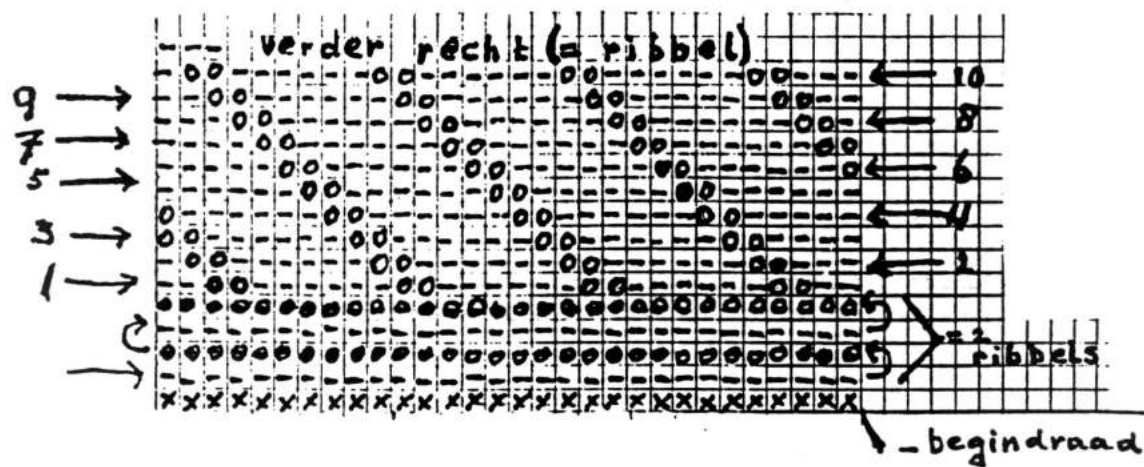
Naai de zijnaalden dicht en haak 2 koordjes van ong. 30 cm. Bevestig deze aan de trui onderaan het halsboordje.

Teltekening

Teltekening

Gebruikte tekens:

- : recht aan de goede kant, dus averecht aan de achterkant
- o : averecht aan de goede kant, dus recht aan de achterkant
- x : opzetrand

Cat.nr. 16

Vondstnummer: 94GRK 142

Grafplaats: K 46 niveau 4 (volgens de opgravingsgegevens op niveau 3; volgens de grafboeken ligt op niveau 3 echter Cornelia Valk, met daaronder op niveau 4 pas 'onze' man)

Identificatie: Albert Valk, 59 jaar oud begraven op 4-7 1778, skeletlengte in situ 156 cm

Hij had een zelfbewoond huis aan de Magdalenastraat 22 (Kad.A423) en een pakhuis aan de Achterstraat (Kad.A158). Zijn beroep is onbekend.

De hemdrok werd over de vest aangetroffen. Daaronder bevond zich de borstlap. Deze was hoog op het lichaam en onder de keel opgeplooid.

94GRK 142A wollen borstlap

Bewaard is een beschadigd fragment van een grote lap stof, die van oorsprong van 51 cm breed is, met een lengte van minstens 59 cm. Hij was in de lengte van het lichaam gelegd.

De borstlap is van een dik en grof wollen weefsel in effenbinding, 6-7 draden per cm, van een diepe felrode kleur.

Er zijn geen naaigaatjes of andere sporen, die er op kunnen wijzen dat de lap was bevestigd onder de kleding.

94GRK 142B vest van wollen damast

Voorste gedeelte van een vest, met een knoopsluiting met 12 knopen. Op het vest bevonden zich nog 6 knopen. Het zijn 'stofknopen', met een houten of benen kern die bedekt is met maaswerk van geel en donkerblauw garen.

Van het vest zijn alleen delen van de voorpanden nog bewaard. Het linkervoorpand vertoont al op 15 cm van de rand een zijnaad, wellicht is dit een reparatie. Over het model is weinig te zeggen- het is zelfs niet duidelijk of het vest mouwen had.

Het is goed mogelijk dat de rugpanden van een andere stof waren- er is geen fragment van een eventueel wollen damast rugpand gevonden.

Het vest is gemaakt van wollen damast met een fijn bloemenmotief in geel (of wit) op een blauw fond, het patroon is in inslagsatijnbinding geweven.

De voering is vergaan. De naden zijn gemaakt door de panden in de vouwen van de stofomslag aan elkaar te naaien.

Het vest vertoont een lappendeken aan reparaties. Het vertoont stopwerk in twee of drie garens en is meermalen hersteld.

94GRK 142C wollen hemdrok met dubbele knoopsluiting

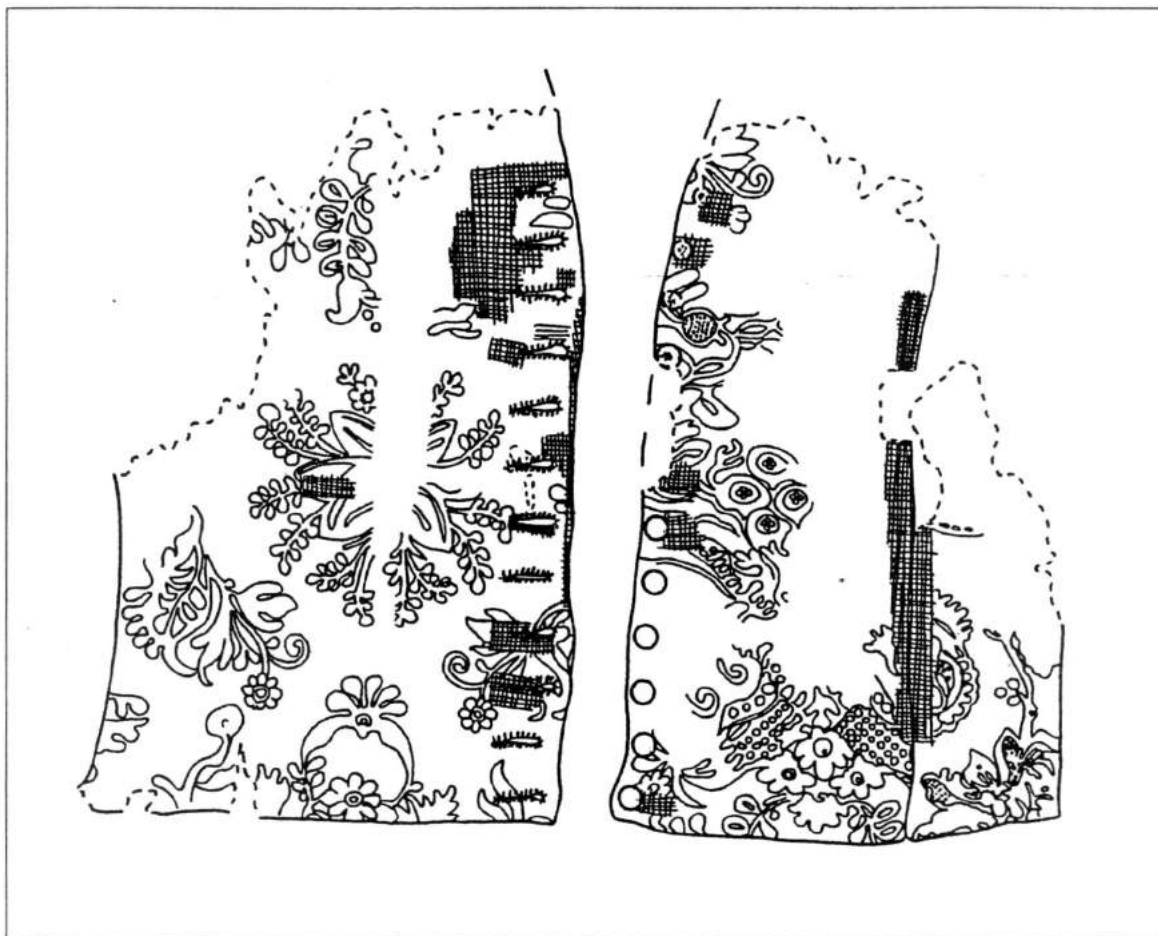
Kort hemdrok met dubbele knoopsluiting met 8 knopen aan elke kant. De brede revers konden met de bovenste knoop aan dezelfde kant vastgezet worden (vandaar het schuine knoopsgat). Zowel het linker- als het rechterpand hebben knoopsgaten alsmede opgenaaide knopen op resp. 15 (links) en 22 cm (rechts) vanaf de rand. Van de knopen zijn op het linkerpand nog enkele resten gekleefd- het betreft sterk vermolmde houten of benen knopen (diam. 16 mm).

Mogelijk had het kledingstuk slechts één rugpand- hiervan is een deel bewaard. De beide mouwen zijn nog compleet aanwezig. Ze hebben een voor- en een achternaad, met onderaan een split met twee knopen. De onderste decimeter van de binnenzijde bij de mouwopening was voorzien van beleg- hiervan zijn alleen de naaigaatjes nog aanwezig.

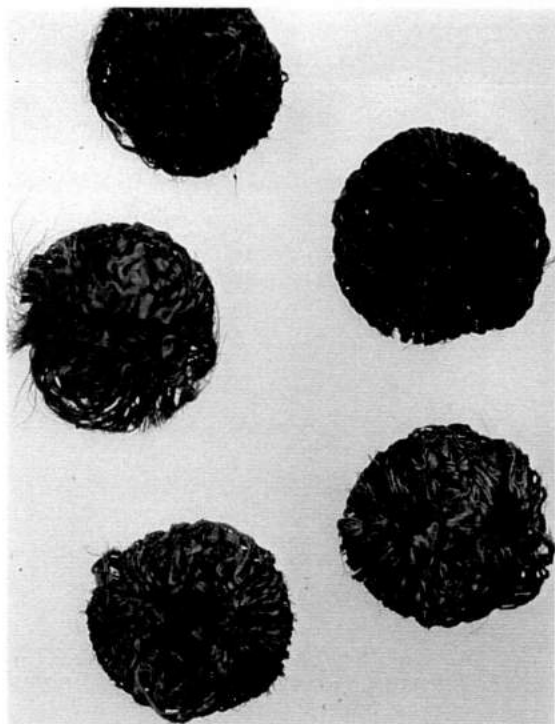
De hemdrok valt tot net over het achterste (maat van oksel tot onderrand 47 cm).

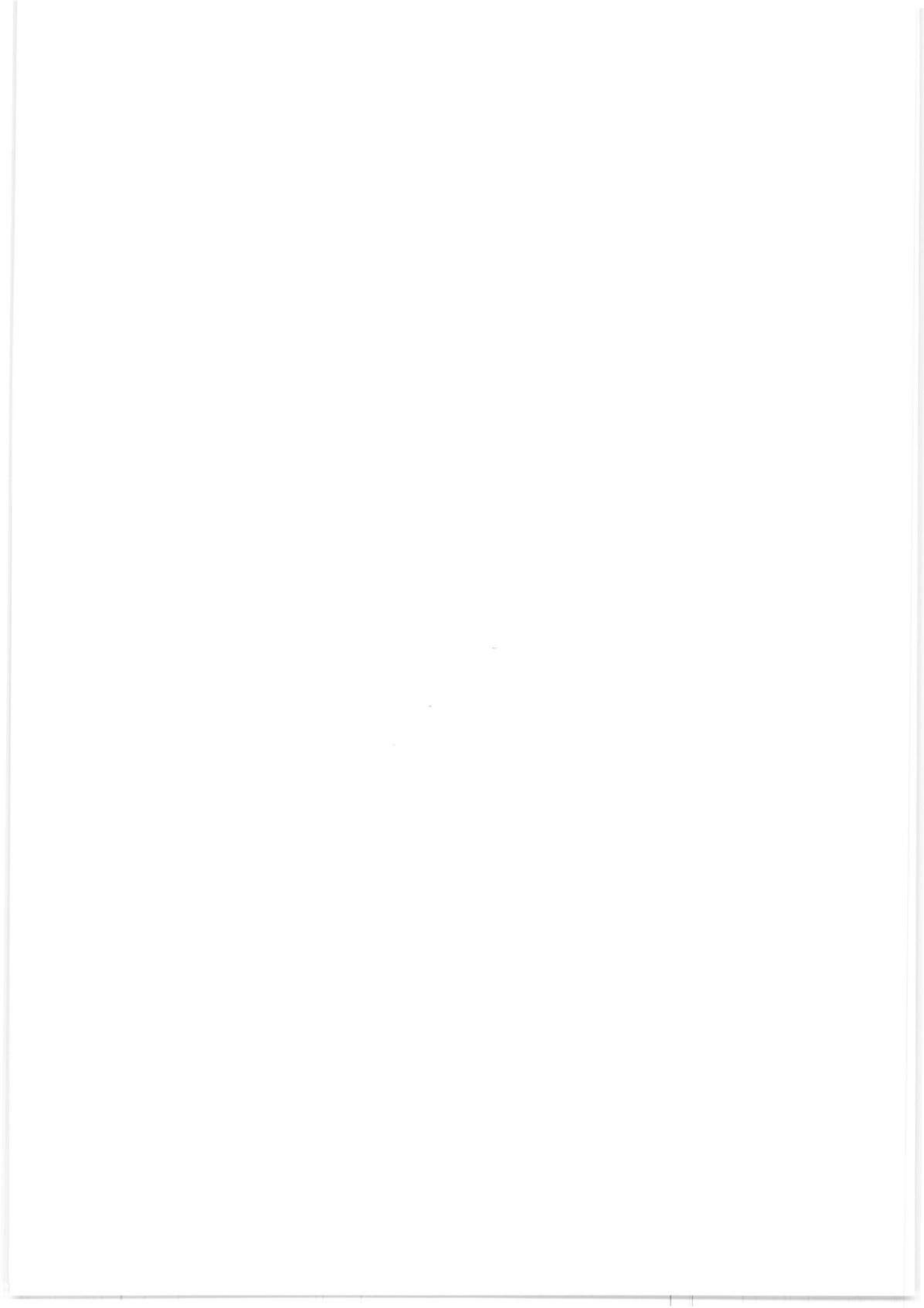
De naden zijn gemaakt met aan de ene zijde een smalle stofomslag (0,5 cm), die plat op de andere zijde is gelegd en vastgenaaid (naad type c).

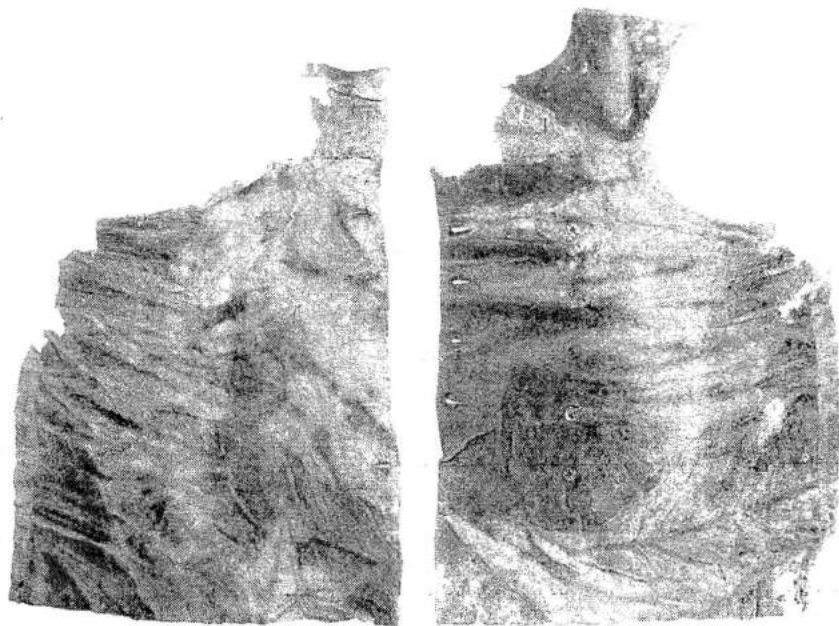
De hemdrok is gemaakt van een stevig wollen weefsel in keperbinding (diagonaal), fijn geweven en sterk gevold. De ellebogen zijn licht gesleten.

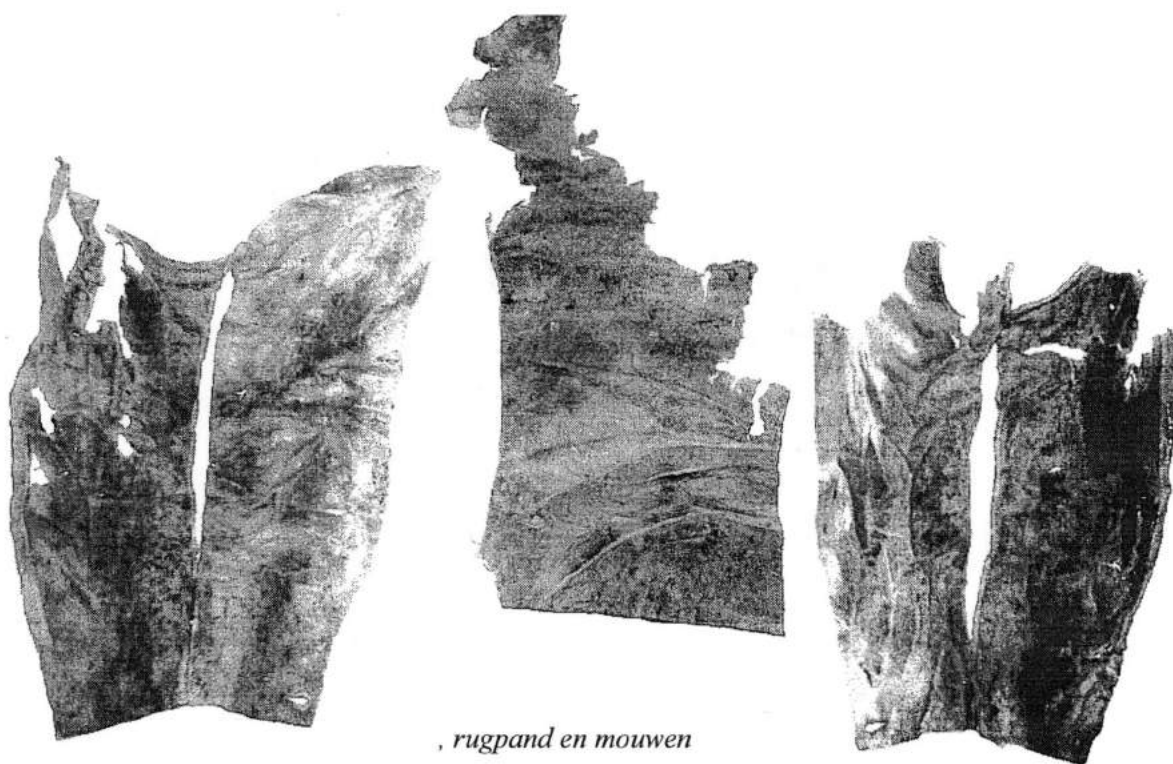
Tekening van het vest.
N.B.schaal 1:4

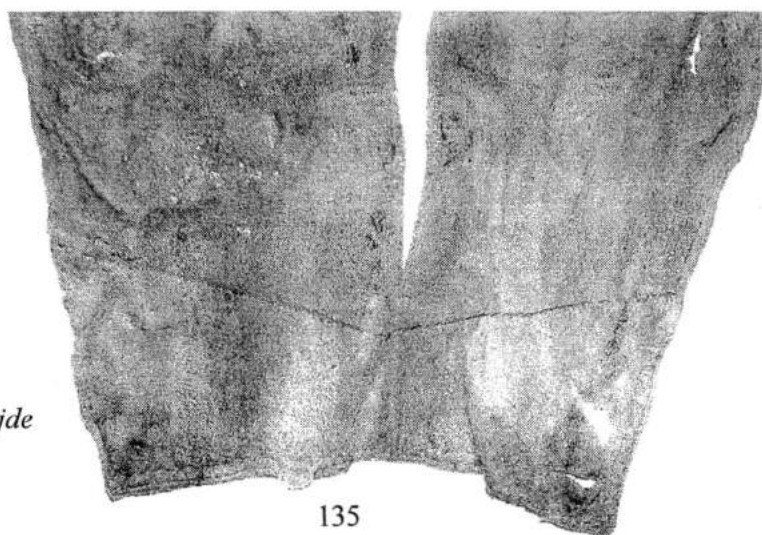

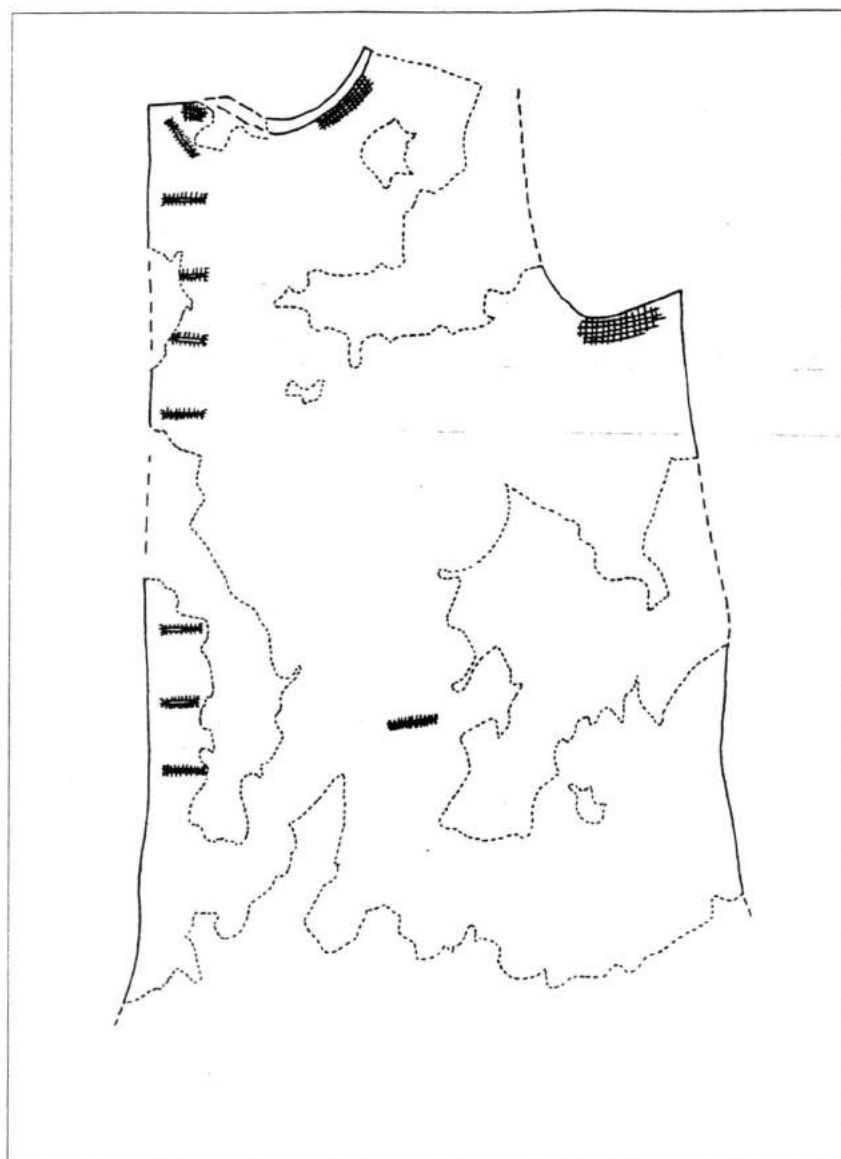
voorpanden van de hemdrok

, rugpand en mouwen

*detail van de binnenzijde
van een mouw*

Cat.nr. 17

Vondstnummer: 95GRK 944

Grafplaats: S (middengang) 75 niveau 1

Identificatie: Pieter Al, 61 jaar oud begraven 14-4 1812

Pieter Al, gehuwd met Ritsje Fopjes (of Jopjes), had een kousenwinkel aan de Houttil (Kad.A513) waar hij met zijn vrouw en ene dienstbode woonde. Hij was (in 1780 en 1804) tevens buurtmeester. Pieter was niet bepaald onvermogen: hij was gedurende kortere of langere tijd ook eigenaar van andere panden in de stad (Kad.A514, B569 en B640). Hij voorzag in 1776, 1778 en 1781 Jacob Vertest van kousen en in 1779 van handschoenen (zie hoofdstuk 4 bijlage 10).

95GRK 944: hemdrok van wollen damast

Doordat het fragmentair bewaard is gebleven, in vele tientallen kleine stukjes, zijn alleen delen van de voorpanden herkenbaar. Hij is gemaakt van wollen damast met een wollen voering. Het linkervoorpand is redelijk te reconstrueren, met een voersluiting met 9 knoopsgaten (had het een dubbele rij knopen als sluiting? Op het linkervoorpand zijn er geen sporen van naaigaatjes van opgenaaide knopen, het rechtervoorpand is te fragmentarisch). De brede revers konden met de bovenste knoop aan dezelfde kant vastgezet worden (vandaar het schuine knoopsgat). Op ongeveer heuphoogte bevindt zich op 21-24 cm vanaf de rand een enkel knoopsgat- het doel ervan is vooralsnog niet duidelijk.

De hemdrok was tamelijk lang en viel tot op het dijbeen (hoogte van bewaard fragment van oksel naar beneden thans ca 55 cm, van origine mogelijk wel een 10 cm meer).

De panden hebben in de zijnaden platte naden, d.w.z. de stof is ca 1 cm over elkaar gelegd en met overhandse steken vastgezet.

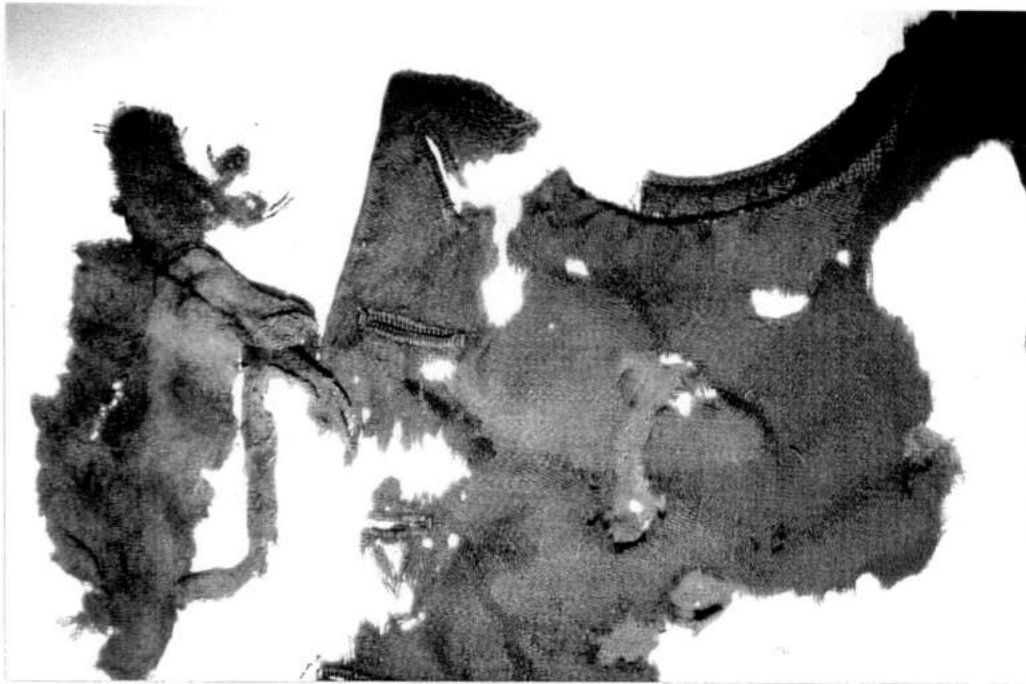
Langs de halsopening is van de damasten stof een strookje als biesje opgenaaid.

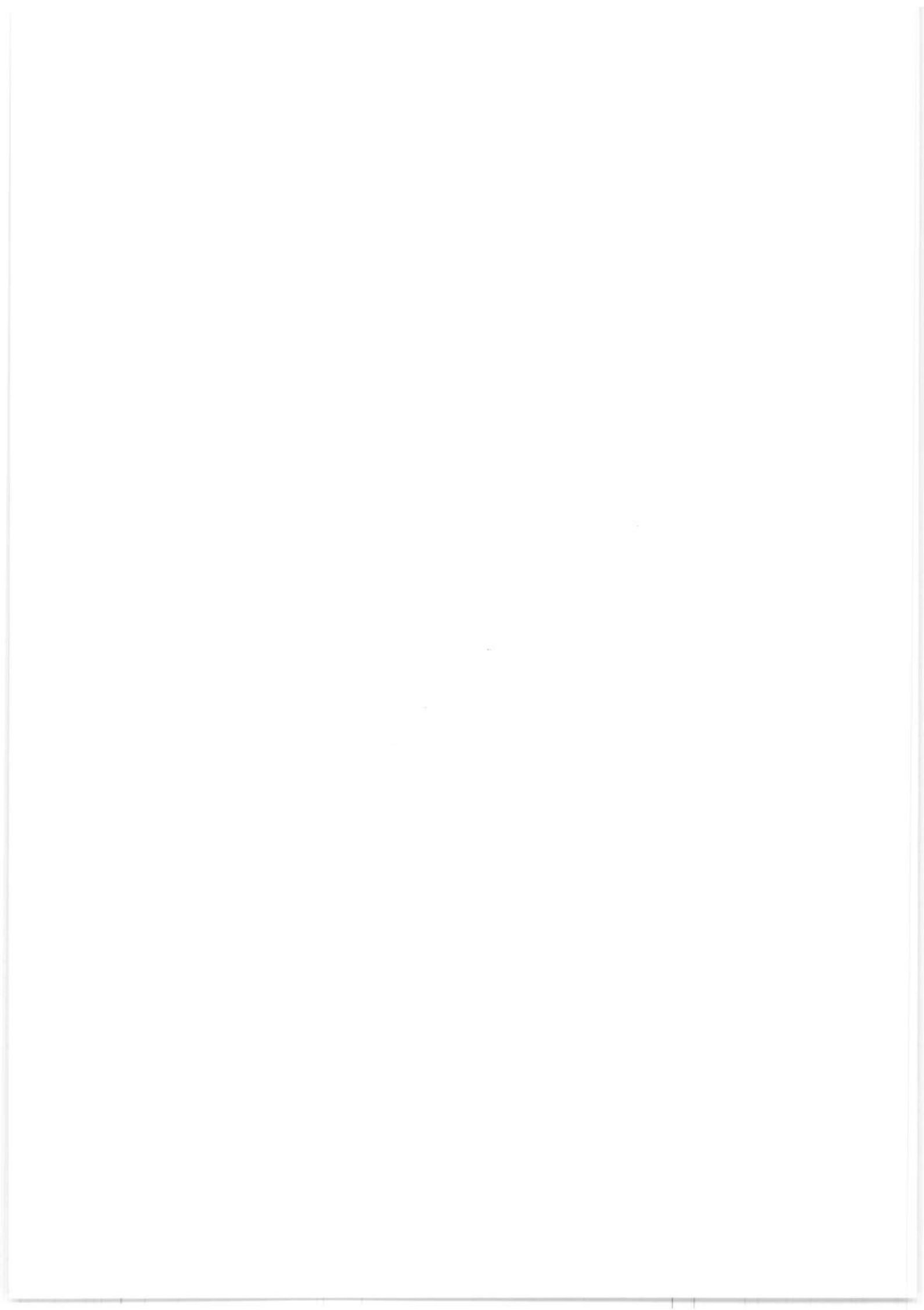
De wollen damast heeft fraaie gele (ooit witte?) bloemenmotieven op bruinrood fond, geweven volgens het patroon uit hoofdstuk 3: nr. 33. Hoewel beide voorpanden dezelfde stof hebben, is er ook een los fragment van de stof in spiegelbeeld (met resten van voering), wellicht een stukje van een mouw. De voering bestaat uit grof wollen weefsel in effenbinding, 8 kettingdraden per cm.

Er is divers stopwerk op de fragmenten en op het linkervoorpand, met twee verschillende draden dus van verschillende reparaties.

De Verblijde Vader uit het boek Economische Liedjes van Bettje Wolff en Aagje Deken (1781) is gekleed in hemdrok en vest, kniebroek, kousen en gespschoenen

Cat.nr. 18

Vondstnummer: 94GRK 131

Grafplaats: Koor 114, niveau 2

Identificatie: pastoor Engelbertus Vinkestijn, 53 jaar oud begraven 4 september 1819 (na hem is in 1822 als laatste pastoor Kok begraven op deze grafplaats)

Bijzonderheden: Hij was begraven naar katholiek gebruik in ambtskledij: tunica, daarover de kazuifel (niet over de schouders geslagen met het fraai versierde rugpand achter, maar boven op het lichaam gelegd met de rugkant naar boven) en de stola. Op het hoofd droeg hij op de pruik een bonnet. Hij had kousen aan en schoeisel. Tussen de kleding kwamen nog linten met brokaat te voorschijn, waarvan de originele plek en functie niet duidelijk is.

In de kist werd als bijgift een koperen duit uit 1703 gevonden.

94GRK 131A zijden kazuifel

De kazuifel is zeer beschadigd, verfrommeld en bedekt met houtmolmaanslag. Het fragment heeft aan de bovenzijde een versmalling. Zowel de onderrand als het hals-gedeelte ontbreken. Het model kan gelijk zijn geweest aan de kazuifel van 94GRK 70A.

Hij was eveneens versierd met brokaat, met twee brede banden (circa 3,5 cm) verticaal en smallere banden (circa 1,5 cm) langs de zijranden. Het brokaat is een weefsel van filégaren, dat wil zeggen een kerndraad van zijde (of linnen of katoen) die omwonden is door metaaldraad. Van het metaal is alleen de koperoxide bewaard. Mogelijk was het verzilverd of verguld koperdraad.

De stof is een zijden damast met kleine bloemenmotieven (thans door de houtmolmaanslag slecht te onderscheiden).

De kazuifel werd op de borst aangetroffen, in plaats van als rugpand.

94GRK 131B zijden stola

Ook de stola is erg beschadigd. Hij was aan de voor- en achterzijde identiek. De band was circa 6-7 cm breed, aan de uiteinden geleidelijk verbreed tot ca. 11 cm. Het nek-gedeelte bestond uit een dubbelgevouwen strook stof, de rest uit kleinere onderdelen, ruggelings op elkaar gezet.

Hij was geknipt uit dezelfde stof als de kazuifel.

De randen waren afgezet met eenzelfde brokaatband als de kazuifel. Aan de uiteinden waren kwastjes van geelkoperdraad (verzilverd of verguld) bevestigd.

94GRK 131C wollen tunica

Voor- en rugzijde zijn gemaakt uit één stuk. Hij heeft een ronde halsopening en een split aan de voorzijde met een knoopsgat aan de linkerzijde bij de hals. De tunica heeft korte mouwen van 20 cm lengte met de naad aan de onderzijde en met vierkante inzetstukken onder de oksels. Om ruimte te geven bij de heupen waren er onder aan elke zijkant twee driehoekige inzetstukken op de zijnaad gemaakt.

Het gehele pand was oorspronkelijk 124 cm lang (tweemaal 62 cm) en 68 cm breed.

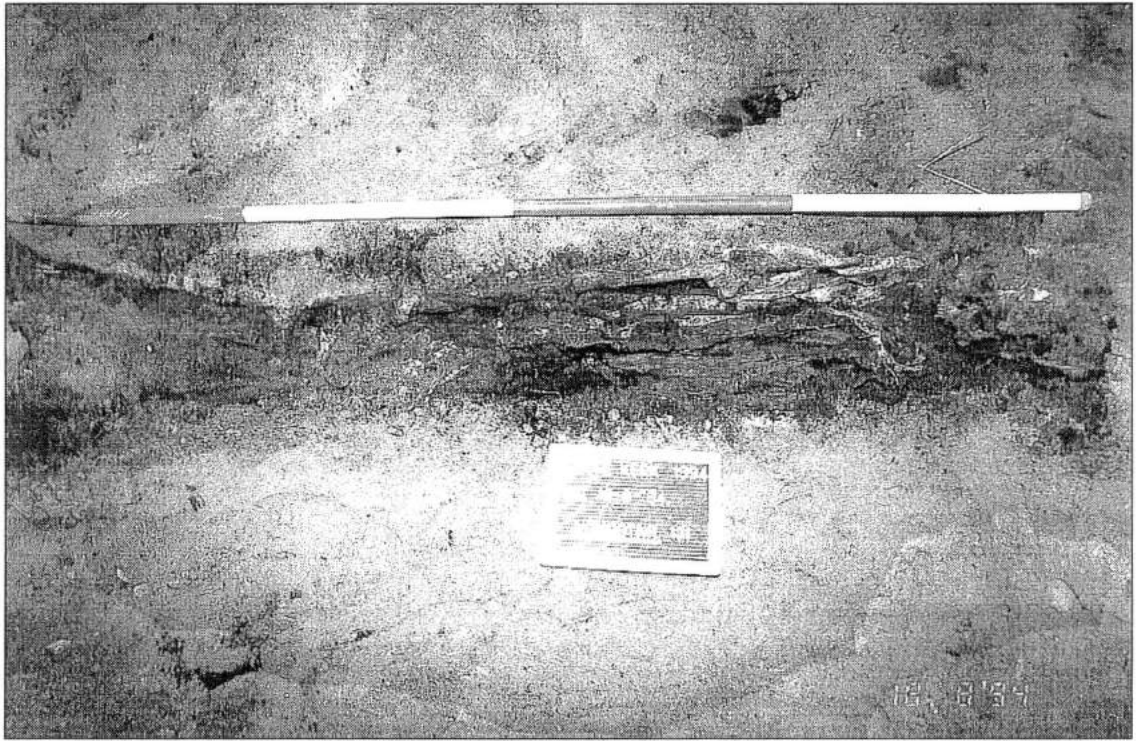
De naden zijn fijn afgewerkte kapnaden (Tamboer), d.w.z. dat de stofkanten zodanig zijn omgeslagen dat ze als het ware in elkaar haken, waarna ze zijn vastgenaaid. De naden zijn slechts 0,5 cm breed.

De randen zijn voorzien van een 0,5 cm smalle zoom, overhands vastgenaaid.

De tunica is van hoge kwaliteit, met een fijn weefsel en zorgvuldig afgewerkte naden en zomen. Hij is van wol, zeer fijn geweven in keperbinding (diagonaal), gevold.

94GRK 131D wollen bonnet

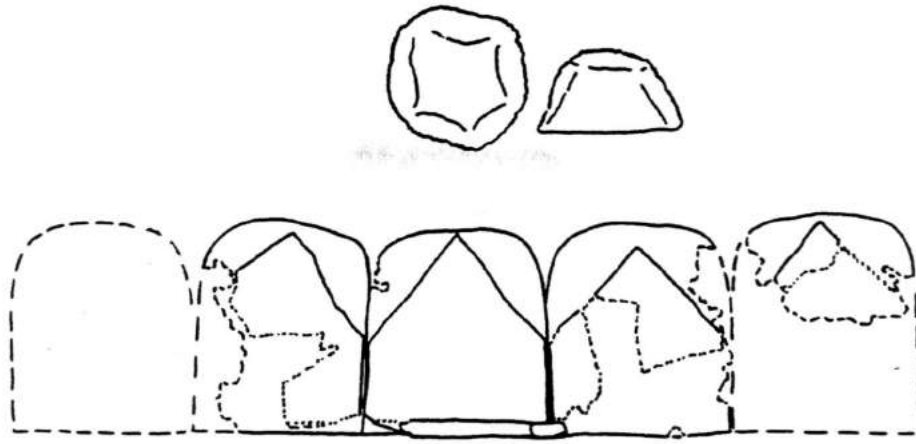
Het is een hoofddekseel met een 'pompoen' erop. Eén van de vijf delen van de bonnet ontbreekt (aan de pompoen is te zien, dat hij vijf vlakken heeft gehad). Hij is vervaardigd van boogvormige stukken die aan elkaar genaaid werden en vervolgens van bovenaf ingedeukt. Daarbovenop bevindt zich een 'pompoen', een halve bol van ruw vilt met in de kern een prop textiel (sterk vervilt laken). Het hoofddekseel is aan de

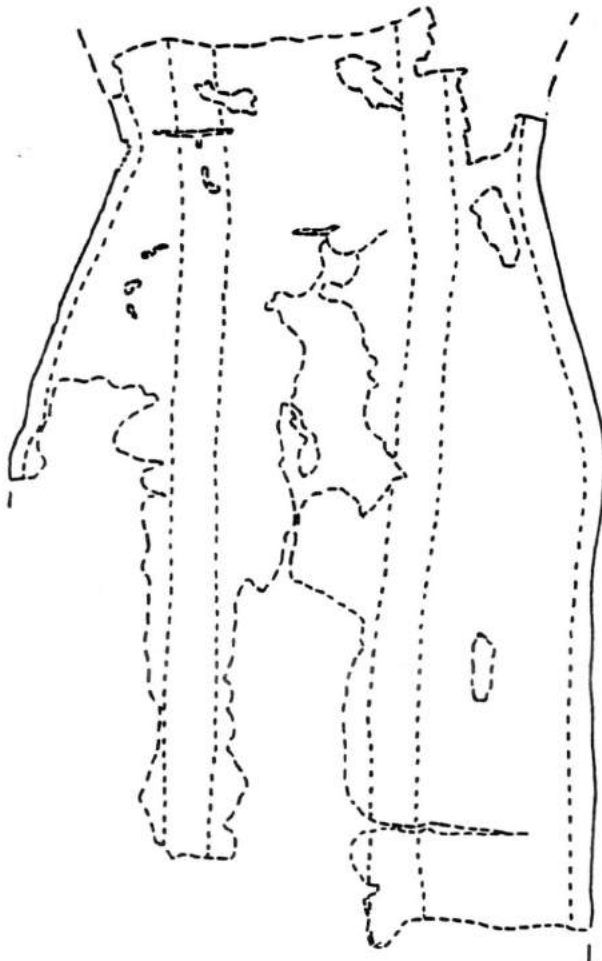
Opgravingsfoto van 94GRK 131 (cat.nr. 18)

Resten van de kazuifel en de stola

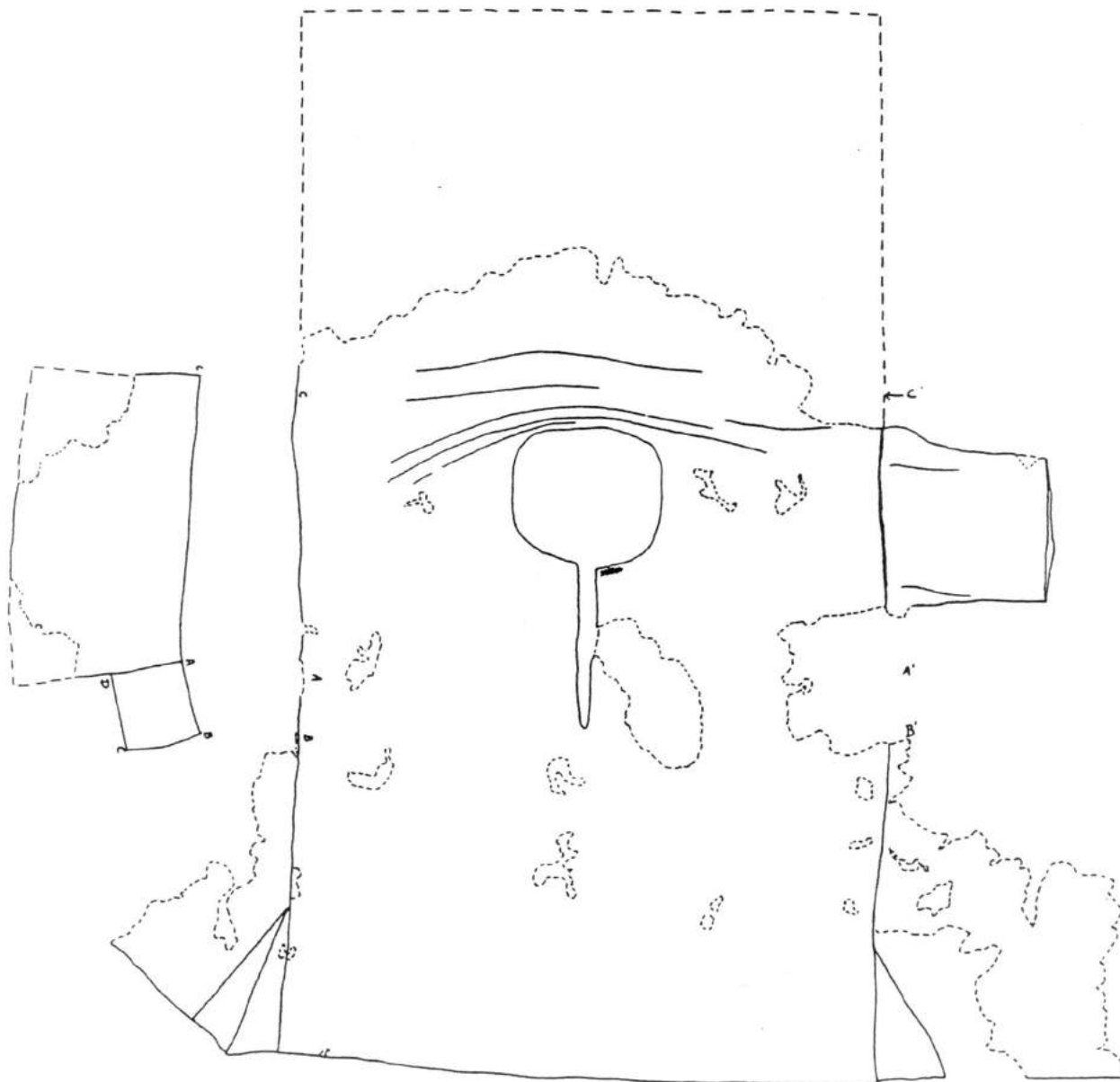
Bonnet

Kazuifel

Slip van stola

cat.nr. 18: tunica

binnenzijde met zijde gevoerd (de voering heeft een aangepunt model en is vastgenaaid). De rand is aan de binnenzijde versterkt met een zijden stootband.

De boogvormige delen waren eerst gevoerd (van elk afgeknipt zijden lapje is eerst de rechterzijde vastgenaaid aan de omgeslagen stofrand, daarna de linkerzijde door de stof heen vastgenaaid), vervolgens onderling aan elkaar genaaid (door de omgeslagen stofkanten genaaid).

De bonnet is gemaakt van een sterk vervilt fijn wollen weefsel (effenbinding circa 15 draden per cm), met een voering van fijn geweven zijde in effenbinding (30-40 draden per cm). De stootband is van een zijden band van 12 mm breed, een dicht geribbelde weefsel, met zelfkanten. Het laken is thans zeer donkerbruin maar was waarschijnlijk oorspronkelijk zwart.

94GRK 131E pruik

De pruik is incompleet. Hij is bekleed met kort bruin haar met grove krullen.

Als basis voor de pruik dient een soort kapje van fijne zijde (effenbinding). Het haar was eerst tussen twee zijden draden vastgezet en deze strengen zijn spiraalsgewijs om het kapje gewikkeld (vanaf de buitenrand naar de kruin) en vastgenaaid op het kapje.

94GRK 131F linten van (goud)zilverbroom

Er zijn vier stukken lint met ingeweven ruiten- en hartenpatroon (telkens twee harten met de 'punt' naar elkaar, gescheiden door een balkje, met tussen elk tweetal harten een ruit)

Het lint is aan de achterzijde versterkt door hem op twee lagen zijden weefsel te naaien. Dit is vervolgens langs de randen afgeknipt (vreemd genoeg is dit vrij slordig afgeknipt).

Het lint is 18 mm breed, de fragmenten zijn respectievelijk 22,5 cm, 23,5 cm, 24 cm en 68 cm lang.

Het lint is gemaakt van broom. Het filégaren bestaat uit zijdedraad omwikkeld met zilverdraad gemengd met goudraad (te oordelen naar de gele glans op sommige plekken; het band is diepgrijs gecorrodeerd). Vanwege de stugheid van de draad is de zelfkant als lusjes uitgevoerd.

De dubbellaagse ondergrond bestaat uit zijde.

De linten zijn onder de kleding gevonden, wellicht ooit vastgenaaid op een verdwenen kledingstuk (van linnen?).

Het patroon is door T.Buisman van de Weefkring nageweven. Zij vervaardigde bijgaande weefbeschrijving.

94GRK 131G en 131H gebreide wollen kousen

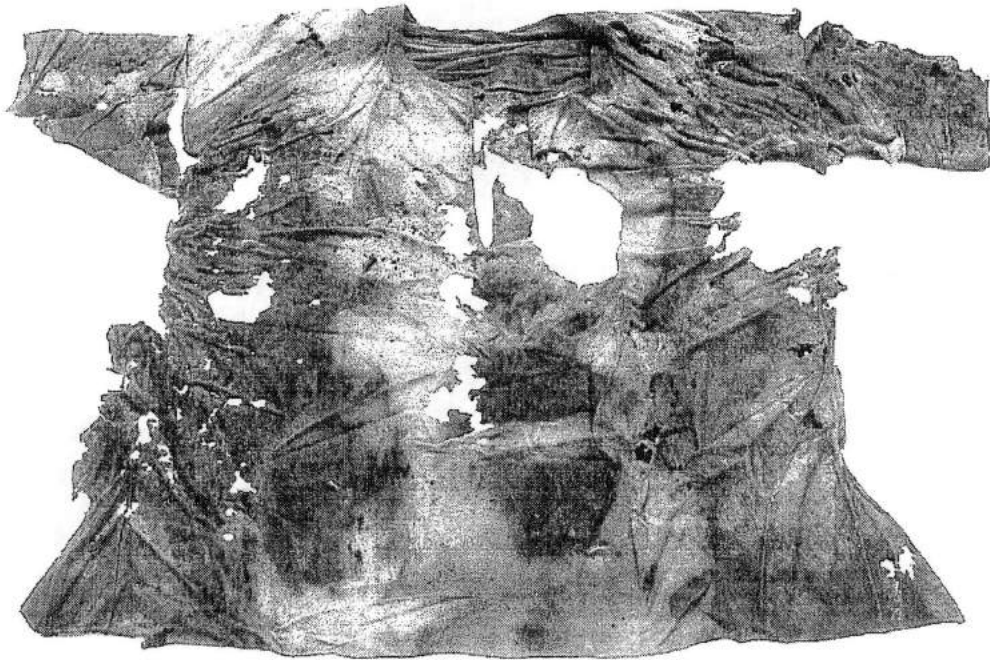
De fijn gebreide wollen kousen hebben een naad aan de achterzijde en aan de bovenzijde een 1,5 cm brede boord met een patroon van geribbelde blokken. Van een kous is de boord compleet, de omtrek is circa 40 cm. Het was vermoedelijk (gezien de boordomtrek) een kous tot boven de knie.

94GRK 131I en 131K schoenen

Het model is onbekend. Slechts delen van de zolen waren bewaard (bovenwerk van textiel?), met resten van een hak.

Grootte: circa schoenmaat 38-41.

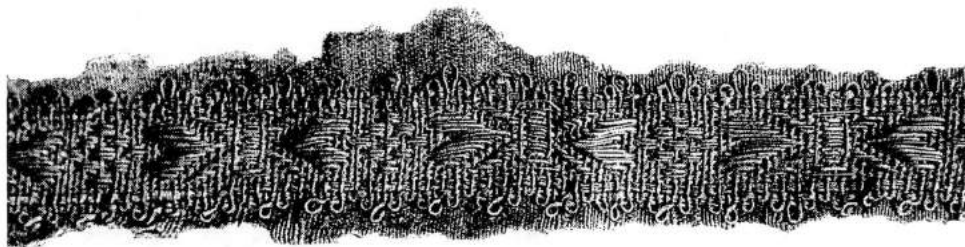

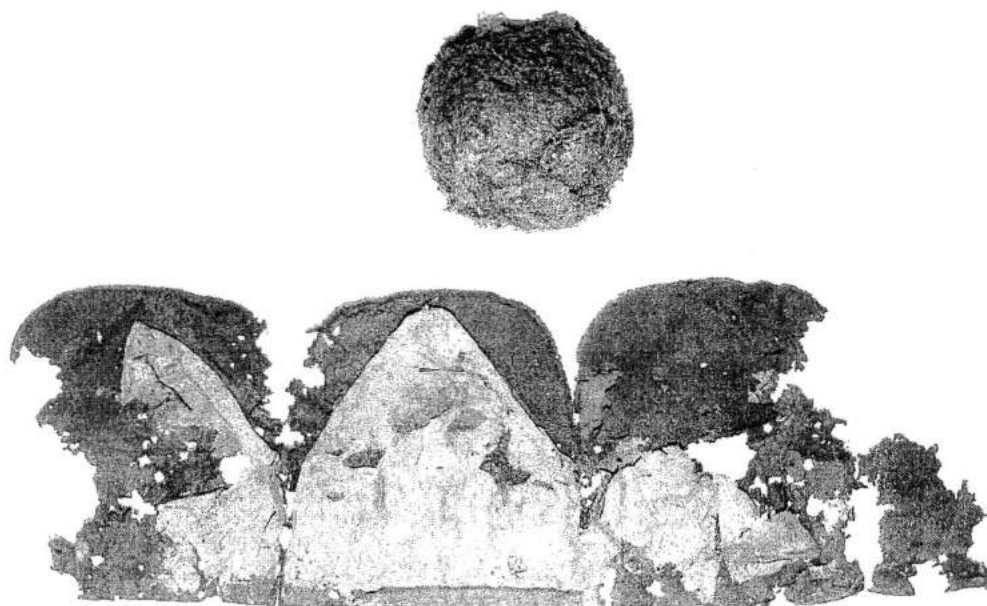
Tunica

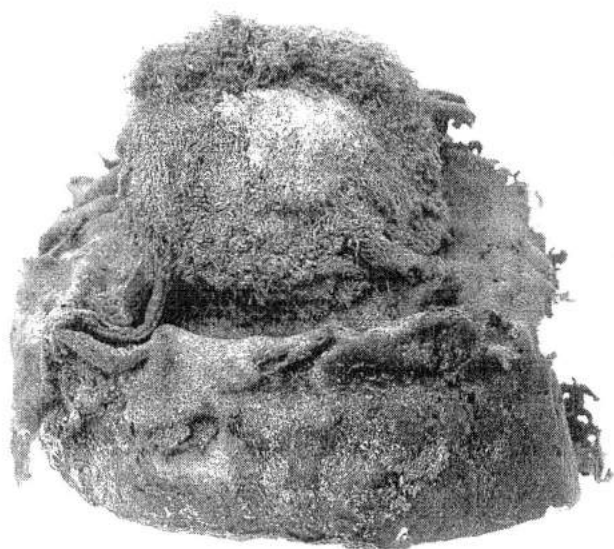
Detail knoopsgat

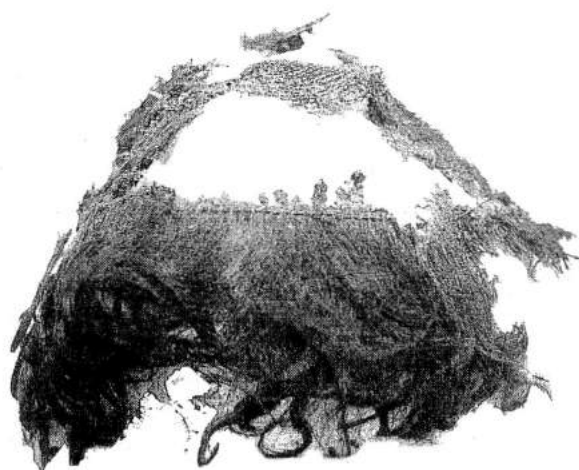
Detail lint

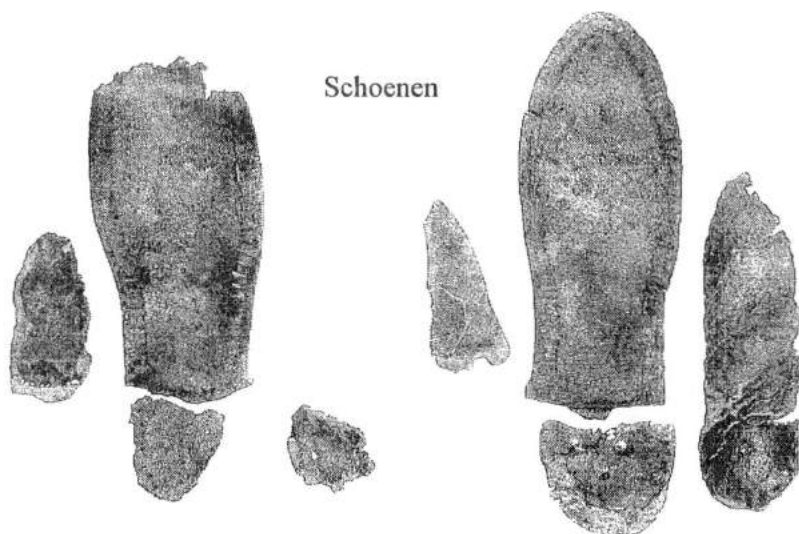
bonnet na conservering

bonnet voor conservering

Pruik

Schoenen

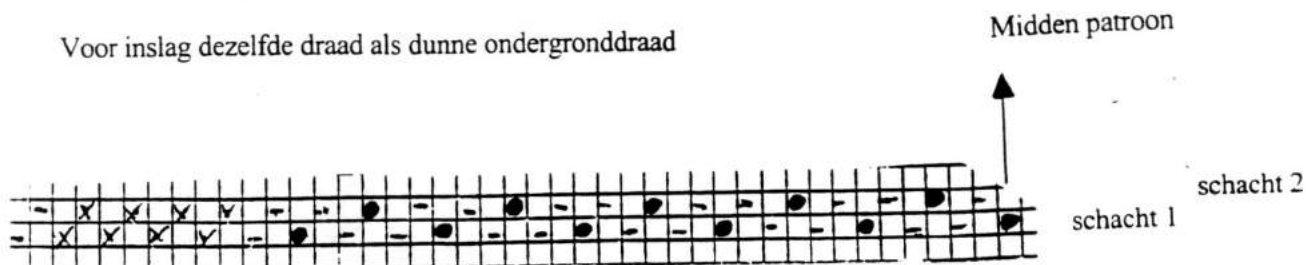
94GRK 131F Linten met ruiten- en hartenpatroon.
Weefbeschrijving (notities van T. Buisman)

X = zelfkant

* = dikke patroondraad

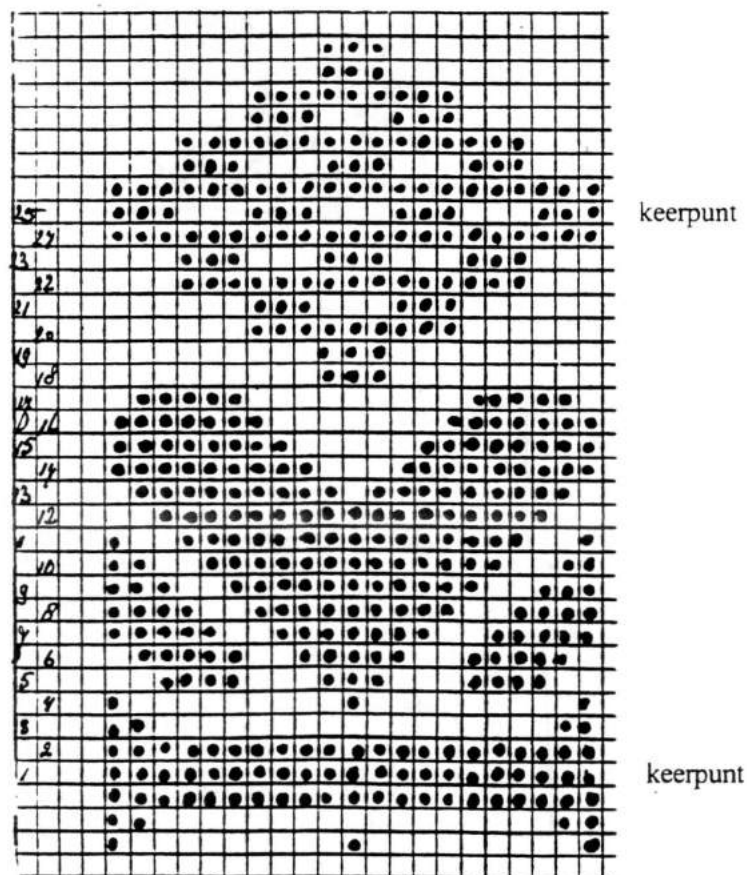
- = dunne ondergrondraad

Voor inslag dezelfde draad als dunne ondergrondraad

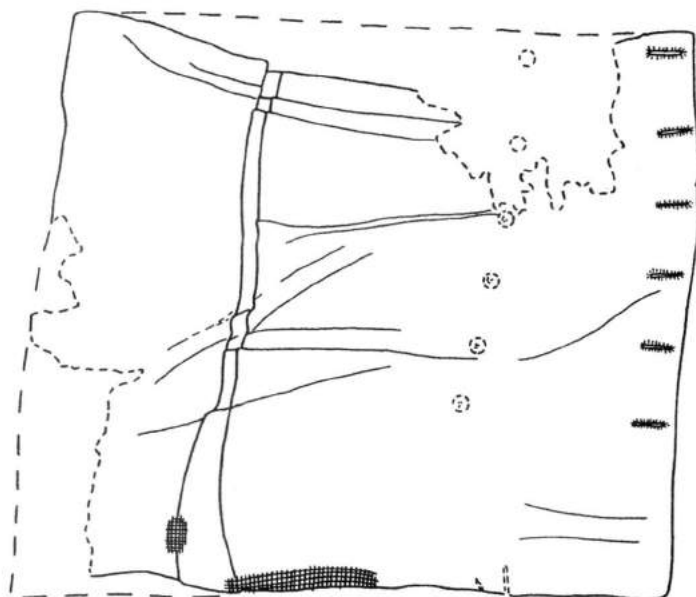

Patroon beginnen wanneer de meeste patroondraden boven zijn dus schacht 1. Patroon opnemen volgens tekening, daar waar nodig is (dus ook draden van de andere schacht en waar niet nodig de draad laten vallen).

Wanneer de draad van de andere schacht moet worden opgenomen, dan deze opnemen tussen twee dünne draden.

- damastversiering van rugpand hemdrok
- patroon van gezondheid

Cat.nr. 19

Vondstnummer: 94GRK 116

Grafplaats: K 38 niveau 1

Identificatie: Hendrik Vlasbloem, 81 jaar oud begraven 22-12 1820.

Hendrik, de zoon van Willem Jansz Vlasbloem en Neeltje Heendriks Botter, was gehuwd met Cornelia van den Burg, de dochter van een remonstrantse predikant. Hun dochter Neeltje huwde een doopsgezind predikant (ds Jan ten Kate). Hendrik Vlasbloem kocht in 1798 Verdronkenoord 22 (Kad.B668), waar hij in 1807 als weduwnaar nog met zijn dienstbode woonde. Hij was wijkmeester (in 1804 over wijk D). In 1820 was hij de eigenaar van een pleziertuin met koepel met uitzicht op de Geesterhout (Kad.C49+Kad.C50).

Bij de ontdekking was alle textiel samengetrokken tot een verfrommeld pakketje rond het bovenlichaam. Bij het ontrafelen van de fragmenten die zich onder de hemdrok bevonden (en op de nog aanwezige skeletresten) was het helaas niet gelukt om de exacte positie en volgorde van de fragmenten te documenteren. Er zat slechts één knoop nog tussen, een klein benen knoopje type A diameter 13 mm. De overige knopen waren vergaan (of niet meegegeven). Achter op de rugpanden van de hemdrok 94GRK 116A bevinden zich voorts de resten van een reeks textiel-knopen, minstens 10-12 stuks, ongeveer in een halfronde boog onderlangs de schouderbladen.

Skeletlengte in situ 169 cm (gegevens F. Laarman). Bij het fysisch-antropologisch onderzoek (S. Baetsen) is de lichaamslengte berekend op ca 1.72 m.

94GRK 116A wollen damast hemdrok met dubbele knoopsluiting

De textiel is in vrij slechte staat, de schoudergedeelten zijn vergaan.

De hemdrok heeft asymmetrische brede voorpanden met (minstens 4) knoopsgaten en met naaigaatjes voor aangezette knopen op 16 cm vanaf de rand (kortom: dubbele knoopsluiting), smalle getailleerde rugpanden, een driehoekig inzetstukje zou op de rechterzijnaad ingezet geweest kunnen zijn. Het rechter voorpand is 43 cm breed, het linker voorpand is 36 cm breed. Er zijn slechts de resten van lange nauwe mouwen met twee naden (op de onder- en de bovenkant van de mouw?). Een van de grotere mouwfragmenten vertoont bij de boord een afdruk van één ronde knoop van circa 2 cm; een fragment met één sterk uitgerekt knoopsgat zou bij de mouw kunnen horen.

Het was een tamelijk korte hemdrok, wellicht maar tot halverwege het achterste (hoogte van oksel tot onderrand 42 cm; lengte naad middenachter rug 65 cm).

Het wollen damast vertoont een groot bloemenpatroon in inslagsatijn, thans volledig rossig bruin van kleur (wellicht is de originele kleur rood/bruin op rood/bruin geweest). Door de kleine afmetingen van de fragmenten is het bloemenpatroon slechts gedeeltelijk te reconstrueren.

De voering is grotendeels nog aanwezig. Het is van een wollen weefsel in effenbinding, 8 kettingdraden per cm.

Langs de onderranden en op de mouwen is erg veel met stopwerk gerepareerd.

94GRK 116B wollen 'gezondheid' met dubbele knoopsluiting

Het is een brede 'gezondheid' met voering, met aan de voorzijde een dubbele knoopsluiting (overslag van ca 17 cm). De oorspronkelijke hoogte was circa 47 cm. Hij is samengesteld uit twee brede voorpanden en vermoedelijk twee rugpanden (slechts het rechter-rugpand is nog aanwezig), met een aangezette smalle strook aan het rechterrugpand die kennelijk nodig was om het beter op maat te maken (linkerzijde onbekend).

Langs de bovenrand zijn de naaigaatjes te zien van een (nu verdwenen) opgenaaide band van circa 1 cm breed.

Op de naden zijn de stofkanten omgeslagen en in de vouw aan elkaar genaaid.

De buitenzijde is van een wollen weefsel in effenbinding, circa 16-18 draden per cm, gladde stof (mogelijk gekalanderd); voering grover wollen weefsel (effenbinding) 8 draden per cm.

De originele kleur is niet te bepalen- de voering is thans bruinig geel, de buitenzijde is diepbruin.

Er waren nog drie spandraad-knoppen aanwezig, met een diameter van 16-17 mm. Ze zijn gemaakt door een ronde kern (hout of been) met draad te omwikkelen in een kruisvormig patroon.

De gezondheid is intensief met stopwerk gerepareerd. Het naaiwerk is goed verzorgd, o.a. met keurig afgewerkte knoopsgaten.

Vergelijk voor een identiek exemplaar (maar dan in wollen damast): Havermans-Dikstaal 1998 p.49 links-onder en p.55.

94GRK 116C onbekend wollen kledingstuk met knoopsgaten

Slechts fragmenten van de voering zijn aanwezig, waaronder de hoek van een voorpand met 3 knoopsgaten, het eerste knoopsgat op 19 cm van de hoek van het pand en tussenafstand tussen de gaten 6 cm. De schering staat haaks op de kant van de knoopsgaten. Het lijkt, gezien de vreemde richting van de schering, op de voering van nog een gezondheid.

Gebruikt is een grof wollen weefsel in effenbinding, 5 scheringdraden per cm, de scheringdraad is veel dunner dan de inslagdraad.

94GRK 116D onbekend kledingstuk met fijne wollen voering

Het fragment meet circa 30 x 50 cm en is kennelijk het onderste deel van (de voering ? van) een kledingstuk (met omgeslagen stofrand aan onderzijde). De linkerzijde van het fragment heeft een zelfkant met twee ingeweven zwarte kettingdraden, aan de rechterzijde is een stuk van een tweede pand aange-naaid.

Het is een dun en fijn wollen weefsel, effenbinding, gevold, circa 15 kettingdraden per cm. Er zitten in de thans geelbruine stof enkele grote rossige plekken- wellicht was het oorspronkelijk rood.

Het zou de voering kunnen zijn van een vest of een hemdrok van bijvoorbeeld katoen (sits).

94GRK 116E fijn wollen weefselfragment

Het is een hoekgedeelte, van een dun en fijn wollen weefsel in effenbinding, circa 16 kettingdraden per cm, met aan de ene kant een naad (met omgevouwen stofrand) en aangrenzend een ingeweven donkere (zwarte ?) rand langs de zelfkant, door het over 1,8 cm breedte gebruiken van zwarte (?) kettingdraden. De stof is verder thans geel (bruine teint).

94GRK 116F fragment wollen keper-weefsel

Het fragment is circa 33 x 9 cm groot, een hoekje met een naad aan de lange en een korte zijde (omgeslagen stofrand). Het is gemaakt van een tamelijk fijn wollen weefsel in keperbinding (diagonaal geribbeld patroon).

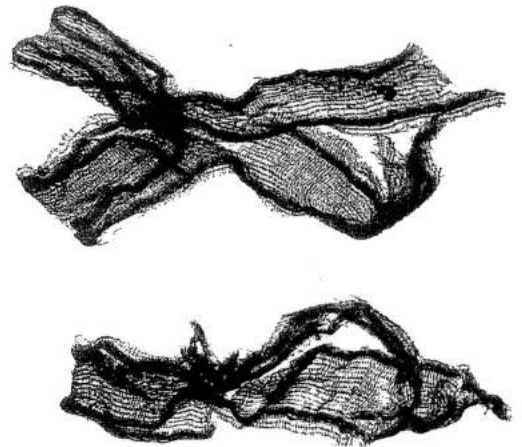
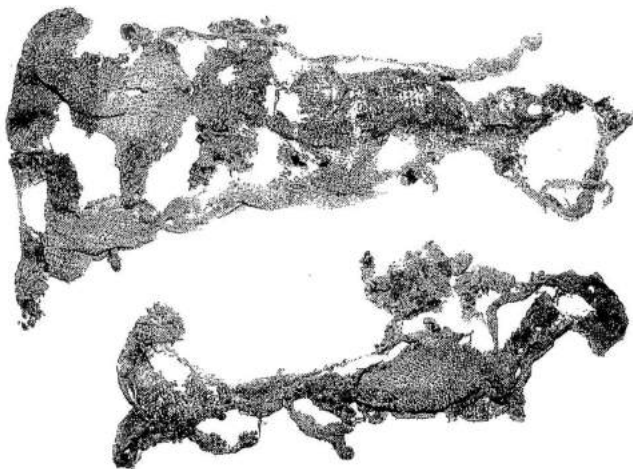
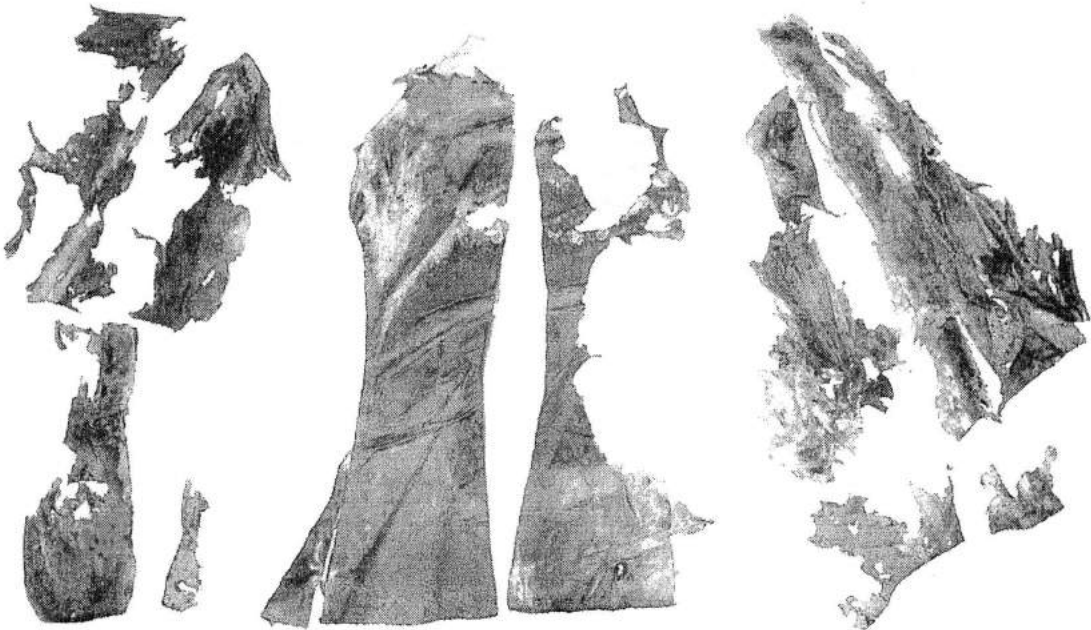
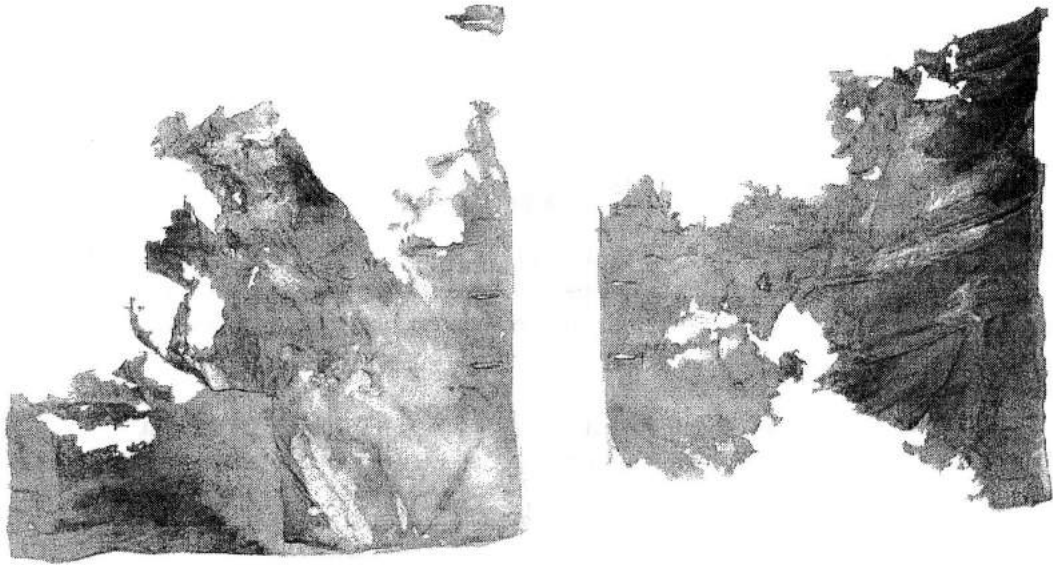
94GRK 116G zijden band met twee knoopsgaten

Een lint van 28 mm breed, in tweeën gescheurd in stukken van resp. 38 en 48 cm lengte, diende vermoedelijk als sluiting van een kledingstuk. Het ene uiteinde heeft een omgeslagen rand en is aan kleding vastgenaaid geweest en misvormd door aantrekken. Het andere eind is omgeslagen over ca 6 cm lengte en voorzien van twee knoopsgaten: een keurig afgewerkt knoopsgat, met op 17 cm vanaf dat einde een tweede knoopsgat dat simpelweg in de stof is geknipt en niet afgewerkt (vervormd door aantrekken van de knoop).

De band is van zijde, in een gecompliceerd weefsel, dat resulteert in een vrij dikke stof met diagonaal ribbenpatroon.

94GRK 116H grote rechthoekige wollen lap

De functie van deze rechthoekige lap stof van 70,5 cm breed en 31 cm lang, zonder naaigaatjes, is onduidelijk (gebruikt als gezondheid ?). Hij is van een wollen weefsel, effenbinding, gevold, 9 kettingdraden per cm. Het is gesneden uit een strook van 70,5 cm breed, met aan weerszijden langs de

randen (zelfkant) een ca 1,5 cm brede grover geweven baan (5 kettingdraden per cm).

94GRK 116I onbekend object van grof wollen weefsel

Er zijn drie fragmenten:

- groot fragment van een dubbelgevouwen lap, aan één zijde zelfkant en aan de andere zijde afgesneden tot een breedte van circa 71 cm, bewaard fragment vanaf de vouw maximaal circa 40/45 cm groot.
- fragment van dubbelgevouwen lap met vermoedelijke zelfkant, afmetingen fragment circa 30/32 bij 20 cm.
- dubbellaags fragment van circa 11 x 30 cm

Er zijn geen sporen van naaigaatjes, hooguit enkele groene vlekken mogelijk van spelden.

Gebruikt is een zeer grof wollen weefsel in effenbinding, 5 draden per cm, de scheringdraad is dunner dan de inslagdraad.

94GRK 116K gebreide wollen kousen

Het model is onduidelijk, het grootste fragment is circa 50 cm lang vanaf de boord; de boord is afgewerkt met een kabelrandmotief van ca 1 cm breed. De wol is gebreid met pendikte 3

94GRK 116L en 116M twee zijden strikjes

Ze zijn gestrikt met twee lussen en twee losse uiteinden (lussen 3 cm vanaf de knoop, einden 5,5 cm vanaf de knoop).

De strikjes zijn gemaakt van zijden lint van 20 mm breed (effenbinding, gaas), met aan weerszijden bij de randen de kettingdraden dicht op elkaar (streep-effect).

Wellicht dienden ze als strikken van het doodshemd.

Cat.nr. 20

Vondstnummer: 94GRK 70

Grafplaats: K 114 niveau I

Identificatie: pastoor Joannis Kok, 62 jaar oud begraven 13-4 1822.

Van de kleding was minder aanwezig dan in het eronder gevonden graf van pastoor Vinkenstein (cat.nr. 18). Desondanks is de conservering van de kazuifel en stola uitstekend- kennelijk was er weinig andere wollen of zijden textiel in het graf meegegeven.

Een portret is aanwezig in de St. Laurentius-kerk.

Bij het fysisch-antropologisch onderzoek (S. Baetsen) is de lichaamslengte berekend op ca 1.71 m.

94GRK 70A zijden kazuifel

De kazuifel is versierd met opgenaaide banden van brokaat, met twee verticale banden (28 mm breed) en met banden (18 mm breed) rondom langs de randen. Het brokaat bestaat uit een filégaren van zijdedraad, omwikkeld met koperdraad. Het geelkoper is vergaan tot groene roest. De resten zijn bros en bij de berging is het meeste koperoxide er al afgefallen. Het is denkbaar dat het verzilverd of verguld koperdraad was maar dat valt niet meer te bepalen.

De kazuifel is van zijde in effenbinding met een ingeweven rechthoekige vakverdeling van keper- en satijnbinding. De helft van de vakken van de stof is beschilderd met bloemen. Dit is gedaan voordat het patroon werd geknipt, want de beschildering is deels doorgeknipt en deels ook afgedekt door de opgezette brokaat-band.

Wellicht is de stof een in de Oost geweven VOC-import. De oosterse bloemen zijn zeer fijn geschilderd, met gevoel voor detail en perspectief. Elk vakje heeft een andere beschildering van bloementakken: herkenbaar zijn lotus (knop, bloem, zaaddoosje) en pioenroos. Sommige bloemen zouden asters kunnen zijn. Eerst is met zwarte inkt de tekening opgebracht, waarna dit met penseel is ingekleurd met heldergroen, wit, lichtgeel, lichtblauw en een donkere kleur (donkergroen?). De beschildering is mogelijk in de Oost opgebracht.

Het is eigenlijk het rugpand van de kazuifel, maar hij is in het graf los over de borst van de pastoor gelegd, met de fraaie kant naar boven in plaats van op de rug.

De bloemen zijn alle van oosterse origine en hebben een hindoeïstische symbolische betekenis. De lotus staat voor zuiverheid, waarbij door de zaaddoosjes, de open bloemen en de knoppen de drie bestaanstoestanden gesymboliseerd worden, respectievelijk verleden, heden en toekomst. De pioenroos is als 'koning van de bloemen' symbolisch voor onder andere voorspoed en liefde.¹²⁵ Van de asters is de eventuele betekenis onbekend. Er is ook een vierde bloem duidelijk afgebeeld, maar deze is nog niet geïdentificeerd.

94GRK 70B zijden stola

De stola bestaat uit een 7,5 cm brede band van minimaal 196 cm lengte, aan de uiteinden trechtervormig verbreed tot 18 cm. Hij is dubbelzijdig, d.w.z. dat hij uit twee lagen bestaat, de voor- en de achterzijde, die identiek zijn uitgevoerd.

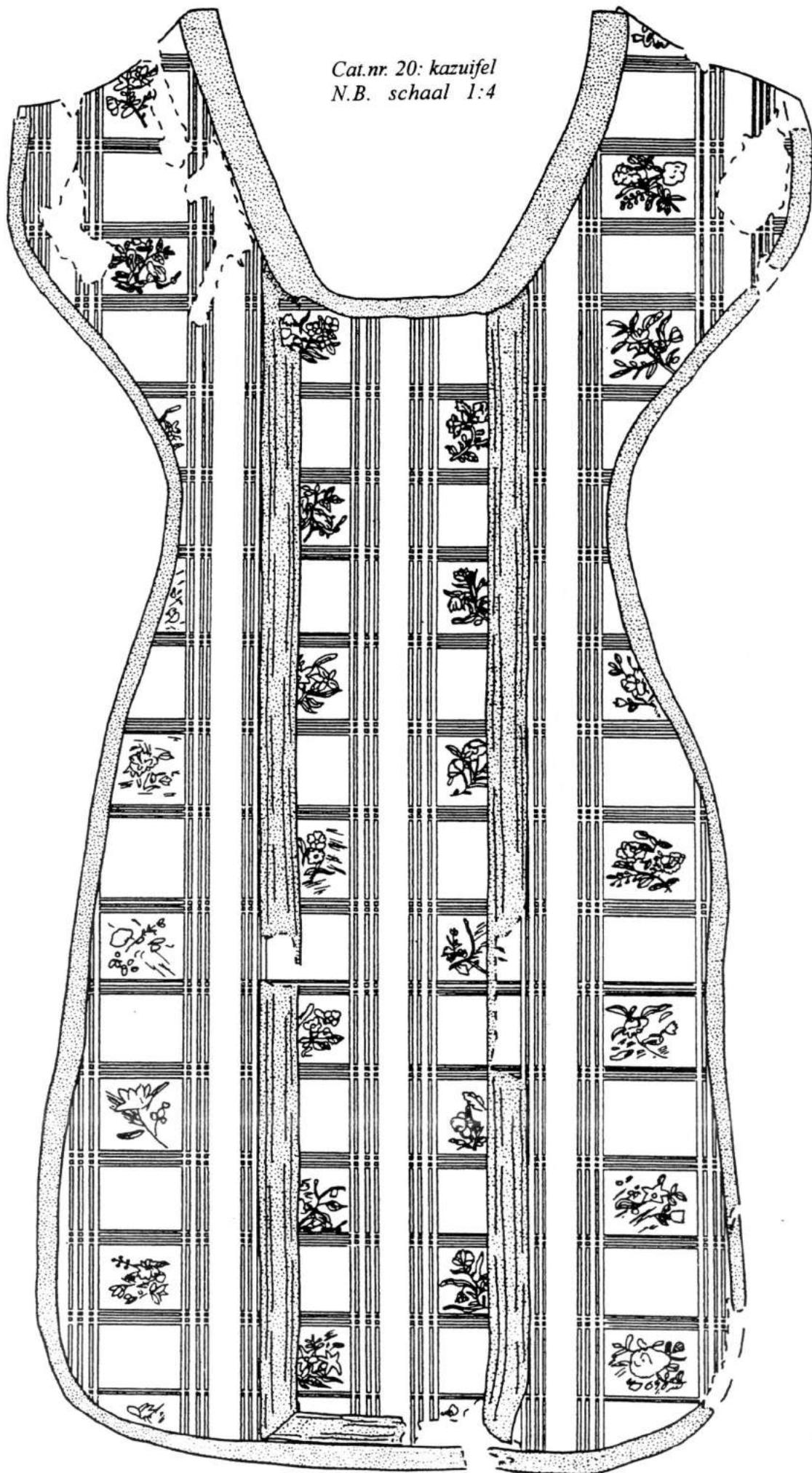
De stola bestaat uit stukjes textiel die kennelijk van de stof waren overbleven nadat de kazuifel eruit geknipt was. De stukjes hebben ongelijke lengten. De verbreding is bij een van de uiteinden met aanzetstukjes aangevuld.

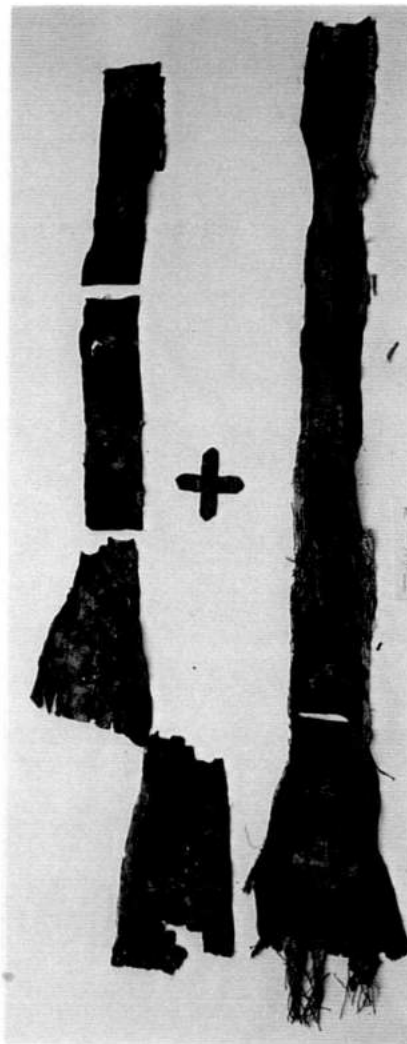
Aan elk uiteinde waren kwastjes van koperdraad (mogelijk verzilverd of verguld) aangezet. Deze bestaan uit dubbelgeslagen en getordeerde koperdraadjes, die op een band zijn vastgezet. Deze band is daarna vastgenaaid langs de onderrand van de stola.

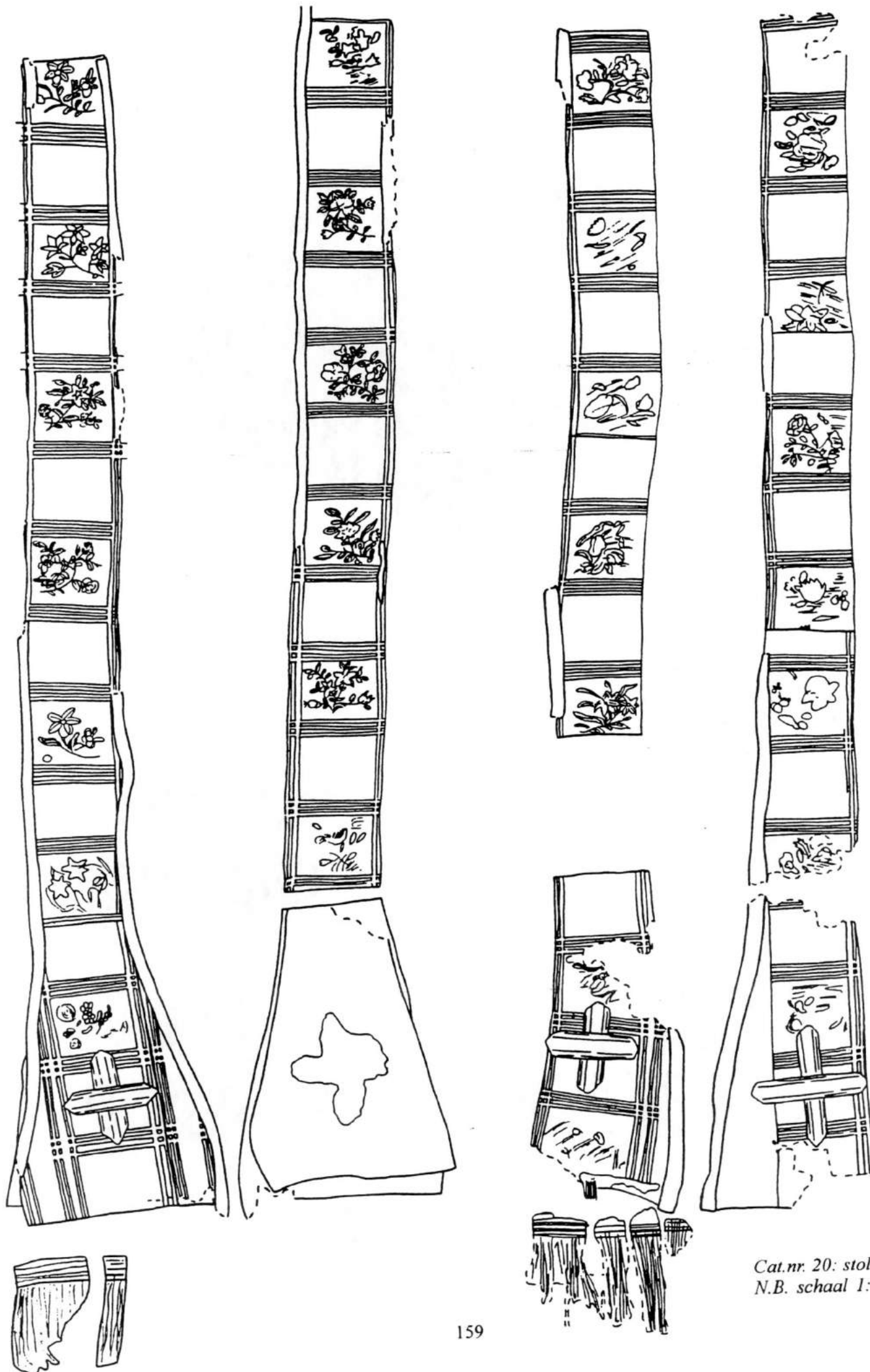
De stola is geknipt van dezelfde stof als de kazuifel, netjes langs de vakverdeling. De breedte van de stola

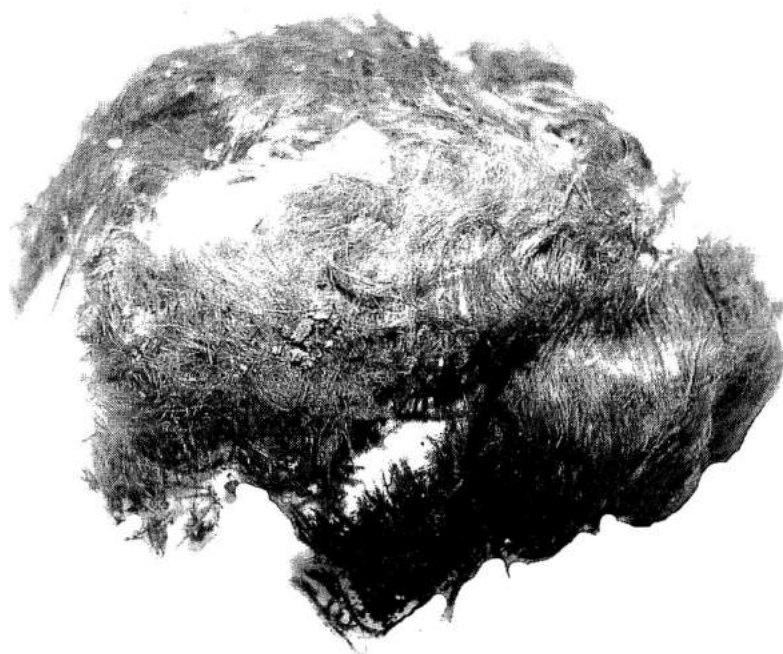
¹²⁵ Wardenaar 1982.

Cat.nr. 20: kazuifel
N.B. schaal 1:4

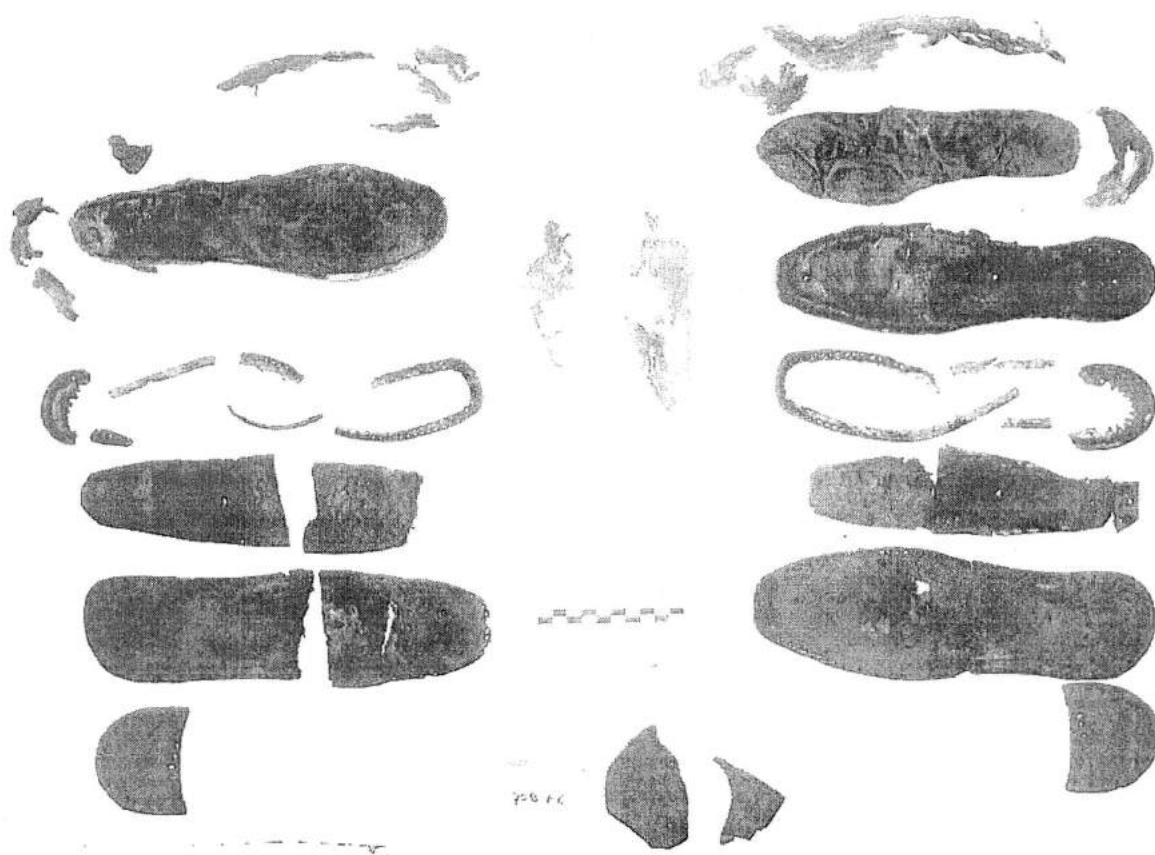

Pruik

Schoenen

is door de maat van de vakken bepaald, zodat de bloemen netjes uitkomen.

De stola had net als de kazuifel opgenaaide banden van brokaat.

Op de verbrede uiteinden was aan elke kant een kruisje met puntige armen opgenaaid, gemaakt uit brokaat-band.

94GRK 70C en 70D schoenen

Het model van het bovenwerk is onbekend. De schoen had een vierkante neus en een lage hak. Het bovenwerk was van textiel, geheel rondom zijn op de zool restjes ervan aanwezig (mogelijk wollen weefsel, erg pluizig). De hiel heeft een leren versterkingsstuk.

De zool bestaat uit twee lagen leer met daartussen nog stukjes leer als opvulling en een tussenrand, met een lage hak (twee lagen leer). De schoen had een inlegzool (los, zonder naaigaatjes) van leer, getrokken over kurk.

De positie van twee stukjes leer met naaigaatjes langs de kant (overhands ergens op vastgenaaid) is onduidelijk (wellicht in bovenwerk gebruikt).

Grootte: circa maat 39-40.

94GRK 70E gebreide wollen kousen

Slechts enkele kleine fragmenten zijn bewaard, van fijn wollen breiwerk.

94GRK 70F pruik

De pruik is incompleet. Hij is bekleed met kort bruin haar met grove krullen.

Als basis is textielband gebruikt maar van het weefsel resteren slechts wat draden (mogelijk een gemengd weefsel geweest).

Foto van cat.nr. 21: rand van hemdrok (?)

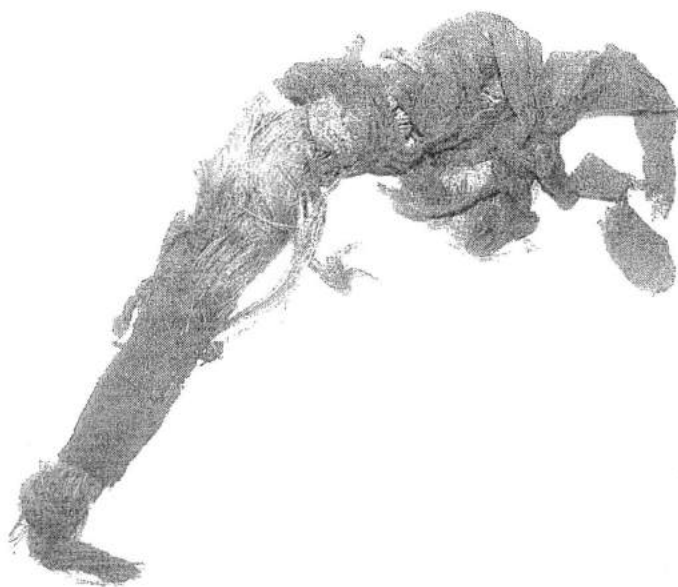

Foto van cat.nr. 22: deel van staartpruik

Silhouetafbeelding van man met staartpruik, eind 18de eeuw

Cat.nr. 21

Vondstnummer: 94GRK 543

Grafplaats: VN (noordergang) niveau 4

Identificatie: (klopt niet?: volgens skeletonderzoek een jonge vrouw; evenwel het betreft mannen-kleding).

94GRK 543A wollen hemdrok (?) met enkelvoudige knoopsluiting

Slechts een strook van de voorsluiting van de beide voorpanden is bewaard, waarvan het linkervoorpand was voorzien van 9 knoopsgaten (het fragment is 60 cm lang), het rechtervoorpand vertoont de naaigaatjes van nu afwezige knopen. Het bovenste knoopsgat is gelijk aan de andere knoopsgaten.

De sluitingrand is 3-4 cm omgeslagen en, net als de 1 cm brede omgeslagen zomen, overhands vastgenaaid. Er is geen spoor van naaigaatjes voor een voering.

Hij is gemaakt van een wollen weefsel in effenbinding, 10-11 kettingdraden per cm, met een opvallende diepblauwe kleur.

Aan het linkervoorpand kleven aan de buitenzijde naast de bovenste drie knoopsgaten nog resten van vier houten of benen knopen. Naast het bovenste knoopsgat is nog het draden-maaswerk bewaard van een met draden bespannen knoop.

Vermoedelijk horen deze knopen bij een ander, verdwenen, kledingstuk.

94GRK 543B onbekend wollen kledingstuk

Het betreft enkele fragmenten van een wollen weefsel in effenbinding, 9 kettingdraden per cm, met dunnere kettingdraden dan inslagdraden, met een dieprode kleur.

Het werd gedragen onder kledingstuk 94GRK 543A, wellicht was het een gezondheid.

Cat.nr. 22

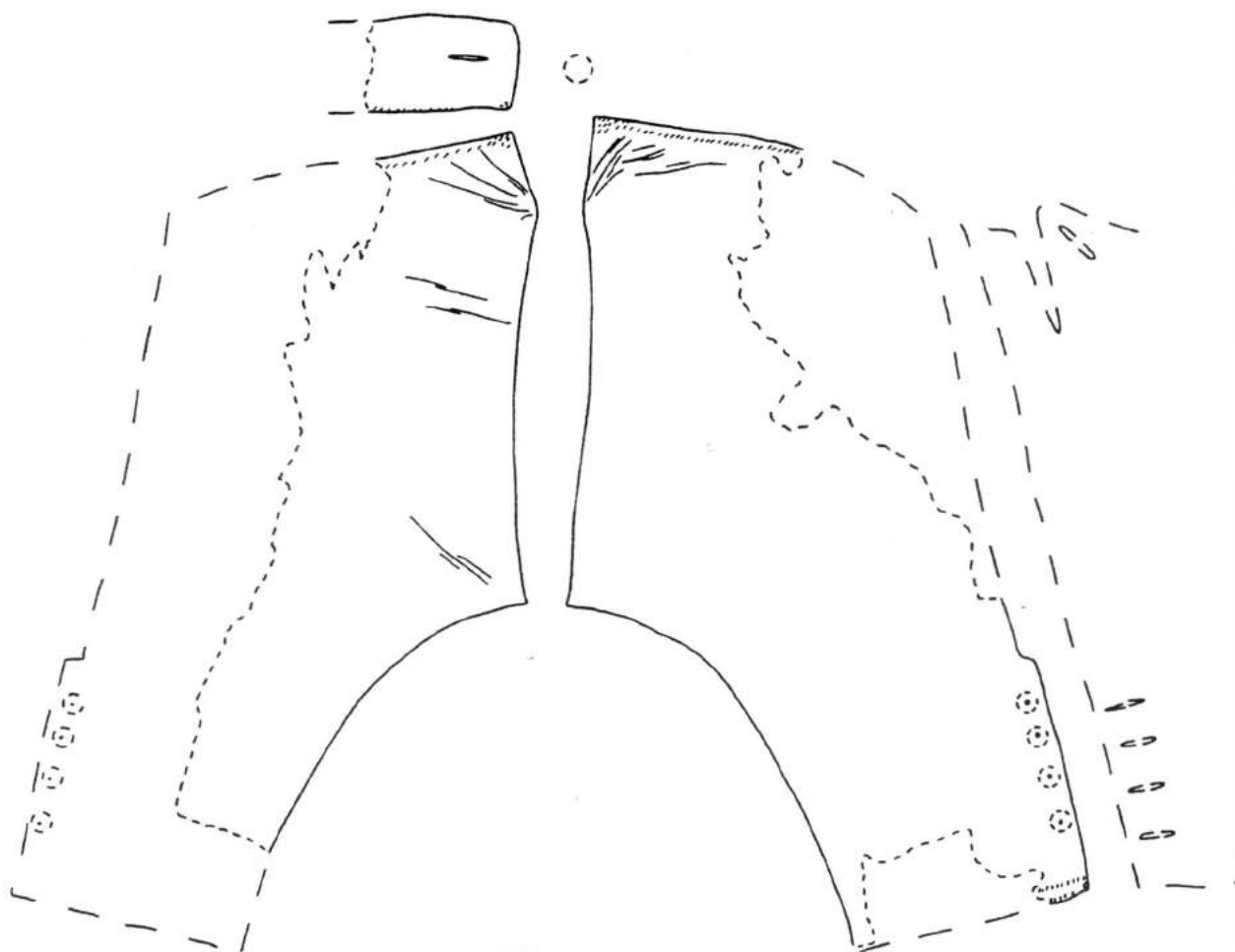
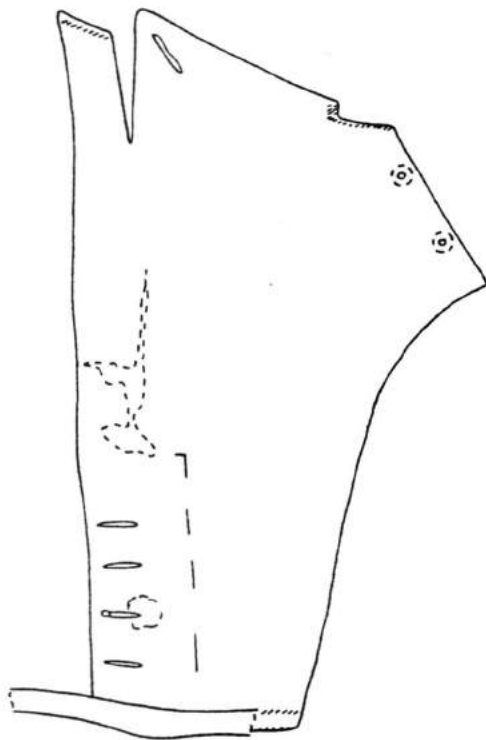
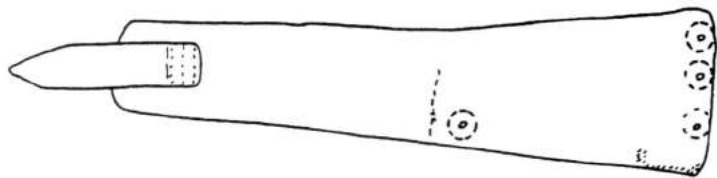
Vondstnummer: 95GRK 1035

Grafplaats: stortvondst bij graafwerk bij pijlers in schip

95GRK 1035: staartpruik

Bewaard is de staart van de pruik. Het is gemaakt van een dik soort haar, mogelijk paardenhaar. De staart is van onder naar boven omwikkeld met een lint, dat aan de bovenzijde is vastgebonden met een strik met twee lussen ('schoenen-strik').

Het lint is van zijde in een over de breedte geribbeld weefsel, 28 mm breed.

Cat.nr. 23

Vondstnummer: 95GRK 1037

Grafplaats: stortvondst gedaan bij graafwerk voor herstel van een pijlerfundering, ten westen van de meest noordwestelijke pijler van het schip.

95GRK 1037A wollen kniebroek met gulp

Broek met pijpen tot net over de knie, met aan de voorzijde een knoopsluiting van drie knopen en een gulp met nog twee knopen. De knoopsgaten zitten links. Aan de bovenzijde van de voorpanden van de broek was een tailleband bevestigd, die uitliep in een verstelbare band (de sluiting van deze band is niet duidelijk omdat een deel ontbreekt). Op de rug was er bovendien in de broekrand een split met een knoopsluiting, waarmee men de broekrand wellicht eveneens kon verstellen. De broek heeft twee klepzakken, die met een knoop aan de bovenzijde werden gesloten. Aan de achterzijde zijn nog de naaigaatjes voor de zakken zelf te zien (deze zijn vergaan- ze waren vermoedelijk van linnen of katoen).

Hij bestaat uit twee voor- en twee achterpanden. Aan de onderzijde werden de pijpen elk met vier knopen dichtgemaakt. De tailleband is vlak boven de gulp op de bovenrand van de voorpanden bevestigd. Bij het rechtervoorpand is nog een split aanwezig waar de tailleband achter langs de klepzak vandaan komt en over de bovenrand van de broek verder gaat. Vermoedelijk bevond zich ook aan de linkerzijde een dergelijke doorvoer-split. De bandsluiting bevond zich op de rug- indien dit oorspronkelijk precies middenin was, dan had de broek een bandomtrek van bijna 90 cm (!). De achterpanden van de broek liepen hoger door, zodat de band er overheen liep.

De split achter in de broekrand is sterk uit elkaar getrokken- de broek zat de drager kennelijk nog strak om het middel !

De naden zijn uitgevoerd door de omgeslagen stofkanten in de vouw aan elkaar te naaien. Het bovenste deel van de klepzakken is aan de binnenzijde voorzien van beleg in dezelfde stof en ook bij de knoopsgaten van de voorsluiting en van de broekspijpen is de binnenzijde ermee belegd. De knoopsgaten van de gulp bevinden zich op een aangezette flap, die 3 cm uitsteekt. Ook achter de diverse aangezette knopen is de stof belegd. Langs de onderrand van de broekspijpen is een stootband opgenaaid van 20 mm breed stevig lint (zijde, getwijnd tot dik garen?) in keperbinding (visgraat). De stootbanden zijn door slijtage aangetast.

De buitenstof van de broek is van een stevige, fijne gladde wollen stof in keperbinding, 18-20 kettingdraden per cm. Hij is (thans) donkerbruin. De broek was niet gevoerd.

Van de knopen zijn alleen roestpuntjes en -vlekken over. Het waren koperen of bronzen knopen met een oog. De sluitingen rond het middel en van de gulp hadden knopen van 22 mm diameter, bij de pijpen 15 mm.

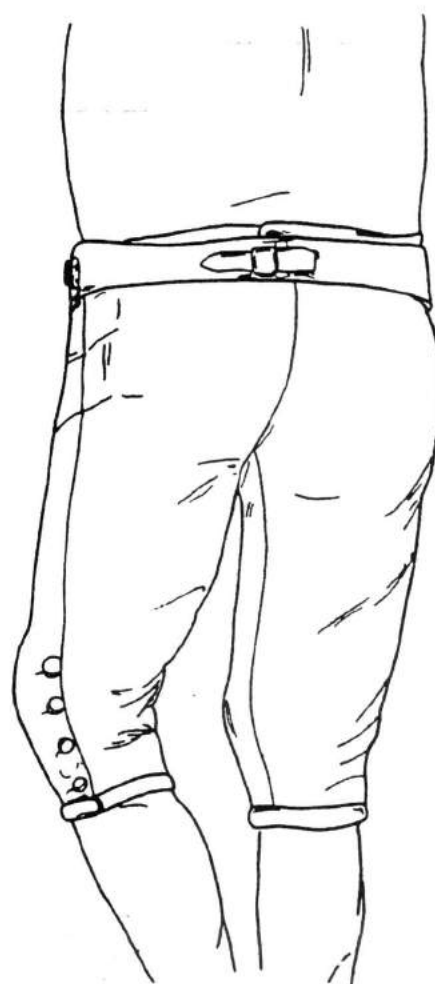
95GRK 1037B en 1037C twee paar gebreide wollen kousen

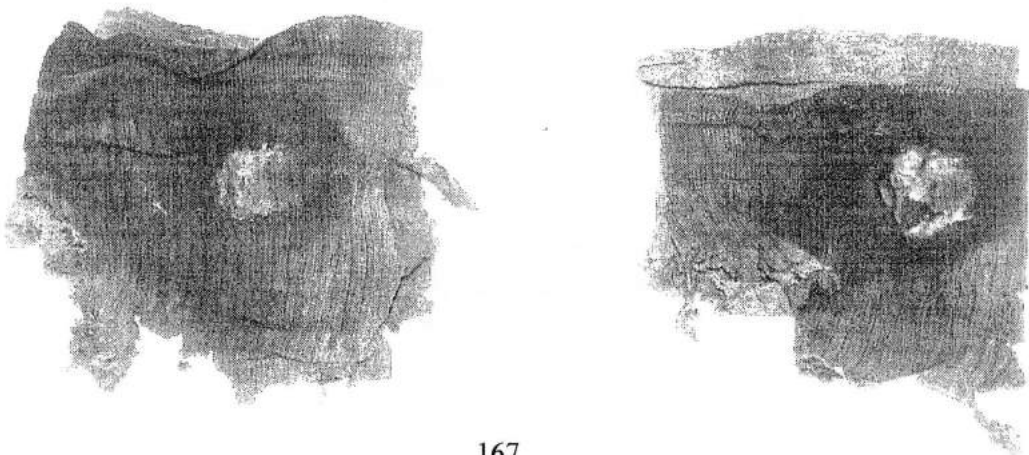
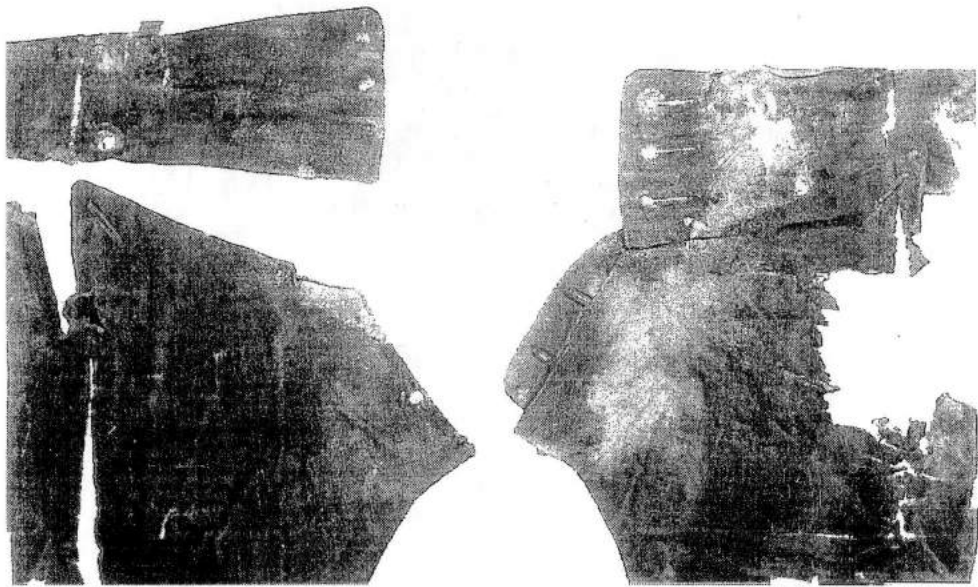
Fragmenten van twee paar gebreide wollen kousen, over elkaar gedragen. De resten van boorden werden net boven de knie aangetroffen.

De onderste kousen hadden boorden van 25 mm breed met een patroon van twee rijen blokken in de boord en verder 1 rij recht, 1 rij averecht, 10 steken per cm.

De bovenste kousen waren iets fijner gebreid, ca 21 steken per cm, met gestreepte boorden van 15 mm breed. Op 6 cm vanaf de bovenrand verandert het patroon in verticale strepen (telkens 6 steken breed).

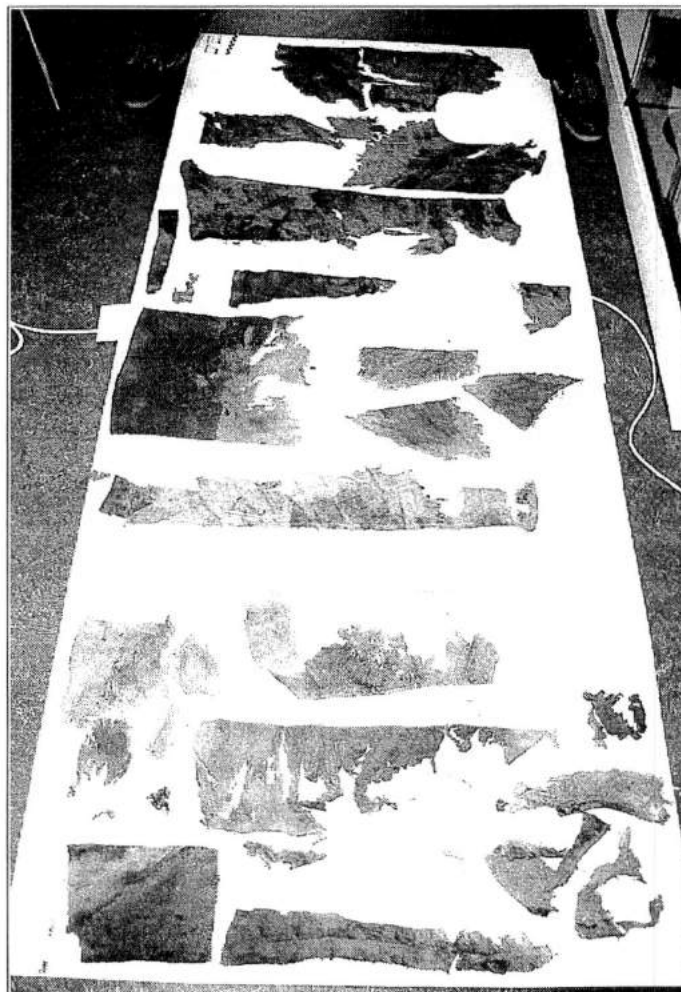
De kousen waren boven aan de kuit bevestigd met een riempje met gesp- hiervan resteert op elke buitenste kous alleen een dikke groene afdruk van circa 3 bij 3 cm van een gesp met middenstijl (ook in de broekspijp zichtbaar, de broekspijp was over dit riempje heen getrokken)

cat.nr. 24

cat.nr. 25

Vondstnummer: 95GRK 1045

Grafplaats: Stortvondst bij graafwerk voor herstel pilaren

95GRK 1045 wollen damast hemdrok met enkelvoudige knoopsluiting

In veel fragmenten uiteen gevallen hemdrok, oorspronkelijk bestaande uit voorpanden met een enkele knoopsluiting. Alleen delen van het linkervoorpand en van de rugpanden zijn goed herkenbaar. Het bewaarde deel van het linkervoorpand heeft 7 knoopsgaten- het zijn er vermoedelijk maximaal 8 geweest. Het zijn forse knoopsgaten van 4,5 cm lang. Van het rechtervoorpand, waar de knopen zouden moeten zitten, is alleen een bovenhoekje over. Enkele grote overgebleven fragmenten zouden van de mouwen kunnen zijn geweest.

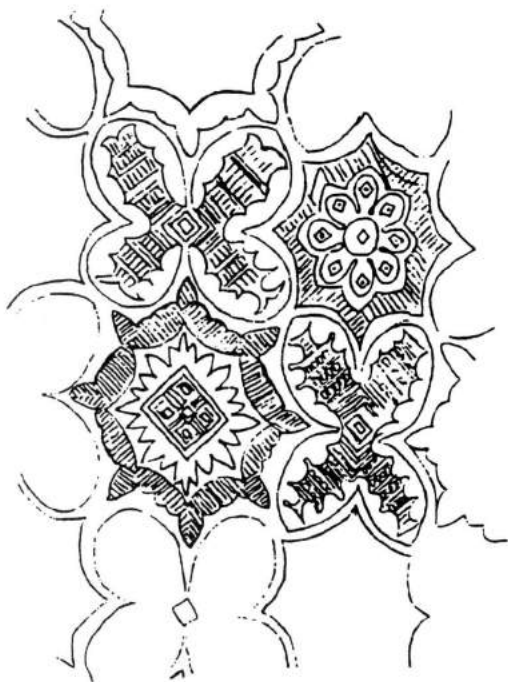
Er is ook een stuk van een band aanwezig van deze stof. Het restant is 27 cm lang en loopt taps toe van 4 naar 3 cm. Beide korte kanten zijn, gezien naaigaatjes, vastgenaaid geweest- wellicht was dit als tailleband toegepast in het rugpand ?

De naden zijn gemaakt door de omgeslagen stofkanten in de vouw aan elkaar te naaien.

Het kledingstuk is vervaardigd van een wollen damast, thans nog herkenbaar als een geel patroon op roodbruin fond (patroon nr. 58). Het heeft een uitermate fijn patroon, bijna geometrisch. Het patroon bestaat uit twee banen naast elkaar, met in de ene baan van boven naar beneden een vierpas-motief rond een klein ruitje, afgewisseld met een achtbladige bloem omgeven door een ster-motief. De andere baan heeft een vierpasmotief met klein ruitje, afgewisseld met een ruit omringd door vlammen-motieven. In de vlakvullingen bevinden zich allerlei fijne arceringen en rasters en randafwerkingen met acanthusbladeren. Het motief is geweven in inslagsatijn, de patroonlengte is slechts 15 cm, de patroonbreedte 13,5 cm.

De voering is vergaan. Wel bevindt zich aan de achterzijde van de knoopsgaten een strook beleg van dezelfde stof van 5,5 cm breed. Het naaigaren is eveneens vergaan, zelfs bij de afwerking van de knoopsgaten.

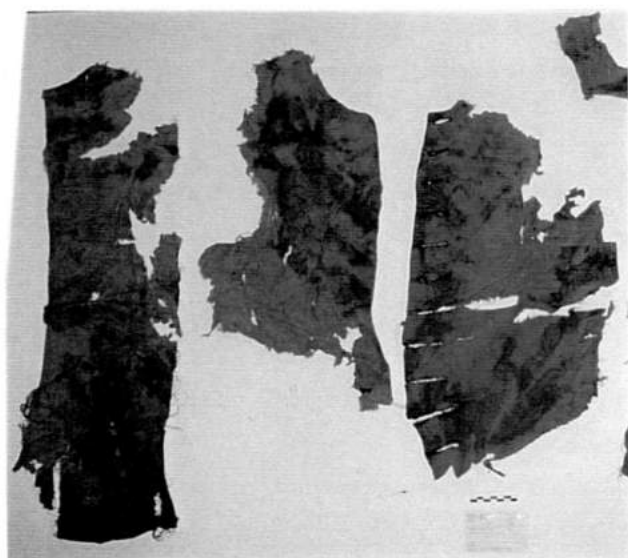
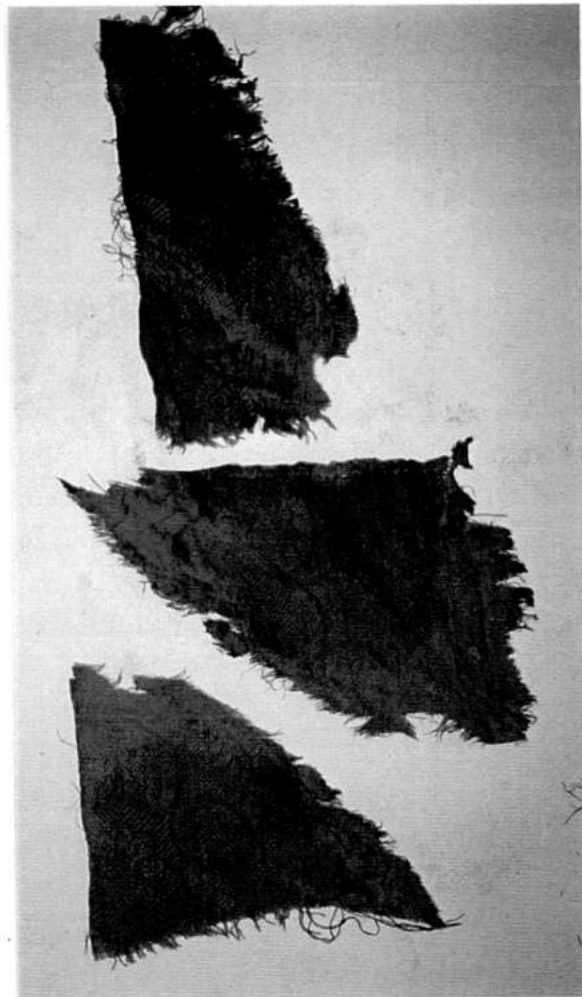
Bij de hemdrok zijn gevonden: 2 benen knopen type F diam. 15 mm.

58

59

Boven: cat.nr. 24
Onder: cat.nr. 25

Cat.nr. 25

Vondstnummer: 95GRK 1050

Grafplaats: Stortvondst bij graafwerk voor herstel pilaren

95GRK 1050 wollen damast hemdrok met enkelvoudige knoopsluiting

In veel fragmenten uiteen gevallen hemdrok, met enkele knoopsluiting (knoopsgaten in linkervoorpand) van minstens 11 knoopsgaten (wellicht 12 of 13 geweest), met rond uitgesneden halsopening voor.

Behalve delen van de voorpanden is alleen het rechterrugpand herkenbaar. Het andere rugpand alsmede de mouwen zijn fragmentarisch. De hemdrok was niet getailleerd.

Het is een lang hemdrok geweest, tot op het dijbeen (lengte van naad middenachter rug 71 cm).

De naden zijn gemaakt door de omgeslagen stofkanten in de vouw aan elkaar te naaien. De voorpanden hebben langs de hals een biesje, gemaakt van dezelfde stof.

De hemdrok is gemaakt van wollen damast met grote bloemen motieven in geel (of wit) op een blauw fond (het patroon is deels herkenbaar en lijkt uit zich herhalende verticale banen van bloemenranken te bestaan). Het patroon is in inslagsatijn, de patroonlengte onbekend (minstens 55 cm), de patroonbreedte (indien het inderdaad een herhalend motief is van een enkele verticale bloemenrank) kan 23 cm zijn geweest (patroon nr. 59).

Sommige kleine stukjes lijken van een ander bloemenpatroon (maar dit is niet zeker). Hij is gevoerd met een grof wollen weefsel in effenbinding, 8 kettingdraden per cm, de ketting erg dunne strakke draad en de inslag van dik grof en ruw wollen draad, niet gevold.

Het kledingstuk vertoont diverse reparaties. Onder beide oksels is een vierkant stuk ingezet geweest als herstelling van versleten oksels. Er is stopwerk bovenaan bij de beide voorranden.

Het buikgedeelte van het kledingstuk is aan de voorzijde opgerekt (!) en de knoopsgaten zijn strak aangetrokken geweest.

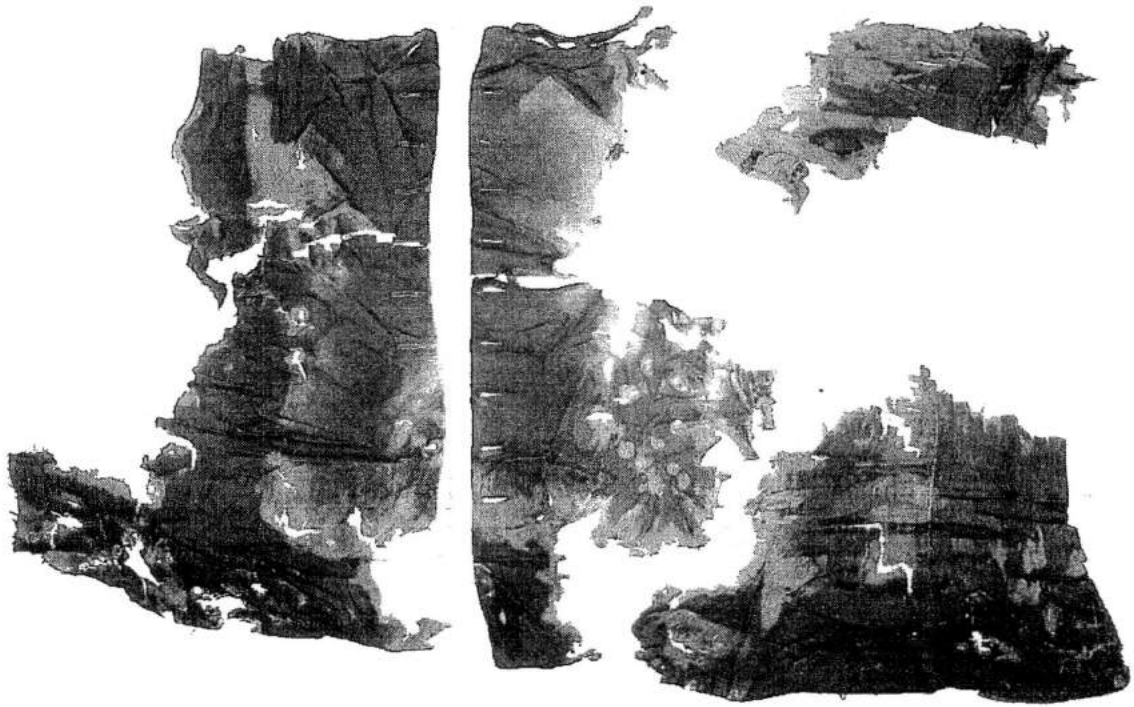

foto van cat.nr. 26

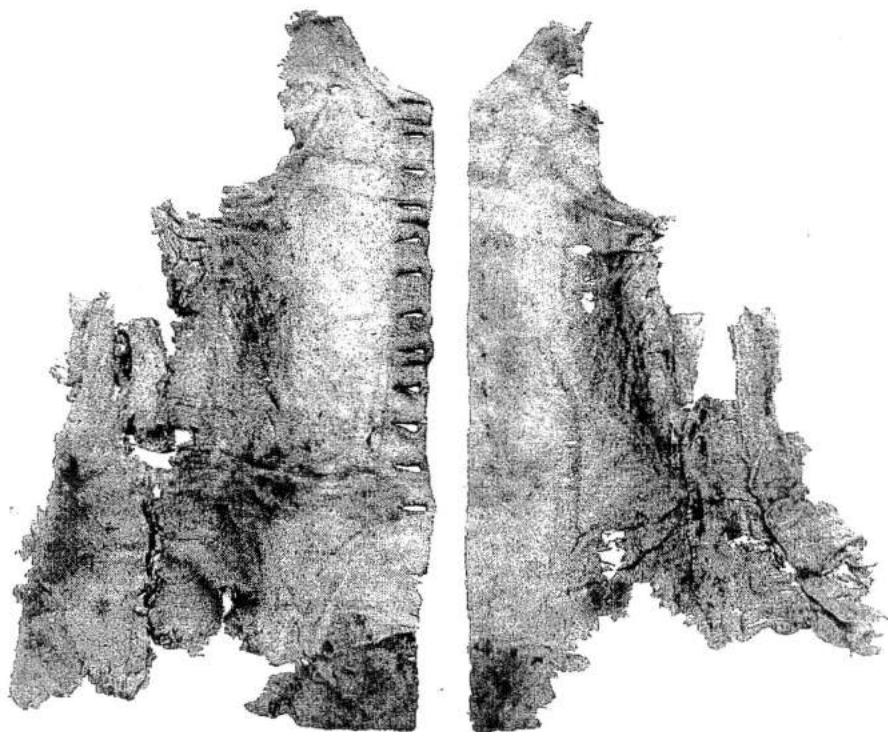

foto van cat.nr. 27

Cat.nr. 26

Vondstnummer: 95GRK 1053

Grafplaats: Stortvondst bij graafwerk voor herstel pilaren

95GRK 1053 wollen hemdrok met dubbele knoopsluiting

In diverse fragmenten uiteen gevallen hemdrok met dubbele knoopsluiting met 10 knoopsgaten. Herkenbaar zijn de beide voorpanden en het onderste stuk van de beide rugpanden. De hemdrok was getailleerd. De brede revers konden met de bovenste knoop aan dezelfde kant vastgezet worden (vandaar het schuine knoopsgat). Er zijn nog naaigaatjes te zien van opgenaaide knopen, op 19-22 cm vanaf de rand (de onderste iets groter afstand), alsmede de ronde afdrukken ervan (diam. 18 mm). Hij heeft een vrij lang model, vermoedelijk tot over het achterste (de enige maat die genomen kan worden is die van de voorrand: 69 cm). Hij is qua model en maten nagenoeg gelijk aan de hemdrok 95GRK 215A (cat.nr.25).

De naden zijn gemaakt door de ene zijde om te slaan en deze plat op de andere zijde te leggen en aan beide kanten vast te naaien. De voorpanden hebben langs de hals een biesje, gemaakt van dezelfde stof.

De hemdrok is vervaardigd van een fijne gladde wollen stof in satijnbinding (ca 20 kettingdraden per cm), thans roodbruin van kleur. Hij was gevoerd met een grof wollen weefsel in effenbinding, 8 kettingdraden per cm, de ketting erg dunne strakke draad en de inslag van dik grof en ruw wollen draad, niet gevold.

Hij vertoont geen bijzondere slijtage of reparaties. Wel is het buikgedeelte enigszins opgerekt en zijn de knoopsgaten hier meer belast geweest (!).

Cat.nr. 27

Vondstnummer: 95GRK 1062

Grafplaats: stortvondst

95GRK 1062 wollen hemdrok met enkelvoudige knoopsluiting

De voorpanden en fragmenten van de rugpanden zijn bewaard van een hemdrok met enkele knoopsluiting voor 12 knopen (knoopsgaten in het rechtersvoorpand; de knopen ontbreken), met een rond uitgesneden halsopening. De hemdrok viel tot over het achterste (maat van oksel tot onderrand 51 cm).

De naden zijn vervaardigd door de stofkanten ca 1 cm plat over elkaar te leggen en aan weerszijden met overhandse steken vast te naaien (platte naad). Het kledingstuk was sober afgewerkt, zonder biesjes of beleg aan de binnenzijde maar wel met een voering. Deze voering is thans vergaan.

De hemdrok is gemaakt van een opvallend grove wollen stof in effenbinding, 7 kettingdraden per cm, de ketting van een dunne gladde draad en de schering dikker en ruw. De stof was mogelijk licht gevold.

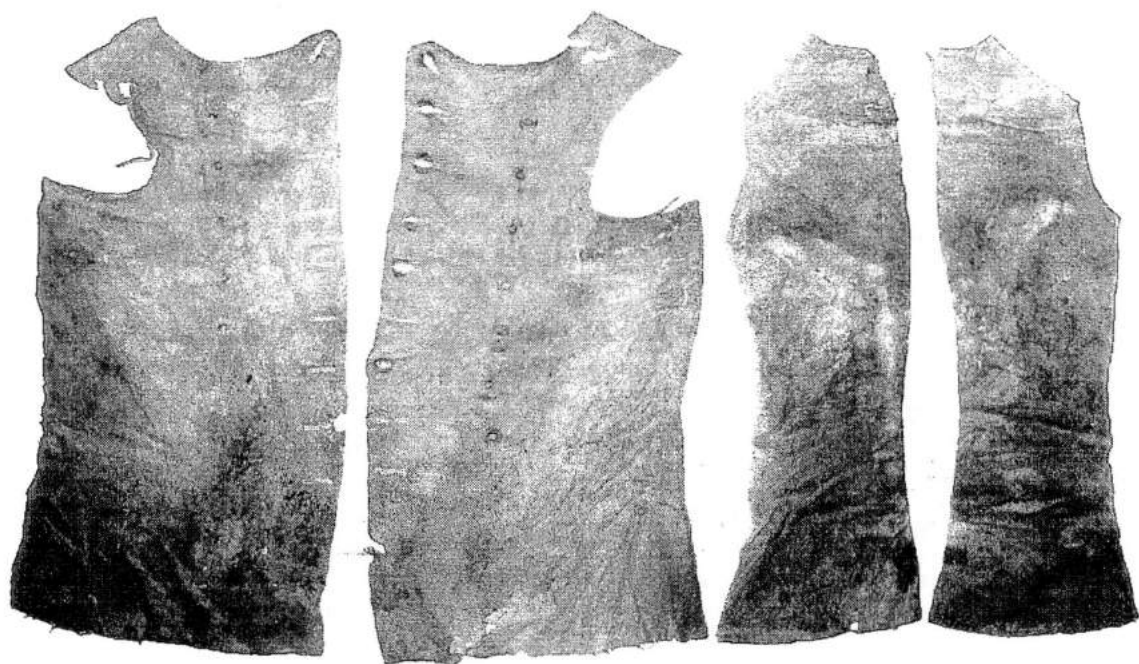

foto van cat.nr. 28

foto van cat.nr. 29

Cat.nr. 28

Vondstnummer: 95GRK 1063

Grafplaats: stortvondst

95GRK 1063 wollen mouwloos vest met dubbele knoopsluiting

Van een dik wollen, mouwloos vest met dubbele knoopsluiting zijn de vier panden bewaard, brede voorpanden en getailleerde rugpanden. Het vest kwam tot over het middel (maat van oksel tot onderrand 44 cm; naad middenachter op rug 62 cm). Van de 9 knoopsgaten aan elke kant is de bovenste schuin geplaatst, zodat hiermee de brede revers vastgezet konden worden. De knoopsgaten van het linkervoorpand zijn vervormd door gebruik. De knopen zijn verdwenen, maar wel is te zien dat ze aan de achterzijde een oog hadden en een diameter van 18 mm. Ze waren wellicht van been.

De naden zijn vervaardigd door de stofkanten ca 0,5 cm plat over elkaar te leggen en aan weerszijden met overhandse steken vast te naaien (platte naad). Langs de armgaten en de halsopening zijn fragmenten van een biesje aanwezig, gemaakt van 1 cm breed zijden lint (keperbinding). Het vest was niet gevoerd maar had wel (thans vergaan) beleg achter langs de knoopsgaten (een strook van 5 cm breed) en achterlangs de knopen (een lint van 2,5 cm breed).

Het is gemaakt van een zware grove wollen stof, geweven in effenbinding met 8 kettingdraden per cm, de ketting erg dunne strakke draad en de inslag van dik grof en ruw wollen draad, (licht) gevold.

Cat.nr. 29

Vondstnummer: 95GRK 1064

Grafplaats: stortvondst

95GRK 1064 wollen mouwloos vest met dubbele knoopsluiting

Het is een dik wollen kledingstuk met een dubbele knoopsluiting, met een getailleerd rugpand uit één stuk met een vanaf de nek ingeknipte vormnaad. Vermoedelijk heeft het kledingstuk geen mouwen gehad- in de armgaten zijn de randen met een biesje afgezet terwijl naaigaatjes voor de mouwaanzet ontbreken. Het kledingstuk vertoont veel gelijkenis met 95GRK 1063. Hij viel tot net over het middel (maat van oksel tot onderrand ca 40-42 cm). Van de 9 knoopsgaten in elk pand is de bovenste schuin geplaatst voor het vastzetten van de brede revers. De knopen waren vastgenaaid op 14 cm vanaf de rand. Van een zevental knopen zijn nog fragmenten op de stof aanwezig- het zijn benen knopen van type E of F.

De naden zijn omgeslagen stofkanten die in de vouw aan elkaar zijn genaaid. Achter de knoopsgaten was beleg aangebracht van 4,5 cm breed- dit is thans vergaan. Zowel bij de hals als rondom de armgaten waren de randen afgezet met biesjes, zijden lint van 18 mm breed met keper.

Hij is gemaakt van dikke grove wollen stof in effenbinding met 8 kettingdraden per cm, de ketting erg dunne strakke draad en de inslag van grove wollen draad, gevold. Aan de binnenzijde zijn van de dunne, fijn geweven wollen voering slechts enkele restanten bewaard (weefsel niet te bepalen).

Het kledingstuk is op buikhoogte sterk uitgerekt, de onderste drie knoopsgaten van het linkerpand sterk vervormd.

Op de buitenzijde van de vest zijn fragmenten van een ander kledingstuk geplakt, van een fijn wollen weefsel.

Cat.nr. 30

Vondstnummer: 95GRK 1065

Grafplaats: stortvondst

95GRK 1065A wollen damast hemdrok of overjas (?) met dubbele knoopsluiting

Van een onbekend kledingstuk met dubbele knoopsluiting zijn delen van de voorpanden gevonden, een stuk rugpand en diverse kleine fragmenten, onder meer van mouwen. De voorsluiting is op ongewone wijze gemaakt, met aan beide zijden opgezette stroken met knoopsgaten. Er zijn aan elke kant 9 knoopsgaten (de bovenste is recht geplaatst als de andere) met op 17-20 cm vanaf de rand de naaigaatjes voor opgenaaide knopen (thans verdwenen). De knoopsgaten van het linkervoorpand zijn door gebruik opgerekt. De vooropening is naar onderen rond uitgesneden.

Van de mouwen is slechts een fragment van de linkermouw herkenbaar. Het is de rand bij de mouwopening, met naaigaatjes van twee knopen. De mouwen hadden zowel een onder- als bovennaad.

Zowel het linker- als het rechtervoorpand heeft onder de oksels, ter hoogte van de lendenen, een zestal opgenaaide spandraad-knopen (koperen ringen met maaswerk), in twee rijen van 3. Wellicht was hieraan een tailleband over de rug bevestigd en had het kledingstuk plooiën in de rug.

De lengte van de rand bij de voorsluiting is 66 cm- het kledingstuk viel vermoedelijk tot op het dijbeen.

Het model doet denken aan een hemdrok, maar de vreemde knopen in de lendenen zouden op een overjas kunnen wijzen.

De naden zijn gemaakt door de omgeslagen stofkanten in de vouw aan elkaar te naaien. Langs de hals is de rand afgebiest met dezelfde stof. Er is beleg van 4 cm breed geweest bij de knoopsgaten (thans vergaan).

De buitenstof is wollen damast met een bloemenpatroon (patroon niet herkenbaar), patroon in inslagsatijn, roodbruin op roodbruin. De voering is van een wollen weefsel in effenbinding, 10 kettingdraden per cm, niet gevold.

Bij de oksels zijn aan beide zijden reparaties gedaan met inzetstukken. In het rechtervoorpand is onder de stofknopen een groot stuk met stopwerk gerepareerd en ook op losse fragmenten voering bevindt zich stopwerk.

95GRK 1065B kledingfragment van damast

Tegen de binnenzijde van kledingstuk 1065A is een fragment gekleefd van wollen damast, slechts 5 bij 15 cm groot. Het heeft een bloemenpatroon gehad, thans bruinig-geel op blauw gekleurd.

95GRK 1065C wollen beleg van onbekend kledingstuk

Het is een lap van dikke rode wollen stof (effenbinding, 7 draden per cm, gevold), 32 bij 34 cm groot, met rondom langs de randen naaigaatjes (overhandse steken).

6 OVERZICHT VAN KLEDING EN SIERADEN

F. Berendse, P. Bitter, H. Scharff

In deze lijst wordt een summier overzicht gegeven van alle vondsten die met kleding te maken hebben. Bij de identificatie is ofwel de informatie gegeven uit de grafboeken (gecontroleerd met fysisch-antropologisch onderzoek van S. Baetsen), ofwel de veld-waarneming van F. Laarman is genoteerd (deze bleek overigens bij 90-95 % van de gevallen na het gedetailleerd onderzoek van S. Baetsen correct).

94GRK 2: NK (noordergang) 288 niveau 1

Identificatie: Henrica Bouwina de Haan, 22 jaar oud begraven 1-12 1809

- fragment (6 cm lang) van zijden strikje (effenbinding, gaas), waarschijnlijk van doodshemd

94GRK 4: NK (Noordergang) 287 niveau 1

Identificatie: Neeltje van der Stadt, 54 jaar oud begraven op 7-5 1798

94GRK 4A rijglijf

94GRK 4B biesjes, mogelijk van hemd

(ZIE CATALOGUS)

94GRK 5: NK (noordergang) 321 niveau 1

Identificatie: Jan Herweg, 48 jaar oud begraven 10-1 1811

- zijden bandje (effenbinding, gaas) van 0,4 cm breed en 15 cm lang, mogelijk van doodshemd

94GRK 6: NK (noordergang) 338 niveau 1

Identificatie: Jan Hendrik Gram, 62 jaar oud begraven 9-11 1813

- 2 benen knoopjes type D (gevonden bij heupen)

94GRK 8: NK (noordergang) 304 niveau 1

Identificatie: Gijsberta van der Soest, 79 jaar oud begraven 16-4 1799

- rand van gouddraad met zijde, aangetroffen bij de hals, 31 cm lengte (rand van zijden kledingstuk ?)

94GRK 10: NK (noordergang) 320 niveau 1

Identificatie: Barend Jan Herreweg, 18 jaar oud begraven 12-5 1812

- klein stukje van zijden bandje van 0,5 cm breed, fragment van 15 cm

- zijden strik (effenbinding, gaas), waarschijnlijk van doodshemd

94GRK 13: NK niveau 1

Identificatie: ruimgraf van minstens 4 personen

- wollen lint (keperbinding) van 1 cm breed en 19 cm lang

94GRK 15: K 22 niveau 1

Identificatie: Aaron Johan du Tour, 72 jaar oud begraven 5-10 1818

Hij was een zeer welgesteld ondernemer met een aandeel in diverse bedrijven, zoals een azijnmakerij, oliemolens, lijnbanen en een leerlooierij. Onder de diverse huizen waarvan hij (mede-)eigenaar was, bevond zich enige tijd ook het Moriaanshoofd aan de Langestraat. Hij bezat landerijen rond Alkmaar en kocht in 1786 het landgoed Bellevue in de Klappolder. Hij was enige tijd een van de schepenen van de stad (Historisch Kadaster Alkmaar; Van den Berg 1998).

Bijzonderheden: Er is bij het hoofd ook vermoedelijke kussenvulling aangetroffen, bestaande uit gedroogd zeewier.

In de kist bevond zich een vilten bekleding van grafkist, met sluitingen. Het model is onduidelijk; er zijn

grote hoeveelheden fragmenten met hierin een soort knopensluiting (drukknopen) Er werden ook door de stof heen geslagen spijkers gevonden. Het bestaat uit harige rossige wol, niet geweven maar vilt.
- een knoopje type B diam. 10 mm (gevonden bij de borst)

94GRK 23: K 54 niveau 1

Identificatie: Jan Kroone Kleeff, 65 jaar oud begraven 26-7 1814

- kleine fragmenten wollen weefsel
- 4 benen knopen type E, 2 type A

94GRK 33: NK niveau 1

Identificatie: baby

- fragment van zijde (effenbinding) van 4 x 6 cm

94GRK 35: NK niveau 1

Identificatie: baby

- zijden strikje (effenbinding, gaas) van 8 cm

94GRK 36: NK (noordergang) 375 niveau 1

Identificatie: Christina Pagenstegger, kind begraven 31-1 1740

- munten op de ogen
- twee wollen linten (keperbinding) van 4,2 cm breed en resp. 13 cm en 15 cm lang, om het hoofd bevestigd, met spelden
- een bronzen knoop en twee bronzen/koperen haakjes

94GRK 40: K 56 niveau 1

Identificatie: Klaas Brugge, begraven 7-7 1812 (leeftijd onbekend)

- bronzen knoopje ter hoogte van nek, beschadigd met gegoten oog

94GRK 43: K 26 niveau 1

Identificatie: Hendrik Adriaan Daey, 32 jaar oud begraven 17-12 1828

- enkele kleine fragmenten zijde (effenbinding)

94GRK 45: K 44 niveau 1

Identificatie: Jan Jacob Helling, kind van 3 jaar begraven op 24-12 1806

- kapje (alleen deel van zijden boord bewaard, het linnen achterstuk is vergaan. Het betreft een rondom lopend boord van 3 cm breed. Zijde, effenbinding gaaswerk, met inslag met afwisselend dunne en dikke draad.
- bijvondsten spelden

94GRK 46: K 77 niveau 1

Identificatie: Dirk Dappelius, 88 jaar oud begraven 30-1 1823

- liesbreukband
- een benen knoopje type F diam. 18 mm

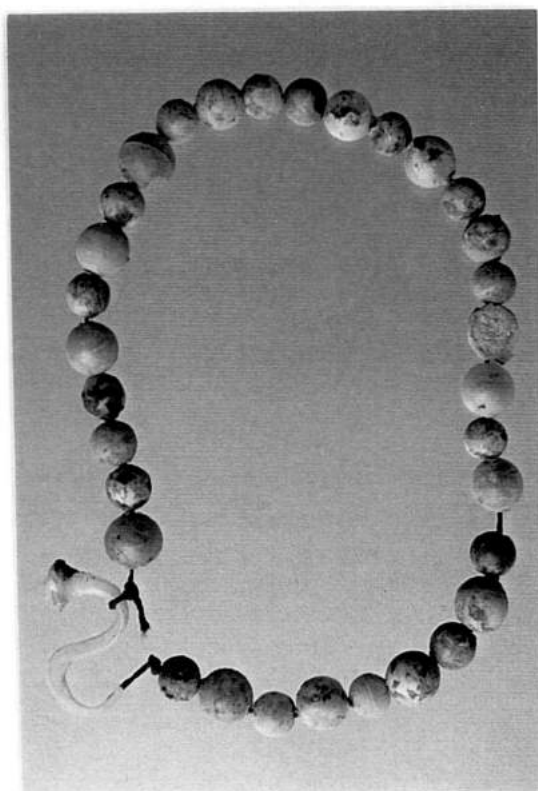
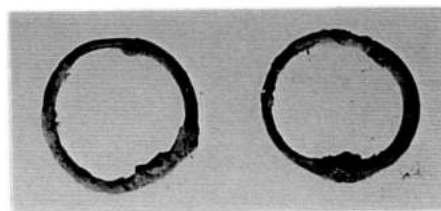
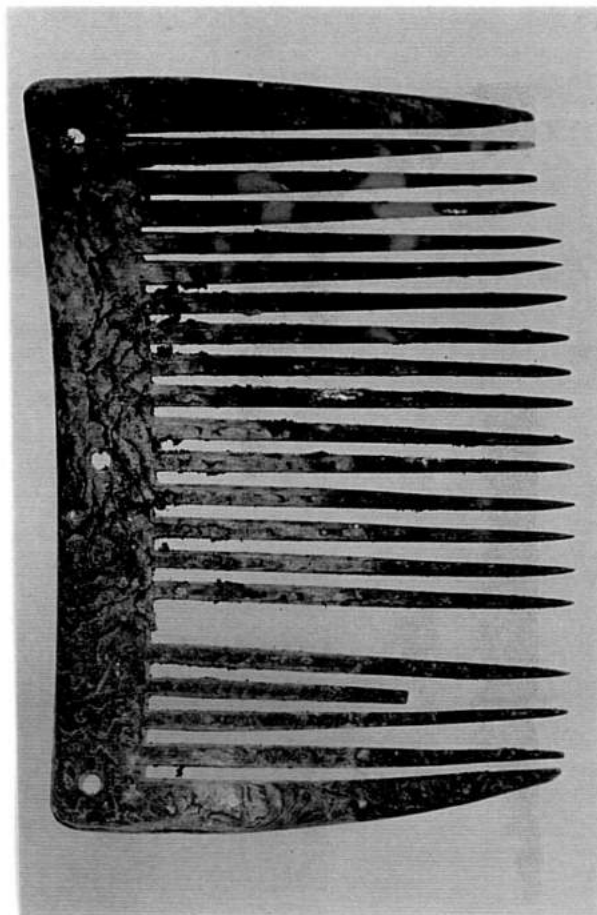
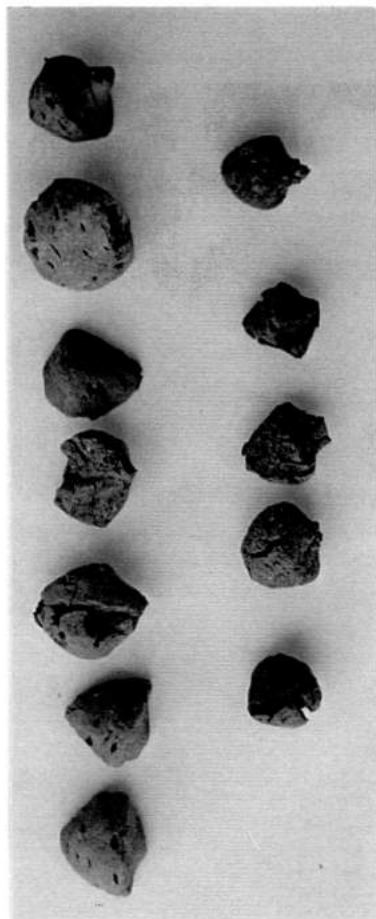
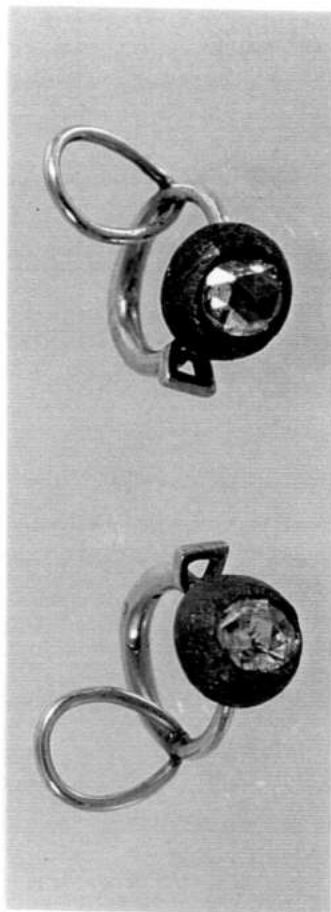
94GRK 48: NK (Noordergang) 347 niveau 1

Identificatie: Jan van den Toorn, 87 jaar oud begraven 25-11 1825

Bijzonderheden: turf onder hoofd.

- tien fragmenten grof wollen weefsel van diverse afmetingen.
- fragmenten van wollen breiwerk steek 2-3, mogelijk kousen
- een knoopje

Foto's, per kolom van boven naar beneden: gouden ring 94GRK57, kralenketting 94GRK106, koperdraadbloemen en kralen 94GRK112, gouden oorbel 94GRK125, oorringetjes 94GRK189, oorring 95GRK787, gouden oorbellen met diamant 94GRK146, klei-kralen 94GRK184, kam 95grk775

94GRK 50: NK (noordergang) 382 niveau 1

Identificatie: Adrianus Blom, 45 jaar oud begraven 15-3 1785

- liesbreukband (? -ijzeren band met gesp)

94GRK 56: NK (noordergang) 381 niveau 1

Identificatie: Maria Fiene, 29 jaar oud begraven 9-12 1820

- zijden haarlint (effenbinding, gaas), twee fragmenten van 1 cm breed, mogelijk van één lint (eerste fragment 34 cm lang; tweede fragment 33 cm lang). Er zijn bronzen spelden bij gevonden.

- twee zijden linten in kruisvorm, gemaakt van bandjes van 2 cm breed, resp. 28 cm en 15 cm lang, effenbinding gaaswerk

- zijden strikje (geknoot, fragment van max. 10 cm), vermoedelijk van doodshemd (effenbinding, gaas)

94GRK 57: K 45 niveau 1

Identificatie: Alida Christina Schoenmaker, 58 jaar oud begraven 23-7 1777

- 5 fragmenten zijde en koperen speld, in haar

- 'gouden' vriendschaps- of trouwring, met twee handjes die elkaar vastgrijpen; hij is niet massief maar verguld, de ring is feitelijk van een wit materiaal, waarschijnlijk ivoor.¹²⁶ De binnenmaat is 15,5 mm.

(ZIE FOTO p. 183)

94GRK 58: K niveau 1

Identificatie: oude vrouw (skelet incompleet)

- zijden strikje van 1 cm breed en 25 cm lang (effenbinding, gaas), waarschijnlijk voor doodshemd

- twee fragmentjes wollen weefsel (effenbinding) van 4-5 cm, beide met een haakje

- twee knopen

- diverse spelden

94GRK 63: NK (noordergang) 361 niveau 1

Identificatie: Gerrit Colom 1 jaar oud begraven 1-2 1808; met ernaast Maartje Colom 9 maanden oud begraven 9-7 1808

- zijden strikje (effenbinding, gaas) van 1 cm breed en 10 cm lang, waarschijnlijk voor doodshemd

94GRK 65: K niveau 1

Identificatie: volwassen vrouw (skelet incompleet)

- zijden lint (effenbinding, gaas) van 17 cm lang, gevonden rond het hoofd, met sporen van koperen spelden

94GRK 67: K 116 niveau 1

Identificatie: (volgens Frits oude man) Wilhelmina Hoefman, 71 jaar oud begraven 26-5 1790

- klein fragment van zijden lint (effenbinding, gaas) gevonden op het hoofdhaar

94GRK 70: K 114 niveau 1

Identificatie: pastoor Joannis Kok, 62 jaar oud begraven 13-4 1822 (Portret aanwezig in St. Laurentiuskerk)

94GRK 70A kazuifel

94GRK 70B stola

94GRK 70C en 70D schoenen

¹²⁶ In Amsterdam zijn twee vergelijkbare ringen gevonden van geelkoper en tin, die evenwel tussen de handen een hartje vasthouden (Baart e.a. 1977, nrs. 390 en 391; 16de eeuws).

94GRK 70E kousen

94GRK 70F pruik

94GRK 72: NK (noordergang) 373 niveau 1

Identificatie: Isaac van der Steen, 69 jaar oud begraven 1-12 1801

- liesbreukband
 - paar minuscule fragmenten wollen weefsel in effenbinding, gekleefd aan haken en oogjes
 - zijden strikje (effenbinding, gaas), fragment van 10 cm lang
 - diverse kleine stukjes zijde (van strikje ?)
 - (fragmenten van) minimaal 24 haken en oogjes, van vrij groot formaat, haken ca 19-21 mm groot, ogen ca 17-19 mm
 - 9 benen knopen van type F diam. 14-16 mm
 - spoelvormig zwart houten object (een zware knoop ?) bestaande uit twee schijven verbonden door een middenas, diameter ene schijf 27 mm en andere schijf 25 mm, tussenruimte 9 mm.
- (ZIE FOTO p.90)

94GRK 74: K 59 niveau 1

Identificatie: Helena van der Schild, 70 jaar oud begraven 26-2 1827

94GRK 74A jak (rijglijf met mouwen)

94GRK 74B fragmenten wollen voering

94GRK 74C fragmenten wollen damast

94GRK 74D fragmenten wollen damast

94GRK 74E zijden strikje

94GRK 74F zijden haarband

(ZIE CATALOGUS)

94GRK 76: NK (noordergang) 372 niveau 1

Identificatie: Maartje van Gelderen, 70 jaar oud begraven 11-10 1787

- fragment van zijden lint (effenbinding, gaas) van 4 cm lengte, met speld erin, gevonden bij het hoofd

94GRK 78: K 60 niveau 1

Identificatie: Lucas Boerhave, 30 jaar oud begraven 14-12 1828

- fragment van wollen breiwerk, 7 x 2 cm, van kous

94GRK 81: K 28 niveau 1

Identificatie: Johanna Verburg, 60 jaar oud begraven 4-2 1800

- liesbreukband
- een benen knoopje type A diam 15 mm

94GRK 83: K 112 niveau 1

Identificatie: Dorothea Bergknegt, 78 jaar oud begraven 25-11 1820

- haarband van 5 cm breed, puntjes geknoopt, van glanzende zijde zeer fijn geweven (veel draden per cm) in effenbinding, middenstuk keper 4 en rand 3/1. Waarschijnlijk twee kleuren (niet meer herkenbaar).
- Bij de hoofddoek zat een bronzen speld.
- fragmenten wollen weefsel (5 x 3 cm) in effenbinding
- fragmenten wollen breiwerk (trui ?), gebreed op pen 3,5: 2 recht en 2 averecht

94GRK 84: K niveau 1

Identificatie: kind van ca 6 maanden

- fragment van zijden strikje (effenbinding, gaas), 1 x 4 cm

94GRK 91: K 110 niveau 1

Identificatie: Hendrika Weyns, 62 jaar oud begraven 10-5 1830

- 3 stukjes wollen rand samen 26 cm, met metalen beugeltje

94GRK 94: NT (noorderkruis) niveau 1

Identificatie: volwassen vrouw (skelet incompleet)

- twee fragmenten van wollen kledingstuk (effenbinding)

94GRK 96: K 42 niveau 1

Identificatie: Arie Wit, 70 jaar oud begraven 29-9 1801

- fragment van wollen weefsel (effenbinding)

94GRK 97: ZK niveau 1

Identificatie: baby

- twee fragmenten van zijden lint van 3-4 cm, met twee spelden

94GRK 98: ZK (zuidergang) 383 niveau 1

Identificatie: Jannetje Rentmeester, 62 jaar oud begraven 19-5 1802

- 3 zeer kleine textielfragmentjes en 2 spelden

- munt

94GRK 102: K 98 niveau 1

Identificatie: baby

- twee fragmenten zijden lint (effenbinding, gaas) van 1 cm breed, grootste fragment 7 cm lang, met een speld

94GRK 106: ZK niveau 1

Identificatie: baby

- diverse zeer kleine textielfragmenten op het hoofd, met 28 spelden

- deel van kralensnoer met ronde glazen kraaltjes, hol geblazen met gaatjes om garen te rijgen, 32 gave en minstens 1 gebroken (ze zijn niet even groot: ca 20 zijn 4-5 mm groot, de overige ca 7 mm, kleuren niet te bepalen maar sommige lijken wit en sommige groen), met als sluiting een S-vormig glazen haakje (16 mm lang).

(ZIE FOTO p.183)

94GRK 112: ZK (zuidergang) niveau 1

Identificatie: baby/kind

- 5 beschadigde schijfvormige knoepkernen, vermoedelijk been of hoom, diam. 11 mm

- koperen speld

- kleine koperen nestel 11 mm

- versiering van bloempjes van filégaren gebreid/gehaakt in een stof bestaand uit kleine ronde lusjes van 2 mm groot; het garen was een draad omwikkeld met wellicht verguld of verzilverd kopergaren; er waren alleen koperresten nog in de kist, bij berging uiteen gevallen; met kralen erop genaaid in het midden van elk bloemblad; de kralen zijn van glas, kleur onbestemd (paarlachtige glans mogelijk origineel, maar kan secundaire irisatie zijn), hol geblazen met een diameter van circa 5 mm en gaatjes om garen te rijgen (15 kralen zijn nog heel, voorts fragmenten van nog ca 5-10 kraaltjes); voorts nog 5 platte schijfvormige glazen (?) kraaltjes, wit, diameter 6-7 mm.

(ZIE FOTO p. 183)

94GRK 116: K 38 niveau 1

Identificatie: Hendrik Vlasbloem, 81 jaar oud begraven 22-12 1820

- 94GRK 116A wollen damast hemdrok
 - 94GRK 116B 'gezondheid' met dubbele knoopsluiting
 - 94GRK 116C onbekend kledingstuk met knoopsgaten
 - 94GRK 116D onbekend kledingstuk met fijne wollen voering
 - 94GRK 116E fijn wollen weefselfragment
 - 94GRK 116F wollen keper-weefsel
 - 94GRK 116G band met twee knoopsgaten (van kledingstuk)
 - 94GRK 116H grote rechthoekige wollen lap
 - 94GRK 116I onbekend object dubbel grof wollen weefsel
 - 94GRK 116K gebreide wollen kousen
 - 94GRK 116L en 116M twee zijden strikjes
 - een reeks textiel-knoppen op de rugzijde 94GRK 116A
 - een benen knoopje type A diam 13 mm
- (ZIE CATALOGUS)

94GRK 118: ZK niveau 1

Identificatie: ruimgraf minimaal 3 baby's

- textielfragmentje
- fragment wollen draadjes van mengweefsel
- 8 koperen spelden met klein opgezet kopje (geconserveerd)

94GRK 121: K niveau 2

Identificatie: man van 30-50 jaar

- veel kleine fragmenten textiel
- 4 benen knopen type A diam 17 mm

94GRK 125: K 47 niveau 2

Identificatie: Johanna Cornelis van der Nolle, 29 jaar oud begraven 23-2 1820

- fragment zijde (effenbinding) van 3 x 3 cm
 - fragment wollen weefsel van 3 x 1 cm
 - een gouden oorbel, bestaande uit een ovalen beugel (met scharnier en knel-bevestiging achter het ornament) met een simpele gouden halve bol als ornament. Maat van de beugel 20 bij 10 mm, doorsnede bolvorm (vanaf bovenzijde gezien) 6 mm; de halve bol is hol
- (ZIE FOTO p. 183)

94GRK 127: K niveau 2

Identificatie: vrouw van 40-60 jaar

- haar met de koperen beugel van een 'pol' (bruin haar, in vlechten opgestoken onder de pol)

94GRK 130: ZK (Zuidergang) 350 niveau 1

Identificatie: Anna Margaretha Elscher, 84 jaar oud begraven 17-1 1815

- op het hoofd fragment van kapje (19 x 4 cm), band van zijde (effenbinding, gaas) met aan de zelfkant meer (schering)draden per cm. Kleur onbestemd.

94GRK 131: Koor 114 niveau 2

Identificatie: pastoor Engelbertus Vinkestijn, 53 jaar oud begraven 4 september 1819

- bijgift een munt uit 1703.

94GRK 131A kazuifel

94GRK 131A stola

94GRK 131C tunica
94GRK 131D bonnet
94GRK 131E pruik
94GRK 131F linten
94GRK 131G en 131H gebreide kousen
94GRK 131I en 131K schoenen
(ZIE CATALOGUS)

94GRK 133: ZK (zuidergang) 344 niveau 1
Identificatie: Johanna Lieveloo (vrouw van L.J. Lefebre), leeftijd onbekend (30-50 jaar), begraven 3-9 1825

- fragment wollen weefsel (effenbinding) van 23 cm
- 4 kleine fragmenten wol, fijn weefsel in effenbinding (waarschijnlijk voering)

94GRK 135: K niveau 2
Identificatie: oude man
- een benen knoop type E diam. 17 mm gevonden op bovenlichaam

94GRK 137: ZK niveau 1
Identificatie: baby
- zijden strikje (effenbinding, gaas) van 12 cm lang

94GRK 138: K 41 niveau 2
Identificatie: R.K. pastoor Johannes van Beek, 73 jaar oud begraven 19-9 1811, skeletlengte in situ 178 cm..
Bijzonderheden: begraven met het hoofd naar het oosten, met een pruik op het hoofd en resten van schoenen. Er is weinig textiel bewaard gebleven:
- zijden bandje
- fragment van zijden band met leer
- fragment zijden band
- fragment van zijden band met leer
- schoenen (alleen de leren zolen met lage hak zijn bewaard, bovenbekleding wschl. textiel, ca maat 42)
- zes benen knoopjes type A diam 15 mm

94GRK 142: K 46 niveau 4 (volgens de opgravingsgegevens op niveau 3; volgens de grafboeken ligt op niveau 3 echter Cornelia Valk, met daaronder op niveau 4 pas 'onze' man)
Identificatie: Albert Valk, 59 jaar oud begraven op 4-7 1778

94GRK 142A borstlap
94GRK 142B vest
94GRK 142C hemdrok
(ZIE CATALOGUS)

94GRK 143: K niveau 3
Identificatie: man van 40-80 jaar
- koperen kledinghaakje

94GRK 145: K niveau 3
Identificatie: uit knekelkist
- fragment grof wollen weefsel, met zelfkant, 13 cm

94GRK 146: K 31 niveau 1

Identificatie: Johanna de Craan, leeftijd onbekend (oud), begraven 26-11 1770

- twee gouden oorbellen met diamantjes in zilveren zetting; de oorbel werd gesloten door een scharnier in de oorring, waarbij de punt achter de zetting in een gaatje knelt. Op de oorring zit een lus die de oorbel in het oor op zijn juiste plek houdt (opdat hij niet te ver naar beneden zou gaan hangen in de oorlel); voor het openen en sluiten is een klein vierkant greepje naast de zetting aangebracht. De binnenzijde van de zilveren zetting was met grafietpoeder bedekt ter verhoging van de schittering. De steen is diamant, piqué met gliss (onzuiverheden), kleur wit, roos geslepen met driehoekige facettering. De linkersteen is bij de restauratie gewogen: 0.28 karaat.¹²⁷

(ZIE FOTO p. 183)

94GRK 147: K 30 niveau 2

Identificatie: Dirk Roleeuw l'Epie, circa 80 jaar (hij staat in 1751 ingeschreven aan de Leidse Universiteit), begraven 10-6 1809

- diverse kleine textielfragmenten
- een benen knoopje type F, diam. 18 mm, en een van type A (fragment)

94GRK 148: K niveau 1

Identificatie: man van 40-60 jaar

- fragmenten van wollen damast, patroon en fond thans dezelfde kleur, patroon niet te bepalen, met resten van wollen voering in effenbinding ca 10 draden per cm

94GRK 149: K 26 niveau 2

Identificatie: Adriana Maria Toulon, 62 jaar oud begraven 28-12 1805

Bijzonderheden: begraven met het hoofd naar het oosten

- fragment van band en bronsresten op het hoofd (draadversterking van een kapje ?)
- groot aantal kleine fragmenten van jak met rijgvetersluiting (mouwen niet bekend; model niet te bepalen), wol in effenbinding (8 draden per cm), gevold
- een paar losse koperen haken en oogjes van ander kledingstuk
- fragment van wollen breiwerk, waarschijnlijk kous

94GRK 150: K niveau 2

Identificatie: vrouw van 40-80 jaar

- fragmenten van laken (deel van gezondheid?)
- fragment van breiwerk

94GRK 153: K 25 niveau 1

Identificatie: vrouw van 40-60 jaar (grafboek identificatie klopt niet)

- damast fragmenten (jak ?)
- stukje breiwerk
- leren riem met fijn ruitjes-motief ingestempeld, bewaard in drie fragmenten van resp. 35, 6 en 16 cm; het eerste fragment is 46 mm breed, het tweede 40 mm en het derde fragment 34 mm; waarschijnlijk is het ruggedeelte breed en versmalt de riem naar de uiteinden; het derde fragment heeft een geelkoperen gespsluiting; de eenvoudige gesp is rechthoekig 42 mm hoog en 25 mm breed met platte zijden, gegoten geelkoper, met een platte angel en een rol op de angelrust (geconserveerd)

¹²⁷ Met hartelijk dank aan R. Meijers, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, voor restauratie van de zetting (het zilver is geheel vergaan tot chloride). De oorbellen zijn beoordeeld door juwelier R. Eggersman te Scherpenzeel/Zeist.

94GRK 156: ZK niveau 2

Identificatie: man van 30-50 jaar

- 4 kleine fragmenten textiel

94GRK 157: K 40 niveau 1

Identificatie: Gerard de Wijs, 33 jaar oud begraven 17-2 1820

- diverse fragmenten grof breiwerk

94GRK 158: K 41 niveau 3

Identificatie: Pieter Bouman, leeftijd onbekend (30-50 jaar) begraven 18-2 1769

- liesbreukband

94GRK 159: K niveau 3

Identificatie: man van 25-30 jaar

- twee fragmenten zijden lint van 1 cm breed, resp. 6 en 5,5 cm lang (effenbinding, gaas)

- twee benen knoopjes type D diam. 14 mm

94GRK 163: K niveau 5

Identificatie: volwassen vrouw

- zilveren haarspeld van 81 mm lang, bestaande uit een onversierde langwerpige beugel van 5 mm breed in het midden uitlopend tot 10 mm bij de uiteinden; afgeronde uiteinden met gaten voor de naald, licht naar achteren gebogen; de naald ontbreekt; de beugel is gemaakt van 1 mm dik zilver (zonder zilvermerk); gevonden in het haar

(opmerking: een vrijwel identieke tweede beugel, met daarop drie onherkenbare zilvermerken, is gevonden op het stort)

94GRK 164: K 45 niveau 2

Identificatie: Gerrit van Manen Stuurman, 47 jaar oud begraven 1-2 1772

- een benen knoop type F, diam 20 mm

94GRK 165: ZK (zuidergang) 324 niveau 1

Identificatie: Albert Bakker, 70 jaar oud begraven 7-11 1785

- een paar kleine fragmenten wollen weefsel

94GRK 169: ZK (zuidergang) 309 niveau 1

Identificatie: volwassen (klopt niet met grafboek)

- een benen knoopje type A, diam 11 mm

94GRK 172: ZK (zuidergang) 326 niveau 1

Identificatie: Wilhelmina Klimmer, 82 jaar oud begraven 15-10 1792

94GRK 172A mitaines

94GRK 172B jak

(ZIE CATALOGUS)

94GRK 184: ZK (zuidergang) 316 niveau 1

Identificatie: Johanna Claverweide, 6 weken oud begraven 10-11 1805

- 16 biconische kralen van bruingrijze gebakken klei, met een ijzerdraadje in de kern, grootte varieert van 12 tot 18 mm

94GRK 188: ZK (zuidergang) niveau 2

Identificatie: kind (op grafkist kopspijker-opschrift CVB)

- 2 benen knoopjes type A diam. 12 mm

94GRK 189: K 44 niveau 3

Identificatie: Anna Pilger, 8 jaar oud begraven 17-4 1800

- twee kleine oorringetjes van brons, omwikkeld met zeer fijn draad met vage kopersporen (filégaren ?); het zijn simpele ronde ringetjes bestaand uit een halfrond gebogen draad en halfrond gebogen buisje, met een scharniertje aan elkaar bevestigd en met een knelsluiting door de punt van de draad in het begin van het buisje te steken; diameter ca 16 mm.

(ZIE FOTO p. 183)

94GRK 193: K 40 niveau 2

Identificatie: Gillis Schuit de Wijs, 30 jaar oud begraven 25-2 1800

- een handvol kleine fragmenten van fijn gevold wollen weefsel in effenbinding (voering ?)

- 4 benen knopen type A diam 13 mm

94GRK 201: NT niveau 1

Identificatie: man? van 30-60 jaar

- 1 ivoren knoop type F diam. 19 mm

- 1 gegoten bronzen knoop type D (aangegoten rond oog) diam. 12 mm

- 1 metalen knoop (zilver ?) type B diam 16 mm (NB deze oogt modern !)

- 2 benen knopen type A diam. resp. 10 en 15 mm

- 1 benen knoop type F diam 19 mm

94GRK 208: NT niveau 1

Identificatie: volwassen vrouw

- textielfragmentje, 2 haakjes en 1 oogje

94GRK 210: NT niveau 1

Identificatie: kind

- fragment van zijden strikje (effenbinding, gaas)

- 4 fragmenten wollen weefsel (effenbinding), ca 10 draden per cm

- 5 haakjes en 2 oogjes

94GRK 212: NT (noorderkruis) 58 niveau 1

Identificatie: Agnes Toscanen, circa 35 jaar oud begraven 24-12 1750

- koperresten en textiel bij hoofd

94GRK 214: NT niveau 1

Identificatie: volwassen vrouw

- een fragment wollen lint (keperbinding) op hoofdhaar

- een ovaal object van wol in effenbinding, 28 bij 64 mm, op het hoofd gevonden

94GRK 215: NT (noorderkruis) 95 niveau 1

Identificatie: Dirk Vester, 33 jaar oud begraven op 29 januari 1774

94GRK 215A hemdrok

94GRK 215B trui

(ZIE CATALOGUS)

94GRK 216: NT niveau

Identificatie: baby

- kleine knikker van steengoed diam. 14 mm

94GRK 218: NT niveau 1

Identificatie: oude man

- klein fragment wollen weefsel met bruin-rood-groene strepen in de ketting (strepen van 2 mm breed, met grotere tussenruimte)

- 1 benen knoop

94GRK 220: NT niveau 1

Identificatie: kind

- een benen knoopje type A diam. 10 mm

94GRK 221: NT niveau 1

Identificatie: oude vrouw (?)

- 3 wollen linten (effenbinding)

- zeer fragmentarisch kledingstuk van wollen damast (patroon niet herkenbaar) met voering van fijn, gevold wollen weefsel in effenbinding 12 draden per cm. Op een stuk van de voering zit een benen knoopje vastgekleefd (type A, diam. 14 cm, met resten van wollen stofbekleding). Een biesje (zijden lint 11 mm breed, keper) hoort er wellicht bij.

- drie stukken haarband van zijden lint van 24 mm breed in keperbinding

94GRK 222: NT (noorderkuis) 35 niveau 1

Identificatie: Antje Krakeling, 54 jaar oud begraven 23-12 1808

94GRK 222A fragment van kledingstuk (jak ?; voering ?)

94GRK 222B halsdoek (?)

94GRK 222C wollen kniekous

94GRK 222D fragmenten wollen weefsel

94GRK 222E fragment zijden weefsel

(ZIE CATALOGUS)

94GRK 223: NT (noorderkuis) niveau 1

Identificatie: man van 30-60 jaar

- knikker van steengoed, diam 14 mm, gevonden naast hoofd (naderhand met loopzand in de kist geraakt ?)

94GRK 225: NT niveau 1

Identificatie: (twee skeletten vermengd in graf)

- strikje

- lint van 20 cm lang

- haar met veel spelden

94GRK 227: NT niveau 1

Identificatie: vrouw van 40-80 jaar

- 2 kleine fragmenten wollen weefsel

94GRK 234: NT (noorderkuis) 32 niveau 1

Identificatie: Burghardus Strackius, 84 jaar oud begraven 6-10 1825

- 4 benen knopen type F diam 18 mm

94GRK 236: NT niveau 1

Identificatie: kind

- fragmenten van smalle zijden bandjes (effenbinding, gaas)

94GRK 243: NT niveau 1

Identificatie: peuter

- textielfragmenten, o.a. stuk van bandje, in het haar met sporen van koperen spelden, wol en zijde (van een kapje ?)

- 1 knoopje

94GRK 244: NT niveau 1

Identificatie: baby

- fragmentje zijde in haar, met sporen van koperen spelden

94GRK 257: NT (noorderkruis) 11 niveau 1

Identificatie: Guurtje de Wit, 47 jaar oud begraven 17-3 1801

- jak

(ZIE CATALOGUS)

94GRK 264: NT (noorderkruis) 25 niveau 1

Identificatie: Anna Nelisze, 87 jaar oud begraven 9-2 1801

- fragment van kapje (zijden band van 4 cm breed, versterkt met koperen laittondraad)

- een haarspeld

94GRK 265: NT (noorderkruis) 6 niveau 1

Identificatie: Barend Ibink, 55 jaar oud begraven 19-4 1809

- zijden strikje (effenbinding, gaas), geknoopt

- fragment van zijden bandje (strikje)

94GRK 268: NT (noorderkruis) 45 niveau 1

Identificatie: Anna Aquila, 65 jaar oud begraven 14-4 1819

- 15 fragmenten van een kledingstuk van wollen weefsel (effenbinding)

- fragment van 29 cm lengte van een haarband, van zijden lint in dicht geweven keperbinding, 28 mm breed, met een koperen speldje erin

- 2 haakjes (ca 16 mm) en een oogje

- koperen gesp, simpele ronde beugel met daaraan platte angel, diam 40 mm (geconserveerd)

94GRK 271: NT niveau 1

Identificatie: oude man

- 3 benen knopen type E diam. 17 mm

94GRK 273: NT niveau 2

Identificatie: vrouw van 30-50 jaar

- op kussentje van houtkrullen

- diverse kleine stukjes en een groot fragment kledingstuk, mogelijk rugpand, wollen weefsel in effenbinding, model niet herkenbaar

- fragmenten van zijden lint (effenbinding, gaas)

- losse draadjes wol van een mengweefsel

- een haakje

94GRK 275: NT niveau 1

Identificatie: kind

- een benen knoopje type A diam. 11 mm

94GRK 281: NT niveau 2

Identificatie: Anthonie Moot, 69 jaar oud begraven 3-8 1807

- koperen of bronzen ringetje diam 14 mm, mogelijk als knooppkern

- deel van onbekend kledingstuk, beschadigd rechthoekig pand van ca 30 bij 30 cm met naden langs drie zijden, wollen weefsel in effenbinding 10 draden per cm

94GRK 284: NT (noorderkruis) 46 niveau 1

Identificatie: Agatha Lucia Marchand, 26 jaar oud begraven 12-1 1790

- metalen heupband, vermoedelijk vanwege een heupafwijking (niet-ontwikkelde heupkommen)

- fragmenten van een wollen kledingstuk (dun fijn weefsel, effenbinding 14 draden per cm) met sluiting van haken en ogen

94GRK 285: NT niveau 1

Identificatie: baby/kind

- kleine koperen nestel 2 mm dik en 28 mm lang

- 14 minuscule koperen/bronzen ringetjes diam. 2,5 mm (!), functie onbekend

- brokje gecorrodeerd koper/brons, max. 15 mm, niet determineerbaar

94GRK 286: NT niveau 1

Identificatie: geen (knekelkist)

- haarvlecht met kleine koperen kopspelden

94GRK 290: NT niveau 1

Identificatie: oude vrouw

- fragment wollen breiwerk, aangetroffen op het hoofd

94GRK 294: NF niveau 1

Identificatie: jong volwassen vrouw (skelet incompleet)

- haar opgestoken, met vage afdruk van koper (pol ?), met daaraan vastgespeld met koperen kopspelden fragmenten van zijden haarband, van zijden lint van 23 mm breed in zigzag keperbinding

94GRK 298: NF niveau 1

Identificatie: volwassene

- een paar kleine wollen weefselfragmenten, keperbinding

- haar met vlecht

94GRK 299: NF niveau 1

Identificatie: peuter

- zijden lint (effenbinding, gaas) van 1 cm breed en 15 cm lang

- 1 haakje en 1 oogje

94GRK 303: NT (noorderkruis) 62 niveau 1

Identificatie: Clasina Porcinus, 68 jaar oud begraven 21-11 1779

- fragmenten van de voorpanden van een gevoerd zijden kledingstuk (op de borst gevonden), met haken en ogen aan de binnenzijde bevestigd op de voering (een deel van het linkervoorpand met nog 6 oogjes,

een deel van het rechtersvoorpand met nog 8 haakjes); de buitenzijde is van zijde (!) in effenbinding; de voering is een grof wollen weefsel in effenbinding (8 draden per cm, zeer dunne ketting en grove dikke inslag)

- een fragment van een kledingstuk van een fijn wollen weefsel in satijnbinding, gevoerd met zeer fijn wollen weefsel in keperbinding (diagonaal); het fragment is ca 10 bij 15 cm, met een naad middenin
- fragment (18 cm bewaard) van een leren riem van 32 mm breed en versierd met ruitvormig stikwerk, gesloten met een koperen of bronzen zware D-vormige gesp (ca 4 cm breed en 42 mm hoog); aan de buitenzijde is een fragment van de gekeperde voering vastgekleefd

94GRK 305: NB (noordergang) 157 niveau 1

Identificatie: Johanna Bootsman, 84 jaar oud begraven 15-12 1826

- in het blonde haar een haarband van dicht geweven zijden lint in keperbinding, 30 mm breed, drie fragmenten waarvan het grootste 27 cm lang, met uiteinden die met kopselden aan elkaar zijn gezet
- fragment van rossig bandje
- groot fragment en veel kleine stukjes breiwerk van trui
- klein fragment wollen weefsel, effenbinding
- een koperen haak (18 mm) en oogje

94GRK 308: NF niveau 1

Identificatie: vrouw van 30-50 jaar

- 3 fragmenten van een wollen bandje (keperbinding)
- zijden strikje (effenbinding, gaas)

94GRK 310: NF niveau 1

Identificatie: oude vrouw

- zijden strikje (effenbinding, gaas)

94GRK 315: NB (noordergang) 158 niveau 1

Identificatie: Maria Hessing, 54 jaar oud begraven 1-2 1804

- ovalen beugeltje van brons/koperdraad, 9 bij 22 mm, van een 'pol'
- fragmenten van kledingstuk, wollen weefsel effenbinding, ca 8-10 draden per cm (jak?; voering?)

94GRK 320: NB (noordergang) 162 niveau 1

Identificatie: Elisabeth Carlier, 65 jaar oud begraven 12-1 1820

- 10 kleine fragmenten textiel (niet determineerbaar)
- restanten van knopen

94GRK 326: VN (Noordergang) 185 niveau 1

Identificatie: baby

- fragment wollen breiwerk

94GRK 327: NT (noorderkruis) 61 niveau 1

Identificatie: Alotta Volders, 69 jaar oud begraven 9-1 1794

- drie fragmenten van rijglijfje; het grootste fragment (12 bij ca 20-25 cm) is de bovenhoek van het linkersvoorpand, met 11 vetergaatjes, voering of beleg ontbreekt, van wollen stof in effenbinding (11 draden per cm niet gevold)

94GRK 339: NT niveau 2

Identificatie: oude man (?)

- haarband van dicht geweven zijden lint (keperbinding) van 30 mm breed, twee fragmenten van

uiteinden, met een koperen speld aan elkaar gezet

94GRK 344: VN (noordergang) 228 niveau 1

Identificatie: Alida Koning, 92 jaar oud begraven 16-4 1822

- fragmenten van wollen rijglijf met vetergaatjes, het grootste fragment wellicht van rugpand, maar ook twee fragmenten van de voor-rand met resp. 6 vetergaten (fragment 6 breed en 20 cm lang) en 3 vetergaten (6 bij 13 cm, met begin van schoot), fijne gevulde stevige wollen stof in effenbinding 10 draden per cm; op de stof groene roestvlekjes van haken en ogen (van ander kledingstuk)

94GRK 345: NT niveau 1

Identificatie: peuter

- 3 fragmenten wollen weefsel (keperbinding)
- fragment zijden lint met metaaldraad versierselen

94GRK 347: VN (noordergang) 194 niveau 1

Identificatie: Debora Tieleman, 83 jaar oud begraven 4-9 1784

- 94GRK 347A wollen jakje (veel kleine fragmenten)
 - 94GRK 347B haarband
 - 94GRK 347C gouden ring
- (ZIE CATALOGUS)

94GRK 348: S (middengang) 272 niveau 1

Identificatie: Klaas Klaver, 70 jaar oud begraven 2-1 1828

- klein fragmentje wollen weefsel in effenbinding

94GRK 349: S (middengang) niveau 1

Identificatie: volwassene (zeer slecht geconserveerd)

- veel zaagsel bij het hoofd
- haarband van een gerimpelde lap zwarte zijde (effenbinding, gaas), zeer fragmentarisch

94GRK 351: VN (noordergang) 190 niveau 1

Identificatie: Johannes Jozephus Fernink, 45 jaar oud begraven 5-8 1815

- 12 fragmenten rood wollen weefsel (effenbinding; voering), de grootste (60 x 17 cm) is rand van vest/hemdok met knoopsgaten

94GRK 352: NB (noordergang) 214 niveau 1

Identificatie: Jacomina Smit, 40 jaar oud begraven 10-7 1818

- grote fragmenten van onbekend kledingstuk (grootste stuk 20 x 30 cm; geen resten van sluiting) met platte naden, waarschijnlijk een jak, van zeer fijn wollen weefsel in keperbinding, gevuld
- 4 losse haakjes

94GRK 353: NK (noordergang) 223 niveau 1

Identificatie: Cornelis Graafland, 67 jaar oud begraven 2-6 1803

- breukband (geconserveerd zijn bijbehorend twee riemfragmenten met gespen: een koperen gesp D-vormig 26 mm hoog en 20 mm breed, de andere een rechthoekig ijzeren gespje 31 mm hoog en 15 mm breed; van beide de angel verdwenen)
- deel van strik (platte knoop) van wollen lint in effenbinding (dicht weefsel, ca 20 draden per cm) van 25 mm breed, wellicht van het onderhemd, met een kledinghaakje (van een ander kledingstuk) eraan gekleefd

94GRK 354: VN (noordergang) 221 niveau 1

Identificatie: Nanning van Foreest, 72 jaar oud begraven 10-10 1828

- vier benen knopen type A, diam. 1x 11 mm en 3x 16 mm

94GRK 357: NB (noordergang) 149 niveau 1

Identificatie: Barentje Schoute (v.), circa 50 jaar oud begraven 23-12 1740

- op het hoofd 2 fragmenten van zijden bandje met koper-resten erop (kapje ?), en spelden

94GRK 370: VN (noordergang) 198 niveau 1

Identificatie: Dirk Jacobsz Krom, 96 jaar oud begraven 1-11 1819

- 2 fragmenten van zijden strikje(s) (effenbinding, gaas)

94GRK 371: NT niveau 1

Identificatie: man van 30-60 jaar

- 3 benen knopen

94GRK 373: NT niveau 3

Identificatie: oude man

- 2 benen knopen type A diam 15 mm

94GRK 380: NT niveau 1

Identificatie: Jacob Koker, 66 jaar oud begraven 14-10 1826

- wollen veter van 'gepunnikt' rond koord van 3 mm dik en 68,5 cm lang (sluiting van hemd ?)

94GRK 383: NT niveau 2

Identificatie: oude vrouw

- fragmenten van haarband (dicht geweven zijden band, keperbinding, 30 mm breed) en kopspelden in het haar

94GRK 390: VN (noordergang) 208 niveau 1

Identificatie: Wilhelmina Frederica Manot, 28 jaar oud begraven 13-12 1808

- wollen draadjes en enkele draadjes brokaat (met groene koperoxide), gevonden op middel

94GRK 391: VN (noordergang) 210 niveau 1

Identificatie: Cornelis Stoel, 67 jaar oud begraven 2-1 1823

- een kopspeld

94GRK 395: NT (noorderkruis) 47 niveau 1

Identificatie: Jacoba Schroor, 46 jaar oud begraven 17-11 1826

- fragmenten van wollen breiwerk

- 2 haakjes en 2 oogjes

94GRK 398: VN (noordergang) 209 niveau 1

Identificatie: Maria Jacoba Telvooren, 31 jaar oud begraven 18-3 1815

- fragment van haarband (11 cm lang) van dicht geweven zijden lint (keperbinding, ca 20 draden per cm) van 40 mm breed

94GRK 402: VN (noordergang) 220 niveau 1

Identificatie: Francina Jacoba Burmanus, 56 jaar oud begraven 26-3 1792

- zijden bandje met zijden strikken

- zijden strikje

- vele kleine fragmenten wollen weefsel, effenbinding, 10 draden per cm
- 5 haakjes en 2 oogjes

94GRK 403: NT niveau 1

Identificatie: man van 20-40 jaar

- een benen knoop type A diam 11 mm

94GRK 407: NT niveau 3

Identificatie: man van 30-60 jaar

- een benen knoop type A diam. 12 mm
- een benen knoop type E diam. 17 mm

94GRK 410: NT (noorderkruis) 33 niveau 2

Identificatie: Trijntje Koning, 48 jaar oud begraven 3-5 1782

- breukband (geconserveerd is een leren riemfragmentje)

94GRK 414: NT niveau 3

Identificatie: man van 40-80 jaar

- 3 benen knopen type F diam. 18 mm

94GRK 416: NT (noorderkruis) 24 niveau 2

Identificatie: Jannetje Post, (leeftijd onbekend, weduwe) begraven 2-11 1785

- 4 benen knopen type F diam. 17 mm

94GRK 433: NT niveau 2

Identificatie: volwassen man

- bandje op het haar

94GRK 434: NT (noorderkruis) 31 niveau 1

Identificatie: Jan de Visser, 62 jaar oud begraven 11-1 1827

- 1 fragment textiel niet determineerbaar
- 4 benen knopen type F diam 17 mm

94GRK 447: NT niveau 4

Identificatie: man van 30-60 jaar

- 3 benen knopen type E diam. 18 mm

94GRK 451: NT (noorderkruis) 41 niveau 1

Identificatie: kind

- zijden lint (effenbinding, gaas) van 3 cm breed en 22 cm lang
- 4 spelden
- stuk van een haarvlecht

94GRK 482: NT niveau 4

Identificatie: oude vrouw

- fragmenten van een fijn geweven wollen lint (effenbinding) van 13 mm breed, het midden is dichter geweven
- paar kleine fragmenten van zijden lint (effenbinding, gaas) van 15 mm breed, op de borst gevonden (voor doodshemd)
- een hoeveelheid draden lag in de lengterichting van de kist

94GRK 489: NT niveau 2

Identificatie: volwassen vrouw

- op het hoofd fragmenten van zijden linten (effenbinding, gaas) van 22 mm breed, nog met kopspelden vastgestoken op haarresten
- 4 fragmenten wollen breiwerk (kousen)
- diverse kleine fragmenten fijn wollen weefsel (effenbinding), gevold
- enkele fragmenten van haken en oogjes

94GRK 536: V (middengang) niveau 1

Identificatie: (wel grafkist, skelet vergaan)

- zijden strikje (effenbinding, gaas) van 1 cm breed en 12 cm lang

94GRK 543: VN (noordergang) niveau 4

identificatie: onbekend

94GRK 543A hemdrek?

94GRK 543B onbekend kledingstuk

(ZIE CATALOGUS)

95GRK 545: NT niveau 5

Identificatie: volwassen man

- op het hoofd fragment van band
- 4 fragmenten wollen weefsel (l.b.)

95GRK 551: V niveau 3

Identificatie: man van 30-50 jaar

- fragment van kledingstuk van grof wollen weefsel (effenbinding), sterk vervilt, met platte naad (8 x 13 cm)
- een ronde koperen ring (doorsnede draad vierkant) diam 28 mm, functie onduidelijk
- 5 ivoren knopen type F diam 17 mm (deels beschadigd)
- 1 benen knoop type A diam 15 mm

95GRK 552: VN (noordergang) 187 niveau 1

Identificatie: Antje Harp, 40 jaar oud begraven 4-4 1804

- op het hoofd fragmenten van twee zijden bandjes (effenbinding, dicht weefsel 20 mm breed)
- diverse kleine wollen weefselfragmenten op het hoofd

95GRK 554: V niveau 2

Identificatie: man van 20-40 jaar

- 3 kleine fragmenten textiel niet determineerbaar
- klein fragmentje wollen weefsel effenbinding 10 draden per cm, met opgenaaid knoopje van paarlemoer met zijden randje en vastgezet door koperdraadje door het midden (sterk beschadigd; paarlemoer vergaan tot klein restje)
- 11 paarlemoeren knopen type C (meest fragmentarisch); een exemplaar is nog goed bewaard, met een ingegraveerd stervormig motief (twee vierkantjes met diagonalen erin, kruislings over elkaar)
- 4 benen knopen type A diam. 1x 12 mm en 3x 15-16 mm

95GRK 555: V (middengang) 330 niveau 1

Identificatie: Gerard Vermeere Kloek, 61 jaar oud begraven 2-3 1827

- vele kleine fragmenten zeer fijn wollen weefsel (effenbinding), 20-25 draden per cm, gevold, wellicht van een hemdrek

- een knoop

95GRK 561: V (middengang) 345 niveau 1

Identificatie: Matthijs Kuiper, 48 jaar oud begraven 9-2 1813

- diverse kleine fragmenten wollen weefsel (effenbinding), 10 draden per cm

95GRK 562: V (middengang) 346 niveau 1

Identificatie: Servaas Colom, circa 48 jaar oud begraven 16-3 1814

- een fragment textiel niet determineerbaar

- 3 benen knopen type A diam 2x 11 mm en 1x 15 mm

- een benen knoop type E diam. 17 mm

95GRK 563: VN (noordergang) niveau 2

Identificatie: Andries Bootsman, 41 jaar oud begraven 31-8 1772

- 2 benen knopen type F diam. 18 mm

95GRK 569: V (middengang) niveau 2

Identificatie: vrouw van 20-50 jaar

- enkele kleine fragmenten fijn wollen weefsel in effenbinding, niet gevold, 16 draden per cm

95GRK 570: V niveau 2

Identificatie: vrouw van 30-40 jaar

- haarband, 4 fragmenten zijden lint (de grootste 29 cm) in keperbinding van 30 mm breed, met kopselden

95GRK 587: VN (noordergang) niveau 2

Identificatie: vrouw van 30-60 jaar

- 3 fragmenten wollen weefsel (keperbinding)

95GRK 590: V (middengang) 338 niveau 2

Identificatie: Adriaan Bijl, 50 jaar oud begraven 3-7 1765,

- gebreide wollen trui, fragmentarisch, grootste fragment (ca 60 x 15 cm) recht gebreid met grove steken op pen 3,5 of 4.

95GRK 603: V niveau 2

Identificatie: vrouw van 30-50 jaar

Bijzonderheden: met spijkers opgebrachte tekst op kistdeksel: De Lange

- kleine fragmenten textiel

- kleine koperen kopselden in het haar

95GRK 609: V niveau 3

Identificatie: man van 30-50 jaar

- diverse kleine fragmenten van vrij grof wollen weefsel (effenbinding), 8 draden per cm

- diverse kleine fragmenten van fijn wollen weefsel (effenbinding), 17 draden per cm

- kleine fragmenten van lint van fijn wollen weefsel in effenbinding

- een zwart zijden strik van lint (effenbinding, gaas) van 30 mm breed

- een knoop

95GRK 612: V niveau 2

Identificatie: vrouw van 30-60 jaar

- 4 fragmenten zijde (effenbinding gaaswerk, mogelijk van lintjes)

95GRK 627: V niveau 2

Identificatie: man van 30-60 jaar

- vele minuscule fragmenten van een kledingstuk van een zeer fijn mengweefsel met zijde (!), waarvan alleen de zijden draden nog over zijn, met 2 benen knopen type A diam 17 mm er nog aan vast

95GRK 632: V niveau 2

Identificatie: oude vrouw

95GRK 632A jak/rijglijf

95GRK 632B fragment wollen weefsel

95GRK 632C fragment van zijden lintje

(ZIE CATALOGUS)

95GRK 640: V (middengang) 338 niveau 3

Identificatie: oude vrouw (niveau 3: Theodorus Saskerus (burgemeester) circa 70 jaar oud begraven 29-7 1762; niveau 4: Levina van der Lijn, circa 59 jaar oud begraven 2-6 1736)

- breukband

95GRK 648: VN (noordergang) niveau 5

Identificatie: oude man

- 3 fragmenten fijn geweven wollen band (keperbinding)

- koperen spelden

- knopen

95GRK 650: V niveau 3

Identificatie: Jacob Brouwer, 49 jaar oud begraven 12-5 1780

- een klein fragment wollen weefsel, effenbinding

- 2 benen knopen

95GRK 655: V niveau 3

Identificatie: (niveau 3: kind; niveau 4:) Maria Elisabeth Kloek (wed Hendrik van Vladeracken), circa 60 jaar oud begraven 12-12 1795

- fragmenten breiwerk met aangekleefd (van ander kledingstuk) 2x haakjes en 2 knopen (koperen ringetje met maaswerk)

- haakjes en ogen

(ZIE FOTO p. 90)

95GRK 668: V niveau 3

Identificatie: vrouw van 30-40 jaar

- fragment van een wollen lap (effenbinding, 11 draden per cm, schering dunner dan inslag) met grove naaisteken langs de rand, mogelijk beleg van de binnenzijde van een kledingstuk, met daarop roestplekken van kledinghaakjes

- 3 losse haakjes

- 1 grote knoop

95GRK 683: V niveau 4

Identificatie: Wilhelmina Berru, 77 jaar oud begraven 25-1 1774

- haarband, klein fragment zijde (effenbinding, gaas)

- een paar kleine fragmenten van onbekend kledingstuk van wollen damast (wit/geel op blauw fond,

motief niet te bepalen) met een voering van rood grof wollen weefsel (effenbinding, 5 draden per cm)

- 1 knoop

- 4 leren riemfragmenten van 37 mm breed (resp. 5, 6, 14 en 39 cm lang), het langste fragment is gesloten met een bronzen gesp, afgeronde D-vorm van 3-5 mm dikte en 41 mm hoog en 32 mm breed

- Achter op de riem kleine fragmenten van zeer fijn wollen weefsel met kapnaad, met daarop (voering ?) gekleefd de wollen draden van een mengweefsel

- haar opgestoken in een knot; bij het haar fragmenten van een benen haarspeld, een beugel van 7 mm breed (lengte onbekend) met verbrede afgeronde uiteinden met een gat in beide einden. Hij is vlak zodat de naald gebogen moet zijn geweest.

95GRK 684: V niveau 4

Identificatie: onbekend

- fragment van leren riem

95GRK 688: VN (noordergang) niveau 2

Identificatie: Maria Gla, 56 jaar oud begraven 29-7 1780

95GRK 688A rijglijf

95GRK 688B onbekend voorwerp

95GRK 688C haarband/fragment van kapje

(ZIE CATALOGUS)

95GRK 689: VN (noordergang) niveau 2

Identificatie: man van 30-40 jaar

- 3 onherkenbare kleine fragmenten textiel

95GRK 699: knekelkist

- diverse brede riemfragmenten, waaronder een riemtong met gaten voor een gespsluiting (riembreedte 32 mm, fragment lengte 11,5 cm) en 6 grotere (8-16 cm) stukken van 45-50 mm breed met ingestempeld fijn ruitjes-motief; hiervan zijn drie stuks riemuiteinden met een gebruikt fors knoopgat (sleuf 45 mm lang, diameter opengetrokken gat 10 mm; aan de achterzijde een perfect ronde afdruk van 42 mm diameter). Het is onduidelijk waarvoor deze riemen hebben gediend.

95GRK 700: VN (noordergang) niveau 5

Identificatie: man van 30-60 jaar

- koperen/bronzen 'dubbelknoop' bestaande uit twee ronde knopen (diam. 13 mm) aan de rugzijde door een beugeltje verbonden (de knooppjes vrijwel tegen elkaar aan), sterk gecorrodeerd (knoop voor hemdsluiting of manchet ?)

95GRK 701: VN (noordergang) niveau 3

Identificatie: man van 30-50 jaar

- een benen knoop type A diam. 15 mm

94GRK 713: V niveau 5

Identificatie: man van 30-60 jaar

- een benen knoop type D diam. 16 mm (in slechte staat)

95GRK 716: V niveau 3

Identificatie: volwassen vrouw

- 3 fragmenten fijn breiwerk van kousen

- op het hoofd drie bandjes
- spelden

95GRK 718: NB (noordergang) niveau 1

Identificatie: volwassen persoon

- diverse kleine fragmenten van een kledingstuk van wollen damast (patroon niet herkenbaar, egaal bruinig) met een grof wollen voering (effenbinding, 6 draden per cm, dunne schering en zeer ruwe dikke inslag)
- een paar kleine fragmenten van wollen breiwerk

95GRK 720: NB (noordergang) 163 niveau 1

Identificatie: Marijtje Tin, 41 jaar oud begraven 20-7 1793

- grote koperen kopspeld (kop bestaat uit draadje om de naald gewikkeld), 41 mm lang, naald 1,2 mm dik (geconserveerd), op lichaam gevonden

95GRK 728: NB (noordergang) niveau 3

Identificatie: oude man

- twee kleine fragmenten wollen weefsel (effenbinding, 10 draden per cm), elk met een koperen kledinggoegje eraan
- kleine fragmenten van erg fijn wollen weefsel, keperbinding
- zijden lint (effenbinding, gaas) van 1 cm breed en 24 cm lang
- 6 fragmenten zijde
- klein fragment leer
- een speld

95GRK 730: NB (noordergang) niveau 4

Identificatie: man van 30-50 jaar

- diverse kleine fragmenten van fijn wollen weefsel (effenbinding)
- een benen knoop type F diam. 17 mm

95GRK 744: S niveau 1

Identificatie: baby

- fragment van zijden lint (effenbinding, gaas) 2 cm breed
- fragment van zijde
- een grote speld van 3,2 cm

95GRK 752: S niveau 2

Identificatie: baby

- lintjes

95GRK 753: S niveau 1

Identificatie: baby

- enkele wollen draadjes

95GRK 756: S niveau 1

Identificatie: man van 30-40 jaar

- zijden kousen (effenbinding)
- een benen knoop type F diam. 17 mm
- fragment benen knoop niet determineerbaar
- fragment zijden lint (effenbinding, gaas), 11 mm breed en 4,5 cm lang

95GRK 765: S niveau 1

Identificatie: kind

- enkele wollen draadjes

95GRK 767: S niveau 1

Identificatie: oude vrouw

- 15 fragmenten fijn wollen weefsel, keperbinding
- fragmenten zeer fijn wollen breiwerk (kousen ?)
- een paar kleine fragmenten bruin-geel gestreept fijn wollen weefsel, effenbinding

95GRK 770: S niveau 2

Identificatie: oude vrouw

- 4 fragmenten wollen weefsel met vetergaten
- 3 fragmenten van wollen gebreide kousen
- haakjes en ogen
- deel van leren riem, 21 mm breed en fragment ca 17 cm lang, gevonden bij het hoofd

95GRK 775: S (middengang) niveau 1

Identificatie: vrouw van 30-40 jaar

- koperen kledinghaakje en fragmenten van haken en ogen
- in het haar gestoken kamvormige speld van hoorn (met drie bevestigingsgaten voor een rugversiering die niet bewaard is); hij is enigszins gebogen (mogelijk origineel), 9,5 cm breed en 6,7 cm hoog, met 20 grove tanden.

(ZIE FOTO p. 183)

95GRK 782: S niveau 2

Identificatie: Ariaantje Rijken, 65 jaar oud begraven 23-7 1789

- fragment zwart zijden kapje op het hoofd
- spelden

95GRK 787: S niveau 1

Identificatie: Clara Levert, 40 jaar oud begraven 8-12 1788

- op het hoofd dichtgeknoopt zijden bandje van 0,5 cm breed en 25 cm lang met sporen koperdraad (kapje) met spelden
- leren riem van 25 mm breed, in 3 fragmenten gebroken, met bronzen/koperen gespsluiting ('vierkante' gesp van 35 bij 40 mm, gegoten, met platte brede zijden, met angel en 'rol' als angelrust) op middel aangetroffen
- twee leren riemfragmenten van 35 mm breed, op middel aangetroffen
- 4 kleine fragmenten wollen weefsel effenbinding, 6 kettingdraden per cm, ketting veel dunner dan inslag (enkele fragmenten aan riem vastgekleefd)
- 4 haakjes
- twee fragmenten van vetertjes van wollen lint van 3 mm breed, keperbinding (sluiting van rijglijfje of hemd), waarvan de langste met koperen nestel van 30 mm eraan
- zijden strikje (strik met dubbele lussen) met speld
- één bronzen oorringetje (de andere is niet gevonden) van hetzelfde model als 94GRK 189: een simpel rond ringetje bestaand uit een halfrond gebogen draad en halfrond gebogen buisje, met scharniertje aan elkaar bevestigd en met een knelsluiting door punt van draad in buisje te steken; diameter ca 15 mm; wellicht was ook deze oorbel nog met filégaren omwikkeld (hiervan is thans niets meer te zien).

(ZIE FOTO p. 183)

95GRK 789: S (middengang) 104 niveau 1

Identificatie: Cornelis Steeman, 48 jaar oud begraven 24-6 1816

- fragmenten van zijden strikje (effenbinding, gaas)
- fragment wollen weefsel met speld

95GRK 790: S niveau 1

Identificatie: oude man

- brede wollen band (keperbinding) om het hoofd
- fragmenten zijden linten (effenbinding, gaas)

95GRK 791: S niveau 1

Identificatie: volwassen vrouw

- zijden bandje (vetertje), 3 mm breed
- koperen oogje

95GRK 794: S (middengang) 73 niveau 1

Identificatie: Jansje van der Laan, (leeftijd onbekend) begraven 14-5 1812

- groot aantal fragmenten van zeer fijn mengweefsel, alleen de wollen draden zijn bewaard, met een opge-naaid kledinghaakje er nog aan
- zwart strikje van zijden lint (effenbinding, gaas) van 20 mm breed

95GRK 795: S niveau 1

Identificatie: man van 40-80 jaar

- zijden strikje bij de hals

95GRK 797: S niveau 1

Identificatie: oud persoon (vrouw?)

- bij de hals draadje garen

95GRK 798: S niveau 1

Identificatie: Diewertje Wijdenes, 67 jaar oud begraven 22-11 1818

- fragment breiwerk
- grote hoeveelheid kleine fragmenten (2-5 cm) van wollen rijglijfje (sommige stukjes hebben rijgvetergaatjes), gevuld fijn wollen weefsel in effenbinding 12 draden per cm
- zijden strikje (effenbinding, gaas)

95GRK 799: S niveau 1

Identificatie: man van 30-60 jaar

- twee fragmenten wollen breiwerk, vermoedelijk de boord en een fragment van een kous
- twee fragmenten van gevold erg grof wollen weefsel in effenbinding 5 draden per cm (fragmenten 6 bij 14 cm en 9 bij 18 cm groot)
- groot aantal fragmenten van onbekend object (geen naden of zomen herkenbaar) van zeer dun weefsel in effenbinding 12-14 draden per cm, doorschijnend gaasachtig (restant van linnen stof- !? of wol; het garen is wisselend van draaddikte), het grootste stuk ca 30 bij 50 cm
- 10 benen knopen van type A, diam. 14-15 mm

95GRK 807: S (middengang) 138 niveau 1

Identificatie: baby

- fragmenten van mengweefsel met wollen draad
- 13 bronzen knopen

- 2 koperen spelden

95GRK 808: S niveau 1

Identificatie: oud persoon (vrouw ?)

- 4 fragmenten wollen breiwerk

- op het hoofd groene afdruk koperdraad van kapje

95GRK 812: S (middengang) 116 niveau 1

Identificatie: Willem Smit, 60 jaar oud begraven 12-2 1794

- zijden strikje bij de hals, stevig dik weefsel (strik van 'gewoon' hemd ?)

95GRK 821: S (middengang) 120 niveau 1

Identificatie: Geertruij van Erkelens, 74 jaar oud begraven 28-12 1805

- op het hoofd linten

- op het hoofd gevonden fragmenten van mengweefsel, alleen zijden draden bewaard

- fragmenten van een wollen rijglijf (merendeels erg kleine brokjes, maar ook een stuk voorpand van 5 cm breed en 26 cm lang met minstens 9 vetergaten; alsmede onderste deel van linkervoorpand met 2 vetergaten en een schoot van minstens 16 cm), fijn gevold wollen weefsel in effenbinding 12 draden per cm, niet gevoerd (stofomslag bij voorrand is aan achterzijde vastgenaaid zonder naaigaatjes voor voering)

- fragmenten van onbekend wollen kledingstuk (gezondheid ?) met sluiting van haken en ogen (o.a. twee randfragmenten met elk vier haken), van dezelfde stof als vorige kledingstuk

- fragment van zijden kapje (7 bij 3 cm): een stukje ingerimpelde zijden stof (extreem fijn weefsel in effenbinding, thans lichtbruin) met daarop een stukje van zwart lint van 22 mm breed (gaas)

95GRK 822: S (middengang) niveau 1

Identificatie: man van 30-50 jaar

- eenvoudige rechthoekige bronzen gesp met middenstijl, angel ontbreekt, 35 mm breed en 43 mm hoog (geconserveerd)

95GRK 824: S niveau 3

Identificatie: vrouw van 20-40 jaar

- op het hoofd twee wollen bandjes (keperbinding) van 3 cm breed resp. 8 en 10 cm lang

95GRK 833: S (middengang) 284 niveau 2

Identificatie: Immetje Bergen (huisvrouw van Jan Hemel), 20 jaar oud begraven 21-1 1754

- ijzeren ring (gesp ?), diam. 35-38 mm, doorsnede 3-4 mm dik

95GRK 843: S losse vondst

- zijden hoofddoek

(ZIE CATALOGUS)

95GRK 860: ZB niveau 1

Identificatie: baby

- koperen kopspeeldje 18 mm lang

95GRK 861: ZB (zuidergang) 40 niveau 1

Identificatie: baby (in grafboek hier 3 baby-graven)

- zijden bandje

- losse zijden draadjes

95GRK 862: ZB (zuidergang) niveau 1

Identificatie: (incompleteet skelet)

Opmerking: op de textiel kleven nog zaagselresten

- kleine fragmenten van kledingstuk van wollen damast (patroon niet te bepalen, bruinig) met een voering van grof gebreid (!) wollen weefsel
- kleine fragmenten van een kledingstuk met aan één zijde een fijn mengweefsel (alleen de wollen draden bewaard) en aan de andere zijde een fijn wollen weefsel in keperbinding
- kleine fragmenten van een rood fijn wollen weefsel in effenbinding (15-20 draden per cm), met haken erop
- 4 oogjes

95GRK 886: ZB (zuidergang) 43 niveau 1

Identificatie: Thomas Donné, 62 jaar oud begraven 27-3 1822

- kousen

95GRK 893: S (middengang) niveau 2

Identificatie: man van 30-50 jaar

- linten in kruisvorm

95GRK 896: S (middengang) 123 niveau 2

Identificatie: Gerrit Wouter Brunius, 32 jaar oud begraven 30-4 1801

- fijn gebreide wollen kousen

95GRK 897: S (middengang) niveau 3

Identificatie: vrouw van 30-50 jaar

- koperen kopseld 26 mm lang (geconserveerd)

95GRK 912: S (middengang) 232 niveau 1

Identificatie: Johanna Beekma, 75 jaar oud begraven 9-11 1811

Bijzonderheden: op het hoofd resten van koperen draadversterking voor kapje

- gebreide wollen kousen (grootste fragment 47 cm, liep tot over de knie)
- zijden lint

95GRK 914: S (middengang) niveau 3

Identificatie: vrouw van 20-40 jaar

Bijzonderheden: erfelijk aangeboren heupafwijking

- enkele fragmenten van fijn gebreide wollen kousen (pendikte 2 of 2,5; boord 3 recht 3 averecht gebreid)

95GRK 917: S (middengang) 121 niveau 1

Identificatie: Juriaan van der Horst, 1 jr. 3 mnd. oud begraven 20-2 1777

- kledinghaakjes en spelden

95GRK 942: S (middengang) niveau 1

Identificatie: oude vrouw

- fragmenten van fijn wollen weefsel, keperbinding

95GRK 943: S (middengang) 69 niveau 1

Identificatie: Francina Christopha Frése, 30 jaar oud begraven 21-12 1808

- vele kleine fragmenten van wollen rijglijf (o.a. een fragment met vetergat met daarin vastgeknoopt een stuk zijden veter- rond koordje 'gepunnikt' 2 mm dik- en een stuk met vastgekleefd stuk van hetzelfde

koord, met een koperen nestel van 28 mm; fragmentje met drie vetergaten en kopspeldje erop; fragment van ronde rand van schoot), wollen weefsel in effenbinding 10 draden per cm

- haarband

- veel fragmenten grof wollen weefsel o.a. met vetergaatjes en koordje

95GRK 944: S (middengang) 75 niveau 1

Identificatie: Pieter Al, 61 jaar oud begraven 14-4 1812

- damasten hemdrok

(ZIE CATALOGUS)

95GRK 947: S niveau 2

Identificatie: man van 20-40 jaar

- twee benen knopen type A diam. 10 en 16 mm

- brokje brons, functie onbekend (sterk gecorrodeerd)

95GRK 954: S niveau 1

Identificatie: oude vrouw

- fragmenten van de voorpanden van een wollen damast jak met rijgvetersluiting met 8 vetergaten en schoot (onbekende lengte schoot), buitenstof wollen damast (patroon niet herkenbaar; zeer veel reparaties met stopwerk) met stevige wollen voering (effenbinding 12 draden per cm, gevold), op de buitenkant (!!)

- afdruk van de voorpanden (en haken en ogen) van volgende kledingstuk:

- fragmenten van de voorpanden van een mouwloos 'halsje' of een borstrok met sluiting van 7 haken en oogjes, met ronde halsopening, geen schoot maar reeds op 17 cm vanaf de halsrand eindigt de voorrand in een rechte onderrand; het was niet gevoerd, de stofkanten merendeels eenvoudig recht afgeknipt; kleine stukje van mouwopening nog aanwezig (omgeslagen stofkant, aan achterzijde vastgezet, geen naaigaatjes voor mouwen); gemaakt van wollen weefsel in effenbinding 8 draden per cm (licht) gevold

- één klein fragment (4 cm breed en 9 cm hoog) van onbekend wollen damast kledingstuk met sluiting van haken en ogen (drie haken nog op stofrand herkenbaar) met restje voering van onbekende stof

- 2 benen knopen type D diam. 12 en 17 mm

- een benen knoop type F diam. 17 mm

- 2 fragmenten van koperen kledinghaakjes

95GRK 955: S (middengang) 85 niveau 1

Identificatie: Michiel Breda, 79 jaar oud begraven 13-3 1780

- breukband

- onbekend kledingstuk van gestreepte stof, op de borst gevonden: wollen weefsel in satijnbinding (?), een gele (ooit witte ?) ondergrond met rode en bruine strepen van wisselende breedte (patroon niet te bepalen); gevoerd met grof wollen weefsel in effenbinding, 10 draden per cm, schering dunner dan de inslag.

- knopen

95GRK 958: S (middengang) 150 niveau 1

Identificatie: Elizabeth Hoogland, 60 jaar oud begraven 25-8 1814

- op de borst fragment onbekend kledingstuk (wollen damast)

- 2 benen knopen type F diam. 18 mm

(ZIE CATALOGUS)

95GRK 959: S (middengang) 69 niveau 3

Identificatie: Dorothee Catharina Maria Schluters, 44 jaar oud begraven 19-3 1777

95GRK 959A wollen jak (rijglijf met mouwen)

95GRK 959B en 959C twee wollen lappen
95GRK 959D wollen gezondheid
95GRK 959E en 959F twee gebreide wollen polsmoffen
95GRK 959G zijden haarband en fragmenten van zijden kapje
(ZIE CATALOGUS)

95GRK 972: S niveau 2
Identificatie: vrouw van 20-50 jaar
- 2 benen knopen type F diam. 17 mm

95GRK 986: S (middengang) 166 niveau 2
Identificatie: Geertruij de Jager, 77 jaar oud begraven 18-4 1786
- vele fragmenten van een onbekend kledingstuk (er is een fragment met drie grote knoopsgaten), met aan de ene kant wollen damast (patroon onherkenbaar; met hier en daar restjes blauw fond) en aan de andere kant een zeer fijne wollen stof in keperbinding (diagonale ribben, thans gele ketting en donkerbruine inslag; 25-30 draden per cm); het is niet uit te maken wat voering is en wat buitenkant

95GRK 988: S niveau 3
Identificatie: man van 30-60 jaar
- twee benen knoopjes type A diam. 12 mm

95GRK 1009: NB (Noordergang) 43 niveau 1
Identificatie: Nicolaas Pommerzee van Dordt, 39 jaar oud begraven 1-7 1824
- zijden kousen, fijn geweven in keperbinding

95GRK 1010: NB (noordergang) 47 niveau 1
Identificatie: Sara Bol, 87 jaar oud begraven 7-10 1822
- fragmenten van minstens 2 koperen kledinghaakjes

95GRK 1016: S niveau 3
Identificatie: man van 40-80 jaar
- 4 benen knopen type F diam. 15-17 mm, gevonden bij de handen (manchet)

95GRK 1033: S losse vondst
- breukband
- zijden lint (effenbinding, gaas)
- 4 knopen

95GRK 1034: losse vondst
- jak
(ZIE CATALOGUS)

95GRK 1035: S losse vondst
- fragmenten rode baaien stof
- lint
- 1 speld
- deel van staartpruik (vlecht met lint)
(ZIE CATALOGUS)

95GRK 1036: S losse vondst

- jak
(ZIE CATALOGUS)

95GRK 1037: stortvondst
95GRK 1037A kniebroek
95GRK 1037B en 1037C twee paar kousen
(ZIE CATALOGUS)

95GRK 1038: S losse vondst
- fragment van kledingstuk van fijn wollen weefsel met oogjes
(deel van pand van 14 cm breed, hoogte fragment ca 22 cm met losse flard eraan); opgekleefd is een fragment zijden stof (effenbinding) van wellicht een ander kledingstuk

95GRK 1039: S losse vondst
- gebreide wollen kousen

95GRK 1040: S losse vondst
- fragmenten van kledingstuk (hemdrok?)

95GRK 1041: S losse vondst
- 3 textielfragmenten met veel haken en ogen

95GRK 1043: S losse vondst
- fragmenten van gebreide wollen kousen

95GRK 1044: S losse vondst
- kleine fragmenten textiel

95GRK 1045: S losse vondst
- vrijwel compleet damast hemdrok
- 2 benen knopen type F diam. 15 mm
(ZIE CATALOGUS)

95GRK 1046: S losse vondst
- textielfragmenten om de hals

95GRK 1047: S losse vondst
- 1 benen knoop type F diam. 15 mm

95GRK 1048: S losse vondst
- vele fragmenten textiel

95GRK 1049: S losse vondst
- fragmenten textiel

95GRK 1050: S losse vondst
- wollen damast hemdrok met enkelvoudige knoopsluiting
(ZIE CATALOGUS)

95GRK 1053: S losse vondst

- damast hemdrek

(ZIE CATALOGUS)

95GRK 1060: S losse vondst

95GRK 1060A wollen mouwloos lijfje met verstelbare haakjessluiting

95GRK 1060B twee lappen (gezondheid)

95GRK 1060C riem met gesp en munt

(ZIE CATALOGUS)

95GRK 1061: S losse vondst

(oorspr. Vnr. 95GRK 1035; gevonden 10/5/95)

- jak van fijn wollen weefsel in keperbinding (diagonaal), gevold; bewaard zijn talrijke fragmenten alsmede deel van linkervoorpand met rijgvetersluiting (11 vetergaatjes, resten van zijden koordje), rand oorspronkelijk afgebiest, niet gevoerd maar wel 3 cm beleg achter vetergaten, naaigaatjes voor mouwen, lengte schoot onbekend

- groot fragment van onbekend kledingstuk (geen naaigaatjes) van dieprood grof wollen weefsel in effenbinding (8 draden per cm), minimaal 35 x 25 cm

- een paar kleine fragmenten van onbekend kledingstuk van roodbruin gestreepte fijne wollen stof, satijnbinding; met voering in grof wollen weefsel, effenbinding ca 8 draden per cm

- paar kleine fragmenten van fijne gladde wollen stof in keperbinding (diagonaal), niet gevold, met koperen haakje

- fragment van haarband van zwart zijden lint van 48 mm breed (effenbinding, gaas), met resten van kopspelden

95GRK 1062: losse vondst

- wollen hemdrek met enkelvoudige knoopsluiting

(ZIE CATALOGUS)

95GRK 1063: losse vondst

- wollen mouwloos vest met dubbele knoopsluiting

(ZIE CATALOGUS)

95GRK 1064: losse vondst

- wollen mouwloos vest met dubbele knoopsluiting

(ZIE CATALOGUS)

95GRK 1065: losse vondst

95GRK 1065A wollen damast hemdrek of rok (?) met dubbele knoopsluiting

95GRK 1065B kledingfragment van damast

95GRK 1065C wollen beleg van onbekend kledingstuk

(ZIE CATALOGUS)

95GRK 1066: losse vondst

- fragment wollen damast (motief niet te identificeren)

6 CONCLUSIE

P. Bitter

Veel textiel

Dit rapport beschrijft de opmerkelijke textielfondsten van de opgravingen in de Grote of St. Laurenskerk van 1994-1995. Bij het grafonderzoek zijn in totaal fragmenten gevonden van circa 270 voorwerpen van textiel, waarvan herkenbaar: 35 zijden strikjes (meestal voor doodshemden), 21 keer resten van kousen, 39 keer vrouwen met textiel op het hoofd, 32 (fragmenten van) jakken/lijfjes/borstrokken van vrouwen, 15 (fragmenten van) vesten/hemdrokken/borstrokken van mannen, resten van 6 truien en 3 keer een gezondheid, 2 kazuifels, 2 stola's, 1 tunica, 1 bonnet, 3 pruiken en 3 paar schoenen. Daarnaast zijn er nog eens circa 35 graven waarin alleen de knopen, haakjes-en-ogen of riemen van kleding zijn gevonden. Deze objecten zijn afkomstig uit ca 220 onderzochte graven (ca 25 kinderen en 195 volwassenen) en 26 stortvondsten. Deze score is opmerkelijk, als we dat afzetten tegen het aantal onderzochte begravingen (in totaal circa 1000, inclusief knekelkisten). In het onderzoek waren er circa 600 individuele graven van volwassenen, waarvan ongeveer een derde dus textiel opleverde !

De meeste textielfondsten waren zeer fragmentarisch. Van een veertigtal kledingstukken is echter een groot deel bewaard, tot geheel compleet. Deze objecten vormen de kern van de catalogus van hoofdstuk 4.

Kleding en grafritueel

Volgens historische gegevens was het in de 18de en 19de eeuw in de regio gebruikelijk, dat de overledene werd uitgekleeft en in het sterfbed werd opgebaard, gehuld in een doodshemd. Het doodshemd, dat wel als huwelijksgegeschenk was gegeven, was van wit linnen, vaak met zwarte boorden en strikken.¹²⁸

De vondsten in de Grote Kerk nuanceren ons beeld van deze grafrituelen. Inderdaad blijkt uit de vondsten dat men de doden niet volledig gekleed heeft opgebaard, zoals tegenwoordig gebruikelijk is. Er zijn immers, op één enkele (unieke) kniebroek na, geen kledingstukken voor het onderlichaam gevonden. Broeken, vrouwenrokken of jurken zijn opvallend afwezig. Toch is er veel meer kleding dan alleen het doodshemd. In slechts 8 graven van volwassenen zijn uitsluitend (zijden) strikken gevonden zonder aanwijzing voor meer kleding, maar strikken zijn ook gevonden in nog 27 graven van volwassenen waar wel nog andere kleding op het doodshemd moet zijn geweest. De meeste graven met kledingvondsten hebben evenwel in het geheel geen strikken opgeleverd.

In totaal zijn er 55 vrouwengraven met resten van kleding over het hemd op het bovenlichaam, plus nog 3 graven met alleen de knopen nog aanwezig. De herkenbare kledingstukken zijn vrijwel uitsluitend lijfjes of jakjes (20 stuks zijn als zodanig zeker herkenbaar¹²⁹) die werden gesloten met een rijgvetersluiting of met haken en ogen. Van 12 lijfjes of jakjes kon worden geconstateerd dat ze niet gevoerd waren geweest: dit zullen onderborstrokken zijn geweest. Van 3 jakjes was aantoonbaar dat ze gevoerd waren geweest: deze kunnen (ook) als bovenjak gedragen zijn. Eén ervan had een zijden buitenstof¹³⁰ en een ander was

¹²⁸ Havermans-Dikstaal 1998, 233-246.

¹²⁹ Lijfjes of jakjes met voering: 94GRK 172A, 94GRK 327, 95GRK 954 (wollen damast); zonder voering: 94GRK 4A, 94GRK 74A, 94GRK 257, 94GRK 347A, 95GRK 632A, 95GRK 688A, 95GRK 821, 95GRK 959A, 95GRK 1034, 95GRK 1036, 95GRK 1060A, 95GRK 1061; voering niet bekend: 94GRK 149, 94GRK 344, 94GRK 352, 95GRK 798, 95GRK 943.

¹³⁰ Vondstnummer 94GRK 303; helaas was het kledingstuk zeer fragmentarisch.

van gevoerd wollen damast.¹³¹ In nog eens 7 vrouwengraven zijn resten gevonden van een niet-herkenbaar kledingstuk van wollen damast- de kans is erg groot dat dit eveneens (boven)jakjes waren.¹³² In twee graven werden bovendien resten van gebreide wollen truien gevonden. In zes vrouwengraven werden rond het middel riemen gevonden.

Bij de vrouwen lijkt het erop, dat we vooral te maken hebben met lijfjes die over het nachthemd of het doodshemd in bed gedragen zijn.

Er zijn 37 mannengraven met resten van kleding over het hemd op het bovenlichaam. In nog eens 24 mannengraven zijn alleen knopen gevonden. Herkenbaar zijn vooral vesten en hemdrokken, in totaal 15 stuks¹³³, die destijds bijna alle van origine als bovenkleding gedragen zullen zijn. Van de 8 hemdrokken zijn er 6 gemaakt van gevoerde wollen damast, één is van fijne wollen stof met voering, terwijl er één wollen hemdrok niet gevoerd is. Deze laatste was overigens over een wollen damast vest gedragen.

Twee vesten zijn van een grove wollen stof en niet gevoerd- dit zullen onderborstrokken zijn.

Van de gevoerde hemdrokken zou men toch niet verwachten dat deze als bed-kleding gedragen werd en in de gevallen waarin dit met veel meer kleding werd gecombineerd (94GRK 116, 142 en 215) lijkt het wel zeer onwaarschijnlijk dat de dode in 'slaap-kleding' was opgebaard.

Waarschijnlijk heeft men toch sommige doden in het sterfbed netter willen tonen door hen huis-kleding (negligé) aan te doen.

Opvallend is, dat van de kledingstukken die als bovenkleding (kunnen) zijn gebruikt, het merendeel zware slijtage en veel reparaties vertoont. Tijdens de opgravingen verbaasden de veldarcheologen zich al over het schijnbaar gebruik om de mensen 'in hun oude kloffie' te begraven.

We vermoeden nu dat de gevonden bovenkleding toch vooral 'negligé-kleding' was, gedragen in de private sfeer. Het gaat herhaaldelijk om van origine fraaie dure kleding, die men binnenshuis heeft afgedragen. Sommige kledingstukken zijn vrijwel doorgesleten en meermalen opgelapt.

Er is kleding bij van kostbare wollen damast (acht keer uit vrouwen- en acht keer uit mannengraven, eenmaal uit onbekend¹³⁴). Dit correspondeert met het gegeven, dat we te maken hebben met de graven van de Alkmaarse middenklasse en rijker.

Het geheel afdragen van kleding zou ook een teken des tijds kunnen zijn geweest. De meeste kleding dateert immers uit de Franse Tijd (1795-1813) of kort erna. In deze periode bereikte de economie van Holland een dieptepunt, doordat de oorlog met Engeland de zeevaart had stilgelegd en de V.O.C. ten onder was gegaan. Noord-Holland werd bovendien zwaar getroffen door de mislukte Engels-Russische invasie van 1799. De textiel was schaars en duur.

In diverse vrouwengraven worden op het hoofd resten gevonden van haarbanden en hoofddeksels- in

¹³¹ Vondstnummer 95GRK 954.

¹³² Vrouwenkleding met wollen damast is gevonden in: 94GRK 74C en 74D (hst.4 cat.nr.9), 94GRK 153, 94GRK 221, 95GRK 683, 95GRK 862, 95GRK 954 (jak), 95GRK 958 (hst.4 cat.nr.8), 95GRK 986.

¹³³ Hemdrokken: 94GRK 116A (wollen damast), 94GRK 142C (wol, niet gevoerd), 94GRK 215A (fijne buitenstof, met voering), 95GRK 944 (wollen damast), 95GRK 1045 (wollen damast), 95GRK 1050 (wollen damast), 95GRK 1053 (wollen damast), 95GRK 1062 (wol, met voering), 95GRK 1065A (eventueel rok; wollen damast); vesten: 94GRK 142D (wollen damast), 95GRK 1063 (niet gevoerd), 95GRK 1064 (niet gevoerd; vest of hemdrok niet duidelijk (alle zonder voering): 94GRK 351, 95GRK 543A, 95GRK 1040. Een fragmentarisch kledingstuk van wollen damast (94GRK 148) zou eventueel ook een gezondheid kunnen zijn.

¹³⁴ Vrouwengraven: 94GRK 74C (hst.4 cat.nr.9), 94GRK 153, 94GRK 221, 95GRK 683, 95GRK 862, 95GRK 954, 95GRK 958 (hst.4 cat.nr.8), 95GRK 986
Mannengraven: 94GRK 116A (hst.4 cat.nr.19), 94GRK 142B (hst.4 cat.nr.16), 94GRK 148, 95GRK 944 (hst.4 cat.nr.17), stort 95GRK 1045 (hst.4 cat.nr.24), stort 95GRK 1050 (hst.4 cat.nr.25), 95GRK 1053 (hst.4 cat.nr.26), 95GRK 1065A (hst.4 cat.nr.30)
Man of vrouw: 95GRK 718.

totaal is dit 39 keer geconstateerd. In één van de vrouwengraven (94GRK 264) kwamen op het hoofd resten van zigzaggend koperdraad voor, zogenaamd laitton-draad, die kennelijk als versterking van de voorrand van een hoofddekse diende. Echter, de Noord-Hollandse kapjes hadden niet een dergelijke draadversterking maar waren gewoon geplooid en gesteven- het is onduidelijk waar de laitton-draden bij hoorden, mogelijk bij een muts waarvan de mutsenstrook van het hoofd afstaat.¹³⁵

In de graven zijn kostbare zaken vrijwel afwezig. Er zijn maar een paar sieraden gevonden¹³⁶ - deze lijken haast bij vergissing meegegeven te zijn. Ook mooie knopen zijn opvallend afwezig- niet alleen goud en zilver maar ook brons en tin waren blijkbaar kostbaar genoeg om als erfstuk doorgegeven te worden. Kennelijk gingen dergelijke knopen generaties lang mee! Vermoedelijk zijn om dezelfde redenen ook de zijden kledingstukken (behalve één fragmentarisch vrouwenjasje, 94GRK 303, en de pastoorskleding) niet gevonden.

Er is een aantal uitzonderlijke graven bij.

Zo valt het op dat bij baby- en kindergraven zelden kleding herkenbaar is. Doordat deze graven tijdens de opgraving gezeefd zijn, zijn er toch nog 24 graven met textielresten- het betreft echter hoofdzakelijk minuscule fragmentjes, bijna alle van zijden strikjes. Heel soms zijn er bijzondere bijgiften, zoals kralen, ooringetjes of de bloemetjes van filégaren.¹³⁷

In de Grote Kerk zijn de graven gevonden van drie pastoors. Hier was het grafritueel totaal afwijkend: zij zijn begraven met volledige ambtskleding aan, zelfs met schoenen, pruiken en een bonnet.

Het gevonden goed uit de Grote Kerk onderscheidt zich van de fraaie erfstukken die in musea zijn overgeleverd, door het feit dat dit niet de pronkstukken zijn maar de dagelijkse kleding in de huiselijke sfeer. Van de eenvoudige kledingstukken zoals de lijfjes zijn bovendien relatief erg weinig in musea overgeleverd.

Het tot de draad afdragen van chique kleding is één van de opmerkelijke uitkomsten van het onderzoek.

Maar de grootste verrassing was natuurlijk, dat de doden in grote getale met kleding waren begraven, en dat dit deels nog bewaard was: de meest omvangrijke archeologische textielfondst van Nederland tot dusverre.

¹³⁵ Mededeling van M. Havermans-Dikstaal, d.d. 2-10 1998.

¹³⁶ Aan volwassenen meegegeven sieraden: 94GRK 57 vergulde trouwring, 94GRK 125 gouden oorbel, 94GRK 146 twee gouden oorbellen met diamantjes, 94GRK 163 zilveren haarspeld, 94GRK 347C gouden ringetje, 95GRK 787 bronzen ooringetjes.

¹³⁷ Bijzondere bijgiften in baby-/kindergraven: 94GRK 106 glazen kralenketting, 94GRK 112 bloemetjes van filégaren, 94GRK 184 klei-kralen, 94GRK 189 bronzen ooringetjes.

LITERATUUR

- Aten, D., 1995: *Als het geweld komt ...; politiek en economie in Holland benoorden het IJ 1500-1800*, Hilversum (proefschrift Universiteit van Amsterdam).
- Berg, W.J. van den, 1997: *Historisch Kadaster Alkmaar. Eigenaren en huurders van huizen en land binnen de historische binnenstad van alkmaar over de periode 1700-1910*, Alkmaar.
- Beurden, L. van, 1994: *Over mode en mensen. Tien eeuwen kostuumgeschiedenis*, Nijmegen.
- Brommer, B. (red.), 1990: *Van kimono tot ruimtepak*, Helmond.
- Colenbrander, S., 1992: 'Zo lang de weefkonst bloeit in 't machtig Amsterdam'; zijdelakenfabrikeurs in Amsterdam in de 17de en 18de eeuw, *Textielhistorische Bijdragen*, 32, 27-44.
- Colenbrander, S., 1997: De zijdeweverij in Haarlem in de zeventiende en achttiende eeuw, in: A.J. de Graaf, L. Hansen en I. de Roode, *Textiel aan het Spaarne. Haarlem: van linnen damast tot zijden linten*, Amsterdam (Textieldag gehouden op 8 juni 1995, Teylers Museum te Haarlem), 63-82.
- Dekker, P., 1995: *De Alkmaarse geschiedenis achter een Texelse walvisbokaal*, Alkmaar (speciale uitgave Historische Vereniging).
- Dewilde, B., 1991: Vlasteelt en linnenproductie op het Zuidnederlandse platteland, in: Ch. de Mooij en R. van de Weijer (red.), *Rijke oogst van schrale grond. Een overzicht van de Zuidnederlandse materiële volkscultuur ca. 1700-1900*, Zwolle, 126-143.
- Diehl, J.M., A.J. de Graaf en D. de Jonge (red.), 1991: *Textielllexikon; Verklarend weeftechnisch woordenboek*, Amsterdam.
- Folkerts, J., 1992: Industriële bedrijvigheid in de stad Almelo in het jaar 1800, *Textielhistorische Bijdragen*, 32, 45-52.
- Gaastra, F.S., 1994: De textielhandel van de VOC, *Textielhistorische bijdragen* 34, 50-69.
- Griffiths, R. Th., 1981: Ambacht en nijverheid in de Noordelijke Nederlanden 1770-1844, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* 10, Bussum, 219-252.
- Hartkamp-Jonxis, E. (red.), 1987: *Sits; Oost-West relaties in textiel*, Zwolle.
- Hartkamp-Jonxis, E., 1987A: Sits en katoendruk, handel en fabricage in Nederland, in: Hartkamp-Jonxis (red.) 1987, 30-41.
- Havermans-Dikstaal, M. (red.), 1991: *Pikt en dreven; De Westfriesse vrouw op haar mooist*, z.p. (Historisch Genootschap 'Oud West-Friesland', werkgroep Historisch Textiel).
- Havermans-Dikstaal, M., 1998: *Aangekleed gaat uit. Streekkleding en cultuur in Noord-Holland 1750-1900*, Zwolle.
- Hofenk de Graaff, J.H. 1990: De gehele conste tmiddel ende beleyt om sydewormen te winnen; het manuscript van Caspar Benoist uit 1606, in: Brommer 1990, 35-52.

- Hofenk de Graaff, J.H., 1992: *Geschiedenis van de textieltechniek*, Amsterdam
- Jong, M.C. de, 1987: Sits en bedrukte katoen in de negligé-kleding van de hogere standen, in: Hartkamp-Jonxis 1987, 54-63.
- Jordaan J.G. Hzn., D., 1974: Een linnenkoopman te Haaksbergen in de tweede helft der achttiende eeuw, *Textielhistorische Bijdragen* 15.
- Kaptein, H., 1993: Passchier Lammertijn, uitvinder of bedrieger?, in: *Artistiek en ambachtelijk; kunsten en nijverheid in Alkmaar 14e-20e eeuw*, Alkmaarse Historische Reeks IX, 57-79.
- Kaptein, H., 1995: De Haarlemse lakennijverheid tot circa 1575, in: H. Rombouts (red.), *Haarlem ging op wollen zolen. Opkomst, bloei en ondergang van de textielnijverheid aan het Spaarne*, Schoorl, 11-52.
- Kaptein, H., 1998: *De Hollandse textielnijverheid 1350-1600. Conjunctuur en continuïteit*, Hilversum (proefschrift Universiteit van Amsterdam).
- Kinderen-Besier, J.H. der, 1926: *De kleding onzer voorouders 1700-1900*, Amsterdam (Rijksmuseum)
- Mortier, B. du, 1990: Satijn en damast staet uyter maten net; zijde in de mode van de 16de en 17de eeuw, in: Brommer 1990, 81-94.
- Mulder, F., 1995: De Haarlemse textielnijverheid in de periode 1575-1800, in: H. Rombouts (red.), *Haarlem ging op wollen zolen. Opkomst, bloei en ondergang van de textielnijverheid aan het Spaarne*, Schoorl, 53-109.
- Noordegraaf, L., 1982: Textielnijverheid in Alkmaar, 1500-1800, in: E.H.P. Cordfunke (red.), *Alkmaarse silhouetten. Uit de geschiedenis van Alkmaar en omstreken*, Alkmaarse Historische Reeks V, 39-65.
- Posthumus, N.W., 1908-1939: *De geschiedenis van de Leidsche lakenindustrie*, 's Gravenhage (3 dln).
- Rogge, C., 1995: De grafzerkenvloer in de Grote of St.Laurenskerk te Alkmaar, *Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie* 1.
- Rogge, C., 1996: 't Cieraedt van onse stadt. De Grote of St. Laurenskerk te Alkmaar nader bekeken, Alkmaar (tevens thema-nummer *Periodiek van de historische vereniging Alkmaar* 20, nr. 3).
- Rombach, J.H., 1982: Gijsbert Fontijn Verschuur (1764-1838), in: E.H.P. Cordfunke (red.), *Alkmaarse silhouetten. Uit de geschiedenis van Alkmaar en omstreken*, Alkmaarse Historische Reeks V, 109-138.
- Schram-Van Gulik, L., 1998: Lappiespoepen in West-Friesland, in: M. Havermans-Dikstaal 1998, 168-182.
- Seters, J.M.T. van, 1996: *Smalle damast - damast - spiegeldamast; onderzoek naar een 18de eeuwse wollen stof*, doctoraalscriptie Kunstgeschiedenis R.U. Leiden.
- Seters, J.M.T. van, 1997: *Wollen damast*, Bergen (uitgave bij de gelijknamige tentoonstelling 5/9 t/m 26/10 1997).
- Tamboer, A., z.j.: *Vroegmiddeleeuwse naaitechnieken en hun vindplaatsen*, z.p.

Thienen, F.W.S. van, 1960: *Acht eeuwen kostuum*, Hilversum/Antwerpen.

Veluwenkamp, J.W., 1994: De buitenlandse textielhandel van de Republiek in de achttiende eeuw, *Textielhistorische bijdragen* 34, 70-88

Wardenaar, M., 1982: Illustrated glossary of decoration on kraakware, in: C.L. van der Pijl-Ketel, *The ceramic load of the 'Witte Leeuw' (1613)*, Amsterdam (Rijksmuseum), 268-283.

Zoete, S. de, 1997: Het bleken van linnen rond Haarlem, in: A.J. de Graaf, L. Hansen en I. de Roode, *Textiel aan het Spaarne. Haarlem: van linnen damast tot zijden linten*, Amsterdam (Textieldag gehouden op 8 juni 1995, Teylers Museum te Haarlem), 35-47.

SUMMARY

*P. Bitter*¹³⁸

In 1994 and 1995 large-scale excavations were undertaken by the municipal Department for Heritage and Archaeology of Alkmaar inside the Church of St. Laurens, during an extensive church restoration project. In total, about 1000 graves were investigated. The excavations were carried out with the aid of a large group of volunteers as well as students at the universities of Amsterdam, Leiden and Groningen. To our great surprise many graves rendered finds of textiles, probably due to arid conditions: inside a building in a sandy soil. Preserved are only the faunal fibres of wool and silk, the botanical fibres of linen, cotton and flax (sowing threads) had all dissolved.

One of the volunteers, F. Berendse, also active as a weaver, immediately took great interest in these finds: from the first day that textiles were detected he took care of them, soon with the help of H. Scharff, another volunteer. They discovered that the textiles needed no special post-excavation preservation (only anti-moth precautions) but that it was threatened by the adhered sand and dirt, worst of all being the wood remains from the coffins that had covered many textiles like a paste, drying out (shrinking and bursting) or attracting fungi. They hand-cleaned the dry textiles with brushes. The cringed remains were flattened with the use of distilled water and non-acid paper tissues.

From 1994 to 1999 they also worked on an inventory of the textile finds and a brief description of some objects. In the summer of 1999 the project was taken over by P. Bitter, resulting in the present publication.

From the Middle Ages until 1830, when a new cemetery (Algemene Begraafplaats) was opened just outside the town centre, the church interior as well as the churchyard provided the town's main cemetery. As burials inside the church were expensive (in this manner the church masters collected substantial financial support for the maintenance of the building), the persons interred belonged to the city's middle and high class social strata. Almost all were buried in wooden coffins in the sandy subsoil of the church (the church had only six vaulted burial chambers). Underneath each tombstone several persons could have been buried, by stacking the coffins on top of each other. In average one to four coffins were found under a single tombstone, but sometimes even up to 8 coffins were uncovered. When the financial obligations of one burial place were ended, the respective graves could be cleared. All the bones underneath the tombstone then were collected and either deposited in the 'bone shack' outside the church or re-entered in a small 'bone box', usually underneath the same tombstone.

The church floor still completely consists of original tombstones in their original 17th-century lay-out, each tombstone being provided with an engraved administrative number. Owing to a very careful excavation strategy and the fact that the church administration still exists in the local archives, many of the excavated individuals later could be identified. The identifications were verified by physical anthropological data, partly from a brief survey in the field by F. Laarman during excavation and partly in an extensive post-excavation research project by S. Baetsen (publication forthcoming, in the next RAMA). Due to the intensive use of the available space in the period, the interments excavated all date from the 18th and early 19th centuries.

The local production of textiles, especially of woollen and linen cloths, which had flourished in Alkmaar in the 16th and early 17th century, was diminished in the 18th century as a result of the strong competition from imported textiles. The Alkmaar market was connected tightly to Amsterdam, the outstanding economical capital of the Netherlands which, amongst other international trade activities, took care of

¹³⁸ With a word of thanks to R. van Wilgen, who kindly corrected the first English version.

of the trade by the Dutch East India Company (VOC). Textiles, especially cotton cloths (including the luxurious chintzes from India) but also silk from China and Bengalia, constituted about half of the financial input and 40 % of the financial output of the VOC. Unpainted cotton cloths were finished and printed in several factories in Amsterdam. Another large group of textiles that was imported from outside Holland (mainly from Brabant, the region of Twenthe in the present province of Overijssel and Westphalia in Germany) were linen and woollen cloths. The textile production in Holland was in decay in the 18th century and only Leiden (woollen cloth, especially of somewhat poorer quality) and Haarlem (band-weaving, silk weaving, and the finishing of unbleached imported linen cloths) were still producing textiles in substantial quantities.

However, research of historical records (chapter 2) revealed that in Alkmaar the local textile industry had not disappeared completely. There still was some small-scale industry in the weaving of woollen cloths and in the finishing (fulling, dyeing, bleaching, packing) of wool and linen.

Notwithstanding the local industry, the majority of the textiles must have been imported, either through Amsterdam or by immigrated textile merchants from Westphalia who are mentioned in numerous historical sources.

A special category of textiles are the woollen damascs with floral decoration. In 1995-1996 J. van Seters wrote a thesis in Art History at the University of Leiden on the typology of the patterns, the techniques and the origins of these expensive cloths, which were very popular in 18th-century North Holland. A summary of her thesis is published in Chapter 3.

The investigation covers the majority of the numerous dresses, skirts, bodices, waistcoats and other objects of woollen damascs, that are preserved in Dutch museums.

She discovered that many (if not the vast majority) of these cloths may have been imported (through Amsterdam and London) from northern England, especially the region of Norwich. A sample-book from the firm S.T.Z. Sybouts of Leeuwarden, dated 1742, for instance shows a.o. some samples of these cloths, with the sizes indicated in yards. Comparable cloths from other sample-books (now in Winterthur USA and the Bibliothèque Forney in Paris; published by F. Montgomery) are known to originate from Norwich. In his writings on the Chamber of Commerce of Amsterdam Isaac Le Long in the 18th century described similar cloths which were traded from London to Amsterdam. In inventory lists of auctions in Amsterdam, textiles are sometimes mentioned that may well be identified as the woollen damascs. Sometimes here, too, dimensions are given in yards. In contrast to English applications of woollen damascs, it appears that in Holland they were not used for interior decoration or furniture, but exclusively for clothing.

In chapter 4 a brief summary is given of the regional dress as worn in Alkmaar and vicinity during the investigated period, with the aid of some household inventories (now in the Regional Archives of Alkmaar) that are summarized in the appendix. In 1998 an important publication (with brief English summary) meant a break-through in the study of regional dress in North Holland: Havermans-Dikstaal 1998. She describes o.a. how regional dress was (if only slightly) influenced by the developments in international fashion. In regional dress from around 1800, for instance, the higher waist and more flowing shapes of the women's skirts and bodices echoed the international Empire style. We gladly refer to this publication for those who want more information on the subject.

The textiles from the excavation only reflect part of the clothing habits of the period.

In the graves (fragments of) about 270 objects of textile were found, of which could be recognized: 35 silk bands (from the mortuary shrouds, *doodshemd*), 21 graves with remains of stockings (*kous*), 39 females with hair bands and/or caps (*haarband*, *kapje*), 32 female bodices (*jak*, *rijglijf*, *borstrok*), 2 pairs of mittens (*wantjes*, *moffen*, *mitaines*), 15 male vests and waistcoats (*hemdrok*), remains of 6 knitted woollen shirts (*trui*) and 3 woollen 'back-warmers' (*gezondheid*), priests' outfits including 2 priests chasubles (*kazuifel*), 2 stola's and 1 tunic and 1 bonnet, furthermore 3 wigs (*pruik*; one of them a pig-tail, *staartpruik*) and 3 pairs of shoes. There were another 35 graves in which only buttons (mostly bone: see typology in the

introduction to Ch.4), buckles, tags-and-loops and other bone or metal attributes were found.

All these objects came from about 220 interments (ca 25 babies/children and 195 adults), except from 26 items that were found out of context. As the excavations uncovered about 600 individual adults buried, this is a surprisingly large number.

Most of the textile objects were mere fragments. About 40 objects were largely or completely preserved—they are all described (with the other finds from the respective graves) in Chapter 4. The drawings are (unless stated otherwise) all in scale 1:6. A full inventory with brief descriptions is given in Chapter 5.

Although historical sources stress the custom of burying the dead in their 'sleeping outfit' (in the days prior to interment in a coffin, the deceased were laid in their death beds and opportunity was given to take final leave of the departed), a large amount of clothing was found in the graves. The majority, however, are part of the underwear (e.g. most bodices are of plain woollen cloth and not felt) and may have been worn in bed over the night shirt or over the death shroud. Still, sometimes the dead were more dressed up. The clothes found were quite often worn and repaired many times. Apparently, originally luxurious formal wear later was used up as daily wear (*negligé*) in the house, to end up as extra warm bed clothing.

Most of a deceased person's clothes usually were part of the inheritance, as well as jewellery and other personal possessions. Therefore, only little jewellery was found in the graves. A gilt wedding ring (possibly of ivory), golden ear-rings, a silver hair-pin and a small golden ring, they all seem to have gone in the grave almost accidentally.

There are three extraordinary graves of Catholic priests, who were buried with their full professional outfit, not only garments like the chasuble, stola and tunica, but also with a wig and priests' hat (*bonnet*), as well as slippers on their feet. Probably with the events of Judgement Day in mind, the priests all were buried with their heads to the east (thus in Resurrection facing west), whereas the common graves were all orientated in the other direction.

The clothes from the Church of St. Laurens are in some aspects quite different from those that are preserved in museum collections. The plain bodices, for example, of which so many were found, are very rarely preserved.

The apparently common practice of wearing the formal clothes off as *negligé* dress in the house, was not known from other sources.

Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie (RAMA)

- 1 **De grafzerkenvloer in de Grote of St. Laurenskerk te Alkmaar**
Carla Rogge, 1995-1996. 32 pagina's. f 5,-
- 2 **De Algemene Begraafplaats Alkmaar**
Ontstaansgeschiedenis van de buitenbegraafplaats en een inventarisatie van grafmonumenten (1830-1950)
Wil Boots & Gonna de Reus (i.s.m. Carla Rogge), 1996. 134 pagina's. f 5,-
- 3 **De Algemene Begraafplaats Alkmaar**
Selectie van beschermenswaardige grafmonumenten (1830-1950)
Carla Rogge (i.s.m. Wil Boots & Gonna de Reus), 1996. 69 pagina's. f 2,50
- 4 **Grote of St. Laurenskerk te Alkmaar**
Rapport over het kerkgebouw en de inventaris
Carla Rogge, 1990 & 1996. 222 pagina's. f 10,-
- 5 **Wonen op Niveau**
Archeologisch, bouwhistorisch en historisch onderzoek van twee percelen aan de Langestraat
Peter Bitter, Juke Dijkstra, Rob Roedema, Rob van Wilgen (red.), 1997, 250 pagina's
- 5a **Wonen op Niveau**
Catalogus van keramiek en glas
Peter Bitter, Juke Dijkstra, Rob Roedema, Rob van Wilgen (red.) 1997, 130 pagina's.
Tezamen: f 15,-
- 6 **Afval van gorters, brouwers en een hospitaal**
Archeologisch onderzoek aan het Wortelsteegplein
Peter Bitter, Sebastiaan Ostkamp, Rob Roedema, Rob van Wilgen (red.), 1998, 266 pagina's.
f 12,50

Publicaties over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie

- 1 **Geworteld in de Bodem**
Archeologisch en historisch onderzoek van een pottenbakkerij bij de Wortelsteeg in Alkmaar
Peter Bitter et.al., 1995. 184 pagina's. f 15,-

Andere publicaties

Uit de Alkmaarse Bodem

Archeologische vondsten 1986-1992
Peter Bitter, Rob Roedema et.al., 1992.
68 pagina's. f 2,50

Wonen op Niveau

Een opgraving aan de Langestraat
Peter Bitter & Peter Saal, 1997. 54 pagina's.
f 7,50

Al deze publicaties zijn te verkrijgen bij:

Archeologisch Centrum C.W. Bruinvis
van de Gemeente Alkmaar
Oudegracht 245
1811 CG Alkmaar
Geopend: 13:00 – 17:00
1 april – 31 oktober op vrijdag en zaterdag
1 november – 1 maart op vrijdag
Op andere werkdagen op afspraak

Inlichtingen:

072 – 515 41 15 (Archeologisch Centrum)
b.g.g.: 072 – 514 26 30 (Afdeling
Monumentenzorg en Archeologie)

Dienst Stadsontwikkeling en Beheer

Keetgracht 1
Postbus 73
1800 AB Alkmaar
Telefoon 072 - 514 24 34
Telefax 072 - 515 09 96